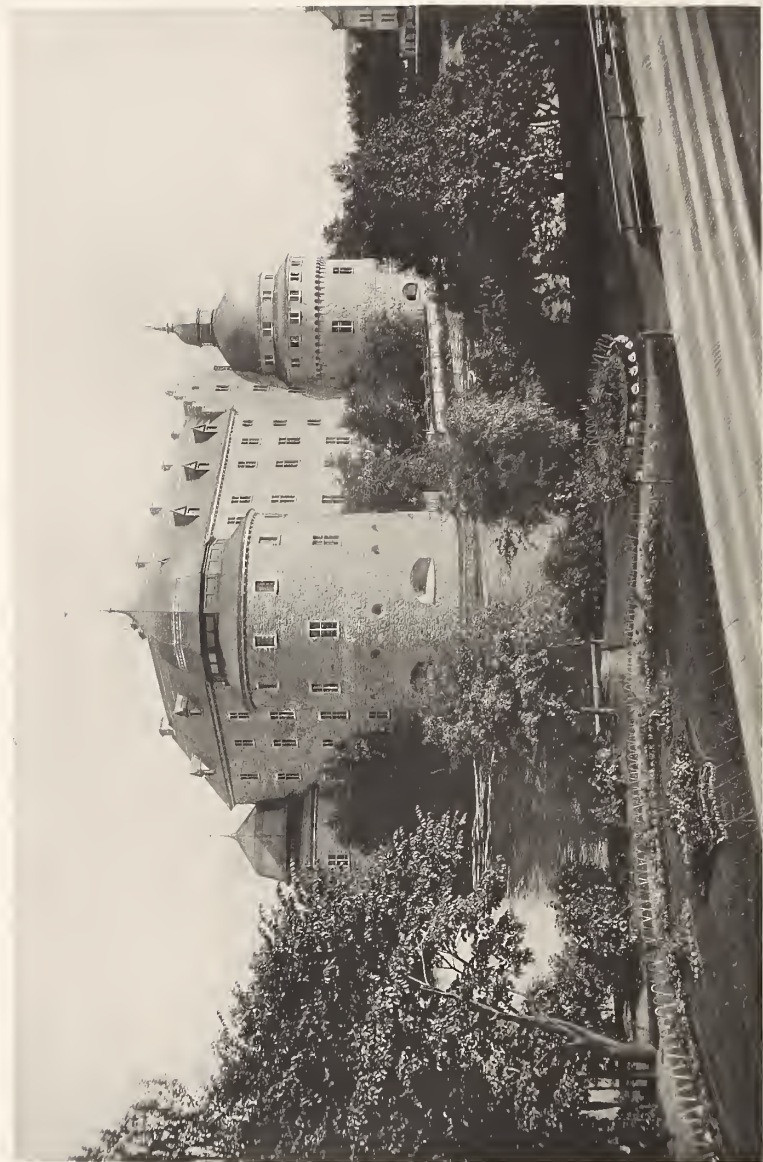

Digitized by the Internet Archive
in 2016

<https://archive.org/details/orebroslottsbygg00nord>

ÖREBRO SLOTTETS
BYGGNADSHISTORIA

GEN. STAB. LIT. ANST. FOTOG.

A. BARR. FOT.

ÖREBRO NUTIDA SLOTT.
SEDT FRÅN NÖRDVÄST.

ÖREBRO SLOTS BYGGNADSHISTORIA

AF

TH. NORDSTRÖM
OCH
M. DAHLANDER.

DISTRIBUERAS AF
LINDHSKA BOKHANDELN, ÖREBRÖ.

ÖREBRO 1908
LINDHNSKA BOKTRYCKERIET.

INNEHÅLL.

<i>Inledning</i>	sid. 1.
<i>Örebro stads och slotts belägenhet och ålder</i>	„ 5.
Stadens belägenhet och ålder s. 5. Slottets belägenhet s. 7. Slottsholmen, Borggårdsholmen, Varboholmen s. 8.	
<i>Örebro fäste</i>	„ 10.
Barfrid eller kärna s. 11. Barfriden i Örebro s. 14. Ringmurar s. 18. Ingången till barfriden s. 19. Ingången eller porten till fästet s. 20. Mindre torn s. 22.	
<i>Örebro hus</i>	„ 24.
Rum i barfriden, bebodda eller ej? s. 24. Husets dimensioner m. m. s. 25. Ingången s. 26. Vindeltrappan s. 27. Brefkammaren s. 27. Borgstugan s. 27. Kungsmaket, jungfrukammaren s. 28. »Götiska fönster» s. 28. Mindre fönster med målade nischer s. 29. Taket s. 32. Porten s. 32. Köket på gården s. 32. Märkliga personer på och händelser vid Örebro hus s. 33. Förborgen s. 36. Förborgens begrepp s. 37.	
<i>Renässansslottet: Nybyggnadens tid 1573—1627</i>	„ 40.
Hertig Carl innehafvare s. 40. Byggnadsperioder s. 41. Byggnadsplaner s. 41. Grundform s. 41. Byggnadsarbetets fortgång s. 42. Förbygge eller förport s. 47. Utbygget eller fyrkanten» s. 47. Slottets yttre s. 49. Tornen s. 49. Ytterväggar, hvitlimmade s. 51. Fönster s. 52. Vallarna s. 52. Takresning s. 53. Inre borggården s. 53. Portaler s. 53. Trappuppgångar s. 55. Loggier s. 55. Slottets inre s. 57. Rummens utstyrelse s. 61. Möblering s. 63. Slottets omgivning och förborgen s. 64. Carl IX:s besök s. 66. Arbetets ledning s. 67. Byggmästare och arbetare s. 67. Stenhuggaremärken s. 68.	
<i>Renässansslottet: Förfallets tid 1627—1758</i>	„ 69.
Historik s. 69. Anställda personer s. 70. Reparationer s. 71. Yttre utseende s. 73. Slottets inre, rumsbeskrifning s. 74. Inre utstyrelse s. 80. Möbler, flyttade från Käggleholm s. 81. Stora borggården eller förborgen s. 81. Carl XI:s besök s. 83. Reparationer efter Carl XI:s död s. 85. Slottets inre, rumsbeskrifning 1753 s. 86. Fångar å slottet s. 89.	
<i>Barockslottet: 1758—1799</i>	„ 91.
Ritningar s. 91. Entreprenad å ombyggnaden s. 92. Slottets utseende efter ombyggnaden s. 93. Reparationer s. 94. Barockslottets inre, rumsbeskrifning s. 98. Slottets omgifningar s. 104. Husen på Stora borggården s. 105. Broar och dammar s. 105.	
<i>Barockslottet: 1800—1897</i>	„ 107.
Reparation 1812 s. 108. Reparation 1823 s. 111. Slottets inre s. 113. Rumsbeskrifning s. 114. Museitornet och fornminnesföreningen s. 124. Örebro slott införlifvas i allo med Örebro stad s. 125.	

IV

<i>Det nutida slottet</i>	sid. 129.
Framställning om statsanslag till reparation af det yttre s. 126. T. Thorén upprättar ritningar s. 127. Upprop till teckning af bidrag till reparationen s. 127. »Föreningen för Örebro slotts restaurering» s. 127. Alternativa ritningar s. 128. Arbetets början s. 129. Ändringar i arbetet s. 129. Reparationen färdig s. 129. Tillgångar och kostnader för reparationen s. 130. Reparation af borggården m. m. s. 131. Reparationer i det inre s. 132. Slutord s. 132–133.	
<i>Ståthållare på Örebro slott</i>	„ 134.
<i>Bilagor</i>	„ 140.

ÖREBRO SLOTS BYGGNADSHISTORIA.

Fig. 1. Utsikt öfver Örebro från söder.

INLEDNING.

ERTIG ALBREKT AF MECKLENBURG SKRIFVER DEN 20 MARS 1364 i ett bref till Rostock, att han eröfrat »duo castra Sundby et Örabro» och därvid gjort öfver 60 väpnade män till fångar. Detta är den första säkra underrättelse, som finnes om tillvaron af det gamla »Örabro hus», d. v. s. en borg eller ett befästadt hus i Örebro. Visserligen finnes ett bref från Henrik af Holstein till hansestäderna, dateradt Örebro 14 mars 1364, hvari omnämnes den lyckliga utgången af Mecklenburgarnas infall i Sverige, men däri omnämnes intet »castrum»¹⁾.

Af Albrekts nämnda bref och flera därefter utgifna framgår emellertid endast, att en borg, d. v. s. ett befästadt »hus», beboeligt äfven för högtstående personer, *funns* i Örebro vid tiden, då brefven skrefvos, men ingalunda att en befästad plats därstädes förut *icke funnits*. Äldre bref, daterade Örabro eller »vid Örabro» o. s. v., förekomma, hvilka gifva vid handen, att Örebro stad i medeltiden var en viktig och betydande plats.

¹⁾ *Grandinson, K. G., Örebro slott. Meddelanden från Nerikes fornminnesförening II, Örebro 1901.* Ur detta arbete hafva många historiska notiser, som här förekomma, blifvit hämtade, äfven utan att källan alltid anföres.

Ett bref, enligt uppgift af Magnus Ladulås och dat. d. 21 dec. 1282 »på woris hws Örabro», har Styffe visat icke vara äkta. (Grandinson)

Vid dylika platser plägade fästen (fortalitia) ofta anläggas, och i det följande skall visas, att med största sannolikhet ett fäste funnits vid Örebro under en mycket lång tid före slottets eröfring af Albrekt.

Under medeltidens sista skede och i början af den nyare tiden var Örebro hus utsatt för många anfall och belägringar. Konungar och drottningar, krigshöfdingar samt höga prelater bebodde detsamma, utgafvo därifrån bref och förordningar. Örebro och dess »hus» voro af största betydelse under de långvariga fejderna både före och under Kalmarunionen. Örebro hus innehades än af svenskar, än af danskar. Befålet där fördes ej sällan af utlänningar, danskar och tyskar, men i början af år 1522 blef det för alltid svenskt. Det intogs nämligen då af Gustaf Vasas folk. Själva dagen för eröfringen är ej säkert känd, men ett rådsmöte hölls af Gustaf Vasa i februari 1522 i Örebro.

En uppgift af Messenius, att slottet efter eröfringen blifvit i grund nedrifvet, är oriktig. Möjligen blef det under belägringen skadadt och måste repareras. Men år 1525 fick Lars Siggesson Sparre detsamma i förläning, och en förteckning af samma år öfver Örebro hus' inventarier i matvaror, redskap m. m. finnes¹⁾. Och slutligen framgår alldeles tydligt af slottets hela struktur i allmänhet och byggnadssätt under olika perioder, att detsamma icke någon gång varit nedrifvet och sedan ånyo uppfördt, utan tvärtom, att de större förändringar det undergått, på ett par mindre undantag när, endast varit tillbyggnader till hvad som förut funnits.

Efter Gustaf Vasas död tillföll slottet, på grund af konungens testamente och donationsbref, hertig Carl, då blott tio år gammal. Åren 1565 och 1566 besökte hertigen Örebro, den senare gången med stort följe. År 1569 gjorde han där sitt första besök som själfrådande hertig. Sedan bodde han ofta i Örebro längre eller kortare tid. Som konung vistades han jämväl ofta nog i Örebro och höll där riksdagar 1606 och 1610. Hertig Carl älskade att bygga. Gripsholm, Nyköping, Eskilstuna m. fl. slott och gårdar vittna härom. Han blef äfven Örebro slotts store byggherre. Carl gaf slottet den form, det sedan, med vissa mer eller mindre lyckade ändringar, i hufvudsak alltjämt haft.

När arbetet med det nya slottsbygget började, vet man ej så noga, men att det var i början af 1570-talet är säkert, sannolikt 1573. Arbetet hvilade dock mången gång under längre eller kortare tid. Afslutad blef ej slottsbyggnaden under Carls lifstid, men änkedrottningen Christina och hertig Carl Philip fortsatte makens och fadrens verk. Ej heller de fingo dock se slottet fullbordadt, ty först 1627 stod detsamma till sitt yttre färdigt.

Knappt var emellertid arbetet afslutadt, förrän förfallet började. Visserligen besökte drottning Christina år 1639 Örebro och bodde någon tid på slottet, då det något iordningställdes. Men sedan blef det länge tyst i salarna. Drottningen skänkte bort mycket af slottets landegendomar m. m., dess murar började rämna, fönstren brusto, och taket gick sönder.

¹⁾ Gustaf I:s registratur II.

Ståthållare och efter dem landshöfdingarna bodde i en träbyggnad på stora borggården. Krigsfångar bodde på slottet.

Kom så Carl XI. Han besökte ej sällan Örebro. Rummen i slottet iordningställdes, hus och byggnader på stora borggården reparerades eller nybyggdes. Från De la Gardies slott Käggleholm hämtades 1687 eller 1688 möbler och tapeter m. m.¹⁾, och Örebro slotts stora våning blef för en tid en värdig kungaboning.

Men förfallet, som under Carl XI:s tid något hejdats, kom efter konungens död åter i gång. Redan i midten af 1600-talet hade slottets tredje våning brukats till vapendepot. I början af 1700-talet användes slottet nästan uteslutande för sistnämnda ändamål och som fånganstalt. Krigsfångar i stort antal vistades där, men slottet fick förfalla. Landshöfdingarna begärde penningar till reparationer, men kassorna voro tomma.

Åren 1738 och 1739 rasade nordöstra tornet till en tredjedel, det nordvästra hotade att följa exemplet. Ingenting gjordes likväl för att hejda förstörelsen, kriget och politiken upptogo allas intresse. Slutligen erhöll hofintendenten Hårleman (1749) i uppdrag att göra en »dessein» till slottets omdaning. Desseinens blef färdig, men arbetet sattes ej i gång. När så allt var nästan omöjligt att bruka (äfven husen på stora borggården voro nedruttnade), måste något göras. Entreprenadauktion utlystes 1758, och en ombyggnad börjades. Den afslutades 1764, ehuru ofullständig. I det inre af slottet ordnades endast en boställs- och kanslivåning jämte arrestrum, men till det yttre ändrades slottet väsentligt. Renässansens karaktär togs bort och ersattes af 1700-talets torttiga barock.

Landshöfdingen friherre Hamilton inflyttade i boställsvåningen 1766. Han gjorde mycket för slottet på egen bekostnad, men icke desto mindre började förfallet åter. Visserligen gjordes åtskilliga ändringar m. m., men medel för ett ordentligt underhåll saknades. Hvad man ett år begärde för att reparera skador erhöles ej sällan först flera år efteråt. Skadorna hade då vuxit, och penningarna räckte ej längre till. Medlen blefvo på så sätt bortkastade, och förfallet fortgick.

Under början af 1800-talet gjordes visserligen några mera omfattande reparationer, men därefter fick åter allt småningom förfalla. Slutligen hade bristerna så ökats, att en genomgripande restauration måste äga rum. Landshöfding A. Svedelius lyckades få anslag af staten för ändamålet till ett betydligt belopp, och inom länet och landet i dess helhet insamlades nästan lika mycket. År 1900 stod slottet åter till det yttre prydligt restaurerad.

Den inre borggården, som vid sistnämnda restauration icke kunde medtagas, blef år 1906, sedan riksdagen därtill anvisat penningar och länets innevånare ytterligare insamlat medel, försatt i fullt värdigt skick.

¹⁾ *Roth, M.*, Käggleholm och Magnus Gabriel de la Gardie, Örebro 1867, samt originalinventarier i Örebro läns arkiv.

Genom Carl IX:s slottsbyggnad hade utseendet af det gamla Örebro hus undanskymts, tiden utplånade vidare mycket däraf. Genom den stora ombyggnaden på 1700-talet ändrades i sin ordning det yttre af Carl IX:s slott. Stenhuggerier togos bort, gamla ornerade stenar inmurades här och hvar i källare och uthus, förporten med dess murar och torn försvunno, vallarna refvos, fönstren ordnades symmetriskt, och tornen sänktes. Slottet blef banalt, visserligen fortfarande imponerande genom sin massa, men utan sitt forna arkitektoniska intresse. Det glömdes i vår konsthistoria. I vår politiska historia nämnes det endast i förbigående i sammanhang med riksdagar o. s. v.

Men genom ombyggnaden 1897—1900 kommo åter många ting i dagen, som kunna tjäna till ledning vid en undersökning af slottets äldsta och äldre utseende. Rektor Grandinsons med största flit, intresse och omsorg på senare tid gjorda arkivforskningar rörande Örebro slott lämna synnerligen god ledning vid studiet af slottets byggnadshistoria, och genom noggranna uppmätningar, gräfningar och andra undersökningar såväl af det yttre som det inre, hvilka verkställts på senare tid, äfvensom genom nya arkivforskningar och jämförelser med utlandets äldre slott och fästen, hvilka helt säkert lämnat förebilder vid Örebro slotts anläggning och utveckling, hafva förhållanden kommit i dagen, som tillåta en framställning af byggnadens utseende under olika perioder.

En sådan framställning hafva vi sökt åstadkomma. Fel torde visserligen däri finnas, men vi hafva sökt och tro oss hafva funnit bevis, åtminstone för det hufvudsakligaste.

Örebro slotts utveckling till sitt nuvarande utseende kan, såsom af det föregående torde framgå, sägas hafva haft följande hufvudperioder

- I. *Örebro fäste*: tiden intill ungefär midten af 1300-talet.
- II. *Örebro hus*: från sistnämnda tid till 1573.
- III. *Örebro slott*: från och med 1573 till nuvarande tid, hvilken period kan sägas haft följande underafdelningar:
 - A. *Renässans-slottet*: a) nybyggnadens tid 1573—1627; b) förfallets tid 1628—1757.
 - B. *Barock-slottet*: a) 1758—1799; b) 1800—1897.
 - C. *Det nutida slottet*.

Fig. 2. Örebro stads sigill från 1200-talet.

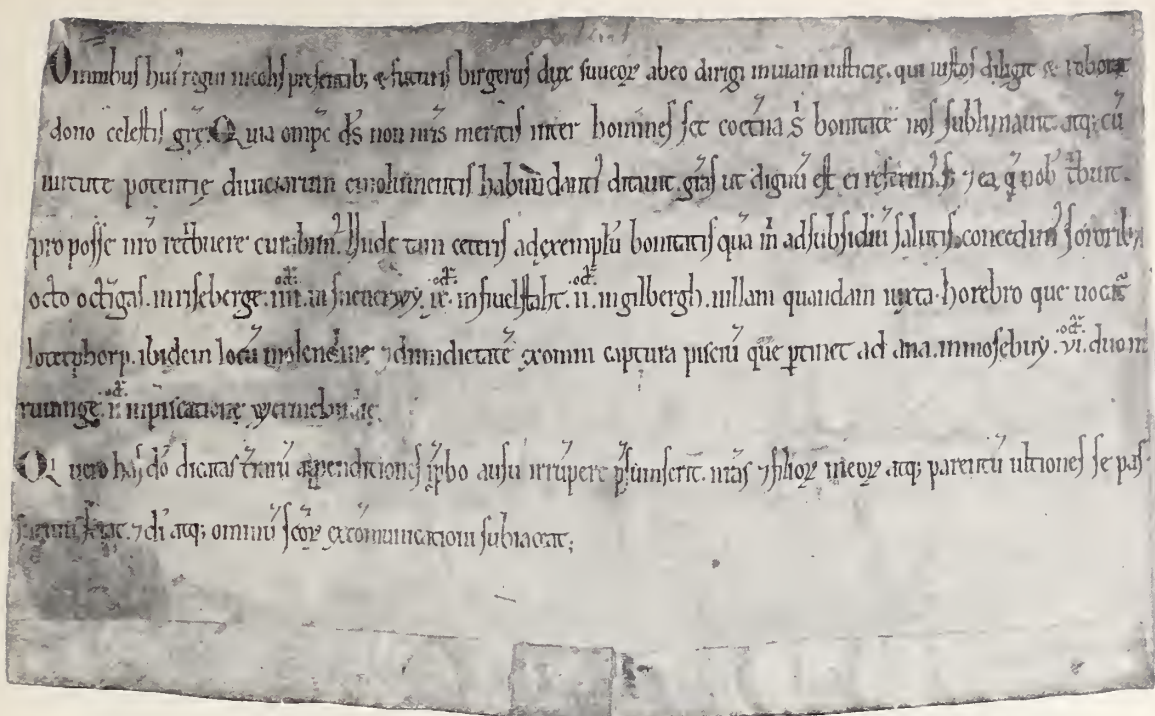

Fig. 3. Den äldsta kända

urkund, där Örebro nämnes.

ÖREBRO STADS
BELÄGENHET

OCH SLOTTSS
OCH ÄLDER.

ÄLDSTA TIDER PLÄGADE HÄR I NORDEN SAMHÄLLEN UPP-
stå vid tempel, offerlundar och kyrkor samt vid kommunikationsleder,
såsom i närheten af hafvet eller större sjöar, men då vanligen ett
stycke uppåt land vid en flod eller å. (Se vidare härom Hildebrand,
Sveriges medeltid II.)

Den plats, där Örebro stad och slott ligga, var redan i medel-
tiden helt säkert mycket viktig i kommunikationshänseende. Därifrån är ej långt till sjön
Hjälmaren, hvilken, när staden först uppstod, säkert sträckte sig högre upp än nu. På
senare tid har den ytterligare sänkts.

Svartån eller, som den ock förr kallats, Trosaån, hvilken rinner genom staden, erbjuder en lätt förbindelse med sjön båtledes från gamla hamnplatsen, Skebäck.

Vidare hafva alltid rullstensåsar varit ett godt underlag för vägar. Hård och fast mark bjuda de vandraren. En sådan ås löper från trakten öster om Vätterns norra del upp mot norr öfver Hallsberg, delar sig något sydväst om Örebro i två grenar, båda fortsättande vidare norrut.¹⁾

Där den östra af dessa åsgrenar skäres af Svartån ligger Örebro.

Den, som ville färdas från Östergötlands västra och södra delar till bergslagen norr om Örebro, måste taga vägen öfver skärningspunkten mellan åsen och ån eller Eyrasundsbro, som därvarande bro kallats. Den, som från Öster- eller Västergötland ville till trakterna norr om Hjälmarens eller Mälarens, såsom till Arboga, Köping, Västerås o. s. v., svängde strax norr om samma punkt af åt öster. Ej underligt då, att vid denna kommunikationens knutpunkt folk samlades och köpenskap uppstod. Styffe²⁾ säger ock, »att Örebro läge vid segelled, på en sandås, som, å ömse sidor omgifven af kärr, erbjuder den bästa och nästan den enda kommunikationen mellan trakterna norr och söder om Hjälmarens, hade där tidigt framkallat en handelsrörelse, och den (Örebro stad) var sedan, då de äldre landskapslagarna uppskrefvos, det ställe, där konungarna på sin Eriksgata skulle emottaga hyllning af landets innebyggare».

Öfver Örebro stads ålder har mycket funderats³⁾. Att här göra en mera ingående undersökning däraf ingår ej i detta arbetes plan. Frågan är emellertid viktig för vårt egentliga ämne, därför må här anföras hvad man med säkerhet vet.

Den äldsta ännu bevarade urkund, hvori Örebro nämnes, är ett donationsbref till Riseberga kloster, utfärdadt af Birger Brosa.⁴⁾ Brevet är skrifvet på medeltidslatin och finnes här ofvan, fig. 3, återgifvet efter fotografi af originalet, som förvaras i Riksarkivet.

Birger skänker genom detsamma till systrarna i Riseberga diverse egendom, bland annat en gård i närheten af Örebro (»uillam quandam iuxta horebro») kallad »lotetphorp»⁵⁾ samt en kvarnplats och del i fiske därstädes. Urkunden är ej daterad, men Birgers sigill finnes ännu vidhängande pergamentet, och som Birger dog 1202, måste ju brevet vara af tidigare datum och staden Örebro funnits dessförinnan.

¹⁾ Erdman, A., Sveriges quartära bildningar. Atlas.

Blomberg, A. och Holm, G., Geologisk beskrifning öfver Nerike. Sveriges geologiska undersökning 1902.

²⁾ Styffe, C. G., Skandinavien under unionstiden. Stockholm 1867.

³⁾ Se bland annat: Bagge J. F., Beskrifning om upstaden Örebro. Stockholm 1785.

Grandinson, a. a.

Wahlfisk, J., Örebro stad, dess utveckling och topografi i äldre tider (Meddelanden från Nerikes fornminnesförening III). Örebro 1905.

⁴⁾ Svenskt Diplomatarium I N:o 823.

⁵⁾ Namnet på gården, Lotetphorp, är antagligen felstafvad, i det att ett »p» för mycket skrifvits. Det skall sannolikt vara Lotethorp (Latorp?). Att det står Horebro, är ej att fästa sig vid. Det skrifves nämligen i brevet äfven »habundantius» i stället för abundantius.

Staden utvecklade sig emellertid och måste redan i början af 1200-talet varit af betydelse, ty man byggde då en anseelig kyrka, som till hälften var färdig i midten af århundradet och fullbordad i slutet däraf.¹⁾ Bref från regenter och andra, utgifna under 1200-talets lopp, daterade Örebro eller omtalande Örebro, finnas²⁾; och i Magnus Ladulås' testamente af 29 februari 1285³⁾ omförmäles ett mynthus i Örebro. I Hildebrands Sveriges medeltid, I sid. 365, finnes Örebro stads sigill afbildadt, här återgifvet å fig. 2. Sigillet sitter under ett bref af 1331, men Hildebrand säger (sid. 364), att »figurens och framför allt bokstäfvernas utseende visar, att detta sigill kan med trygghet hänföras till föregående århundrade». Staden var alltså då så stor, att den bildade eget samhälle, »civitas». Mera kunde rörande detta ännu sägas, men af det redan anförda torde framgå, att ett samhälle funnits i Örebro vid 1100-talets slut, och att detta samhälle betydligt utvecklats under 1200-talet.

Nu vet man, att åtminstone i Tyskland samhällen uppstodo kring och vid fästen. Fästets tillvaro bidrog till bättre ordning och säkerhet. Dess besättning behöfde varor; köpenskap och handverk uppkommo. Hildebrand⁴⁾ säger, bland annat: »för regeringen var det angeläget att skydda städerna, därför anlades vid staden ett Kungl. fäste — likasom det ock hände, att en stad uppkom vid ett tidigare anlagdt fäste, när detta var uppfördt på ett ställe, som kunde vara gynnsamt för handel och därmed för handverk». Enligt Odhner är ett fäste först anlagdt vid Stockholm, och inom kort uppväxte här en stad, som skulle vara »ett lås för Mälarens sjö».

Den plats, där Örebro ligger, nämligen alldeles invid skärningspunkten mellan Svartån och sandåsen, var tvifvelsutan af största betydelse, ej blott ur handelns synpunkt, utan jämväl ur strategisk. Vägar och andra kommunikationsleder korsade sig, såsom nämnts, där, och en viss svårighet fanns att komma öfver ån, om där ej funnos ordnade transportförhållanden, bro eller färja. Där kunde alltså afgäld upptagas af vägfarande och på varor. Så skedde äfven, åtminstone under slutet af medeltiden och början af den nyare. Annalkande fiender kunde från det höga tornet på långt håll iakttagas och vid öfvergången hejdas. Allt talade för att ett fäste där anlades, och möjligt är, att under fästets skydd samhället uppstod.

När detta skedde är ej godt att säga, men uteslutet är ej alls, att det var mot 1100-talets slut. Man var då ej ovan att bygga torn och murar. Många kloster och många kyrkor med torn, liknande det gamla tornet i Örebro fäste och med samma byggnads-sätt, uppfördes under 1100-talet, och de ständiga striderna då gäfvo nog anledning att

¹⁾ *Källström, A. och Wahlfisk, J.*, Nicolaikyrkan i Örebro. Medd. fr. Nerikes fornminnesförening I. Örebro 1896.

²⁾ *Grandinson, a. a.*, och *Svenskt diplomatarium del I och II.*

³⁾ *Svenskt diplomatarium I N:o 801.*

⁴⁾ *Hildebrand, H.*, *Sveriges medeltid II* (1:sta uppl.) sid. 776.

uppföra fästen vid viktiga knutpunkter för kommunikationen. En herremans fäste var Örebro ej. Enligt Hildebrand bodde och lefde de förnämre (rikare) i hufvudsak som bönderna i gemen, endast att gårdarna voro större. Herremannaslotten uppstodo långt senare. Det var alltså ett konungens fäste, som anlades, men ingalunda var det af samma utseende som det Örebro hus, som Albrekt 1364 intog, utan vida enklare.

Det har med orätt sagts, att Örebro fästes första konstruktion och utseende icke tillåta antagandet, att fästet anlagts i tolfte århundradet. Tvärtom bestyrkes detta antagande af hvad vi nu veta om fästets första tid, jämfördt med hvad studiet af Tysklands äldre borgar gifver vid handen.

* * *

Öster om det ställe, där Svartån skär sandåsen, vidgar sig ån till en bassäng. I denna ligga nu tre holmar. Fordom funnos därjämte ett par mindre sådana, som nu äro försvunna genom utfyllning till norra fastlandet.

På den västligaste af de tre större holmarna ligger Örebro slott.¹⁾ Öster om denna holme, *Slottsholmen*, ligger en annan något större holme, *Borggårdsholmen* eller *Borggården*, nu parken, skild från Slottsholmen genom en ågren, kallad *slottsgrafven*. Sydost om Borggårdsholmen ligger den tredje holmen, den minsta, förr kallad *Varboholmen*, emedan slottets varubodar där funnits, nu *Strömparterren*.

På Borggårdsholmen uppkom, antagligen under 13- och 1400-talen, »förborgen» och funnos där bostäder för arbetare, ekonomihus m. m. I nyare tid funnos där jämväl bostäder för såväl fogdar som ståthållare och landshöfdingar. Som hertig och äfven som konung bodde Carl IX där.

Den äldsta karta öfver Örebro, som finnes, är »Örebro stads afriktning» af Johan Toring, utförd 1652 i skala 1:2000, (pl. 28). Originalkartan förvaras i landtmäterikontoret i Stockholm, en gammal kopia i Örebro stads arkiv.²⁾ Jämföres denna karta med en karta utförd af L. Gillberg i skala 1:1000 år 1741 (pl. 29) och en af Tengvall handritad karta af år 1874—1876 (pl. 30), finner man, att Slottsholmen, som 1652 var omkring 60 meter lång i

¹⁾ Se bifogade kartor.

²⁾ De kartor, som finnas öfver Örebro, äro följande: ofvan omförmälda karta af J. Toring 1652; Örebro stad, geometrisk afritning af Gabriel Thoring 1673, med den af drottning Christina fastställda stadsplanen; Örebro stad af G. Thoring, skala 1:3000 år 1683; Örebro stad af G. Thoring 1703, skala 1:2000; Örebro slott med dess plats och tillhörigheter 1741, i skala 1:1000 af L. Gillberg; Grundritning öfver »Upstaden Örebro» 1782, i skala 1:4000 af Eric Nyberg; Örebro slott, omkretsen af Borgfreden och Örebro slotts jurisdiktion 1795, i skala 1:2000 af Zacharias Tiselius; Örebro stad 1823, i skala 1:800 af N. F. V. Lagerholm; Karta öfver hela området till Örebro slott jemte därifrån gjorda afsöndringar, skala 1:800, 1874—1876 af O. Tengvall; Örebro stadsplan 1885, skala 1:2000 af O. Tengvall; Örebro slott och en del af dess tillhörigheter samt Örebro kvarn 1888, 1:800 af O. Tengvall; Karta öfver Örebro stad, 1:400, sammandragen 1901 af K. Davidsson. Dessutom finnas kartor öfver olika stadsdelar.

N—S och 55 meter bred i O—V, år 1741 ökats till en längd af omkring 80 meter och en bredd af omkring 63 meter dels genom afsättningar ur vattnet, dels genom utfyllning, samt år 1876 uppnått en längd af omkring 90 meter och en bredd af omkring 65 meter genom utfyllningar och kajbyggnader.

När fästet först anlades, var Slottsholmen, som till sin hufvudmassa består af fasta granithällan, nog något mindre än år 1652, men troligen ej mycket.

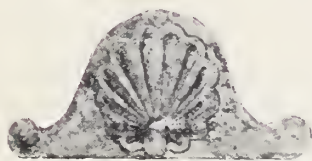

Fig. 4. Skulpterad sten från Örebro slott.

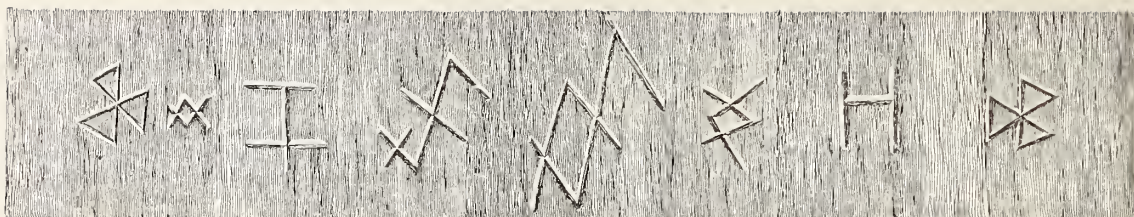

Fig. 5. Stenhuggaremärken från 1500-talet, anträffade å Örebro slott.

ÖREBRO FÄSTE.

Å ÖREBRO SLOTT ÅREN 1897—1900 RESTAURERADES, BORTTogs rappningen på utsidan. Många ting kommo då i dagen, och mycket stod att läsa på de blottade murarna. Så visade sig tydligt på södra sidan (pl. 2) tre skilda hufvudperioder i byggnadens utveckling, på den västra och norra två, men på den östra sidan endast en. Dessutom syntes flera mera tillfälliga och mindre ändringar och märken. Under nyssnämnda restauration gjorda iakttagelser hafva därjämte meddelats af byggmästaren Råhlén, som då utförde arbetet. Och vid 1906 års reparation af slottsgården, hvarvid gräfningar och andra undersökningar verkställdes, framträdde jämväl mycket som förut varit bortfallet ur minnet; och slutligen hafva nu noggranna mätningar och andra undersökningar utförts.

Redan länge hade man vetat, att i slottets sydvästra hörn fanns ett gammalt *fyrkantigt torn* med mycket tjocka murar. Detta torn, som vid senaste restaurering utmärktes med en trappgafvel, ingår i den stora slottsfyrkantens stenmassa. Det kallas i äldre handlingar »gamla tornet», »tornet» samt »håltornet», hvilket sista namn dock egentligen torde ha åsyftat ett högt, hvälfdt rum i tornets botten. Grandinson fäster uppmärksamheten, å tornet, men eljest är detsamma knappt omnämndt i litteraturen.

ÖREBRO SLOTT
DIAGRAM VISANDE UTVECKLINGEN

FASAD MOT SÖDER

Genom den åren 1897—1900 verkställda restaureringen framträdde emellertid de yttre konturerna af tornet, hvilket är af det slag, som utmärkte medeltida fästen och borgar i Tyskland och äfven i Sverige m. fl. länder, och som benämndes »*kärna*» eller »*barfrid*». ¹⁾

¹⁾ Ordet och begreppet »*barfrid*» har i en del senare svensk litteratur gifvits en ensidig och oriktig tolkning. I Sylvanders »*Kalmar slotts och stads historia*» samt i samma författares »*Borgholms slotts historia*» uppges, att med *barfrid* menas inåt öppna torn i ringmuren, såsom t. ex. i Visby stadsmur. Detta har godtagits af andra författare, som skrivit om Kalmar och Borgholms slott, äfvensom i andra arbeten.

Sådana inåt öppna torn, som finnas i Visby stadsmur, voro i medeltiden allmänna. De äro utvikningar af själfva muren och tjänade till att flankera murens fot, d. v. s. att beskjuta dem, som sökte bryta sig in där. Dylika torn lågo i allmänhet på pilskotts afstånd från hvarandra. De voro öppna inåt, på det att en fiende, som eröfrade ett sådant torn, icke skulle hafva nytta däraf emot stadens eller borgens försvarare (Piper) — »*afin de rendre leur possession inutile pour l'assiégeant*» (Violet le Duc).

Terminologien i äldre tider var emellertid ej särdeles starkt utvecklad och konsekvent. Omöjligt är därför ej, att man kunnat med *barfrid* i vissa fall mena äfven inåt öppna torn; men egentligen betydde ordet *stora, starka, slutna torn*, afsedda för försvar eller slutvärn vid ett fäste, eller ock *belägringstorn* af trä.

I. R. Rietz (Ordbok öfver svenska allmogespråket, Lund 1867) uppger, att ordet *barfrid*, *barr-fre*, *bar-fre*, *bar-frö*, ännu, ehuru sällsynt, förekommer i Dalarna såsom betecknande öfverbyggd förstuga, förstukvist, bislag, samt säger, att sista stafvelsen *frid*, *fre*, är *frid*, skydd. Första stafvelsen *bar* är af fornsvenska *beria* = slå, således skyddsvärn mot slag eller kast.

K. F. Södervall (Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. Lund 1884—1890.) säger, att *barfridh*, *barfriid*, *barfred*, *barfredit*, betydde: 1. Flyttbart torn, afsedt att nyttjas vid angrepp, i synnerhet vid belägrandet eller stormandet af befästningar; 2. Till skydd eller försvar byggdt torn, vanligast i förbindelse med fästningsmuren. »Stundom utgjordes fästningarna endast af ett *barfrid*, i följd hvaraf ordet också förekommer i den allmänna betydelsen *borg*, *slott*: »att byggia *barfridh* älla fäste». Exempel anföras.

Hildebrand (Sveriges medeltid II, sid. 818) säger, att *barfrid* betecknade än ett fäste i allmänhet, antagligen tornformigt, »*barfrid* eller *fäste*» (1387), än ett torn, vanligen i sammanhang med ringmuren.

Troels Lund (Dagligt liv i Norden i det 16:de Aarhundrede, 1903) talar om *barfrider* dels som stora solida, tornliknande byggnader, uppförda till härbergen för konungen, då han var på resa, dels såsom särskilda i försvarsändamål uppförda utbyggnader framför hus, dels ock såsom mäktiga torn inom ringmuren, slottsherrarnas boningar, och jämför dem med de franska »*donjons*» och de tyska »*Bergfriede*» samt säger, att man i Norden haft benägenhet att kalla dem »*kärna*».

Rimkrönikan säger:

Upa then graff ther stodh en gardh
ok atta bardfriid med wiiskard.

(Wiiskard lærer varit skottgluggar eller mellanrummen mellan tinnarna på tornen. Hildebrand).

»*Konunga och höfdinga styrelse*» säger: »*täs flere barfridhi tän mur hauer iwi allom portom, hornom ok wikom, täs fastare är thät hus*».

Under belägringen af Ringstadaholm lät Engelbrekt bygga en flotte och på den »*eth bergfrid*», fem våningar högt (*Rimkrönikan*).

I Tyskland kallades stora försvarstorn eller borgarnas hufvudtorn *berfrit*, *berpferd*, *berchfrit*, *bergfried* o. s. v. I franskan finnas uttrycken *befroi*, *baffraiz* m. fl., i engelskan ordet *belfrey*, i italienskan *battifredo* o. s. v., allt för ungefär enahanda eller i viss mån härledda begrepp.

Otto Piper (*Burgenkunde*. München 1905) beskriver en typisk *barfrid* (se här ovan). Han

Otto Piper, den främste kännaren af Tysklands medeltidsborgar¹⁾, underkastar de flesta, om ej alla, tyska borgar en noggrann granskning och säger, att en typisk barfrid (Berchfrit) är ett inom ringmuren stående, men från andra byggnader afskildt, rundt eller fyrkantigt torn af omkring 27 meters höjd och 9,5 meters genomskärning. Dess understa, c:a 6 meter höga och hvälfda, rum har ingen annan öppning än ett rundt hål i hvalfvets hjässa. Det därofvän liggande, mindre höga, rummet har en liten ingångsdörr från annat håll än anfallssidan. Murtjockleken, som här är cirka 2,5 meter, aftar med hvarje högre liggande våning — mellan nedersta hvalfvets och tinnarna finnas 2 till 4 våningar — med c:a 0,4 meter; och på de sålunda bildade afsatserna hvila bjälklagen mellan de olika rummen, som otillräckligt upplysas genom små inåt vidgade gluggar. Rummen stå i förbindelse med hvarandra endast genom stegar eller trätrappor. Det öfversta taket (plattformen) omgafs af mansbreda tinnar, på hvilka hvilade ett ganska spetsigt tak, som vanligen ej mera finnes i behåll.

Denna beskrifning passar i stort sedt (afvikelser finnas) mycket väl in på Örebro barfrid (se plansch 3).

Innan vi emeliertid vidare ingå på att beskrifva barfriden och Örebro fäste i öfrigt, måste Pipers ofvan citerade yttrande, att barfrider stodo *inom* ringmuren, något närmare förklaras, ty Örebro barfrid stod icke inom de murar, som omslötö fästets gård, en aflång fyrkant, utan i sydvästra hörnet af densamma.

Barfrider stodo emellanåt *midt i* den af ringmuren bildade figuren, emellanåt *nära* muren, men äfven, och det ej sällan, *i* muren eller litet *framryckta* ur densamma samt ganska *otta i ett hörn* af muren.

har efter en undersökning af ordets etymologi stannat vid uttrycket Berchfrit, men andra tyska författare skriva Bergfried. Han omnämner äfven svenska ordet barfrid.

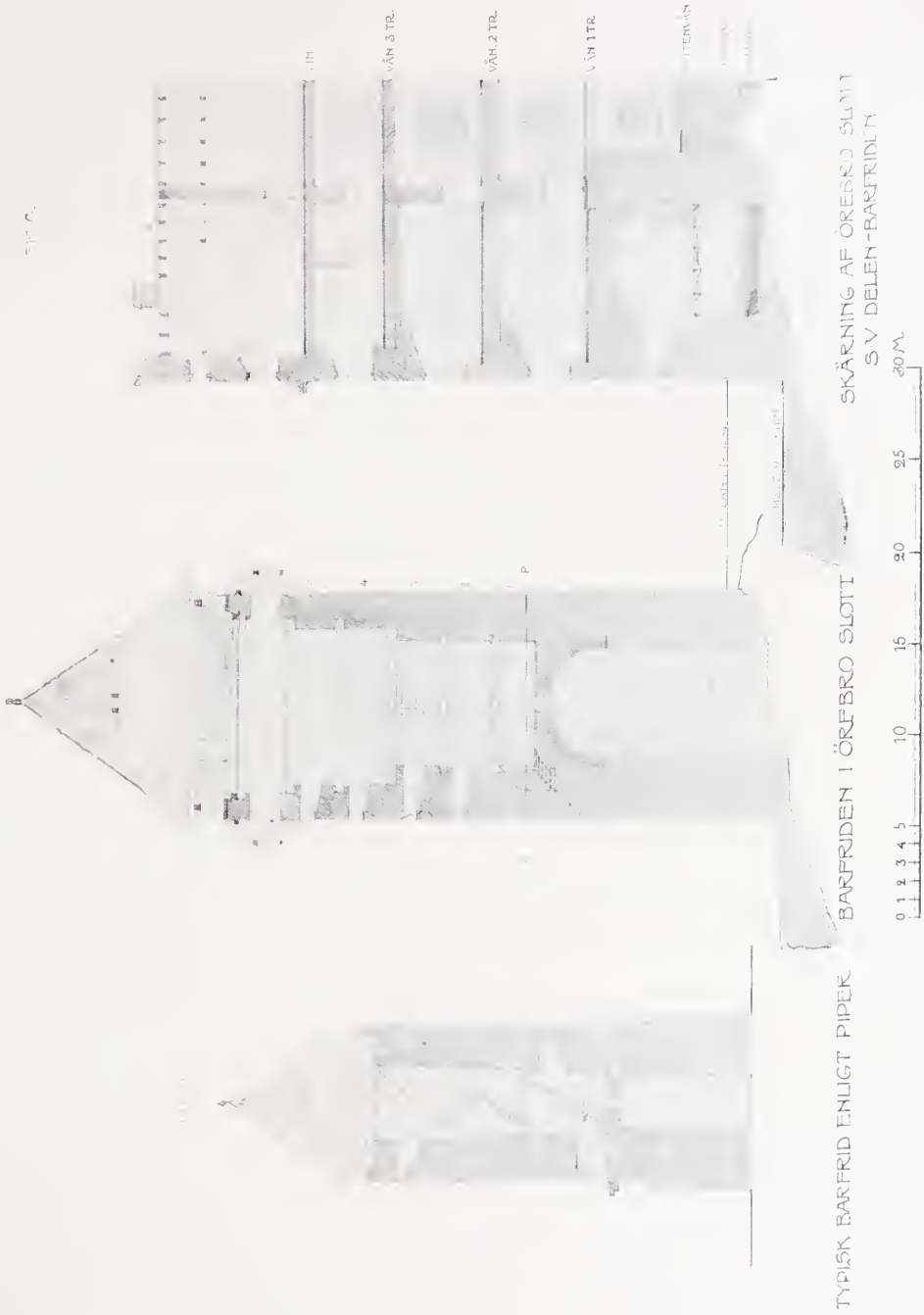
Enligt *Violet le Duc* (Dictionnaire de l'Architecture française du XI au XVI siècle) betydde beffroi egentligen en träställning för att uppbära klockor inom ett torn; men tagande omhöljet för det höljda (»le contenant pour le contenu»), kallade man äfven själfva tornen för beffrois. Jämväl höga trätorn, afsedda för anfall å fästen, kallades i medeltidsfranskan beffrois eller bretèches. Det franska ordet donjon torde i allmänhet bättre motsvara det tyska Berchfrit eller Bergfried. De Caumont (Abécédaire ou rudiment d'archéologie) skiljer på två slags donjons: det vanliga höga tornet (barfrid, Berchfrit) med högt belägen port och det mindre, i förbindelse med muren belägna tornet, som kunde bebos. Violet le Duc skiljer äfven mellan donjon och bâtiment d'habitation, men tillägger i allmänhet donjonerna vissa egeskaper, som ej alltid återfinnas i Pipers beskrifningar öfver Berchfriter. I Sverige funnos, att döma af beskrifningar å och uppgrädda lämningar af medeltida fästen, vid dem nästan alltid barfrider, och vid våra kyrkor förekomma mycket ofta barfridsliknande torn (kastaler), uppförda för försvar. Se vidare därom *E. Ekhoff*, »Om kyrkornas forna egenskap af försvarsverk», 1899. Inom Örebro län förekomma äfven dylika, såsom t. ex. kastalen å Fellingsbro kyrkogård.

Som af det anförda torde framgå, innebär ordet barfrid alltid ett begrepp af försvar, äfven då det gäller anfallstorn. Att ordet sedan äfven användts i folkspråket om utbyggnader vid vanliga hus, äfven de afsedda för försvar, om kungars resehärbergen o. s. v., strider ej emot det ursprungliga begreppet af stort försvarstorn.

¹⁾ Piper, Otto, Burgenkunde. München 1905.

ÖREBRO FÄSTE FÅ 1200 TALET

FIG. B.

Öfverste von Cohausen¹⁾ säger visserligen, bland annat, att i 13:de århundradet den runda barfriden fortfarande är fristående, men att den fyrkantiga ofta drages in i eller något framför muren och under denna tid, men sällan förut, gärna ställes i hörnet mot anfallssidan.

Piper bestrider von Cohausens tidsbestämningars allmängiltighet och anför talrika barfrider, äldre än 13:de århundradet, stående i murhorn, bland andra den mycket gamla barfriden i Eger.

»Konungastyrelsen» talar ock om barfrider i »hörnom».

Barfrider stodo visserligen ofta i midten af ett med ringmur omgifvet område. Enligt von Cohausen är detta fallet, då de stå på höjder, som äro högre än den omgifvande trakten (ohne überhöht zu werden), och där angrepp kunde ske från flera håll. Piper godkänner denna uppfattning. Exempel härpå bjuder i vårt land den ännu kvarstående fyrkantiga »Kärnan» i Helsingborg, som reser sig på den höga platån ofvan staden. Denna var emellertid icke en barfrid af fullt samma slag som det ursprungliga gamla tornet i Örebro fäste. Helsingborgs kärna²⁾ har åtminstone under någon tidsperiod varit beboelig, ett boningstorn, och har andra trappanordningar m. m. Den närmar sig hvad som i Tyskland kallas ein Wohnturm och i Frankrike en donjon, en beboelig, tornartad byggnad, som förhöll sig till fästet eller borgen som borgen till staden³⁾. Helsingborgs kärna har dock icke alla en donjons vanliga egenskaper, men den har undergått ändringar, och allt kan ju växla.

Stockholms kärna stod inom ringmuren.

Borgholms kärna⁴⁾, enligt uppgift 120 fot hög och indelad i minst 6, högst 10, skyttevåningar, stod jämväl inom muren och torde varit åtminstone delvis beboelig.

Kalmar slotts starkaste torn, väl svarande mot en stark barfrid, stod i ringmuren, något framdragen ur densamma⁵⁾.

Flera andra medeltida fästen i Sverige hafva, efter framgrädda grundmurar att döma, haft barfrider⁶⁾, stundom måhända beboeliga, och en mångfald medeltida kyrkor⁷⁾ hafva haft barfridsartade torn till försvar, t. ex. kastalen å Fellingsbro kyrkogård.

Barfridernas hufvudändamål var att utgöra dels vaktorn, dels hufvud- och slutvärn för fästet. De voro mycket starkt byggda. Ingången låg, såsom redan nämnts, högt upp

¹⁾ von Cohausen, »Die Bergfriede». 1860.

²⁾ Hildebrand, Sveriges medeltid II.

³⁾ Violet le Duc.

⁴⁾ Sylvander, G. V., Borgholms slotts historia. Stockholm 1877.

⁵⁾ Sylvander, G. V., Kalmar slotts och stads historia I. Stockholm 1864.

⁶⁾ Erinras vidare om den väldiga kärnan eller barfriden å Viborgs slott i Finland, uppförd under 1300-talet. Den är nederst fyrkantig, högre upp åttkantig. Åbo slott har två barfrider, och äfven andra medeltida slott i Finland hafva haft barfrider.

⁷⁾ Ekhoff, E., Om kyrkornas forna egenskap af försvarsverk (Aarbog for nord. oldkyndighed og hist. Köpenhamn 1899).

och var tillgänglig endast genom lätt undanröjda trappor eller stegar. Barfriderna kunde försvaras från våning till våning. Man hade, innan krutet fick större användning, inga andra anfallsmedel än murbräckor, blidor och därmed jämförliga verktyg, eller också byggdes anfallstorn och skärmar, under skydd af hvilka man gräfd sig under muren. I »Konunga och höfdinga styrelse» säges ock, att en god borg skall vara byggd å »hardum bærgum ok hællaklintum — — — dær ængin ma undi grundval grava». Hade fienden lyckats gräfva sig in under grunden och inträngt i det *hvälfda rummet*, kunde försvararna nedkasta stenar, dithålla hett vatten, varm tjära m. m. eller nedsända bågs-kott. Detta rum var således ett försvarsmedel, men lärer ock ha begagnats till fängelse och kanske till pinorum.¹⁾

Barfriden i Örebro. Vid år 1906 verkställda gräfningar i Örebro kärnas eller barfrids botten genomgicks ett 1,5 meter tjockt kulturlager af sågspån (tornet har varit användt såsom iskällare), grus och sten. Därunder träffades fasta hållen, en grofkornig granit. Direkt på denna hvilar tornet, som är uppfördt af ganska stor sten utan bestämda skift. Stenen är oregelbunden, är mera rund än kantig och består till en mycket stor del af medelstora flyttblock af olika bergarter, såsom granit, gneis, diorit, sandsten, kalksten o. s. v.

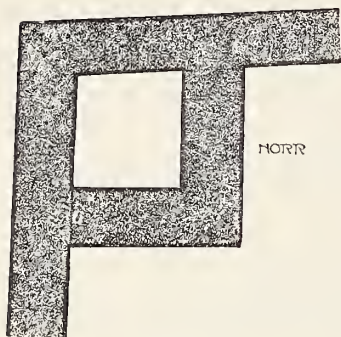

Fig. 6.

Tornet höjer sig nu omkring 24,5 meter från grunden och 26 meter öfver medelvattenytan, allt till taklisten.

Vid reparationen 1897—1900 befanns, enligt byggmästaren Råhléns utsago, att tornets höjd var minskad.

Ehuru de märken, som antyda, att tornet gjorts lägre, möjligen kunna hafva härflutit endast däraf, att tinnarna nedrivits, tala dock vissa skäl för att själfva tornet eller barfriden varit högre än nu.

Såsom i det följande visas, ligger den nuvarande botten två trappor upp i gamla barfriden på sin ursprungliga plats, och likaså botten tre trappor upp. Men därest nuvarande öfversta botten i barfriden äfven ursprungligen varit den högst belägna, skulle yttertaket på det hus, som på 1300-talet åt öster vidbyggdes barfriden, hafva höjt sig betydligt öfver densamma. Detta tak, hvars höjd vi visserligen icke exakt känna, är å plansch 5 ritadt med den lutning och höjd, som medeltida tak vanligen hade (exempel därpå gifvas ännu i Sverige). Om ej barfriden höjt sig däröfver, hade utsikten åt öster varit stängd. Men barfrider voro vaktorn, och just åt öster, åt Hjälmarens, var utsikt erforderlig. Med största sannolikt kan man alltså antaga, att barfriden varit till tinnkransens öfverkant inemot 5 meter högre än nu. Man kunde då från tornets takplattform blicka ut öfver nejden åt öster, öfver Hjälmarens och varsna annalkande fartyg.

¹⁾ Efter »Nyköpings gästabad» inspärrades prinsarna djupt ned i slottstornet, där de dogo 1318, troligen af hunger (Odhner).

Tornets eller barfridens grundform visar en något trapetsformig fyrkant (fig. 6). Den södra sidan är utvändigt 11,9 meter lång, den västra 11,5, den norra 12,60 och den östra 12,5. Upp till en höjd af omkring 7,70 meter hafva alla murarna ursprungligen varit i medeltal omkring 3,2 meter tjocka, men den norra visar vid uppmätning nu en tjocklek af omkring 3,7 m. Detta beror därpå, att, när nuvarande trappa, som går utmed norra barfridsmuren, anlades, man utanpå den gamla muren uppförde en tegelmur, hvilket bevisats genom borrning i den sistnämnda.

Murarna innesluta ett fyrkantigt rum, nederst ungefär $5,4 \times 5,8$ meter stort.

Fig. 7. Västra väggen i en sal 2 tr. upp mot söder.¹⁾

De södra och västra barfridsmurarna *stå i förband* med hvarandra i hörnet. De norra och östra stå däremot *ej* i förband med de förra, men väl med hvarandra, i nord-östra hörnet. Från de förstnämnda barfridsmurarna, och i förband med dem, utgå de gamla murar, strykvärn, som i söder och väster begränsade fästets gård.

Barfridsmurarnas tjocklek ändras med höjden, hvilket lättast ses af fig. B, pl. 3. Med den östra äger emellertid nu ett särskildt förhållande rum.

Under en senare period, antagligen på hertig Carls tid, då slottet i hufvudsak fick sin nuvarande gestalt, har muren ombyggts. Från höjden af nuvarande andra våningens

¹⁾ Å figuren betecknar A en af Carl IX ombyggd vägg, a gamla barfridsmuren, b och c rökgångar, d återstod af en gammal tegelmur från 1500-talet, e och f hål, förmodligen för spisens järnram.

bjälklag har nämligen den gamla muren mot öster nedrivits, antagligen bland annat för ordnande af eldstäder, och en ny mur utan förband med södra och norra murarna uppförts. Vid andra våningens bjälklag har muren sin ursprungliga tjocklek af omkring 3,2 meter kvar, men mellan andra och tredje våningen är den nya muren 1,5 meter tjock och därofvan endast 1 meter, hvilken tjocklek sedan bibehållits (se pl. 3, fig. C). I sydvästra hörnet af en stor sal, som år 1907 inreddes till kulturhistoriskt museum, kunde, innan inredningen påbörjades, den ursprungliga tjockleken på barfridsmuren mycket väl iakttagas. Å fig. 7 synes, efter fotografi, återstoden af gamla barfridsmuren äfvensom märken efter rökgångar och en spis.

Nederst i tornet finnes ännu det för barfriderna kännetecknande höga, hvälfda rummet, »das Verliess», såsom det kallas i Tyskland, »håltornet», såsom det kallats här. Det är *nu* omkring 7,0 meter högt öfver tornets botten och täckes af ett tunnhalv, spännande i O.—V. Nuvarande fönster äro upptagna i början af 1900-talet, liksom ock mellangolf af betong och järnbalkar då inlagts i stället för ett äldre, nedruttet trägolf.

I nuvarande hvalfvet finnes ej, och har ej funnits, den öppning, som enligt Piper alltid anträffas i barfridshvalfven. Endast ett hål, ungefär en decimeter i fyrkant, läser iakttagits nära nordvästra hörnet, då hvalfvet omputsades i början af detta århundrade.

Ursprungligen har emellertid det hvälfda rummet (se pl. 3, fig. B) haft en höjd af mer än 11 meter öfver botten af tornet. Detta bevisas af följande.

Enligt Piper låg ingången till äldre barfrider nästan alltid högt och öppnade sig i rummet ofvan hvalfvet. *En sådan ingång är nu funnen.* Under reparationen 1897—1900 anträffades i norra barfridsmuren, en och en half trappa upp i nuvarande sydvästra uppgången, en gång, täckt med lutande tak. Denna gång undersöktes då ej vidare utan igenmurades åter. Grandinson omnämner den.¹⁾ Nu har den ånyo öppnats och undersökts, hvarvid funnits, att den s. k. gången i själfva verket är en kort *trappa* med fyra synliga trappsteg, som skulle utmynna ungefär på något mer än halfva höjden af det rum i andra våningen af tornet, där nu räntekammaren är förlagd. Mynningen åt detta rum är dock nu tillstängd af en skorstenspipa.

Den gamla trappan börjar på en höjd öfver marken af omkring 10 meter och har tvisfvelsutän varit ursprungliga ingången till barfriden.

Vidare finner man, att golfvet i rummet öfver *nuvarande* hvalfvet, likasom golfven i andra våningen af slottet i allmänhet, ligger ungefär just på den höjd, där anfanget till det äldre hvalfvet skulle legat, och den östra tornmuren har, såsom nämnts, sin ursprungliga tjocklek kvar just upp till samma höjd.

Man har alltså, antagligen i afsikt att bringa våningarna i barfriden till öfverensstämmelse i höjdläge med våningarna i slottet för öfrigt, nedbrutit det äldre hvalfvet och

¹⁾ *Grandinson, a. a., sid. 34.*

slagit ett nytt. Detta skedde med största sannolikhet i början af hertig Carls byggnadstid, ty af uppgifter i Grandinsons arbete, sid. 27¹⁾, finner man, att år 1573 dels anskaffades murhackor för att »hugga mur ned med på slottet», dels slogos hvalfbågar i en slottskällare, som »gjordes på nytt».²⁾

Någon annan hvälfd källare fanns ej då på slottet än just det ifrågavarande hvälfta rummet (håltornet) samt en källare under nuvarande södra flygeln (det gamla Örebro hus) äfvensom en i nordvästra hörnet af ringmuren under ett där beläget mindre torn. Hvalfven i de båda sist nämnda källarna hafva emellertid vid undersökning befunnits orörda. Alltså synes det vara med största sannolikhet antagligt, att just barfridshvalfvet ombyggdes 1573 af hertig Carl.

Ofvan hvalfvet innehåller barfriden nu tre våningar eller rum utom vinden, men den har ursprungligen haft flera.

Närmast öfver det gamla hvalfvet låg det rum (N:o 1), där ingången utmynnade (se pl. 3, fig. B). Detta rum var drygt 2,0 meter högt. Däröfvan kom ett annat rum (N:o 2), hvars *bjälklag* låg och fortfarande ligger på *samma höjd som bjälklaget i nuvarande barfridsrum två trappor upp*. Själftva golvet i rummet ligger emellertid nu 56 centimeter högre än bjälklaget. Man har nämligen ofvanpå bjälklaget med därpå hvilande plankor lagt fyllning samt nya spikreglar och golfbräder. Ursprungligen täcktes golfbjälkarna blott af c:a 7 centimeter tjocka plankor.

I rummets södra vägg finnes ännu en nisch, som fordom varit en utgång till någon utbyggnad. Nischen är nu på utsidan igenmurad, men konturerna af utgången synas ännu. Denna utgång ledde möjligen till en latrin eller en s. k. maschikuli (utbyggnad, från hvilken kunde skjutas och sten nedkastas på fienden). Antagligen, ja säkert, har en dylik öppning med väktargång funnits äfven på östra sidan. Därifrån kunde ingången till gården bstrykas med pilskott. Nischens ursprungliga golf ligger i det gamla bjälklagets höjd, men är nu påfyllt ungefär 56 centimeter.

Rummet har vidare, att döma efter en planritning från 1740-talet, i västra väggen haft en glugg. Nuvarande fönster funnos icke då. Denna glugg, som vidgade sig rätt betydligt inåt, var c:a 2 decimeter bred och 7 decimeter hög på utsidan. På södra utsidan af slottet, fastän undanskymd af sydvästra rundelns tak, synes ännu en annan glugg af enahanda storlek, men med ett sådant höjdläge, att den måste hafva tillhört ett högre beläget rum. Och slutligen hafva vi vid undersökning i rummets västra innervägg funnit med tegel utfyllda fördjupningar, som ange plats för bjälkar (bjälkhål), så högt belägna, att den sistnämnda gluggen passar till ett rum, hvars golf hvilade på i bjälkhålen inlagda bjälkar.³⁾ Man kan således lugnt sluta sig till, att nuvarande rum två trappor upp

¹⁾ Dessa uppgifter hafva jämförts med originaldokument i Kammararkivet.

²⁾ Bygga eller göra på nytt är liktydigt med reparera. Egentligt nybyggande heter bland annat »bygga från grunden».

³⁾ Grandinson uppger sig äfven hafva sett bjälkhål i detta rum.

ursprungligen varit på höjden deladt i två rum (pl. 3, fig. B), hvarterda omkring 2,5 meter högt. Takbjälklaget till det öfre af dessa rum (N:o 3) hvilade på en afsats i muren och låg på samma höjd som golfbjälklaget i nuvarande rum tre trappor upp, men bjälkarna gingo där från väster till öster, medan de i rummet nedanför gingo från norr till söder. Denna anordning med växlande riktning på bjälklag i olika våningar säger Piper vara vanlig.

Huru höga och många de ofvanför belägna rummen voro, kan ej med säkerhet uppges, men hafva vi antagit, att de, i öfverensstämmelse med de lägre belägna rummen, hade en höjd af 2,5 meter. Rum med denna höjd kunna ej anses låga.¹⁾

Med stöd af det här anförda, och då Piper²⁾ säger, att bjälkarna mellan våningarna icke alltid hvilade på murafsatser, ty man ville ej minska murtjockleken allt för hastigt, men att bjälkar ej sällan lades på kragstenar eller inmurades i bjälkhål, har alltså pl. 3, fig B tecknats.

Öfverst hade tornet utan tvifvel *tinnar*. Sådana förekommo nästan alltid i utlandet, och svenska sigill visa tinnar på svenska barfrider. Så är t. ex. fallet med Stockholms stads sigill från medeltiden.³⁾

Takets å barfriden utseende känna vi ej, men antagligen har det varit sådant som å pl. 3, fig. B angifves. Stöd härför lämna såväl Pipers som Violet le Ducs här åberopade arbeten.

Rundt tornet gick med största sannolikhet en skyttegång», *hourde*».⁴⁾ Sådana funnos vanligen enligt Piper och Violet le Duc m. fl.

Såsom ofvan nämnts (sid. 15), utgå från Örebro barfrids södra och västra sidomurar, samt i förband med dem, de södra och västra af de *murar (strykvärn, ringmurar), som inneslöto fästets gård* (pl. 4, fig. B). Den förra, *södra muren*, är, från tornet räknadt, 14 meter lång. Hvar denna mur under fästets tid slutade, synes tydligt af en murfog både innantill och utantill (pl. 2).

Västra muren är, jämväl från tornet räknadt, 36 meter lång.

Från västra murens norra ända går, i rät vinkel mot öster, *norra muren*, 26 meter lång.

Dessa tre murar bilda än i dag nedre delen af slottets *yttre väggar*.

Den *östra muren* åter ingår nu i *inre* väggen af slottets östra sida. Detta visas med all tydlighet af handlingar från första tiden af Carl IX:s byggnadsverksamhet vid slottet. Den östra murens längd var 48,8 meter.

Murarnas höjd var omkring 7 meter, den västra dock något högre, hvilket synes af murfogar, byggnadssättet m. m. Deras tjocklek är 2,7 till 3 meter. Södra muren är dock något tjockare⁵⁾.

¹⁾ På äldre skånska slott, exempelvis Skarhult, hafva, enligt i år verkställd uppmätning, rum med skottgluggar och andra försvarsanstalter haft en höjd af 2,4 meter.

²⁾ Piper, a. a., sid. 199.

³⁾ Illustrerad svensk historia I.

⁴⁾ Skyttegången kring tornet å pl. 4, fig. A är ritad efter en i Pipers a. a. återgifven teckning från slottet Deutsch-Weiskirch i Siebenbürgen. Piper, sid. 344.

⁵⁾ Exakta mått kunna ej gifvas, ty höjd och tjocklek växla, men dock ej mera än att ofvan anförda siffror kunna anses i medeltal riktiga.

Ofvanpå murarna stodo *tinnar*, antagligen inemot 2 meter höga, och rundt om gick med stor sannolikhet en väktargång af trä (hourde en bois).¹⁾

Byggmästaren Råhlén, som verkställde den stora ombyggnaden i slutet af 1800-talet, har utvisat ungefär den höjd, på hvilken västra nuvarande slottsväggens byggnadssätt ändrats. Till något öfver 7 meters höjd är den nämligen fast uppförd af medelstora flyttblock och annan stor sten. Däröfver vidtager en blandning af mindre sten och tegel. Teglet blef vid ombyggnaden, utom på ett ställe, borttaget och ersatt med kalksten, sandsten m. m.

Vidare uppgaf Råhlén, att, då putsen vid ombyggnaden borttogs, i gamla västra ringmuren, på en höjd af ungefär 0,5—1,0 meter under densammas öfverkant, runda hål anträffades, af hvilka somliga då ännu voro fyllda med murket trä. I dessa hål, som voro större än de bjälkhål för ställningar, hvaraf ock spår funnos, hade antagligen snedsträfvorna för väktargången eller hourden haft sitt fäste.

Den ofvan omtalade, *nu upptäckta ingången till barfriden* ligger omkring 3 meter öfver västra muren och omkring 10 meter öfver marken. Öppningen utåt är belägen något närmare yttre sidan af muren. Piper uppger äfven, att barfridsingångarna vanligen lågo närmare ena sidan af barfridsmuren. På fristående torn brukade ingångens höjd öfver marken ofta vara omkring 4 meter; men på andra låg den oftast mycket högre. Så har t. ex. barfriden i Eger, hvilken ligger i ett murhorn, ingången på 10 meters höjd öfver marken, och vid barfrider, som äro tillgängliga från en närbelägen byggnad, förekommer det, att ingången ligger 16 till 19 meter högt. I regel lågo, enligt Piper, ingångarna vända mot gården, men ej sällan stodo de, såsom här, i förbindelse med ringmuren. På denna kom man upp medelst en trappa af sten eller trä, och från muren till ingången ledde en stege, en lätt borttaglig trätrappa eller en vindbrygga. Någon gång fanns äfven en stentrappa med en mot utsidan uppförd skyddsmur. Här i Örebro kom man säkerligen upp från muren på en stege.

Ingången bestod, såsom nämnts, af en kort stentrappa i en gång med lutande tak i muren. Den går nu först genom den tegelmur, som på 1500-talet, då Carl IX byggde sitt slott, uppförts utanför barfridsmuren. Öfver öppningen i denna tegelmur ligger en stock. Själftva trapphvalvet därinnanför är muradt i tegel, och så äro äfven sidorna. Murningen är gjord i munkförband, således medeltidsmurning. Carl IX:s murare använde ej sådant. Hvalvet är rappadt, men tegelmurningen sluter ej tätt till gråstensmurarna. Ett mellanrum finnes, fyllt med småsten och bruk. De trappstenar, som nu synas, äro till antalet fyra. De bestå af ohuggen sandsten och äro ej inmurade i sidorna. De äro ej mycket nötta.

Gången slutar nu, såsom redan nämnts, mot en mur, uppförd af otuktad gråsten, hvilken mur omger en skorstenspipa.

¹⁾ *Violet le Duc*, a. a. och *Piper*, a. a.

Slutligen torde redan här böra omnämnas, att för närvarande två lågt belägna ingångar till hvalfvet i barfriden finnas. Den ena (fig. 8, a) är gjord omkring 1899, den andra, »sneda gången» kallad (b), är visserligen gammal, men ej heller den ursprunglig. Den ligger c:a 60 centimeter lägre än nuvarande golfvet i västra och södra slottslängorna. En dörr leder från gårdssidan in till den *snedt* genom den tjocka muren löpande gången, som utmynnar omkring 2,8 meter öfver tornets understa botten. På nämnda höjd har förut funnits ett trägolf. Nu ligger där ett golf af betong på järnbalkar.

Enligt hvad af litteraturen i ämnet inhämtas, förekommo ingångar till barfrider ytterst sällan nära markens plan, och föga antagligt torde vara, att, om man vid tornets upp-

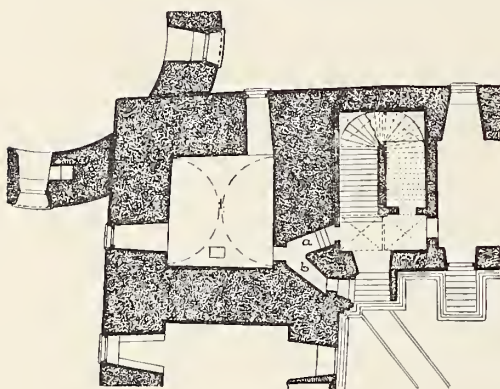

Fig. 8.

i öfrigt ordnade förhållandena i barfriden och, för att vinna två förvaringsrum, inlade ett golf i gångens plan. Den portal, som nu pryder sydvästra hörnet af borggården, och hvilken står kring sneda gångens ingångsdörr, har tillkommit sedan slottsbyggnaden i öfrigt framskridit ganska långt, ty den står ej i förband med muren utan är uppförd utanpå densamma, och dörren till sneda gången ligger ej symmetriskt rätt mellan portalens kolonner utan mera åt västra sidan.

Vid år 1906 verkställda gräfningar visade sig, att *slottsgårdens* yta legat 1—2 meter lägre än nu, samt att densamma varit belagd med stora stenar.¹⁾

Ingången till fästets gård eller *porthvalfvet* låg icke där nuvarande porthvalf är beläget. Genom nu verkställda uppmätningar och undersökningar har nämligen visats, att söder om nuvarande porthvalfvet, som uppfördes först 1585, finnes en 2 meter tjock mur (b), se fig. 9, som står i rät vinkel mot ringmuren (a), samt att ringmuren varit afbruten på en längd af c:a 4 à 5 meter, hvarpå en ny mur (c) i rät vinkel mot ringmurens riktning funnits. Denna mur ingår i nuvarande porthvalfs södra vägg. Mellan b och c har funnits

¹⁾ Vid förnyade gräfningar år 1908 visade sig, att under en period, troligen på Carl IX:s tid och därefter, gården varit belagd med ohuggna kalkstenshällar.

förande velat hafva en ingång nertill, densamma skulle byggts snedt genom muren. Ej heller fanns någon anledning lägga den så, därest man gjort den under nästföljande period, d. v. s. innan Carl IX:s slott byggdes, ty utrymmet tillät då att lägga den rätt och få den kortare. Men när däremot västra längan af Carl IX:s slott skulle byggas eller byggts, fanns ingen utväg att lägga gången rätt, om man ej ville gå in från den monumentala hufvudtrappan. Det torde därför kunna antagas, att »sneda gången» upptagits samtidigt med att man under hertig Carls tid

en tredje mur (d), parallell med ringmuren. Mellan murarna b och c gick ingången med port i muren d. När den sträckmur (f), som nu utgör slottets östra yttre vägg, grundlades (1574), föreskrefs, att den skulle läggas »uthan för porten». ¹⁾ Detta bestyrker vårt här gjorda antagande om läget af fästets port. Afståndet från muren d till sträckmuren är c:a 1,70 meter.

Portgången var täckt, och på murarna hvilade portvärnnet.

Ungefär 4 meter öfver den forna markens plan hafva vi, där muren c utgår från ringmuren, funnit i ringmuren ett, i murens riktning gående, omkring 1,5 meter djupt, horisontalt hål (e) af omkring 30 centimeters diameter. I detta hål anträffades murbruk, som visade alldeles tydliga aftryck af en oskrädd tjock bjälke, samt fanns därinne murket trä. Här har således varit fäste för en stark bjälke, som antagligen sträckt sig öfver öppningen i ringmuren a och tjänat till att uppbära ena ändan af takbjälkarna öfver portgången. Sistnämnda bjälkar hvilade med andra ändan på muren d. Ofvanpå höjde sig sedan portvärnnet. Huru högt portvärnnet varit, veta vi ej, men sannolikt reste det sig ett par tre meter öfver murarna. En maschikuli fanns antagligen öfver porten på utsidan. Från denna utbyggnad kunde försvararna genom kast och skott hindra fienden att bearbeta den stängda porten, mot hvilken måhända den upphissade vindbryggan slöt sig som en sköld. Vindspelet till bryggan låg möjligen, att döma af utländska förebilder och motsvarande anordning i Vadstena, ehuru den där är af senare datum, i rummet ofvan portgångens tak.

Såsom exempel på en sådan portanordning visas här, efter Piper, fig. 10, föreställande porten vid slottet Hornberg am Neckar i Tyskland, sedd inifrån gården.

Att portvärnnet funnits styrkes i viss mån däraf, att i rimkrönikan berättas, hurusom, när Måns Bengtsson (Natt och Dag), efter mordet på Engelbrekt, kom till Örebro hus, han lät Engelbrekts fångne tjänare Peccatel ropa till väktaren att släppa sig in. Väktaren underrättade fogden härom, och »ginstan (genast) månde fogden på værna gå». Grandinson undrar, om med »værna» skall förstås tinnarna på tornet eller ett portvärn. Tydligt menas det senare. Därifrån kunde man lätt tala med en man, som stod på andra sidan slottsgravnen, hvilket knappast kunde ske från tornets tinnar.

Vid de uppmätningar och undersökningar, som nu gjorts, har vidare visat sig, att

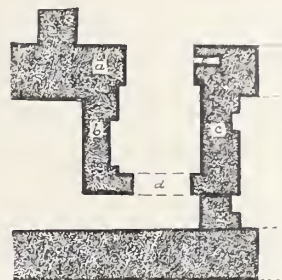

Fig. 9.

Fig. 10.

¹⁾ *Grandinson*, a. a. Och i en handling af år 1573 omtalas »lilla källaren innanför porten». Nuvarande porten fanns då ej. Det måste således varit innanför gamla porten som källaren låg. Denna källare var nog det rum inom portornets murar, som närmare beskrives längre fram.

Örebro fäste med största sannolikhet i det nordvästra hörnet haft *ännu ett torn*, ehuru mindre. Man ville hafva flankerande torn i hörnen af anfallssidan, och hela norra muren behöfde nog äfven skyddet af ett torn, därifrån murkrönet kunde bestrykas med pilskott.

I nordvästra hörnet af slottsgården finnas i källarvåningen murar, som bilda ett slutet, 4×8 meter stort rum. Den södra af dessa murar (a), fig. 11, sträcker sig 6,1 meter i rät vinkel ut från västra gamla ringmuren, som här är tjockare än på den öfriga sträckan eller lika tjock som barfridsmurarna. Muren b, som sluter emot den gamla norra muren, är 10 meter lång. Dessa murars tjocklek är omkring 2 meter i källaren, men redan i nuvarande bottenvåning är den minskad till 1,6 meter. I våningen därofvan äro murarna endast 1 meter tjocka. Tvärmurarna i källarna till slottets af Carl IX byggda delar hafva väsentligt mindre mått. Det hastiga aftagandet i tjocklek uppåt antyder, att man nedrifvit de ursprungliga murarna till den höjd öfver marken, på hvilken man ville lägga det nya slottets första våning.

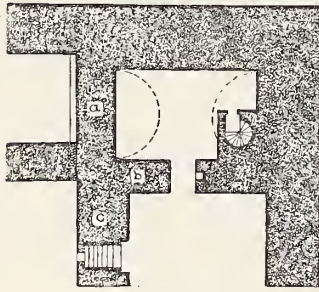

Fig. 11.

Muren a står icke i förband med den mur c, som, uppförd af Carl IX, fortsätter mot öster, och muren b stöter antagligen stumt emot gamla ringmuren.

Det genom ringmurarna och murarna a och b bildade, hvälfda rummets golf ligger lägre än öfriga källares, och i nordöstra hörnet af rummet finnes en utbyggnad, som vid undersökning visat sig innehålla de fullt tydliga lämningarna af en vindeltrappa. En dörröppning i b leder in till rummet. I ena sidan af öppningen till denna dörr finnes en liten nisch. Ofvanpå detta källarrum med sin vindeltrappa höjde

sig med största sannolikhet ett mindre torn. Hur högt detta varit är omöjligt att säga, men troligen sträckte det sig minst en våning öfver de gamla ringmurarna och skulle således varit omkring 10 till 12 meter högt från marken. På vindeltrappan kom man upp i tornets olika våningar, och utgång fanns måhända till muren.

Genast, då man började med det nya slottet, »bröts mur».¹⁾ Den därifrån erhållna stenen användes vid slottsbygget. Möjligt är ju, att i denna »murbrytning» ingick nedtagning af det gamla tornet för att anpassa det hela efter de nya byggnadsplanerna.

Om sist omnämnda antagande är riktigt, och många skäl tala ju därför, skulle det gamla fästet haft torn öfver »portom» och två »af hörnom».

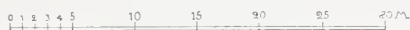
Enligt såväl Violet le Duc som Piper m. fl. *bodde borgarnas besättningar* under denna tid i träbyggnader inne på fästets gård, där ock ekonomihus m. m. funnos. Gården här var stor, 42 meter lång och 22 meter bred, så att plats fanns att bygga rundtom murarna på insidan. Besättningen var nog ej särdeles stor, och små voro anspråken på bekvämlighet.

¹⁾ Grandinson, a. a., sid. 30.

ÖREBRO FÄSTE

FASAD MOT SÖDER.

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN

PLAN AF RUMMET ÖFVER HVALFVET

Huruvida fästet haft en »*förborg*» äfven under denna tid, är svårt att säga. Att under den följande perioden en sådan fanns, vet man af rimkrönikan. Men icke låg den på den smala landremsa, som fanns på östra sidan om slottsmuren. På de andra sidorna gingo murarna säkert intill eller mycket nära vattnet. Vi återkomma till frågan om förborgen vid beskrifningen af Örebro hus, eller nästa period.

Fig. 12. Postamentplatta till en portal i Örebro slott.

Fig. 13. Målning från 1500-talet i en fönsternisch på Örebro hus.

ÖREBRO HUS.

URUVIDA NÅGOT ELLER NÅGRA AF RUMMEN I BARFRIDEN varit bebodda, är svårt afgöra. De eldstäder och rökgångar, som där finnas, äro af yngre datum. Den skorstenspipa, som nu användes för rummen i det gamla tornet, går framför den ursprungliga ingången. Säkert torde likväl vara, att, såsom nämnts, flertalet af fästets besättning bodde i träbyggnader på gården.

Anspråken på bättre och bekvämare bostäder hade emellertid efter hand, åtminstone hos de högre uppsatta, stigit. Exempel hämtades från utlandet, med hvilket, särskildt Tyskland, beröringen var ganska liflig under medeltiden.

Violet le Duc säger, att man under det trettonde århundradet började söka skaffa sig bättre och prydligare bostäder än de kalla och mörka rummen i donjonerna eller i de träskjul och baracker, som belamrade borggårdarna. Man började bygga palats inom ringmurarna eller i sammanhang med dem. I Tyskland skedde enligt Piper på samma sätt. Man utvecklade tornen och öfvergick till »försvarbara hus», byggde »Palas» med »Kemenat», d. v. s. med kaminer (spisar) uppvärmbara rum.

Troels Lund¹⁾ säger, att hufvudfelet i »kärnorna» var deras begränsade plats. »Man kunde hafva än så små kraf på bekvämlighet och prydlighet, men i ett sådant cellfångelse

¹⁾ Troels Lund, Dagligt liv i Norden i det 16 Aarhundrede, 1903, d. 3, sid. 24.

ÖREBRO HUS

Oplan

FASAD MOT SÖDER

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN

PLAN AF VÅN. 1 TR. UPP

kunde de icke tillfredsställas» — — —. »Rummen måste utvidgas, men huru? Man kunde göra kärnan högre och större — eller också kunde man uppgifva den gamla runda eller fyrkantiga formen och utvidga byggningen genom att förlänga den åt sidan, med andra ord, *förändra tornet till ett hus*». Detta tillvägagångssätt var uppenbart det mest ändamålsenliga; också blef detsamma segrande».

Utvecklingen i berörda hänseende kom så småningom äfven hit till Örebro, den gamla kärnan eller barfriden vidbyggdes, och »Örebro hus» uppstod. Detta skedde under förra hälften af 1300-talet. Kungabref o. s. v. äro under 1200-talet och början af 1300-talet daterade »vid Örabro» eller »apud Örabro» eller ock endast »Örabro». Fästet var ej beboeligt för stormän; det var icke »hus» eller slott. Men från och med 1364 heter det, om ock ej alltid, »på Örabrohus», in »castro nostro Örabro», på »wåris hus» o. s. v.

Det nya »husets» dimensioner synas tydligt än i dag af murfogar m. m. innantill och utanpå det nuvarande slottets södra fasad (se pl. 2). En murfog visar, att ofvanpå den gamla södra, 14 meter långa, ringmuren två våningar uppmurats, slutande tätt till barfridens östra vägg. På den östra ringmuren uppfördes det nya husets gafvelvägg, 12 meter i längd. Inne på gården byggdes från grunden en ny mur, husets norra vägg. Barfriden afslöt huset åt väster. Höjden till taklisten var omkring 21 meter, hvilket framgår af märken å nuvarande slottsmuren i söder m. m.

Huset innehöll, utom källare och vind, tre våningar¹⁾. De gamla, c:a 3 meter tjocka, murarna gingo upp till andra våningens bjälklag, och den nya muren inne på gården hade till samma höjd en tjocklek af 2 meter.

I andra våningen, en trappa upp, minskades murtjockleken i söder till omkring 2,6 meter, i öster till 2,2 och i norr till 1,6 meter.

I tredje våningen, två trappor upp, är nu östra väggen bortrifven, hvilket skedde under Carl IX:s slottsbyggnad. Den norra är omkring 1,3 meter tjock, men med den södra äger ett särskildt förhållande rum, hvarom mera här nedan.

Materialet i det nya huset är ungefär lika med det i barfriden, nämligen hufvudsakligen oregelbunden, grof kullersten, dock något mindre än i den senare.

Carl IX påbyggde sedermera huset med en våning och förlängde detsamma 10 meter (se pl. 2). Denna påbyggnad och förlängning är gjord af mera likformig och plan sten. Murfogar visa tydligt tillbyggnaden både utan- och innantill.

Källaren, som är hvälfid, har haft en ännu fullt tydlig utgång till gården, hvilken förr legat i ungefär samma plan som källarens botten. Höjden i källaren är omkring 3 meter till hvalfhjässan, längden är 7,7 meter och bredden 4,8 meter. Som huset är 14 meter långt och östra muren 3 meter tjock, borde källaren varit 11 meter lång. Den mindre längden beror emellertid därpå, att i källarens västra ände finnes en *grundmur* lika lång

¹⁾ Enligt undersökningar, bekräftade af inventarieförteckningar från 1554 och 1557.

som källarens hela bredd samt 3 meter hög och drygt 3 meter tjock. Denna grundmur, har sannolikt haft ett särskildt ändamål, hvarom längre fram. Till en början antogo vi, att den tillkommit på så sätt, att ett uppstående klippstycke öfverbyggs i stället för att borttagas,¹⁾ alldenstund, då man ej hade krut eller dynamit, undanskaffandet skulle ha varit besvärligt.

Ingången till Örebro hus var från gården. Den låg dock ej på husets midt, utan mer åt väster. Utgången från källaren låg däremot nästan på midten af detsamma. Den ursprungliga ingången till huset bibehölls ända till den stora ombyggnaden på 1700-talet, då den flyttades till midten af väggen, eller samma plats där nu ingången till en vaktmästarebostad i botten-våningen är belägen. På sidorna om den gamla ingången funnos fönster, dock ej fullt på samma platser och ej heller af samma storlek som de nuvarande, utan mindre. Ett af fönstren var nog endast en mindre glugg, och, efter beskrifningar å fönster i andra äldre slott att döma, voro fönstren försedda med järngaller.

Upp till dörren på Örebro hus, hvilken låg 2 till 3 meter öfver gårdens dåvarande plan, ledde en *fritappa*. Om denna var af sten eller trä, veta vi ej; men sannolikt var den af trä. Yttre trätrappor förekommo enligt Piper m. fl. ofta vid medeltidens borgar. Vanligen gingo de utmed väggen, stundom voro de brutna. Huru trappan här var konstruerad, kan ej uppgifvas; men ett stöd för antagandet, att den var byggd af trä, finnes däruti, att i en handling från hertig Carls tid²⁾, (år 1573), en ny trappa, »gjord på slottet», omtalas, till hvilken »åtgingo 74 spikar». Trappan var således af trä. Visserligen hade en trappa af trä ledt upp på ringmuren; men, då man sistnämnda år var sysselsatt att rifva och ordna för nya slottsbygget, är ej antagligt, att man byggde en ny trappa upp till muren, som ju skulle påbyggas, hvarförutom till en sådan trappa, som skulle varit väsentligt högre, mycket mera spik skulle hafva åtgått. Däremot kunde anledning finnas att år 1573 bygga ny trätrappa till den gamla ingången, ty man såg en lång byggnadstid framför sig, hvarunder de gamla rummen borde kunna användas.

Huru man däremot inomhus kom från våning till våning, har varit svårare att förklara. Inga spår af trappor finnas där. Visserligen torde det andra rummet i barfriden, från det höga hvalfvet räknadt, haft en kommunikation till »husets» tredje våning (se pl. 3), men till de öfriga våningarna i huset funnos inga öppningar från barfriden. Tillträdet utifrån till den senare var dessutom i och för sig obekvämt. Men med största sannolikhet kan emellertid antagas, att en *vindeltrappa* gått från första våningen upp genom hela huset.

Troels Lund³⁾ uppger, att i regel uppgången i medeltidens byggningar var i ett torn med en vindeltrappa. Otto Piper säger också, att vindeltrappor ej sällan förekommo, men att de oftast lågo i yttre, tornliknande murverk eller inne i muren samt talar äfven om andra slags trappor. I ett nyutkommet större arbete om Tysklands borgar beskrives

¹⁾ I det hvälfdade rummets i barfriden botten finnas kvarstående granitpartier.

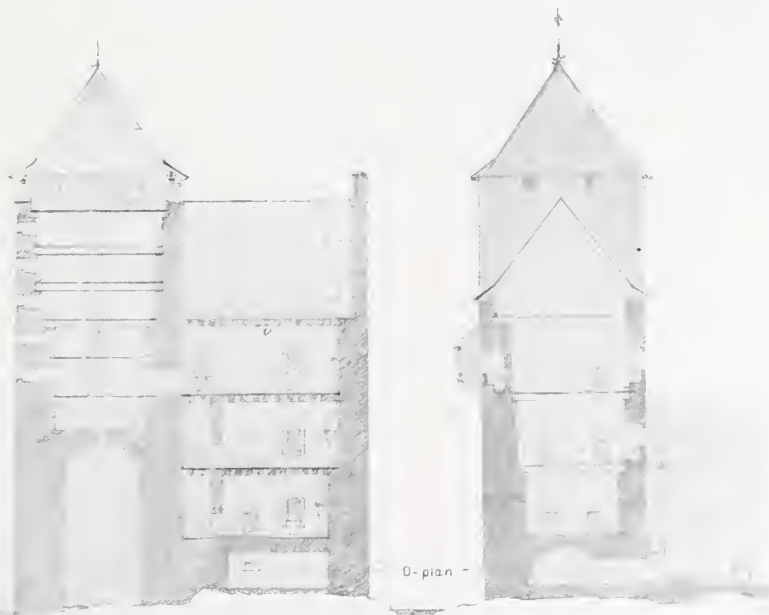
²⁾ *Grandinson*, a. a., sid. 27, samt räkenskaper i Kammararkivet.

³⁾ *Troels Lund*, a. a., 3.

ÖREBRO HUS

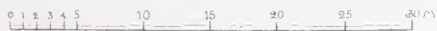

FASAD MOT NORR
OCH SKÄRNING AF PORTEN OCH VÄSTRA RINGMUREN

LÄNGDSKÄRNING

TVÄRSKÄRNING

emellertid, bland andra, slottet Gröditzberg i Schlesien¹⁾ (kändt under 1155, förstördt 1641). I detta slott fanns invändigt en från första våningen genom de andra gående vindeltrappa, omgifven af ett murverk. Mycket antagligt, ja nästan säkert, torde så varit fallet äfven i Örebro hus. Att man här i Örebro kände bruket af vindeltrappor bevisas däraf, att i den å sid. 22 beskrifna byggnaden i nordvästra hörnet af gården finnas lämningar af en dylik med ca 70 cent. långa steg (se fig. 11). Man kan alltså med höggradig säkerhet antaga, att den tjocka grundmuren (se sid. 26 och pl. 5, fig. B) i källarens västra ända tjänat till underlag för en vindeltrappa, som, börjande i första våningen, förmedlade förbindelsen mellan denna och de andra.

Troels Lund²⁾ säger, att vindeltrappan var ett godt försvarsmedel. På en vindeltrappa kunde nämligen en fiende aldrig använda sin fulla styrka, ty det fanns intet öppet rum att skjuta upp igenom. Endast en man kunde stiga uppför, och en enda kraftig man var därför också nog att drifva den uppträngande tillbaka. Därför passade man noga på att låta trappan vrida sig från vänster till höger, så att den uppstigande hade spindeln på höger hand. På denna anordning berodde trappans värde. Den uppstigande fick endast vänstra handen fri och var alltså halft värnlös, medan försvararen uppifrån kunde, framåt böjd, med vänstra handen om spindeln, jaga sitt spjut i den, som kom upp.

Vindeltrappan i Örebro hus upptog dock nog ej hela den invändigt 7 meter långa grunden, utan ett utrymme fanns kvar. Här våga vi en gissning. Vindeltrappan, innesluten af södra och västra väggen samt två tunna murar och med ej mer än 70—80 centim. långa steg,³⁾ tog ej mer än omkring två meter af grundmuren i anspråk, och öfriga utrymmet kunde vara hvad Troels Lund kallar »Brevkamret», eller det rum, där slottets värdehandlingar och kontanta dyrbarheter förvarades. En dylik kammare på denna plats hade varit väl skyddad, där den låg på en stark, fast grund och omgifven af barfridens tjocka mur på en sida, husets fasta murar på två samt med borgvakten framför dörren i den fjärde, den svagare muren inåt rummet. Sannolikt hade kammaren ett litet med järngaller försedt fönster åt gården.⁴⁾

Det rum, till hvilket man kom genom fritappan från gården, och som delvis upptogs af vindeltrappan och brefkammaren, utgjorde *borgstugan*, där »svenner och väpnare» hade sitt tillhåll. Den var 7,5 meter lång, 7 meter bred och 4,5 meter hög samt hade ett gallerfönster åt gården.

¹⁾ Bodo Ehardt, Deutsche Burgen, häft. 9. Berlin 1906.

²⁾ Troels Lund, a. a., d. 3.

³⁾ En vindeltrappa, gående inne i den ca 2 meter tjocka muren i den gamla kastalen vid Fellingsbro kyrka, är ej mer än 70 centim. bred.

⁴⁾ I 1554 års inventarium (se bil. 2) uppräknas rummen i Örebro hus, nämligen »jungfrukammaren», »kungl. makett», »borgstugan» (borgarestugan) och en »kammare till». Denna »kammare till» kan vara rummet 2 trappor upp i barfriden eller och brefkammaren, troligen det senare, enär den nämnes i sammanhang med borgstugan, dit brefkammaren gränsade. I 1557 års inventarium omtalas en »kammare på muren». Detta antyder ock, att kammaren låg på den tjocka grundmuren.

Från borgstugan gick vindeltrappan upp till det förnämsta rummet, länsherrens, fogdens eller äfven konungens rum. I handlingar från 1550-talet kallas det »kungsmaket» eller »kungl. makett». Kungsmaket, som var 11,5 meter långt, 7,8 meter bredt och 5,1 meter högt, hade jämväl fönster endast åt gårdssidan samt, likasom borgstugan, en spis i östra gafveln. Rökgången finnes ännu delvis kvar.

Ofvan kungsmaket hade de kvinnliga invånarna sitt rum eller sina rum, »jungfrukammare», samt funnos där måhända äfven gästrum. Huru många dessa rum voro, vet man ej, ty nu upptages hela utrymmet åt söder af en enda stor sal, men sannolikt, ja säkert, har det varit afdeladt med träväggar¹⁾. Med dessa rum stod barfriden i förbindelse, och måhända användes något rum där till gästrum eller annat bruk. »Jungfrukamrarna» hade till en början fönster endast åt gården, men senare jämväl utåt söder.

En sådan indelning af våningarna som den nu beskrifna var vanlig på medeltida befästade hus och borgar enligt hvad talrika exempel visa. Troels Lund beskriver denna indelning, men talar om en våning till, »riddarsalen». Någon sådan fanns ej på Örebro hus.

Såsom nyss sagts, voro *fönstren* små och hufvudsakligen åt gårdssidan. Visserligen synas nu hvalfbågar till *två stora götiska fönster*, markerade i huggen kalksten, på det gamla Örebro hus' södra yttervägg (se pl. 2), och något snedt ofvan om dem finnas märken efter *två mindre fönster* med svagt böjda tegelhvalf — och antagligen har dessutom ännu ett tredje fönster af sistberörda slag funnits, men blifvit totalt borttaget, när de nuvarande stora fyrkantiga fönstren insattes under Carl IX:s slottsbyggnad —, visserligen finnas dessa götiska hvalfbågar; men några verkliga, däremot svarande, fönster hafva emellertid aldrig funnits.

Bjälklaget i tredje våningen ligger nämligen ännu på sin ursprungliga plats, hvilket synes af murens beskaffenhet m. m. (se vidare härom sid. 30). Spetsarna af de götiska fönstren skulle alltså nått *öfver* detta bjälklag, men på insidan synes intet spår däraf. Emellan de götiska hvalfspetsarna och de små fönstren, hvilka däremot verkligen existerat, hade ett bjälklag af den tjocklek, som är vanlig i Örebro hus, *icke* fått rum.

Redan i och för sig är det vidare föga troligt, att man skulle anordnat så stora fönster å en anfallssida. Afståndet till närmaste land är ej större än att man därifrån kunde lätt skjuta med kastmaskiner och äfven med armborst mot huset.²⁾

Vid Tysklands borgar förekom ej sällan, enligt Piper, att »palaset» var beläget i en anfallssida. Då det sålunda var omedelbart utsatt för skott, måste det framför allt skyddas genom en stark och i möjligaste mån »fönsterlös» vägg. Funnos öppningar, som kunde nås utifrån, voro de i regel endast smala gluggar, som vidgade sig inåt rummet. Af Violet le Duc's arbete bekräftas dessa förhållanden, hvilka ock äro fullt tillämpliga här i

¹⁾ Sammanlagda golfytan i jungfrukammaren var 11,6×9,8 meter; höjden var 4,8 meter.

²⁾ Örebro hus har under tiden 1364–1522 undergått 11 säkert kända, längre eller kortare belägringar. Andra anfall omtalas jämväl, men äro mera antaganden än säkra fakta.

ÖREBRO HUS

FASAD MOT VÄSTER

FASAD MOT ÖSTER

Örebro. Slutligen synes af talrika planscher i Bodo Ebhardts nämnda arbete, att vanligen endast små, högt belägna fönster funnits å anfallssidan på Tysklands borgar.

Men hvarför har man ditsatt de götiska bågarna? Enligt uppgift af personer, som hade med ombyggnaden 1897—1900 att göra, märktes vid putsens borttagande å södra väggen dels vissa större, olikformiga, ej tuktade kalkstenar, dels tegelstenar, så ordnade i förhållande till hvarandra, att de syntes bilda hvalf, som närmade sig spetsbågsform, men ej fullt regelbundet. »Hvalfven» låra dock ej sträckt sig längre in i väggen än omkring 30 centimeter, och någon smyg syntes ej därinnanför.¹⁾ Inunder dessa hvalf finnas aflastningsbågarna till de af Carl IX:s byggmästare upphuggna, stora fyrkantiga fönster, som ännu användas. Man intogs emellertid vid den skenbara upptäckten af intresse för »det götiska», och ny kalksten tillhöggs och uppsattes i den regelbundna götiska hvalfform, som nu synes.

Men hvarför, torde någon spörja, hade de gamla oregelbundna hvalfven ditsatts? Jo, därför möjligen, att, när man på slutet af 1500-talet ville åstadkomma nya fönster och fördenskull upphögg hål i muren, hvilken består af oregelbunden, mer eller mindre rund sten, som ej ligger i skift, hålen blefvo större än man önskade. För att sedan kunna arbeta därinom och uppföra de nya aflastningsbågarna m. m. utan fara för ras, uppsatte man ett tillfälligt skyddshvalf, som fick en viss spetsbågsform.²⁾

Slutligen torde böra anmärkas, att *ingenstädes inom hela Örebro slott finnes något som helst spår af gotik* annat än i dessa år 1899 uppsatta »götiska bågar».

De små fönstren, som synas markerade å pl. 2, hafva däremot i verkligheten funnits.

Såsom nämnts, är vid tredje våningens golfbjälklag muren åt söder omkring 260 centimeter tjock, men den mur, som fortsätter uppåt, endast omkring 160 centimeter. Muren åt norr är omkring 130 centimeter. Vi försökte finna smygarna till de små fönstren genom att hugga oss in från insidan. Men, ehuru vi höggo upp muren på fönstrens förmodade plats till ett djup af 50 centimeter, funno vi ej hvad vi sökte, men väl, att muren inåt salen består af ett tunnt skift tämligen regelbunden kalksten och därinnanför af skärf, små sten m. m., allt sammanhållet af murbruk (se fig. 14). När så år 1907 en ställning upprestes för annat ändamål utanför huset, bröto vi därifrån upp ett af de små, på utsidan synliga fönstren och funno, att den 160 centimeter tjocka muren bestod af en yttre, omkring 100 centimeter tjock, mur af grof sten och därinnanför af ofvannämnda skärfmur. I den yttre muren framträdde den gamla öppningen med skarpa smygar, beklädda med fogstruket tegel (se pl. 8). Öfver öppningen finnes ett dubbelt, flackt tegelhvalf, hvars slutsten utåt är något böjd. Själfva fönsteröppningen, som dock ej är fullt regelbunden,

¹⁾ Enligt uppgift af byggmästaren Råhlén funnos äfven öfver kanongluggarna i de runda, af Carl IX uppförda, tornen, långsträckta hvalf, slagna af otuktad sten och tegel, alldeles som de »götiska hvalfven», hvilket synes bekräfta, att de senare gjorts under slottsbyggnadsperioden i slutet af 1500-talet

²⁾ Exempel på ett dylikt tillvägagångssätt finnas i Violet le Duc's arbete.

är utvändigt från hvalfvets hjässa 175 centimeter hög och omkring 97 centimeter bred. Fönsteröppningen vidgar sig inåt rummet. Nedtill vid själva fönstret låg en bräda, något slitet, men eljest väl bibehållen. Fönsternischen sträcker sig ned till nuvarande golfvets plan, hvilket till följd af fyllning och spikreglarnas tjocklek ligger 30—40 centimeter högre än bjälklaget. Golfvet i nischen är beklädt med fyrkantiga tegelstensplattor, och vid hvardera sidan af nischen finnas *stenbänkar*, hvilka för medeltidens slottsfönster äro karaktäristiska (se pl. 8). Invändigt är hela fönsternischen 265 centimeter hög och 160 centimeter bred. Det andra utifrån märkbara fönstret, som äfven öppnades, förete enahanda förhållanden.

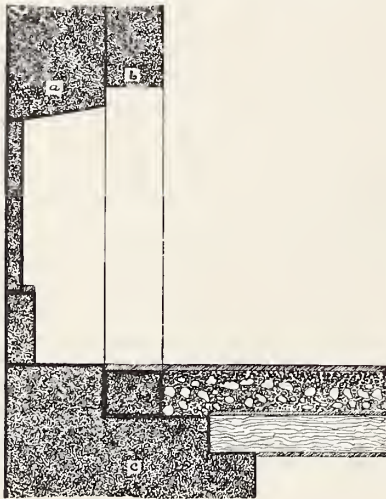

Fig 14.

linjen från hvalfvets yttre anfang, är i fönstren väl bibehållen, på väggen något sämre. Den består af ornament (se fig. 13 och pl. 8) i tidig renässans, väl utförda i gråhvit färg med svarta konturer på en klart tegelröd botten.

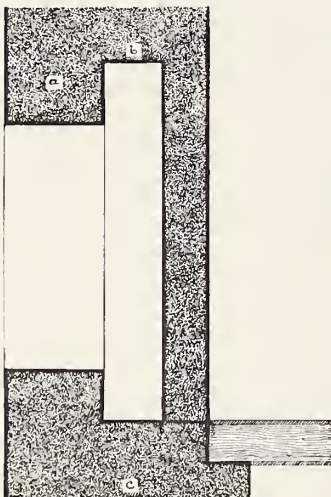

Fig 15

tjocka muren c, på hvilken jämväl bjälklaget ligger, men utan förband med densamma. Väggen b är alltså *nyare*.

Teglet i fönstren är större än nu brukligt tegel, men visserligen ej muradt i munkförband, dock ej heller i nu vanligt kryssförband.

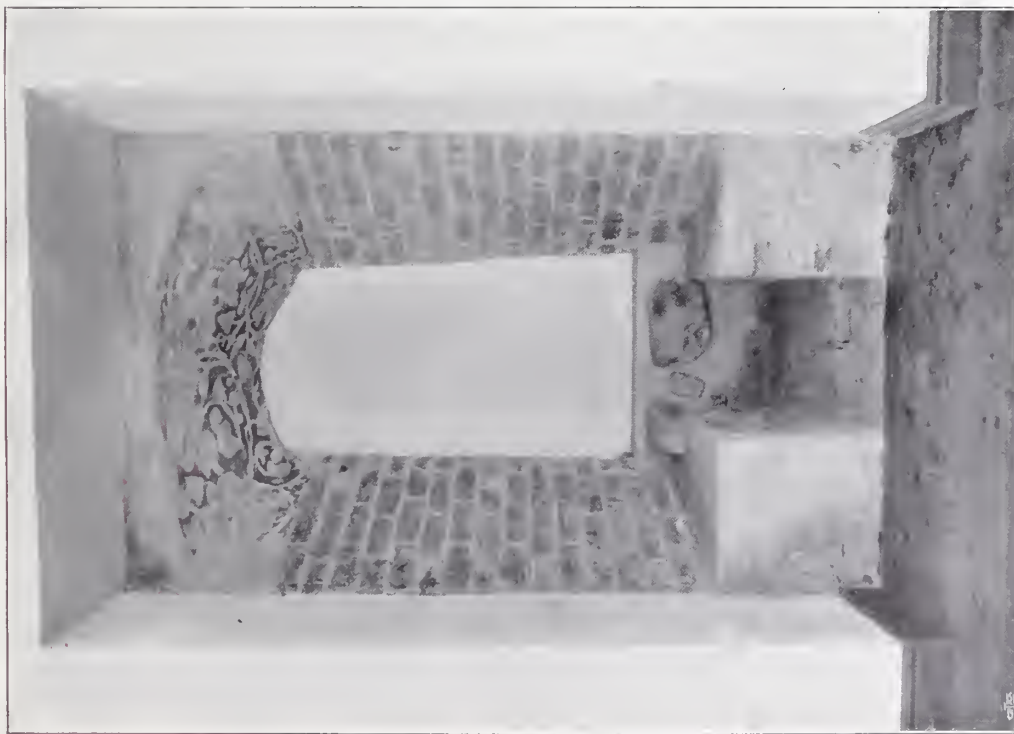
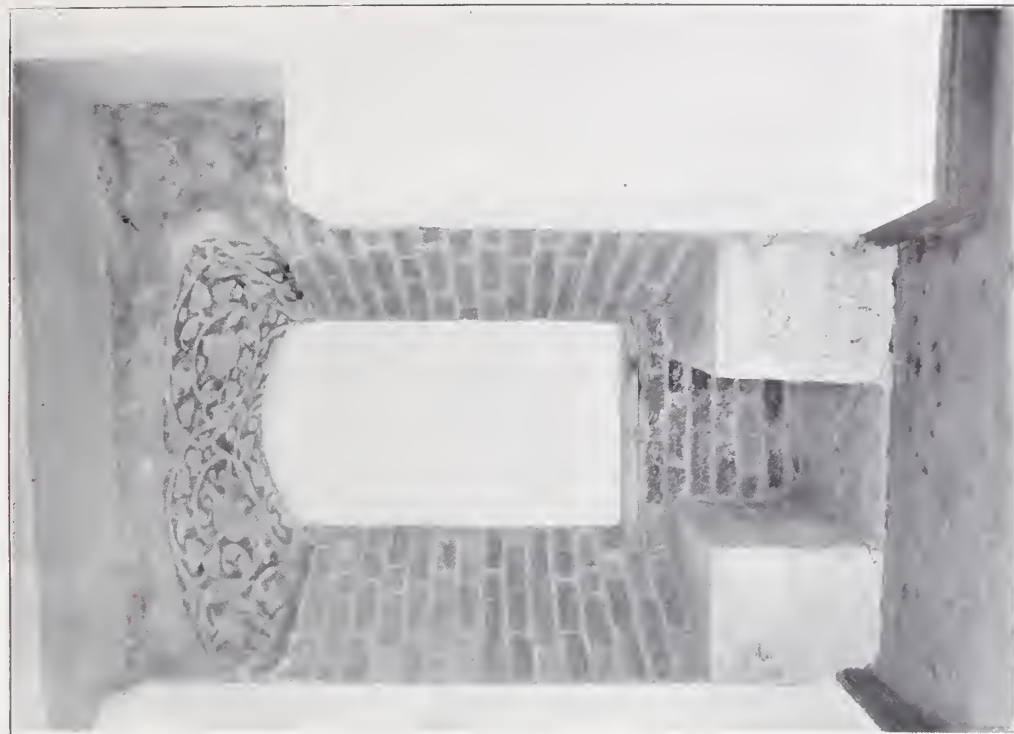
Det märkligaste är emellertid, att båda fönsternischerna samt insidan af den yttre muren *äro vackert målade*. Målningen, som börjar i höjd af horisontal-

Putsen i fönsternischerna och på väggen är tre gånger förnyad, men endast det yttersta lagret är måladt, de undre äro blott kalkfärgade.

Det förhållandet, att putsen i rummet sträcker sig från golf till tak, är jämte tillvaron af stenplattorna å fönstrens golf ett ytterligare *bevis för, att rummet, från bjälklaget räknadt, har sin ursprungliga höjd, och att bjälklaget ännu ligger på sin ursprungliga plats.*

Fönstren hafva emellertid nu åter bifvit igenmurade utåt, men endast med en tunn mur. Nischerna med målningarna samt bänkarna, hvilka senare endast lagats, äro inifrån fullt synliga.

Såsom nämnts, är den yttre målade väggen (se fig. 14, a) omkring 100 centimeter tjock och den inre (b) omkring 60 centimeter. Den senare står på den 260 centimeter

ÖREBRO HUS.
Malade fönstermischer från 1500-talet.

Huru förklaras nu dessa förhållanden? Antagligt är ej, att yttre muren (a) åt söder från början uppförts med endast en meters tjocklek i denna våning, ty muren inåt gården är ju tjockare (omkring 130 centimeter). Sannolikare är, att den haft en tjocklek af 225—230 centimeter, men att i densamma gått en gång (fig. 15) med öppningar utåt till en hourde (skyttegång af trä). Sådana gångar i murar voro vanliga i medeltidens hus och plågade vara 60—70 centimeter breda.¹⁾ Om yttermuren vid gången var 100 centimeter tjock, gången 70 centimeter bred och innermuren 50—55 centimeter tjock, återstod det dock 40 à 35 centimeter af den underliggande murens tjocklek för att uppbära bjälklaget, ett i ty fall vanligt mått.

Förutom i det förhållandet, att skyttegångar af trä utanpå muren voro vanliga, finnes ett stöd för antagandet, att en dylik utbyggnad här funnits, däruti, att man vid reparationen 1897—1900 på utsidan under fönstren anträffade större runda hål (enligt uppgift omkr. 40 centimeter i diameter), i somliga af hvilka ännu fanns murket trä. Dessa hål, som funnos på en höjd af 12—13 meter öfver marken, hade sannolikt utgjort stödjepunkterna för skyttegångens snedsträfvor.

Ett med det här berörda analogt förhållande erbjuder det förut omtalade slottet Gröditzberg i Schlesien. Detta slotts utsida visar nu dels större »götiska fönster», dels, alldeles som här, snedt ofvan om dem, mindre fönster. De förra, säger Ebhardt, »sind willkürliche Änderungen des 19 Jahrhunderts». På en tafla föreställande slottet vid början af 1800-talet synas ej heller de götiska fönstren, men väl de mindre fönstren. Dessa hafva däremot varit öppningar utåt från en i den 225 centimeter tjocka muren ännu befintlig gång, som stod i förbindelse med den skyttegång, som gick rundt kring hela borgen.

Man torde på grund af det nu anförda kunna antaga, att de små fönstren på Örebro hus ursprungligen varit utgångar till skyttegången. När så slottet blifvit intaget af Gustaf Vasa år 1522 och reparerades efter de skador det sannolikt lidit vid belägringen, borttogos skyttegången och murgångens inre vägg ända upp till taket. De förra utgångarna ändrades till fönster, och väggarna afputsades. Faran för krig var då mindre, landet hade blifvit en själfständig enhet, och man motsåg lugnare tider, hvarförutom anspråken på komfort vuxit.

Konungen återtog slottet efter Lars Siggesson Sparres, den sista länsherrens, död 1554, och skulle detsamma därefter förvaltas af redovisningsskyldiga fogdar.

Gustaf, som varit i Örebro många gånger, kom äfven i augusti 1554 dit. Man reparerade i slottet, »kastade en rudedamm» och byggde nytt kök (1555). »Jumfrukammaren» omtalas. Denna kammare låg eller, kanske rättare, dessa kamrar lågo i den våning, där de ornerade fönstren finnas. Måhända omputsades väggarna då och utfördes de prydliga målningarna, ty tiden var ju renässansens, såsom ock målningarna äro.²⁾

¹⁾ På Malmö, Landskrona och Borgholms slott finnas gångar inne i murar (benäget meddelande af hofintendenten, arkitekt Gustaf Lindgren).

²⁾ Möjligt är, att dessa rum reparerats redan förut, ty konungen och de kungliga barnen bodde på Örebro hus någon tid under slutet af 1539 och början af 1540. Kännare af renässansens målningar anse dock, att dessa målningar icke äro från en så tidig period.

I slottets inventarieräkenskaper från 1554 och 1557 omtalas, förutom allahanda andra ting, såväl urverk (»sägerverk») som »takdräfter» och silkesförlåter, stolar, »flammiske taflor» m. m. En viss prakt märkes hafva funnits.

Kom så hertig Carl. Han förlängde Örebro hus åt öster 10 meter och nedtog den del af gamla östra gafvelmuren, som förr bildat östra väggen i 3:dje våningen, samt påbyggde huset en våning. Tillbyggnadens södra vägg är 220 centimeter tjock nedtill och omkring 160 centimeter tjock i 3:dje våningen. För att då få samma vägg tjocklek i den stora sal, som bildats genom gamla gafvelmurens borttagande, uppfördes ofvan omförmälda nya mur (b, fig. 14) innanför den, omkring 1 meter tjocka, målade väggen mot söder. De gamla fönstren igenmurades, målningarna doldes och förblefvo glömda i mer än 350 år.

Riktigheten af denna uppfattning bestyrkes däraf, att å en af en viss Wahlberg år 1740 eller 1741 gjord uppmätning af Örebro slott yttermurens i 3:dje våningen sammanlagda tjocklek är densamma som nu. Tillökningen i tjocklek har alltså icke skett under reparationen 1758—1764; och att den ej skett under tiden från 1627, då Carl IX:s slott slutligen blef färdigt, och till sistnämnda reparation, är säkert, ty under denna tid gjordes endast det nödortfigaste åt slottet.

Hurudant *yttertaket* å Örebro hus såg ut, är omöjligt att säga. På pl. 5 är det samma ritadt i öfverensstämmelse med hvad som under den senare medeltiden brukades. Antagligen hade huset en trappgafvel mot öster.

Porten till slottsgården var densamma under nu ifrågavarande period som förut.

Kring murarna löpte antagligen skyttegångar¹⁾, och på gården funnos ekonomibyggnader af allehanda slag samt antagligen boningshus för besättningen.

Slottets kök låg med största sannolikhet midt på gården. Grundmurar till en byggnad framgräfdes där år 1906. Söder om densamma fanns en *afskrädeshög*, innehållande ben af diverse djur, såsom oxe, får, svin, rådjur m. m. Fyndet af denna afskrädeshög ger emellertid tydligt nog vid handen, att den funna grunden var den forna köksbyggnadens.

Vidare inhämtas af en handling, citerad af Grandinson²⁾, att Gustaf Vasa år 1555 låtit på borggården uppföra en ny köksbyggnad af trä. Antagligt är emellertid, att det var den äldre byggnaden, som Gustaf Vasa lät »bygga på nytt». Och att det af Gustaf byggda köket låg på slottsgården och ej på Borggårdsholmen, kan antagas därför, att Örebro hus af Gustaf Vasa beboddes vid besök i Örebro och något annat kök näppeligen fanns inom murarna än det på gården.

Slottsherrens förrådsrum voro antagligen källaren under södra huset, rum i barfriden samt byggnaden i nordvästra ringmurshörnet.

¹⁾ År 1573 talas om »bryggan under skytten», som då lappades.

²⁾ *Grandinson*, a. a., sid. 16.

Utseendet af Örebro hus, sådant det nu framkonstruerats, synes af pl. 5, 6 och 7. Att fel däri kunna finnas är klart; hvarje detalj kan ej vara rätt, men totalbilden torde vara i det närmaste riktig. De hufvudsakligaste konturlinjerna kunna ju ännu läsas på murarna.¹⁾

* * *

I detta hus lefde under mer än 200 år mäktiga män. Där utspelades många för vårt land viktiga tilldragelser och fattades mångt beslut, som haft inflytande på Sveriges, ja hela nordens, öden. Det har spelat en mycket större roll i vår historia än det vida större och ståtligare slott, som Carl IX sedan byggde.

Hvem gaf då Örebro hus dess nu beskrifna gestalt? Detta är ej lätt att säga. Vi veta endast, att år 1364 det fanns ett »Castrum» Örebro. Men vi kunna våga en gissning.

Såsom å sid. 24 anföres, uppkom i 13:de århundradet en sträfvan hos de rikare och mäktige, särdeles återkommande korsriddare, att skaffa sig praktfullare och bättre bostäder än förut. Småningom kom denna sträfvan äfven till Sverige. Örebro var, såsom redan påpekats, en mycket viktig punkt här i landet under 12- och 1300-talen. Stockholm var då ännu icke Sveriges erkända hufvudstad. Visserligen hade Stockholm länge betraktats såsom hufvudorten i landet, men som egentlig residensstad kunde det ej anses förr än efter medlet af 14:de seklet, emedan förvaltningen ännu ej var centraliserad och konung Magnus Eriksson i början af sin regering, såsom unionsregent, mest hade sin hofhållning närmare gränsen mellan de båda rikena.²⁾ Men Magnus Eriksson vistades mycket i Örebro. Bref af hans förmyndareregering, daterade Örebro, förekomma, och från tiden 1333 – 1347 finnas relativt många sådana utgifna af Magnus, daterade Örebro, Örabro, Örabro, Örebro och Örebue, o. s. v.³⁾ Här i Örebro samlade Magnus rikets lagmän för att utarbeta den allmänna landslagen, och här afgaf prästerskapet 1347 sin protest däremot. Örebro var uppenbart då en mycket betydande ort. Tidehvarvet var fallet för lyx, och konungens gemål, Blanche de Namur, var kommen från trakter, där man då redan hade palats i borgarna. Med henne följde nog personer från dessa trakter, som kunde gifva anvisningar vid husets uppförande. Oantagligt torde således icke vara, att Örebro hus uppförts af Magnus Eriksson och sannolikt före eller närmast omkring 1347. År 1350 kom digerdöden, och så kommo striderna med sönerna och stormännen samt med Danmark. Penningbrist rådde äfven, och då torde Magnus knappast haft tid eller tillfälle tänka på slottsbyggnader.

Härmed må nu vara huru som helst, men Örebro hus fanns 1364. Där vistades konung Albrekt af Mecklenburg 1388. Drottning Margareta var där 1390, och slottet hade

¹⁾ Möjligen hade en hourde, väktargång af trä, kunnat ritas rundt barfriden eller uppe vid tinnkransen, men den maschikuli, som ritats på tornets midt, är ock fullt antaglig. Att »försvarbara hus», »werhafte Palas», hade hourder, var enligt Piper vanligt. Exempel därpå anföras af honom.

²⁾ *Styffe*, Skandinavien (1867), sid. 259.

³⁾ Svenskt diplomatarium.

möjligen af hennes folk då eröfrats. Margareta och konung Erik voro »in castro Örebro» 1403. Erik var där åter 1404 samt 1410. I en urkund af 1415 förekommer uttrycket »slottet» om Örebro hus.¹⁾ Örebro var på 1420-talet drottning Philipppas lifgeding. Utländska män blefvo vid upprepade tillfällen fogdar och höfvidsmän på Örebro hus.

Engelbrekt började befrielseverket. År 1434 belägrade han Örebro hus. Dess befälhafvare, Mattias Kettilberg, skulle dagtinga, om ej undsättning kom inom sex veckor. Engelbrekt red så till Vadstena, till det ryktbara mötet. När han återkom, var Mattias borta, hans broder Claus förde befälet. Men Mattias fick tusen mark, och slottet öppnade sin port för Engelbrekt. Denne behöll slottet, och 1435 vid Halmstadsmötet bestämdes, att Engelbrekt skulle sitta som länsherre på Örebro till sin död. Kort blef dock denna tid. Från Örebro hus anträdde han hösten 1436 sin sista färd. Carl Knutsson fick då Örebro. Erik Puke (Engelbrekts underbefälhafvare) sökte bemäktiga sig fästet, men misslyckades. Här på Örebro hus satt Christer Nilsson Vase fången 1439.

Då Christoffer blifvit konung, erhöll han bland andra slott äfven Örebro. Han bodde där någon tid 1442. Då Christoffer 1445 gifte sig med Dorothea af Brandenburg, gaf han henne Örebro hus i morgongåfva. Hon förverkade sin rätt, då hon gifte om sig med Christiern I.

När Christoffer dog, innehade Nils Jönsson Oxenstierna slottet 1450; om det var såsom drottningens höfvidsman eller ej, är osäkert. Carl Knutsson, vorden konung, lät Nils Jönsson behålla slottet, men sedan hans förrädiska stämplingar yppats, tog Carl det tillbaka och öfverlämnade det åt Erengisle Nilsson af Hammarstad. Han innehade dock slottet endast kort, och Carl behöll det för egen räkning samt var där 1452, 1453, 1454 och 1456. Här på slottet fick Carl 1456 mottaga prelaternas protest mot sitt räfstförsök. När Christiern I blifvit svensk konung 1458, fick Dorothea förläningen af Örebro hus bekräftad, och Erik von Lipen utnämndes 1459 till amtman på Örebro hus för hennes räkning. Från honom eröfrades slottet i början af 1464 af biskop Kettil Carlsson, som den 26 december samma år skrifver »ex castro nostro Örabro». Efter Kettils död, 1465, kom Erik Nilsson Oxenstierna, som var släkt med Kettil, till makten på Örebro hus. Slottet affordrades honom af Carl Knutssons parti. Han uppgaf det dock ej, utan måste det eröfras. Belägringen leddes af Arvid Trolle samt Engelbrekts mördare, numera lagmannen Måns Bengtsson Natt och Dag. Erik Nilsson blef slagen vid Julita och lofvade uppgifva slottet, men höll ej sitt löfte. Slutligen blef han fången, och slottet föll. Carl Knutsson, för tredje gången konung, höll nu rådsmöte i Örebro i mars 1468.

Carl öfverlät på dödsbädden Örebro åt Sten Sture. Sten var där 1470, och ännu 1481 innehade han Örebro hus. Året därpå öfvertogs det af Svante Nilsson Sture, som behöll det till 1498. Han slöt sig då till kung Hans. Bönderna belägrade i Stens namn

¹⁾ Svenskt diplomatarium II, nr 2127.

Örebro hus, men afslogos. Svante afstod Örebro till konung Hans. Denne insatte en dansk till fogde å Örebro hus och gaf det 1499 åt sin gemål Christina, som var där 1501. Samma år den 10 augusti började bönderna ånyo belägra slottet för Sten Stures räkning, men först i februari 1502 föll detsamma för Svante Sture, som, försonad med Sten, blifvit höfvidsman och återfått Örebro län. Under denna belägring omnämnes första gången artilleri vid Örebro.¹⁾ Svante Sture hade nu åter sitt gamla län och var där under 1504 och i januari 1505. Åke Hansson Tott ville emellertid hafva Örebro län såsom ersättning för sina tjänster, och i oktober 1507 är han innehafvare af detsamma. Den 27 augusti 1510 omkom han vid ett infall i Skåne. Nya tvister uppstodo då om slottet och länet. Åkes män ville ej uppge slottet, men 1510 på hösten öfverlämnades det dock. Från Svante Sture, som ånyo återfick Örebro slott och län, gick det till Sten Sture den yngre, som i sin ordning förlänade det åt Erik Abraham Leijonhufvud, fader till Gustaf Vasas andra gemål.

Möjligen, men ej säkert, togs slottet af danskarna 1520. Gustaf Vasa skrifver nämligen den 30 december 1542, att Örebro stad var en bland de städer, som brändes af danskarna 1520, och det berättas, att bönder under Nils Eriksson Banér kort därefter skulle återtagit slottet. Slottet blef emellertid åter danskt. Erik Leijonhufvud och Nils Banér halshöggs, och en dansk fogde sattes på Örebro. Men i början af året 1522 föll Örebro hus i Gustaf Vasas händer.

Att Örebro hus under alla dessa strider genomgått många öden är klart. Ett starkt fäste var det, ty många anfall afslogos, och långa voro ofta belägringarna.

Redan är nämndt, att Messenii uppgift, att slottet 1522 i grund förstördes, icke är riktig. Lars Siggesson Sparre fick det i förläning 1525, och af ett inventarium från samma år²⁾ synes, att, om ock ej lyx kunde sägas råda, dock en del nyttiga husgeråd samt matvaror, jordbruksredskap m. m. funnos på slottet. Senare inventarier visa, att under Gustaf Vasas tid lyxen tilltagit. Till slottet hörde mycket stora ägor, så att underligt var ej, att man äflades om att erhålla detsamma i förläning.

Gustaf Vasa var i Örebro i februari och början af mars 1522; därom vittna bref, skrifna af honom och daterade Örebro den 20 eller 27 februari 1522, 26 februari samt 1 mars samma år. I mars 1526 vid kyrkomötet och äfven i oktober samma år var han där. År 1530 i december kallar han sitt råd att möta honom i januari året därpå i Örebro. Äfven 1535 och 1537 besökte Gustaf platsen. Under herredagen 1539—1540, då trohetseden svors på Gustafs blottade svärd, vistades han och de kungliga barnen på Örebro hus. Gustaf reste dock förr än barnen, ty i bref från Älfsborg i mars eller april 1540 skrifver han, att »wort käre unge lijfzherschap på Örebro slott» skulle föras till Ören (Kungsör) eller Tynnelsö

¹⁾ Johan Månsson, som var befälhafvare för belägringshären, skrifver den 11 december 1501 till Svante Sture och begär, bland annat, »några byssor, 4 eller 5 skerpenthynor och hakebyssor, lodbyssor och det mesta pjl och pulwer I kunnen affstadkomma». Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia, d. 4, sid. 296.

²⁾ Gustaf I:s registratur II, sid. 265—268.

(»en lustig platz») samt föreskrifver, hvad barnen skola äta m. m. Jämväl åren 1542 och 1543 besökte Gustaf Örebro. Den 1 januari 1543 skrives, att han »var kommen till sitt slott Örebro», men den 5 februari samma år var han åter i Stockholm. År 1554 tog konungen slottet i besittning för egen räkning samt vidtog åtgärder till detsammias förbättrande (se sid. 31).

År 1542 bjuder Gustaf adeln vid Dackefejdens utbrott att taga sin tillflykt till Örebro slott, som då måste varit i försvarsdugligt skick.

På grund af Gustafs testamente den 1 juli 1560 och donationsbref den 4 augusti samma år tillföllö vid konungens död slottet och staden Örebro hertig Carl, då blott tio år gammal. Denne blef sedan, såsom redan nämnts, »den store byggherren, som af medeltidens enkla fäste skapade Örebro slott» (Grandinson).

* * *

Förborgen. Vid studiet af de skrifna handlingar och tryckta skrifter, hvari Örebro slott beröres, finner man alltemellanåt uttrycket förborgen. Men man finner jämväl, att hvad därmed menas, är ganska oklart.

I rimkrönikan berättas, att Engelbrekt år 1434 lade sig i förborgen »för then port», samt att Måns Bengtsson efter mordet på Engelbrekt »i förborgen för Orabro sig lagde». Vidare omförmåles i samma källa, att, när Erik Puke 1436 ville bemäktiga sig slottet från Carl Knutsson, fogden Nils Nilsson lät flytta allt från förborgen upp på slottet och sedan nedbränna förborgen i grund.

Den förborg, hvarom då talas, kan näppeligen hafva legat på Slottsholmen, ty icke kunde väl en härafdelning, äfven liten, hafva lagt sig på den omkring 20 meter breda och 40—50 meter långa landremsan mellan den bevärade östra ringmuren och slottsgrafven¹⁾, och än mindre kunde Nils Nilsson bränna förborgen eller, väl rättare, husen på densamma, om den legat där, ty då hade nog muren med sin skyttegång af trä och portvärnet skadats. Nej, förborgen låg nog på nuvarande parkholmen, Borggårdsholmen.

I handlingar från Carl IX:s byggnadstid och därefter omtalas understundom med namnet förborgen de två stenmurar med där framför belägna halftorn, som vinkelrätt mot slottsmuren sträckte sig fram emot grafven. Detta utbygge benämnes emellertid äfven »förport», »förgång» och »förbygge».

En inrättning som den sistantydde var endast en förlängd portgång med sitt portvärn. En dylik portgång måste finnas, för att man skulle kunna komma in genom vallen på slottets östra sida. Den närmar sig mera den försvarsanstalt, som i Tyskland kallades Zwinger, d. v. s. ett med murar omgifvet trängre rum eller en gång, som måste passeras, innan själfva slottsporten nåddes. En dylik passage var lätt att ofvanifrån murarna försvara.

¹⁾ Öfriga murar lågo nästan alldeles invid vattnet.

Grandinson och Wahlfisk¹⁾ tyckas anse, att förborgen legat på Slottsholmen, och Wahlfisk säger uttryckligen, att Carl IX lät uppföra en ny förborg af sten i stället för den gamla af trä.

Emellertid torde af hvad redan här sagts framgå, att förborgen till Örebro hus icke kunnat ligga på Slottsholmen, och att Carl IX:s förport icke var hvad man menar med förborg.

Med förborg, Vorburg, faubourg, menades en större, mer eller mindre starkt befästad plats utanför den egentliga borgen eller fästet, där ekonomihus och bostäder m. m. funnos.

I den mån nämligen som borgar och fästen upphörde att vara ensamt försvarsanstalter, vakt- eller tillflyktsorter och jordagods med landtbruk o. s. v. kommo under deras ägovälde, behöfdes plats för bostäder åt arbetsfolk och för byggnader, uti hvilka slottets kreatur, förråd af säd, hö o. s. v. kunde förvaras. Man ville äfven uppföra bostäder af ljusare och gladare art för borgens innevånare än de mörka och dystra rummen i husen på eller invid slottets inre borggård.

De platser, där dylika byggnader uppfördes, bildade förborgarna. De voro vanligen befästade, men oftast mindre starkt än själfva borgen. Än lågo de alldeles invid borgen, men merendels skilda därifrån af slottsgrafven eller annat vatten.

Kända exempel på förborgar finnas i Sverige. Jönköpings slott hade en förborg, skild från slottet genom en graf och befästad, åtminstone på slutet af 1500-talet, med en »potern», en halfbastion samt murar och palissader. Äfven tvärs öfver grafven, ett godt stycke från bryggan, som ledde från förborgen till slottet, voro palissader uppförda.²⁾

Borgholms slott³⁾ hade en förborg, bildad af två från hufvudborgen utgående murar, som sammanstötte i en vinkel. I denna vinkel låg ett mycket starkt, lågt torn, »postej». Inom förborgen funnos bostadshus af sten, spannmålshus och andra magasin m. m.

Äfven Kalmar slott⁴⁾ hade en förborg utanför ringmuren. Den tyckes dock hafva mera tillhört själfva befästningssystemet.⁵⁾

Jämväl Stockholms slott hade en förborg. Styffe omnämner den. Själfva slottet, barfriden eller kärnan samt måhända någon mindre tillbyggnad kallades »adelhuset», och därutanför låg förborgen. År 1395 delade de hanseatiska höfvidsmännen befästningarna sins emellan. Den ene fick adelshuset, den andre förborgen. År 1436 delades mellan Carl Knutsson och Christiern Nilsson på samma sätt.

¹⁾ *Grandinson*, a. a., och *Wahlfisk*, *J.*, Örebro slott, Svenska Turistföreningens årsskrift 1903.

²⁾ *Munthe*, *K.*, »Fortifikationens historia». Stockholm 1902. Pl. 9.

³⁾ *Sylvander*, *C. V.*, »Borgholms slotts historia». Kalmar 1877.

⁴⁾ *Sylvander*, *C. V.*, Kalmar slotts och stads historia.

⁵⁾ Vid Gripsholms slott finnes en »förborg», ehuru af yngre datum och sammanhängande med hufvudslottet.

I »scriptores rerum suecicarum medii ævi. I» omnämnes förborgen vid berättelsen om Stockholms belägring af svenskarna 1502.¹⁾

Förborgen låg antagligen på Helgeandsholmen och var befästad med torn och murar.²⁾ Den omnämnes i österrikaren Lassotas dagbok rörande hans fångenskap i Sverige. Han hölls fängslad på, bland andra ställen, förborgen på Helgeandsholmen, dit han fördes den 7 mars 1591.³⁾

Af Otto Pipers här ofta åberopade arbete framgår äfven, att förborgar voro bihang eller tillägg till hufvudborgen, men mindre starkt befästade än denna. Och talrika planscher och planritningar öfver tyska borgar, intagna i Bodo Eberhards stora verk »Deutsche Burgen» (Berlin 1899 och följande år), visa tydligt, att förborgar af det slag vi mena ofta funnos vid slotten, samt att de voro befästade med lättare murar, palissader, torn eller bastioner och barbakaner.

Troels Lund skildrar äfven förborgarna såsom belägna utanför hufvudborgen och ej sällan skilda därifrån genom grafven. Han antyder ock, att det franska faubourg ursprungligen är detsamma som förborg, Vorburg.⁴⁾

Här i Örebro låg förborgen på Borggårdsholmen. Den kallas i 1600-talets handlingar helt enkelt »borggården» eller »stora borggården». Den var befästad med palissader. »Bolverk»⁵⁾ omtalas äfven flera gånger i handlingarna från 1500-talets slut och under 1600-talet. Man kunde tro, att de voro befästningar, men af sammanhanget framgår, att de voro timmerkistor, fyllda med sten och utlagda kring stränderna till skydd mot »vattnets skärande». Dock torde ej omöjligt vara, att några af bolverken varit skydd för brohufvuden.

Till holmen ledde broar, men man hade att, innan man inkom på borggården eller förborgen, passera starka portar med järnbommar m. m.

På borggården funnos ekonomihus af flerahanda slag, men äfven, åtminstone på 1500-talet, boningshus.

Redan vid medeltidens slut måste byggnaderna på borggården varit ganska många. Under följande period, redan på Carl IX:s första tid som hertig, funnos där stora bygg-

¹⁾ Det heter, pag. 76: »Et magna dampna Sueci intulerunt castro circa portum oc *forborgene* qui igne multa bona et naves consumebantur».

²⁾ Se t. ex. pl. 1 till »Stockholm, Sveriges hufvudstad», utgifven vid utställningen 1897. Där synas befästningarna å Helgeandsholmen. K. Hildebrand, som i detta arbete skrivit Stockholms historia, omnämner befästningarna, men begagnar ej ordet förborg. Planschen föreställer Stockholm omkring 1530 efter ett gammalt kopparstick.

³⁾ *Östman, Nils*, Några anteckningar till Erik Lassotas von Steblau meddelanden om Stockholm 1590 – 1593. Samfundet St. Eriks årsbok, 1907.

⁴⁾ Med »faubourg» menas nu, som bekant, en »förstad» eller stadsdel; men Littré säger i sin »Dictionnaire de la langue française» i fråga om faubourg: il vaudra mieux croire que faubourg est une altération de forbourg, prononcé fôbourg (le parler vulgaire ayant quelquefois supprimé l'r), puis finalement pris pour faux bourg.

⁵⁾ *Troels Lund*, a. a., III, sid. 19, anser ordet »bulværk», bolverk, vara af nordiskt ursprung och egentligen betyda »plankeværk», »palisadeverk». Småningom adopterades det i de flesta språk och blef liktydigt med bastion o. s. v.

nader, och han uppförde där åt sig och sin familj en bostad. Där bodde slottets ämbetsmän samt ståthållare och landshöfdingar ända in på 1700-talets senare hälft.

I det följande skall visas, huru byggnadsverksamheten på Borggårdsholmen fortgick. Nu äro husen borta; en vacker park intar deras plats.

Några gräfningsar på Borggårdsholmen hafva vi icke kunnat göra.

Fig. 16. Postamentplatta till en portal å Carl IX:s slott.

Fig. 17. Spiselfris, märkt 1579, funnen i en källare å Örebro slott.

RENÄSSANSSLOTTET.

NYBYGGNADENS TID 1573—1627.

ERTIG CARL HADE GENOM GUSTAF VASAS TESTAMENTE blifvit herre till, bland annat, äfven Örebro hus och län. Åren 1565 och 1566 besökte Carl Örebro, den senare gången med stort följe, och stannade han då några veckor där. År 1569 kom han åter till Örebro. Han hade då blifvit själfrådande i sitt hertigdöme, och under besöket här sagda år fattade han måhända beslutet att bygga om Örebro hus och förvandla det till ett värdigt slott i renässansens kynne. När tanken mognade till handling, vet man ej fullt säkert. Sannolikt skedde det år 1573.

Hertigen begärde då, att Dominicus Pahr, anställd vid Kalmar slottsbyggnad, skulle sända en skicklig byggmästare till Örebro. Pahr svarade den 14 april 1573¹⁾, att han skrifvit till sin broder att taga med sig några murargesäller och komma dit, men nu hade han ingen »vollkommne Baumeister» att bjuda på. Pahrs broder, Christoffer, arbetade sedan i Nyköping, men om han varit i Örebro, vet man ej. Däremot förekommer här i Örebro enligt räkenskaperna en mästare Ludvig 1573.

¹⁾ *Grandinson*, a. a., sid. 25. Grandinsons arbete har äfven i särdeles många andra fall anlåtats utan att alltid vara citeradt. Dessutom och i ganska vidsträckt mån hafva handlingar i länsarkivet (L. A.), kammarsarkivet (K. A.), riksarkivet (R. A.) och k. biblioteket (K. B.) genomgått, hvar förutom iakttagelser på själfva slottet, gräfningar och uppmätningar verkstälts.

EN. STAB. CIT. ANST. FOTOGF.

ORIGINAL A GRIPSHOLM.

CARL IX.

ÖREBRO SLÖTTS BYGGHERRE.

Allmogen i Öster- och Väster-Nerike gjorde, utom sina vanliga dagsverken vid slottets jordbruk, jämväl hjälpedagsverken vid »byggningen, som är företagen vid slottet». För år 1573 redovisas 8,536 sådana dagsverken. Samma år »bröts mur» och gjordes nytt hvalf i en gammal källare, såsom redan omtalats, o. s. v. Arbetet med det nya slottet var alltså i gång sistnämnda år. Det fortgick sedan med, som det vill synas, vissa kortare uppehåll eller tidvis minskad kraft till och med 1585, hvilket år det bedrefs med full energi. År 1586 arbetades ock något, men därefter hvilade man i *sex à sju* år; dock anskaffades år 1589 en del materialier.

År 1592 i november skrifer så hertig Carl, att man till nästa sommar borde fullfölja murningen på Örebro slott så mycket man kunde. Från och med 1593 drefs sedan arbetet ganska jämnt, till dess slottet blef till det yttre färdigt, hvilket skedde 1627.

Man har alltså två hufvudperioder af byggnadsverksamheten vid slottet: den första 1573—1586, den andra 1593—1627.

Byggnadstiden var således lång, omkring 54 år. Men politiska förhållanden, krig och penningbrist samt ej minst andra byggnadsföretag, såsom Gripsholms, Eskilstuna, Nyköpings m. fl. slott, dit byggmästare och arbetsfolk sändes från Örebro, hindrade arbetets intensitet; och det vill synas, som om *ändring i slottets planläggning* i väsentlig mån därtill bidragit.

Grandinson¹⁾ säger, att först tänktes icke slottet så stort som det sedan blef. Studiet af byggnaden och sammanställning af Grandinsons uppgifter med andra fakta bekräfta denna hans förmodan. En likartad tanke har förut uttalats af Bagge i hans beskrifning öfver Örebro af 1785.

Slottets grundform var, då det slutligen stod färdigt, densamma som nu, således ett stort, fyrkantigt byggnadskomplex med borggård i midten och ett torn i hvar och ett af de fyra hörnen, se pl. 12. Dessutom utgingo vinkelrätt från den stora fyrkantens östra vägg på hvar sin sida om slottsporten, hvilken var belägen på samma ställe som nu, två murar, framtill förenade genom ett halfrundt torn. Mellan de stora tornen gingo jordvallar med 1 à 2 meter tjocka yttermurar²⁾ samt bröstvärn. Denna grundform var emellertid ej den först tänkta, hvilken däremot sannolikt var följande.

Örebro hus med barfriden skulle bilda en flygel, den södra, och i norr skulle uppföras en ny flygelbyggnad, lika lång som den södra samt af samma höjd som Örebro hus. De båda sålunda bildade flyglarna skulle förenas genom en hufvudbyggnad i väster. Man ville alltså gifva slottet en grundplan af samma form som vid 1500-talets slottsbyggnader, t. ex. i Skåne m. fl. ställen, var mycket vanlig.

Från norra och södra flyglarna skulle mot öster utgå 10 meter långa murar³⁾ af

¹⁾ Grandinson, a. a., sid. 24.

²⁾ Uppgift i handlingar rörande ombyggnaden på 1700-talet. L. A.

³⁾ Slottsholmens storlek tillät ej att göra de nya murarna längre, om tornen skulle få plats.

gamla ringmurens höjd, hvilka »utanför porten» (den gamla) skulle förenas genom en sträckmur. Mellanrummet mellan denna och gamla östra ringmuren skulle bilda en kasematt, såsom det t. ex. förr i Vadstena funnits.¹⁾ Detta visas bland annat af märken efter kanongluggar i sträckmuren, hvilka under den senare byggnadsperioden igenmurats.

I hörnen af den sålunda bildade fyrkanten skulle legat relativt låga torn, »postejjer», antingen täckta såsom i Vadstena eller med platta tak, omgifna af en väktargång. Tornen skulle haft samma höjd som gamla ringmurarna. Detta synes af den afsats på de nuvarande tornen, som förekommer just vid denna höjd, och af ändringar i byggnadssätt m. m. därofvän. Huset i norr uppfördes enligt denna plan. Detta synes af en skarp murfog på norra sidan samt af byggnadsmaterialets olika beskaffenhet på ömse sidor om fogen. Äfven tjockleken af norra flygelns södra vägg antyder likhet med södra flygel. Huset i väster uppfördes likaledes enligt den första planen.

År 1581 funnos »två gaflar» färdiga från stenhuggarna, och 1582 omtalas ännu en. Med dessa gaflar menas antagligen huggna ornament till gaflarna åt öster på norra och södra flyglarna samt sannolikt till en gafvel åt väster på den norra. Den gamla barfriden skulle ha utgjort motsvarighet i söder. »Gaflarna» voro nog af samma art som enahanda gaflar i Vadstena. Hade nu nämnda plan slutligen genomförts, hade slottet fått ungefär det utseende plansch 10 utvisar.²⁾

Man grep sig emellertid år 1573 an med början till slottet efter denna plan. Gammal mur bröts, och andra förberedelser gjordes. Det förut här (sid. 12) omtalade höga hvalfvet ombyggdes 1573 eller 1574, och sistnämnda år reparerades Örebro hus, hvarvid glas insattes i fönstren. Grund för nya sträckmuren i öster omtalas i handlingar från 1574, och samma år lades grunden till tre af tornen (postejjerna). År 1575 omtalas de alla fyra. Då den fjärde rundeln skulle byggas, anlades en damm att afhålla vattnet, medan grunden lades. Därmed afses nog tornet i nordväst, ty det ligger mest utsatt för vattnets åverkan och till en del på artificiell grund.

Åren 1575—1577 byggdes måhända jämväl på huslängorna i norr och väster; åtminstone lades grunden. Men det vill synas, som hade arbetet på de nya anläggningarna hvilat åren 1578—1580. Däremot arbetades under sistnämnda period på förbättring af

¹⁾ Kasematterna i Vadstena refvos, då den nya hamnanläggningen där utfördes.

²⁾ I sin beskrifning öfver Örebro af 1785, sid. 151, säger Bagge, att han med biträde af murmästaren Johan Berg, som var entreprenör af slottets senaste reparation (1758—1764), funnit vid undersökning på stället anledning sluta, det den först afgifna desseinen till denna slottsbyggnad varit mer inskränkt. Han säger slutligen, att västra delen af slottet, som gör face åt stadens stora bro, tillika med hälften af norra och södra sidorna blifvit först byggda i konung Gustaf I:s tid allenast till tre våningars höjd och utan rundlar, samt att det öfriga sedermera blifvit tillbyggdt, och att hela byggnaden ej stått fulländad förr än i konung Carl IX:s tid.

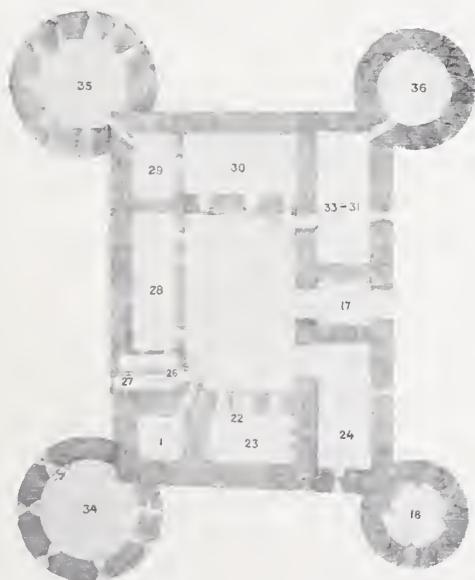
Bagge och Berg hafva således, tekniskt sedt, kommit till samma resultat som vi med undantag af hvad angår rundlarna. Deras antagande, att Gustaf Vasa först byggt de tre slottslängorna är däremot, som här visas, aldeles orätt.

ÖREBRO SLOTT

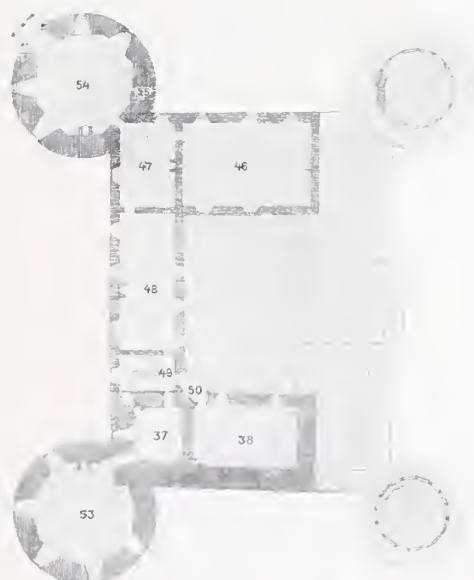
REKONSTRUERADT ENLIGT CARL IXS FÖRSTA PLAN

FASAD MOT SÖDER

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN

PLAN AF VÅN. 1 TR. UPP

Örebro hus och i barfriden för att skaffa rum att bebos af hertig Carl. Detta framgår bland annat däraf, att på hertigens order, att rummen skulle göras färdiga, i december 1580 svarades, att desamma icke voro så i ordning, att hertigen kunde ligga där: fönsterkarmar, tegel, golftiljor m. m. saknades, men skorstenarna voro färdiga »bis auff dat dritte gemach, etzliche bies auff das fierte gemach». Som i Örebro hus endast tre våningar funnos samt husen i väster och norr ännu ej voro uppförde, måste dessa »gemach» vara rum eller våningar i barfriden, där, ofvanför det nyslagna hvalfvet, flera våningar eller rum funnos, det ena öfver det andra.

Hertigen, som ännu 1578 bott i Örebro hus, ty bref daterade »på vårt slott Örebro» finnas, hade säkert nog velat hafva södra flygeln reparerad och bostaden utvidgad till dess han kom hem från sin bröllopsfärd till Heidelberg 1580. Men då han icke kunde få sin vilja fram, befallde han, att man genast skulle uppföra en *ny byggnad* på förborgen (Borggårdsholmen), hvilket ock skedde åren 1581—1582.

Sistnämnda år lades nytt tak på gamla Örebro hus, ett ytterligare bevis på att desamma då var ämnadt att behålla sin gamla höjd.

Orsakerna till arbetets långsamma gång inhämtas af ofvan antydda bref af dec. 1580, skrifvet af slottets dåvarande byggmästare *Herkules Mida*. Materialier saknades, byggmästare och arbetare fingo resa än till Nyköping, än till Gripsholm m. fl. ställen. Några voro sjuka, en snickare hade dött, och ingen annan fanns. Andra bref bestyrka dessa förhållanden. Äfven synes missnöje med aflöningen hafva rådt, och arbetarna ville resa, men skulle nog stanna, om de fingo bättre betaldt.

Möjligt är, att under tiden omkring 1580 den å sid. 20 omtalade »snedå gången» gjordes. Såsom här nyss nämnts, är det troligt, att man år 1580 reparerade rummen i barfriden och där byggde rökgångar och spisar. De där ännu befintliga gamla spisarnas arkitektur antyda en tidig renässans, påverkad af ännu äldre motiv, och den rökgång, som stänger den gamla högt belägna ingången till barfriden (se sid. 20), är, enligt uppgift af byggmästaren Råhlén, som reparerat densamma, mycket gammal och torde hafva byggts vid sist berörda tidpunkt. Från nuvarande rum i barfriden (pl. 24 n:r 58) 2 tr. upp, ledde antagligen en dörr till våningen i Örebro hus på samma botten. Man kunde alltså, när den högt belägna gamla ingången utifrån till barfriden stängdes, komma in i barfridsrummen med hjälp af vindeltrappan i Örebro hus. Men antagligt är, att man ville hafva en ingång till hvalfvet (håltornet) i barfriden för att kunna draga nytta däraf. Hade alltså »snedå gången» icke öppnats år 1573, då håltornet öfverhvalfdes på nytt, så gjordes den nog något af åren 1578—1580. År 1582 fanns den, ty i en anteckning af den 30 oktober nämnda år läses, »att en dörr sattes för gången utanför torndörren». Detta kan ju förstås så, att »torndörren» var en inre dörr, där snedå gången utmynnade inåt hvalfvet, och att man nu satte en dörr äfven för utgången till gården.¹⁾

¹⁾ Flera senare handlingar, såsom syneinstrument m. m. i L. A., visa, att »snedå gången» haft dörrar i båda ändarna.

Arbetet å de egentliga nya slottsbyggnaderna bedrefs ej alls eller endast föga kring 1580, men grunderna till två rundlar, där stenar utfallit, reparerades 1581, hvartill åtgingo 11 tunnor kalk. Visserligen framskaffades kalk- och mursten samt brändes tegel och murkalk¹⁾, men byggnadsarbetet bedrefs egentligen endast på de nya husen å förborgen, där ock äldre boningshus och andra byggnader reparerades. »Korsbyggningen» fick nytt tak 1581. Hertigens nya bostadshus fick ett karnap färdigt 1583. Det målades med spanskgörna och tran.

Stenhuggarna arbetade dock hela tiden för det nya slottets prydnad med skulpterade ornament och dylikt. En väktargång blef gjord 1581. »Gaflar» blefvo färdiga 1581 och 1582, spisar och portaler 1584 o. s. v.

År 1585 blef det emellertid lif i spelet; man grep sig duktigt an med arbetet. Detta framgår af slottsräkenskaperna för det året. Grandinson anför på sid. 30 två citat ur dem. Det ena, angifvet i en not, lyder: »År kommet till ställning på två sidor om en sträckemur mellan två rundlar; Item till en hjulkran, till vind, till brädslå slottstaket och en gafvel och till bårar och hvalfbågar, till trapp och gångställningar utantill och innantill.» Det andra lyder: »År uppmuradt på slottet på vestra och norra sidan två våningar högt innantill och en våning högt utantill, med två tvärmurar fyra våningar högt och en tvärmur två våningar högt; Item två trossningar på vestra sidan och täckt öfver slottet på två sidor och östra gafveln slaget med bräder en våning högt; Item sträckmuren på östra sidan mellan två rundelar två våningar högt, två tvärmurar och porthvalvet mellan slotts och sträckmuren och öfvertäckt med bräder och öfver fönsterhålen lagdt». Citaten (här återgifna enligt originalet i kammararkivet) strida skenbart mot hvarandra. Man kunde nämligen tro, på grund af det förra, att taket blifvit rest och brädbeslaget, medan enligt det senare man endast lagt bräder öfver slottet och bjälkarna. Gåtan löses, när man ser originalet. Det förra citatet är en redogörelse för hvad byggmästaren *mottagit*: det hade »kommit» till de uppräknade ändamålen 9 skeppund 8 \bar{u} spik m. m.; och enligt det senare hade *användts* för de däri uppräknade arbeten, som verkligen utförts, 249 $\frac{1}{2}$ bjälkar, 145 sparrar, 5,652 tunnor sten, 25,590 tegel o. s. v. Det ena citatet är hämtadt ur räkenskapens debet, det andra ur dess kredit.

Man hade enligt det förra citatet tydligen tänkt hinna mer än man hann det året; och af det senare citatet framgår, huru mycket man medhunnit. Det arbete, som verkligen utfördes, var nog följande: västra och norra gamla ringmurarna, som ingå i slottets yttersidor, höjdes en våning, d. v. s. den i citatet omförmälda »våningen utantill». De två våningar, som murades »innantill», äro de, som bilda inre väggarna mot slottsgården af västra och norra slottslängorna. Grund- och källarmurarna måtte ha varit byggda före 1585.

¹⁾ År 1578 brändes 15,400 tegel, och 10,000 funnos kvar af dem, som bränts året förut. (Örebro läns slottsräkenskaper. K. A.)

Det hela var alltså uppe i väster och norr till samma höjd, nämligen bottenvåningen och våningen en trappa upp, utom hvad gafveln af norra längan beträffar, ty där hade man ej hunnit påbygga den gamla östra ringmuren. Den bildade längans gafvelvägg i bottenvåningen, men för gafveln till våningen en trappa upp slog man bräder. Trossningarna voro dels den mellan bottenvåningen och våningen en trappa upp, dels ock den ofvan sistnämnda våning. Det hela öfvertäcktes med bräder till skydd mot väder och vind.

Tvärmurarna voro de, som tillhöra västra stora trappan. Andra tvärmurar, som kunde göras fyra våningar höga, finnas ej. De murades genom källarvåningen, bottenvåningen, våningen en trappa upp samt därtill ännu en våning, d. v. s. till det blifvande husets vindsgolf enligt första planen. Man ärnade nog gripa sig an med själfva trappan. Tvärmuren, som byggdes två våningar högt, var sannolikt den, som hvilar på den gamla tornmuren i nordväst. Den kom således lika högt som slottet i öfrigt. Slutligen gjordes den nya sträckmuren, som förmodligen under föregående år uppförts från grunden genom källarvåningen, lika hög som gamla ringmuren i öster, det nya porthalvvet slogs, och allt öfvertäcktes med bräder.

Enligt första planen återstodo således nu i väster och norr att fullborda endast en våning samt vindsvåningen äfvensom taket. Det gamla Örebro hus med sitt år 1582 nya tak var ju färdigt.

Arbetet med själfva slottslängorna afstannade emellertid.

På dem arbetades icke under 1586, men i april 1588 upprättades ett entreprenadkontrakt med en byggmästare Henrik Huf om fullföljandet af slottsbyggnaden. Han skulle få kalk och sten samt för hvarje kubikfamn murning fem daler till viss höjd, sedan sex; men dörrar, fönster och skyttehål skulle icke räknas.

Vidare lät hertigen samma år ett »mandat» utgå till allmogen i Nerike att hjälpa till med slottsbyggnaden.

Kontraktet med Huf kom aldrig till utförande, och med fortsättningen af själfva slottsbyggnaden fick anstå.

Å rundlarna arbetades däremot äfven år 1586¹⁾. Förbindningsmurarna mellan sträckmuren i öster och gamla slottsmurarna i norr och söder byggdes samma år. Rundlarna i norr kommo så högt, att »skotthålen blefvo slagna». Huru det förhöll sig med rund-

1) Räkenskaper i kammararkivet. Snickare arbetade emellertid på förlag. Så gjordes 1586, till exempel 10 stora fönsterkarmar med 6 »bogar på slotted», 2 stora skåp med 40 rum i hvart till »trädgårdz stuffven», 3 »panell» i gamla byggningar, 2 skåp, 22 skifvor (bord), 10 sängar, 8 kistor och 1 »kistelåk», 10 dörrar, 25 fönsterkarmar med bågar, 5 »miölkistor», 1 »siete-kista», 4 kvarnskrufvar, 4 »stenkaar om kvarnstenar», 40 stolar och bänkar med »trapp»(?), »rennestakar», fönster- och klädesbräden, »vartafell», »rethollt, sybågar och annat mera».

Härtill åtgingo 5 tolfter 4 st. »Lööff bräder, 6 Telier och 34 tolfter sågebräder».

larna i söder vid denna tidpunkt, vet man ej, men mycket troligt är, att vid utgången af 1586 alla rundlarna voro lika höga och af samma höjd som bottenvåningen.

År 1587 inträder ett nytt långt uppehåll i byggandet af såväl själfva slottet som rundlarna. Det arbetades visserligen med mindre reparationer och underhåll å slottet, men den hufvudsakliga verksamheten var förlagd till byggnaderna å förborgen, kvarnar, ekonomihus och bolverk, kvarndamm och nya broar.

Politiken var krånglig. Den ekonomiska ställningen i landet var dålig. Stor nöd rådde. Hertigen var visserligen försonad med Johan III, men striderna pågingo, både de politiska och de religiösa. Hertigens uppmärksamhet var riktad åt andra håll. Hans makt och inflytande växte emellertid, och äfven hans byggnadsintressen torde hafva börjat taga en högre flykt. Måhända började han så småningom nu tänka på att utvidga sitt slott i Örebro och upprättade planen härtill.

Ännu i början af 1590-talet synas dock Carls byggnadsintressen hufvudsakligast hafva rört sig om Nyköpings slott (Grandinson, sid. 32); men i november 1592 skref hertigen till fogden i Örebro, Kurtzell, att nästa sommar skulle murningen på Örebro slott fullföljas så mycket som ske kunde. Hertigen hade samma höst besökt Örebro¹⁾

Mursten levererades 1592 och 1593 så, att behållningen vid sistnämnda års slut var 8,099 lass. Denna behållning är vid 1594 års slut försvunnen ur räkenskapen. Stenen såldes antagligen upparbetad. Tegel anskaffades och användes mycket på 1590-talet. År 1595 inmurades 90,000 sten. Åren 1595 och 1596 arbetades energiskt. Arbetet fortgick till och med vid ljus. Slottslängorna i väster och norr höjdes och färdigbyggdes utom hvad beträffar yttertaket. I västra längans yttre vägg fanns vid restaurationen 1897—1900 mycket tegel. Detta borttogs, utom på ett ställe, och ersattes med kalksten.

År 1596²⁾ torde slottet hafva i väster och norr nått den höjd, det enligt den nya utvidgade planen skulle få, ty golf inlades i de nya salarna och upparbetades 6 kistor 32 skof glas till fönster.

Den dekorativt utstyrda *trappan i väster* blef färdig 1597. Hela dess karaktär antyder, att den skulle utgöra slottets hufvudtrappa. Taket i trappan till våningen en trappa upp är indelad i stora sexhörningar med fördjupade fasetter (se pl. 11) och är enastående, åtminstone i Sverige³⁾. Trappan var icke då såsom nu en svängd trappa, utan hade afsatser.

Sannolikt arbetade man åren 1597 och 1598 med förändring af gamla Örebro hus. Gafveln mot öster nedtogs till tredje våningens golfhöjd, vindsvåningen och taket togos jämväl ned, den östra 2,8 meter tjocka barfridsmuren nedrefs, och en ny uppfördes (se sid. 15 och fig. 7); spisar och rökgångar anlades, och på norra sidan upptogs, just där Öre-

¹⁾ Carl IX:s calendarium.

²⁾ Detta år arbetade vid slottsbygget 220 knektar. De skulle få mat enligt hertigens order af ¹⁸/₂ 1596.

³⁾ Det har anmärkts, att trappans takkappor erinra om de arabiska stalaktithvalfven.

ÖREBRO SLOTT.
Hvalfvet i sydvästra trappan.

bro hus sammanlöpte med barfriden, en dörr, som öppnade sig snedt utåt och förenades med en liknande dörr i västra längan förmedelst en loggia.

Själftva Örebro hus förlängdes, sannolikt 1797, 10 meter åt öster; den mur, som så länge undanskynt de på sid. 30 omförmälda målningarna, byggdes, och hela huslängan höjdes en våning. Fönster upptogs utåt och inåt af samma storlek som de än i dag hafva. I bottenvåningen voro dock fönstren ännu små och belägna endast på insidan mot gården.

Dörrar in till de gamla barfridsrummen öppnades från västra trappans förstugor i hvar och en af de nya våningarna. Ännu kvarvarande mellanvåningar i barfriden borttogos och våningsindelningen blef densamma som ännu finnes där.

Rundlarna, som då i tio år haft den mindre höjden (7—8 meter), påbyggdes och blefvo de stora runda torn, som ända till reparationen 1758—1764 prydde det gamla slottet. När arbetet med rundlarnas höjande började, är ej fullt säkert, men antagligt är, att rundeln i S. O. blef färdig 1597, enär den står i förband med muren till förlängningen af Örebro hus, som då med största sannolikhet blef slutförd. Under åren 1598—1599 och följande fortgick arbetet. År 1601—1602 blef nordvästra rundeln färdig med sitt karnap. Nordvästra rundeln taktäcktes 1607 och fick sitt karnap samma år färdigt. Antagligen voro alla rundlarna fullt färdiga vid sistnämnda tid.

Åren 1611 och 1612 uppfördes *förporten*, förgången eller förbygget såsom det ock kallats, på östra sidan framför den 1585 färdigbyggda nya portgången. Denna förport med dess murar har med orätt äfven kallats förborg¹⁾.

Förporten eller förbygget bestod af två på hvar sin sida om slottsporten och vinkelrätt mot slottsväggen utgående murar, öfverhvälfda med ett krysshvalf och framtill förenade genom ett halfcirkelformadt lågt torn med en yttre port. Hela förbygget från port till port hade en längd af 15,₂ meter. De raka murarna voro 9 meter långa, allt enligt 1741-års planritning. Förporten borttogos vid reparationen 1758—1764, men synes tydligt på J. Torings karta af 1652 och Gillbergs af 1741.

Åren 1614 och 1615 uppmurades på norra sidan och intill nordöstra tornet ett fyrkantigt *utbygge* (fyrkanten), 8 meter bredt, vinkelrätt från slottsmuren, och 10,₅ meter långt,

¹⁾ Äfven i somliga äldre handlingar begagnas uttrycket »förborgen», men oftast heter det »förporten», »förbygget» eller »hvalvet intill slottet». Grandinson synes vilja anse, att förborgen är det rätta uttrycket; och J. Wahlfisk säger i sin uppsatts om Örebro slott (Turistföreningens årsskrift 1903) att »år 1611 uppfördes, i stället för den af trä, en förborg af sten och tegel utanför slottsporten (det står »slottsparken», men torde vara tryckfel) vid inre sidan af vindbryggan, hvartill åtgingo 2,155 lass mursten, 24,250 tegel och omkring 1,800 dagsverken».

Terminologien i de gamla handskrifterna är mycket växlande och osäker samt begreppen ingalunda klara. Men säkert är, att icke någon »förborg» af trä funnits på Slottsholmen. Den gamla porten till fästet och till Örebro hus låg dessutom något söder om den port, framför hvilken förporten byggdes. Detta utbygge var endast en förlängning af inre portgången genom vällen, och halftornet utanför var ett portvärn, men ingen förborg (faubourg). En dylik förlängd portgång kan i viss mån jämföras med hvad i Tyskland kallades en Zwinger, men ej håller det är fullt berättigadt.

parallellt med densamma. Dess murar voro 2,5 meter tjocka. Höjden känner man ej, men säkert gick den upp öfver andra våningen. Utbyggets tak var, efter Suecia Antiqua att döma, ett sadeltak. Detta utbygge nedrefs jämväl vid reparationen på 1700-talet.¹⁾

Mellan tornen gingo jordvallar, dock med en yttre, 1 à 2 meter tjock, mur af sten, samt bröstvärn, försedda med »hål för musketeriet».

Alla skorstenar höjdes år 1614²⁾, och samma samt därpå följande år *hvitlimmades* hela slottet. År 1616 målades, enligt den tidens bruk, *röda ornament* kring alla fönster.

Med yttre och inre detaljer arbetades fortfarande, och först under åren 1624–1627 blef taket färdigt och spånbeklädt såväl å själfva slottet som å rundlarna³⁾.

Gången och utvecklingen af slottsbyggnaden har här ofvan skildrats med stöd af Grandinsons arkivforskningar, dock först efter egna jämförelser i flera afseenden med originalhandlingar i kammararkivet, riksarkivet och kungl. biblioteket i Stockholm. Och vidare hafva G. Thorings och Gillbergs kartor samt först omnämnda planritningar från 1741, hvaraf två, nedre botten och våningen två trappor upp, ännu finnas i behåll i länsarkivet, lämnat god ledning, hvarjämte egna undersökningar och mätningar å slottet i stor omfattning verkstälts. Enahanda källor ligga till grund för följande beskrifning öfver slottets yttre och inre utseende och inredning.⁴⁾

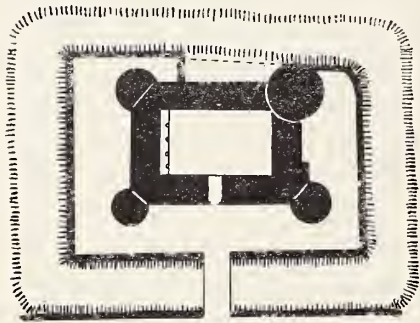

Fig. 18.

Innan vi emellertid öfvergå till denna beskrifning, vilja vi se till, huru det förhåller sig med den i Suecia Antiqua intagna teckningen öfver Örebro slott.

Denna teckning är utförd af J. van den Aveelen år 1700. Men det vill synas, som hade Aveelen själf icke besökt platsen utan ritat efter beskrifning. Så t. ex. har Örebro kyrka tornet åt öster, men koret åt väster. Svartåns dimensioner äro öfverdrifvet stora, likasom ock stadens hus och byggnader äro för många. Själva slottets hufvudform är tämligen riktig, drottning Christinas »fyrkant» i norr samt vallarna äro äfvenledes rätt återgifna.

¹⁾ I a. a. sid. 156 uppger Wahlfisk, att utbygget eller fyrkanten varit af trä. Detta är oriktigt. Fyrkanten var af sten, hvilket synes af flera handlingar i L. A.

²⁾ Man hade ett egendomligt sätt att sota skorstenar. I räkenskapen för 1619 säges nämligen: »är skutet uti skorstenarne att rensa dem der met både på Slott och träbyggningar Krut 3¹/₂ skålp.»

³⁾ Till takets åstadkommande hade åtgått: sparrar 581 stycken, sågbräder 318 tolfter, spånspik 193,800 stycken; »wrechlingar» (ett slags spik) 674 stycken, takspik 1,470 och sågestockar 24 stycken samt 193,000 spån(?). Spånen levererades af bönderna. »Örebro slotz Rechnungh» för 1625, 1626, 1627. Södermanlands handl. 1628, Nr 4. Kammararkivet.

⁴⁾ Slott af en typ, öfverensstämmande med planen för Örebro slott, voro ej ovanliga. Som ex. därpå visas här fig. 18 eller planen till slottet Marschlins i Graubünden, som har en påfallande likhet med planen till Carl IX:s slott. T. o. m. utbygget, fyrkanten, finnes.

Framställningen af tornen är däremot oriktig. Tornen äro för låga och ritade fristående, utan sammanhang med slottets hufvudbyggnad. Fönstergrupperingen är jämväl orätt o. s. v. Husen på förborgen äro för stora och för mycket tornprydda. Endast ingångsporten till förborgen torde vara något så när rätt, ehuru hufven å densamma antagligen ritats för stor.

* * *

Slottets yttre. Slottet höjde sig enligt Torings karta af 1652 omedelbart ur vattnet på alla sidor utom den östra. Där var dock afståndet till grafven ej stort.

Själftva slottsyrkanten är, emellan tornen, i väster 37,2 meter lång, i norr 26,7, i öster 41,5, i söder 26,5 meter.

Den västra slottslängan är från yttervägg till yttervägg 9,8 meter bred, den norra 12,9, den östra 12,5 och den södra jämväl 12,5 meter. Höjden till taklisten är 23,2 meter från ett 0-plan räknadt, som går genom nuvarande porten, och som ligger 3,0 meter öfver medelvattenytan.

Tornen hafva nedtill en diameter: de båda västra af 18,8 meter, det nordöstra af 15,6 meter och det sydöstra af 14 meter.

Alla tornen voro säkert af samma höjd. Carl IX skrifver i juli 1598, att han vill hafva en rundel, *lika hög som den andre* (den i sydost), och i april 1599 skrifver han om en rundel, att han vill hafva »den lika hög som den andre, *som uti förliden sommar icke blef färdig*». Alltså hänvisar han 1598 till en åtminstone till takfoten redan färdig, den sydöstra, och 1599 till den, som skulle påbyggas året förut. Det synes däraf, att tre rundlar skulle hafva samma höjd, och då torde nog äfven den fjärde gjorts lika hög.

Huru höga voro då tornen? Bagge uppger i sitt förberörda arbete af 1785, att tornen haft samma höjd som slottet. Då han, enligt hvad af hans bok framgår, har haft byggmästaren Berg, som utförde ombyggnaden 1758—1764, att rådfråga, torde hans uppgift böra tillmätas vitsord.

Vidare finnes en liten miniatyrteckning af Örebro slott, fig. 19, utförd å en i Örebro stads arkiv befintlig, af landtmätare G. Thoring 1703 upprättad, karta öfver staden. Teckningen,

Fig. 19. Bild af slottet å en karta af G. Thoring 1703.¹⁾

¹⁾ A figuren är slottsbilden 1 1/3 gånger större än å originalet.

som är den enda kända teckning af slottet före den stora reparationen på 1700-talet, om man undantar Aveelens oriktiga i Suecia Antiqua, är c:a 7 millimeter hög. Å samma karta finnes en teckning af stadens dåvarande kyrka, som, så vidt nu kan bedömas, bär präge af att vara riktig, jämförd med andra äldre teckningar af kyrkan. Man kan således med fog antaga, att äfven slottsteckningen i hufvudsak är riktig. Enligt densamma voro tornens taklister något högre belägna än slottets.

Detta bestyrkes af iakttagelser på själfva byggnaden och af äldre handlingar.¹⁾

Såsom nämnts, stå rundlarna eller tornen i väster icke i förband med slottets hufvudmassa, hvaremot i öster tornen äro murade i förband därmed. De båda *västra* hörnen af slottet äro rätvinkligna innan- och utantill, i *öster* däremot äro hörnen innantill afskurna så mycket som motsvarar kordan till den del af torncirkelns periferi, som skulle falla innanför hörnet, och utantill, d. v. s. inåt tornen, äro de jämväl afsneddade. I dessa afskärningar eller afsneddningar finnas dörrar i *alla* våningar i öster. De i öfversta våningen äro dock nu tillmurade, men tydligt synbara. I väster finnas däremot inga dörröppningar i öfversta våningen. Där äro hörnen skarpa.

När slottstaket 1698 skulle beläggas med tegel i stället för spån, hade man, för att kunna uppbära språngstolarna för det tyngre tegeltaket, låtit i hörnen, »där den gamla muren var afsneddad», inlägga stora, långa stenar att »förbinda murarna». När så tornen sänktes vid reparationen 1758—1764, framträdde i östra hörnen af slottet affasningar efter de gamla afsneddningarna och utkragningarna för de långa hörnstöden. Enligt Hårlemans ritning (fig. 26) skulle emellertid inga affasningar eller afsneddningar få finnas. Man murade alltså hörnen under utkragningen skarpa, men förband icke den nya murningen med det gamla murverket. De nya stenarna ramlade därför efter hand ut och slogo sönder plåttaken på de nu låga rundlarna. Detta inhämtas af handlingarna. Man slog så järnband kring hörnen på några ställen, men det hjälpte ej. Märken efter banden och hål efter de dubbar, med hvilka de varit fästade, synas än, och ett par band finnas till och med kvar. Genom detta sätt att utmura hörnen utan förband uppkommo de affasningar, som synas å en mängd ritningar öfver slottet från slutet af 1700- och början af 1800-talen, men på en målning af J. Säfvenbom,²⁾ utförd 1766—1770, synas de ej. Dock märkes äfven på denna målning början till förfallet i nordöstra hörnet. Redan af det anförda framgår tydligt, att tornens murar höjt sig åtminstone till taklisten af slottet.

Af ett syneinstrument af 1695 inhämtas vidare, att tre trappor upp, således i fjärde eller öfversta våningen, det fanns en dörr till nordöstra rundeln, som i denna våning hade tre fönsterluffer. Alltså fanns då där ett rum på högsta våningens nivå. Rund-

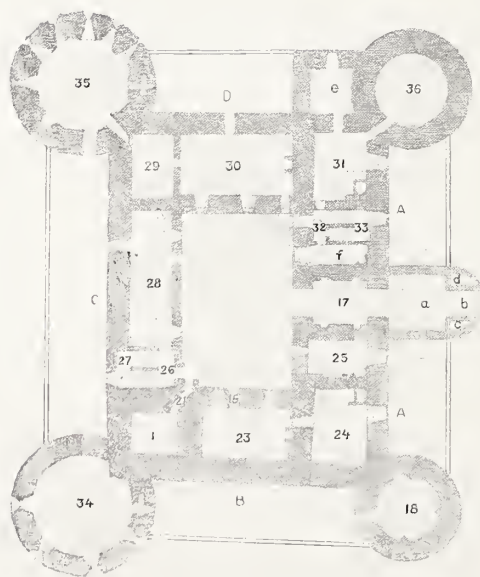
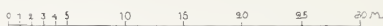
¹⁾ Särskildt af vissa kostnadsförslag från 1690-talet på brandbottens inläggande, hvari omtalas rum i tornen på samma höjd som fjärde våningen i slottet. Nu ligga tornvindarna i höjd med tredje våningen.

²⁾ Förvarad i Nyköpings residens. Se pl. 19.

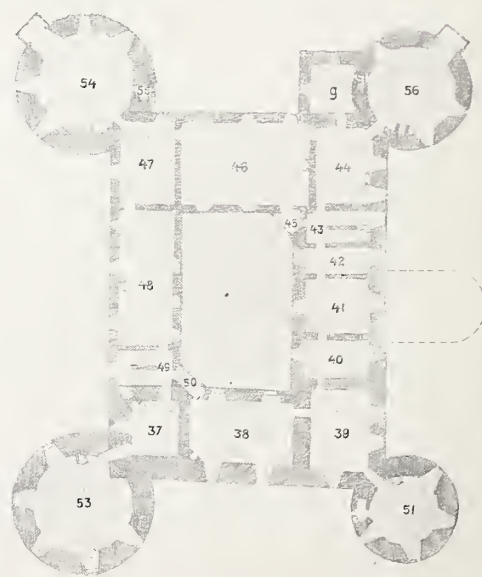
ÖREBRO SLOTT
1627
REKONSTRUERADT

FASAD MOT SÖDER

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN

PLAN AF VÅN 1 TR. UPP

larna voro lika höga, alltså hade alla rum däruppe. Detta bestyrkes äfven däraf, att i kostnadsberäkningar, utförda på 1690-talet för brandbottens inläggande i fjärde våningen rum i alla fyra rundlarna äro uttryckligen medtagna. Rundlarnas takfot måste således ha legat snarare något öfver än under taklisten på själfva slottet. Detta öfverensstämmer ock med byggnadens karaktär och tidens bruk. Från Vadstena finnes intet adekvat exempel, men väl från Gripsholm, Leckö och Kalmar samt enkannerligen Uppsala slott. Rundlarna vid sistnämnda slott höja sig något öfver slottets taklist och hafva runda kupolformiga tak. Det torde då vara väl försvarbart att antaga, det rundlarna å Örebro slott hade samma utseende som de å Uppsala slott, hvilket ju i stort sedt tillhör samma tidsskede som Örebro. Den omtalade miniatyrteckningen leder ock tanken på Uppsala.

På Uppsala slott finnas skorstenar på tornens yttermurar. Här i Örebro finnas rökgångar i yttermurarna, och således torde äfven skorstenar funnits.

Tornen å pl. 12 och 13 hafva alltså ritats i öfverensstämmelse med tornen å Uppsala slott.

Midt på slottets östra fasad satt, åtminstone längre fram på 1600-talet, ofvan porten ett *klocktorn*, i hvilket fanns ett »sägerverk», urverk, och senare en ringklocka, gjuten 1658 af Esbern Fas.

Taket var af bräder och blef, såsom nämnts, under åren 1624—1627 spånbetäckt, såväl å själfva slottet som å alla tornen.

Slottets ytterväggar voro hvitlimmade, och omkring fönstren funnos målade prydnader i röd färg. Man har dragit i tvifvelsmål, att slottet från början varit hvitlimmadt. Att det så varit är dock säkert, ty den 5 juni 1607 skref Carl IX¹⁾ till ståthållaren, att han »gera sett, att slottet i denna sommar måtte blifva både innan och utan hvitlimmadt». Hvitlimningen blef emellertid ej färdig förrän 1615 eller 1616.

Under 1500-talet uppstod ett bruk att affärga slott och hus, än i rödt, än i hvitt Danska slott hvitmenades, Köpenhamns 1554, Nyborgs 1560²⁾, Stockholms, Stegeborgs och Kalmar slott affärgades under Johan III:s tid³⁾ och andra slott därefter. Örebro slott afrappades groft och hvitkalkades. Den spritputs, som vid reparationerna 1897—1900 fanns, var tillkommen 1822—23. Då denna spritputs under nämnda reparation togs bort, fann man spår af gammal affärgning eller hvitlimning; sådan hade ägt rum flera gånger. Likaledes fann man då ock spår af den ornering i rödt, som funnits kring fönstren. Byggmästare Råhlén säger sig på sydvästra tornet hafva iakttagit entydlig ornering i en tegelröd färg kring fönstren, och en annan sagesman uppger sig hafva sett röda bladornament kring fönster på sydöstra tornet. Slutligen iakttogos spår af röda och svarta linjer kring fönstergluggar och dörrar inne på slottsgården, då reparationen där 1906 ägde rum.

¹⁾ *Grandinson*, a. a., sid. 36, not 5.

²⁾ *Troels Lund*, a. a., III, sid. 96.

³⁾ *Silfverstolpe*, Historiskt bibliotek, I och II.

Fönstren, äfven källargluggar, voro omgifna af huggna kalkstensinfattningar; fönsterposterna voro pryddigt profilerade.¹⁾ Fönstren voro något mindre än nu i våningen en trappa upp, men därofvän lika stora som nu efter reparationen 1897—1900. Detta åtminstone på utsidan. Åt gården voro fönstren af olika storlek. I söder voro de endast fyrrutiga, hvilket inhämtas af ett syneinstrument af 1695. Fönstren ändrades vid 1758 års reparation och blefvo vid reparationen 1897—1900 ånyo ändrade. Inne på gården funnos stora källargluggar med rutformiga järngaller, enligt hvad som 1906 iaktogs vid då skedd reparation.

På yttre sidan saknades fönster i nuvarande första eller bottenvåningen, utom mot öster, där de dock voro små. I fönstren funnos blyinfattade glasrutor. Dessa togos bort vid reparationen 1758—1764, likasom ock kalkstensfönsterposter och infattningar, samt ersattes med »kittfönster och träbågar». Antalet fönster var, då slottet först blef färdigt, ej detsamma som nu. Huru många de voro, kan ej så noga sägas. De fönster, hvilka belyste trappuppgångarna, hade *rundbågsform*, de öfriga voro fyrkantiga.

Rundbågsfönstren igenmurades under stora reparationen på 1700-talet och ersattes med fyrkantiga. Men vid tillfällen, då efter en långvarig, stark kyla töväder hastigt inträffade, framträdde deras konturer på slottets ytterväggar, se pl. 22 B.²⁾ De återställdes under reparationen 1897—1900, ehuru ej fullt på sina gamla platser. Stycken af äldre rundbågsinfattningar synas än på östra och västra sidorna.

Förporten eller förbygget var täckt med spån.³⁾ Detta förbygge innehöll två portkamrar med två skyttegluggar i hvarje. Den yttre porten, som ledde in i förgången, var omkring fyra meter bred. En annan lika bred port förde, efter det man passerat portkamrarna, in i det omkring nio meter långa och breda rummet mellan förportens murar. Detta rum var antagligen öfverhvalfdt med ett krysshvalf. Från rummet gingo trappor, en på hvar sida, upp till vällen, och i väggarna funnos fyra fördjupningar, antagligen afsedda för stebänkar.⁴⁾

Vallarna mellan tornen voro på framsidan utmurade med sträckmurar af medelstor sten, c:a 1 à 2 meter tjocka.⁵⁾ Den i norr finnes kvar. Ofvanpå dessa murar funnos bröstvärn med skotthål »för musqueteri». Vallarna finnas i korthet omnämnda i en af borgmästaren O. L. E. Sahlin 1737 affattad beskrifning öfver Örebro⁶⁾. De synas på Avelens teckning i Suecia Antiqua samt på Torings och Gillbergs kartor och omtalas i en mångfald handlingar, dock utan närmare beskrifning. Vallarna voro, enligt Torings

¹⁾ En sådan profilerad fönsterpost har återfunnits.

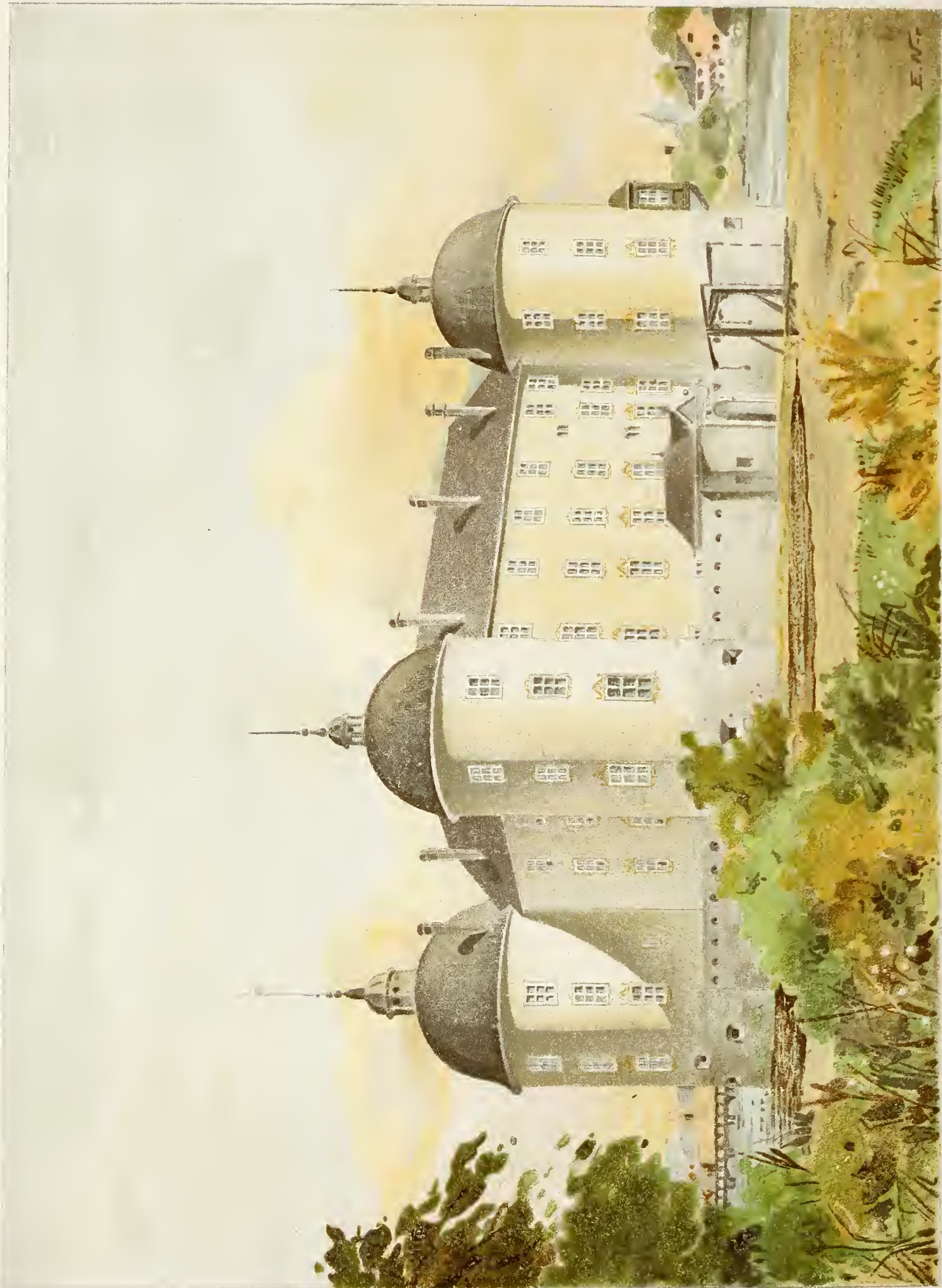
²⁾ Planschen är gjord efter en fotografi, tagen af intendenten A. Wikström den 20 jan. 1893, kl. 12 middagen, då temperaturen hastigt steg från -20° C. till $+1^{\circ}$ C.

³⁾ Syneinstrument af 1717.

⁴⁾ Wahlbergs ritning af 1741.

⁵⁾ Uppgift i handlingar till reparationer på 1700-talet.

⁶⁾ Handskrift i Karolinska läroverkets bibliotek.

Pinx. E. Werner

Gen-Stab. Lit. Anst

ÖREBRO SLOTT

karta af 1652, 8—9 meter breda. Den norra, som finnes kvar, är 8 meter bred. Höjden af vallarna, utom bröstvärnen, var, enligt nu gjorda mätningar, i väster och söder omkring 5,7₅ meter, i norr omkring 5,2₅ meter och i öster c:a 5 meter, allt öfver medelvattenytan.

Slottets inre kommunicerade med vallarna i söder genom en ännu synlig trappa från källarvåningen samt genom dörrar från tornen i söder.¹⁾ Till västra vällen kunde man komma genom dörrar från tornen, ännu skönjbara, samt genom en ännu fullt synlig dörr från västra slottslängans bottenvåning. Till norra vällen ledde en, fortfarande brukad, trappa från nordvästra tornets källarvåning, som genom en annan trappa kommunicerade med bottenvåningens hörnrum i nordväst, samt genom en dörr från norra slottslängan. Östra vällen hade sin förbindelse med slottet genom trappor till förbygget.

Huru höga *bröstvärnen* voro, kan ej sägas; men antagligen voro de något högre än manshöjd. Att döma af *Suecia Antiqua* voro skottgluggarna runda, såsom de ännu äro i nordvästra tornet. Vallarna borttogos, utom den norra, vid reparationen 1758—1764. Dessförinnan hade de dock flera gånger rasat på större eller mindre sträckor.

Takresningen var hög, att döma efter miniatyren å Thorings karta af 1703.

När slottet slutligen stod färdigt, hade det med största sannolikhet i hufvudsak det utseende, som är å pl. 13, på grund af ofvanstående utredning, rekonstrueradt.²⁾ Kupolerna äro sådana de voro å Uppsala slott före 1702-års stora eldsvåda. Portvärnet eller förbygget är till sin grundform återgifvet efter 1741-års planritning, som stämmer med Gillbergs karta (pl. 29). Portalen kring porten är gjord efter samtida mönster och vindbryggan likaså. Siraterna kring fönstren voro, såsom ofvan nämnts, endast målade i tegelröd färg. Att oriktigheter kunna finnas i framställningen är klart, men i hufvudsak torde totalbilden vara riktig.

Slottets *yttre* var ej, såsom t. ex. å Vadstena slott, prydt med huggna sirater; däremot rådde på *inre borggården* en ej ringa prakt.

När man inkommit genom förbygget och passerat portgången, som var 4,5 meter bred³⁾ (själfva porten var 4 meter), möttes ögat af en vacker portal på gårdens västra vägg. Denna portal var dock blott en dekoration, ty den omfattade endast en källardörr. Kring ingångsporten fanns en annan portal. I nordöstra och sydvästra hörnen funnos »*altaner*» med »stenpelarverk», hvilka »altaner», enligt hvad här längre fram visas, förmedlade passagen mellan slottets olika delar i norr och öster, söder och väster. Kring trappdörrarna i gårdens sydvästra och nordöstra hörn funnos likaledes *prydliga portaler*. De sistnämnda äro ännu kvar och hafva blifvit pietetsfullt reparerade 1906 (Se pl. 14 och 15).

Det mesta här af inhämtas af en, på föranstaltande af dåvarande landshöfdingen m. m.

¹⁾ En finnes kvar.

²⁾ Planschen är perspektiviskt konstruerad och utförd af arkitekt Elis Werner.

³⁾ Portgången ändrades, och portens bredd minskades till 3 meter 1758—64.

Claes Ekeblad, den 14 nov. 1717 förrättad syn å slottet, som då befanns i det ömkligaste skick. Där läses: »Till kiällare-trappan midt för Slåttzporten ärfordras 36 aln. trappsten. Omkring denna kiällardörr så väll som Slåttzporten synes hafva i tiden varit åtskilliga zirater af fälgstenspelare, men som nu allt merendels är förfallet, några stenar undantagandes som stå qvar, ty underställes i underdånighet Höga öfverhetens godtfinnande och välbehag, huruvida dessa skola borttagas eller ock andra nya anskaffas och där till anläggias». Man tog bort återstoderna. Men nu hafva de letats reda på. Ett vackert postament till en portal (fig. 12) hade länge funnits liggande i en källare. Ett annat (fig. 16) fanns år 1900 inmuradt i en stenkänk i ett kök. En vacker snäcka, väl bibehållen (fig. 4), fanns inmurad i bottenvåningen af nordöstra tornet¹⁾; en sten, märkt med Vasavapnet och bokstäfverna C. R. och Ch. R. (Carolus Rex och Christina Regina), se fig. 22, hade ännu på slutet af 1700-talet²⁾ suttit inmurad i en vägg, men var nu förvarad i fornminnesföreningens museum. En del andra skulpterade stenar och pilasterstycken anträffades i en källare i väster (se pl. 17).

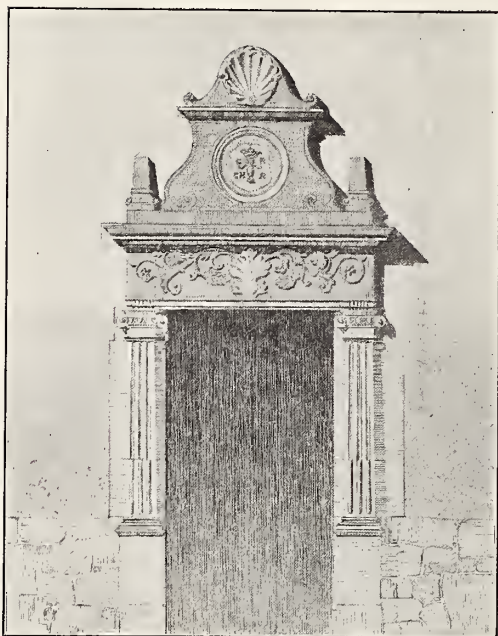

Fig. 20. Portal å västra sidan af Örebro slottsgård (rekonstruerad).

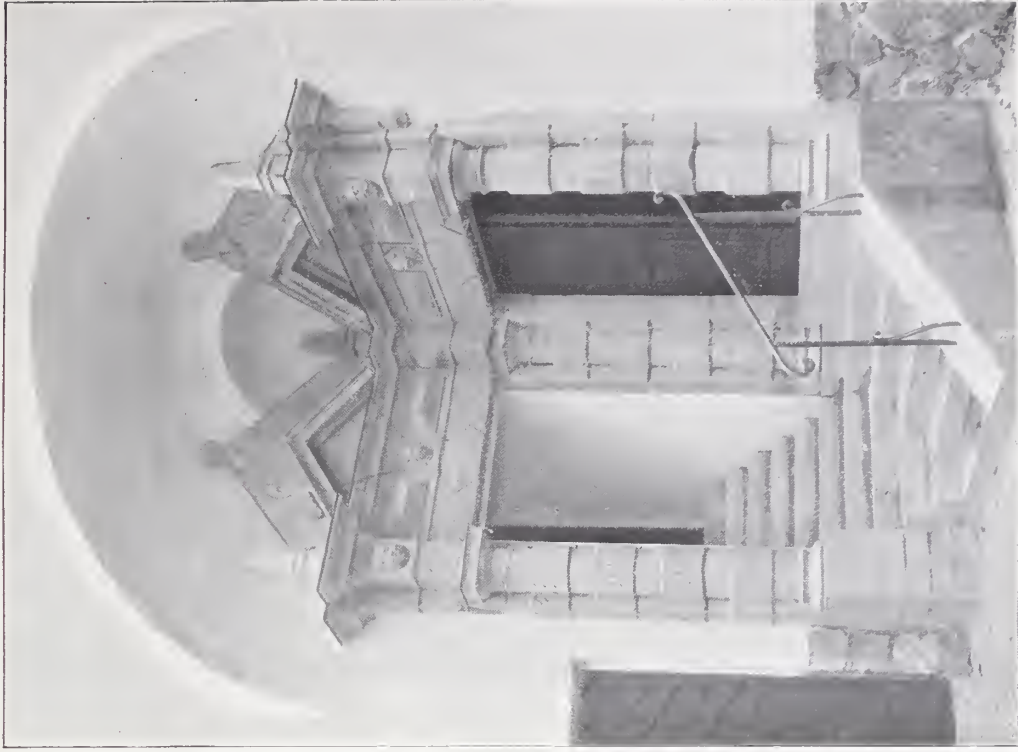
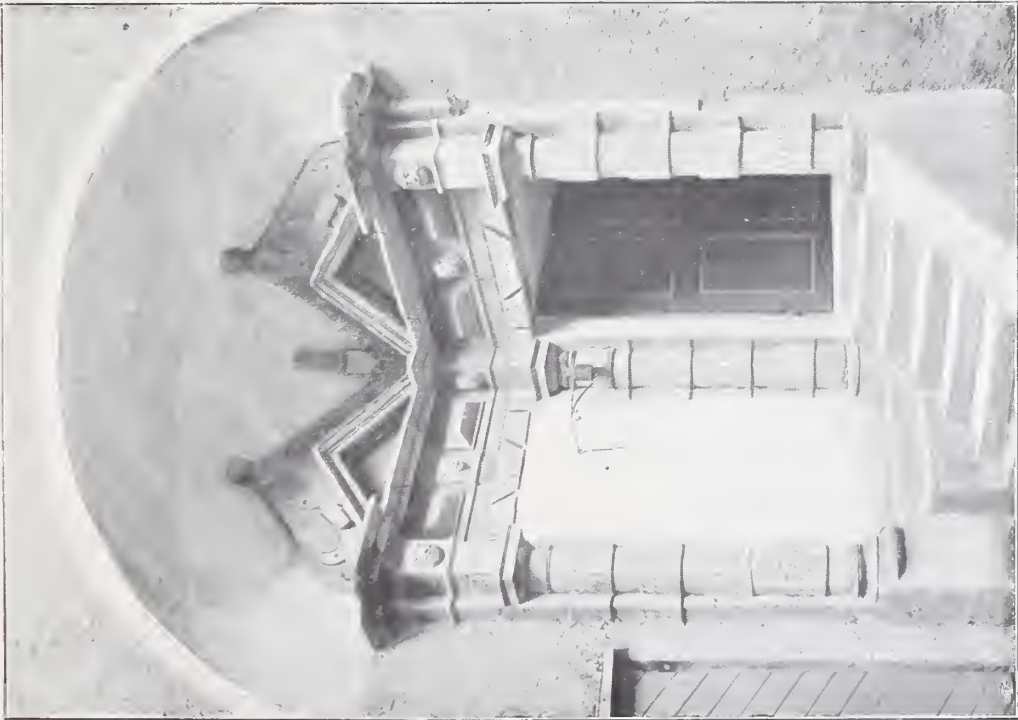
hafva sökt rekonstruera denna portal efter fragmenten (fig. 20). Den har tydligen varit en ståtlig renässansportal. Snäckan är nu uppsatt midt för ingångsporten och under den samma en särdeles omsorgsfullt gjord reproduktion af stenen med namnchiffren.

De båda postamentstenarna äro 1906 uppsatta på hvar sin sida om ingångsporten å gårdssidan.

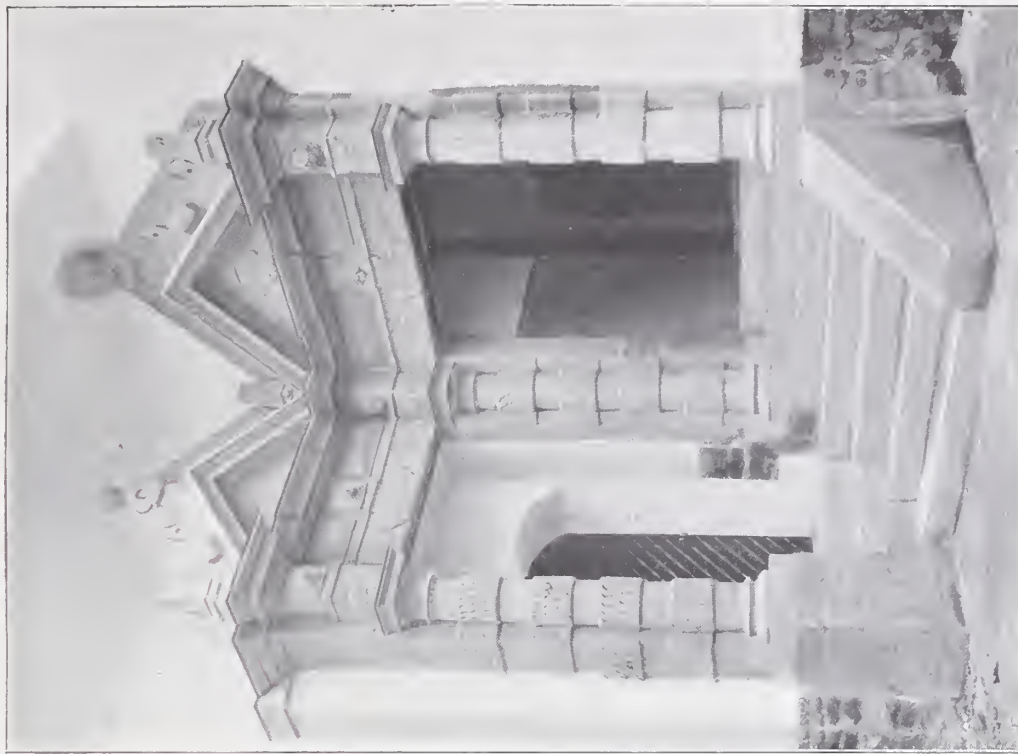
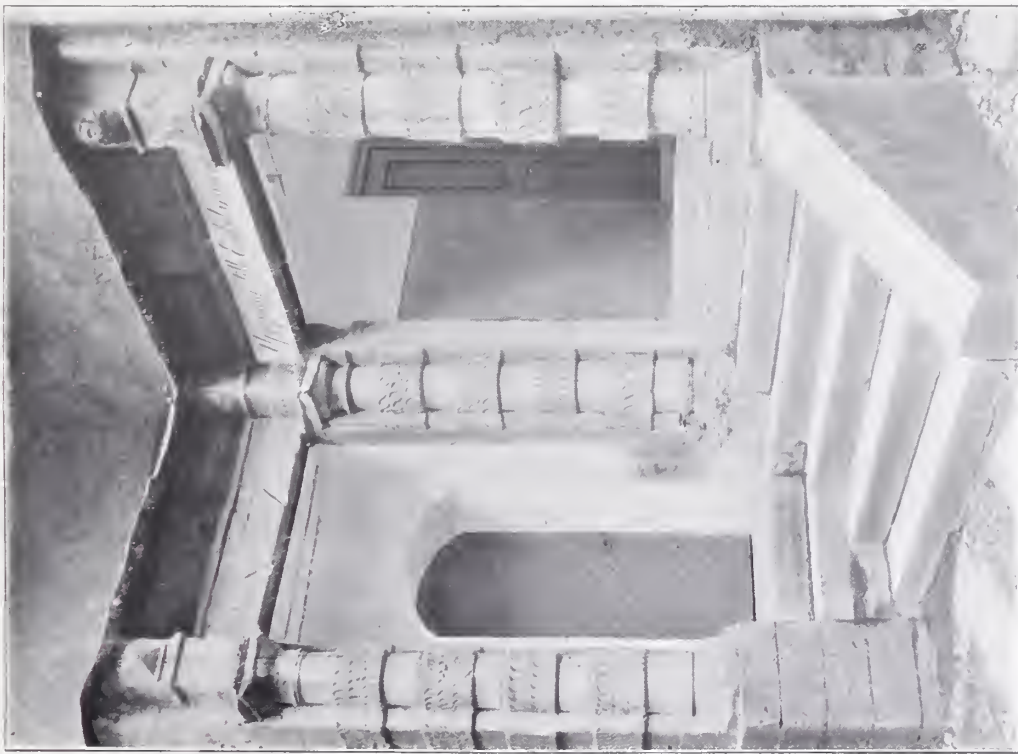
Portalerna i hörnen äro, såsom nämnts, kvar. De äro å planscherne 14 och 15 återgifna efter fotografi, dels sådana de voro före reparationen 1906, dels sådana de nu äro. Vi hafva vid återställandet noga följt det gamla. Endast hvad som fattades eller var yt-

¹⁾ Tornet hade delvis rasat 1738, och vid återuppförandet hade stenen sannolikt inmurats.

²⁾ Bagge, J. F., Beskrifning om uppstaden Örebro. Stockholm 1785.

ÖREBRO SLOTT.
Nordöstra gårdsportalerna före och efter restaurationen 1906.

ÖREBRO SLOTT.
Sydvästra gardsportalen före och efter restaurationen 1906.

terligt förfallet är nygjordt. I den sydöstra portalens ena fronton är insatt ett *gammalt*, till sina mått fullt passande, tympanon, märkt med Vasavapnet och C. P. D. S. (Carolus Philippus Dux Sudermanniae) 1617.¹⁾ Portalerna i nordvästra hörnet äro märkta »1584».

Med nordöstra portalen äger ett märkligt förhållande rum. Den har nämligen uppsatts på sin nuvarande plats efter det slottet hvitkalkats och ornerats med röda sirater, ty den står ej i förband med muren bakom densamma och när de trasiga delarna 1906 nedtogos, märktes under dem hvitkalkning och *röda* kantstreck. Detta kunna vi ej förklara. Portalerna äro dock gamla och på de flesta stenar signerade med 1500-talets stenhuggaremärken, hvilka, troget kopierade, återgifvas å fig. 5.

Gården låg på Carl IX:s tid 1—2 meter lägre än nu. Vid åren 1906 och 1908 gjorda gräningar anträffades den gamla stensättningen, som bestod af oregelbundna kalkstenshällar. Därunder, men ej långt, fanns en annan stensättning af oregelbunden gråsten dock större än vanlig fältsten. Denna senare stensättning är nog den första från fästets eller Örebro hus' tid. Höjningen af gården ägde rum under 1700-talet.

Trappuppgångarna från gården till dörrarna, som leda in genom portalerna till slottets förstugor, hafva ej alltid varit så ordnade som nu. I hörnen af gården funnos med största sannolikhet framför portalerna planer, till hvilka man uppsteg på trappor från gården för att kunna komma in genom dörrarna. Dessa planer hade en höjd af omkring 2 à 2,5 meter öfver dåvarande gårdsplan.

I Ekeblads omförmälda syneinstrument af 1717 talas om »altaner», dels »norr i slottet», dels »söder i slottet». »Under dessa altaner», heter det, »äro stenpelarverk, hvaraf i norr 18 stycken äro alldeles borta och i söder två stycken. Äfven felas 36 aln. täljsten, som bör sitta öfver och under dessa pelare». Stenpelarna voro ej stora, ty de beräknades kosta blott 2 dr. 21 öre stycket, och täljstenen 1 dr. 10 öre per aln.

De voro alltså låga dessa »pelarverk»; pelarna voro antagligen s. k. dockor²⁾ och »altanerna» hvad som eljest kallas »loggier».

¹⁾ Detta tympanon var enligt Bagge (a. a.) år 1785 inmuradt ofvanför ett fönster inåt gården till våningen på nedre botten i väster. Det fanns där ännu 1857, men satt då öfver den dörr (förut ett fönster), som 1695 öppnades från gården till det då nyinredda ränteriet. Wahlfisk säger i förut citerade uppsatts, att tympanen »suttit öfver trappan till hertig Carl Philips sängkammare. ett rum på västra sidan af borggården, hvilket sedan länge framåt varit användt till ränteri». Hvarifrån denna uppgift härleder sig, är omöjligt utreda. Carl Philip bodde nog icke på slottet. I vänstra längan fanns ända till på 1690-talet endast ett enda stort rum på nedre botten med dels ingång från stora trappförstugan i sydvästra hörnet af gården, dels ock en dörr till västra vällen; men trappa åt gården förekom ej. Rummet blef efter 1636 länge användt till landskansli och landskontor, men år 1695 afskildes medelst en stenmur norra delen däraf till ränteri, då ock trappan till gården byggdes. Det nyinredda ränteriet fick en prydlig arkitektonisk utstyrsel, ty där anbringades pilastrar för att uppbära hvalfvet.

Måhända har denna arkitektur gifvit uppslag till tanken på Carl Philips sängkammare.

Tympanen har nog ursprungligen hört till sydvästra portalens ena fronton, men, då i början af 1700-talet utbygget (loggian) öfver portalerna nedtogos, följde sannolikt hela frontonen med, och tympanen uppsattes sedan vid något tillfälle öfver ränteridörren, där den förblef till på 1850-talet

²⁾ En dylik »docka» har nu nyligen hittats.

Men hvar voro då dessa loggier belägna? Jo, såväl i nordöstra som i sydvästra hörnen af gården, där nu ofvanför portalerna finnas snedt öfver hörnen gående utbyggen, hvilande på hvalf.

Det nordöstra utbygget är gammalt, det sydvästra nytt. Det senare är uppfördt år 1864, men på platsen för detsamma hade funnits ett annat, som nedrivits på 1700-talet. Hvalfvvet, på hvilket det nuvarande utbygget hvilar, är ej så väl konstrueradt och prydligt som hvalfvvet under det nordöstra.

Genom det nordöstra utbygget förmedlas kommunikationen dels, en trappa upp mellan, å ena sidan, den förstuga i östra längan, som nu är landshöfdingens yttre tambur, och, å den andra, stora tamburen i norra längan, dels ock två trappor upp mellan förstugan där i öster och en stor sal i norr. Utbygget i sydväst är *nu* endast en våning högt och förmedlar kommunikationen mellan förstugan i väster och rummen i söder. Men två trappor upp, såväl i väster som söder, finnas snedt utåt riktade dörrar (nu igenmurade), hvaraf synes, att utbygget fordom varit åtminstone två våningar högt. I dessa utbyggen eller kommunikationer voro loggierna belägna, en för hvarje våning.

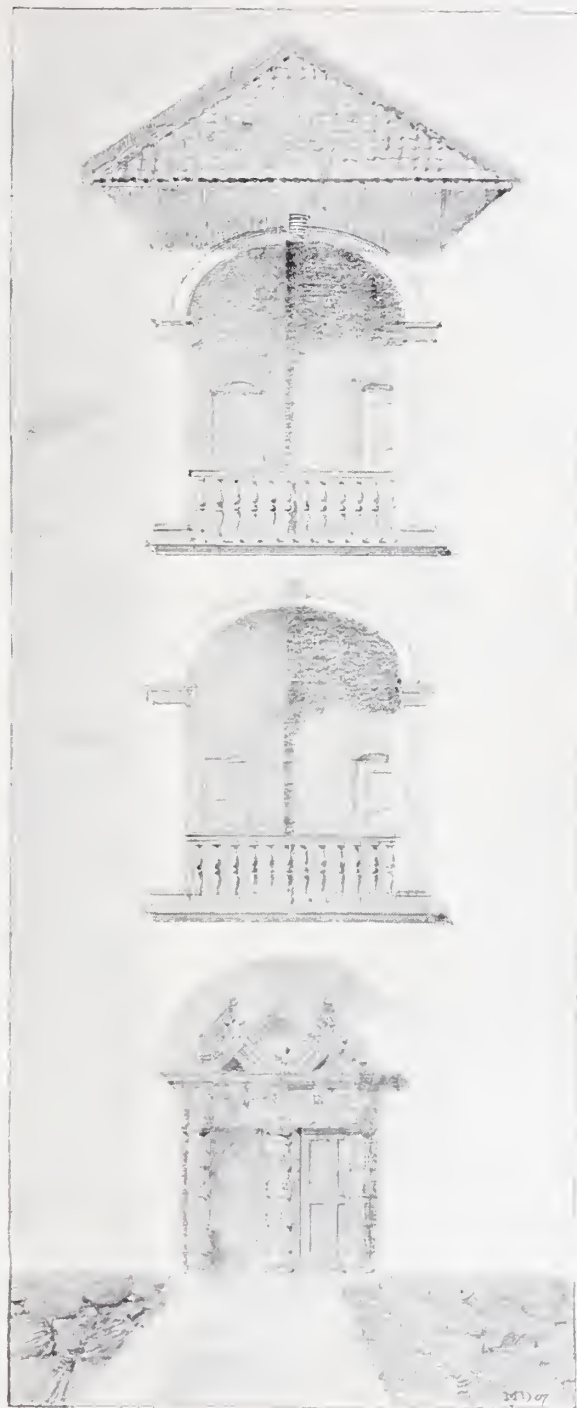
På Ekeblads framställning nedtogs hela utbygget i sydväst; men det i nordost fick vara kvar, hvaremot loggierna där tillmurades med undantag endast af en fönsteröppning i hvardera. Men två trappor upp i nordost glömde man kvar *basen* till loggians omfattning på ena sidan. Denna bas är ställd i vinkel mot gråstensmuren i slottsväggen och i den riktning, som loggian skulle hafva haft, för att leda från dörren i öster till dörren i norr.

I det Ekebladiska syneinstrumentet af 1717 säges äfven, att öfver altanerna funnos två tak alldeles förruttnade, och »vore högt nödigt att, i stället för spån, de med plåtar besloges till ungefär 120 stycken till bägge af en alns längd och $\frac{3}{4}$ alns bredd».

Plåtar till sagda antal och af nämnda storlek skulle täcka en horisontal yta af ungefär 30 kvadratmeter. En del af plåten måste dock afräknas för falsar och uppvikningar vid sidorna, hvarjämte taken måste haft en lutning, men plåten skulle emellertid väl räckt till att täcka en yta af 12—13 kvadratmeter i hvardera gårdshörnet. Taken skulle då ha skjutit ganska långt ut, men skyddat loggierna äfven för snedt infallande regn och snö samt äfven räckt ett stycke ut öfver trapp-planerna vid ingångarna. Loggierna med portalerna därunder hade ungefär det utseende, som pl. 16 visar.

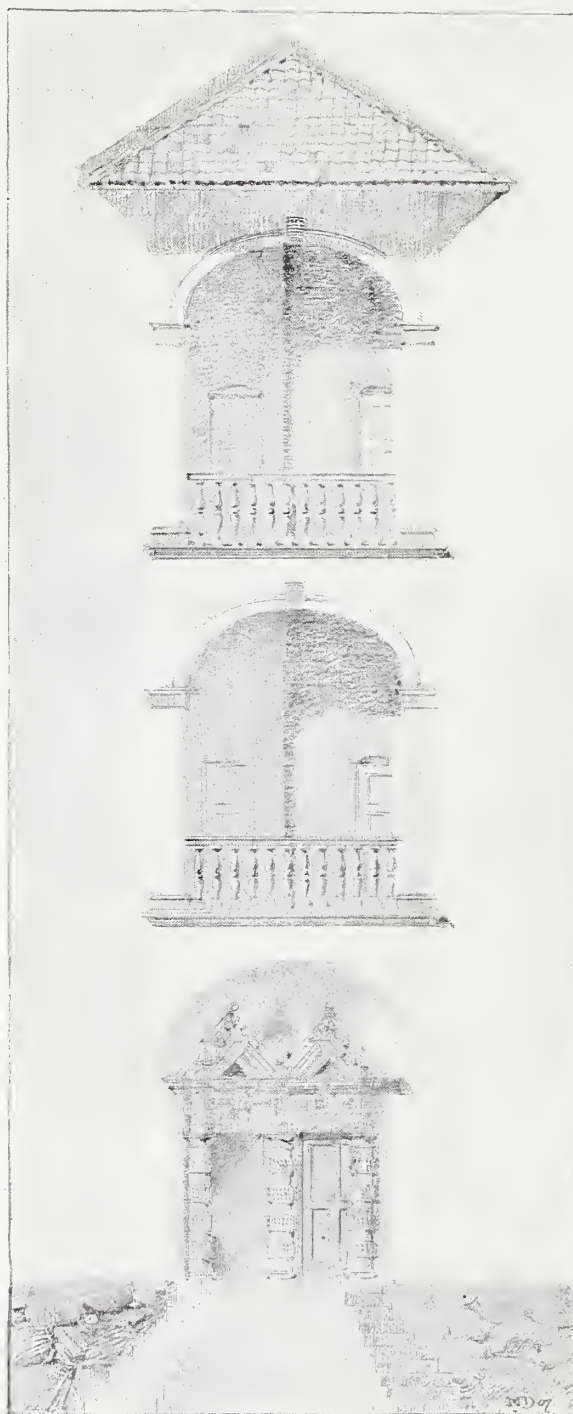
Slottsgården¹⁾ företedde helt säkert en synnerligen präktig anblick med sina ståtliga

¹⁾ Bagge uppger, att på slottsgården funnits »en brunn med kosteligt vatten», men att densamma blifvit igensatt sedan en fånge där afhändt sig lifvet. På slutet af 1870-talet ägde undersökning rum för att möjligen finna brunnen. Enligt uppgift nu af den ingenjör, som utförde undersökningen, anträffades då brunnen. Den lär ha bestått af ett fyrkantigt murverk i gråsten med en cylinderformig utfodring af tegel. Nederst var en fördjupning sprängd i hällen, men vatten fanns ej längre, hvarför brunnen igenskottades. Äfven andra personer, som då sett brunnen, hafva besträckt dess tillvaro. Vid i år anställda nya gräfningar kunde den emellertid icke återfinnas, men väl egel och sten. Den har antagligen blifvit förstörd vid vattenledningsarbeten.

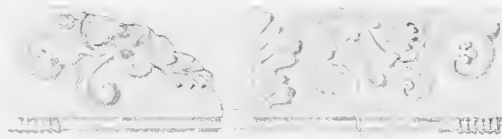
CH METER

ÖREBRO SLOTT.
Altaner eller loggier.

100 50 0 1 2 3 4 5
CM METER

ÖREBRO SLOTT.
»Altaner» eller loggier.

UPPMÄTNINGSBILDNING

• 17 •

• FURUNA • OCH • OPIERLÅDE •
• BILGEMÅDEFLAR • FURUNA •
• PÅ •
• ÖREBRÖ • SLOTT •

portaler och sina loggier. Man hade synbarligen åsyftat, att den inträdande skulle slås med häpnad öfver praktens därinne jämförd med den relativt enkla utstyrelsen af det yttre.

* * *

Slottets inre. Portgången var rak, ej, såsom nu, utvidgad genom utsvängning åt norr. Den var 4,5 meter bred. I södra väggen fanns ingång (»port») till källarvåningen, »hvalfvet på södra sidan», såsom det heter i ett syneinstrument. Likaså fanns en dörr (möjligen dock två dörrar) i norra väggen, ledande till »hvalfvet på norra sidan». ¹⁾

Gick man genom dörren i portgången (se pl. 18) in i hvalfvet på södra sidan, kom man först till en, omkring sex meter lång och 1,5 meter bred, hvälfd gång, som bildades af gamla portens östra mur och den af Carl IX uppförda yttre sträckmuren med ett mellan dessa murar slaget hvalf (n:r 4). Efter passerandet af gången kom man in i en stor, *icke* hvälfd, källare (n:r 3). Från denna ledde en ännu synlig, men obegagnad och nu öfvertäckt, trappa upp till ett rum ofvanför, tillhörande köksdepartementet. Vidare hade den icke hvälfta källaren dels en glugg åt öster, dels ingång till sydöstra rundeln, dels ledde ock därifrån en trappa upp till vällen i söder. Ingången till rundeln synes än, men är tillmurad. Genom en dörr stod källaren dessutom i förbindelse med den gamla hvälfta källaren (n:r 2) under södra slottsflygeln. Nu finnas i den icke hvälfta källaren (3) en del grundmurar m. m., uppförda när de ofvanliggande rummen vid stora ombyggnaden på 1700-talet inreddes och öfverhvälfdes.

Den källare (se pl. 18, n:r 6), som omslutes af den äldsta portgångens murar, har under tidernas lopp undergått många förändringar. Öppningen i den gamla ringmuren *a* (se fig. 9, sid. 21), som ursprungligen fanns, har tillmurats med tegel innantill och gråsten utantill.

Vid gräfnings å gården år 1906 anträffades ett litet tegelhvalf i denna tillmurning. Inne i källaren vid dess nuvarande botten syntes ett annat litet hvalf. Där gräfdes och anträffades, c:a 1,5 meter under källarbotten, trappsteg. En trappa hade alltså ledt från gården ned i källaren, livars botten då låg omkring 3 meter lägre än nuvarande gårdsplanet.

¹⁾ I hågkommas bör, att planen utanför slottets östra fasad låg betydligt lägre än nu, samt att jämväl portgångens körplan äfvensom borggårdens yta lågo 1—2 meter lägre än nu. Gräfningar hafva visat detta, hvilket ock bestyrkes af handlingar. Markplanet i källarna ligger nog än ungefär på sin ursprungliga plats. Trappor från portgången *ned* till källarna behöfdes ej, möjligen dock ett eller två trappsteg. Dörren på portgångens södra sida var belägen på samma plats som nu, men har eljest blifvit ändrad. Af dörrarna i portgångens norra sida finnes nu intet spår, ty portgången är där utsvängd och ny nedgång till källaren gjord på 1700-talet.

I detta sammanhang torde ett påstående böra bemötas, som ofta upprepats och som finnes i en anteckning från 1700-talets slut, nämligen att det väckt allas förvåning, att källarna äro så underbart väl byggda, att intet vatten kommer in i dem, oaktadt deras djup. Konsten att bygga så väl »är förlorad», säges det. Saken är helt enkel. Ingen källare i slottet ligger nämligen lägre än åns vattenyta. Torrheten i källarna är naturlig och icke beroende af någon förlorad byggnadskonst.

Denna trappa var nog till en början, efter det gamla porten upphört att som sådan användas, enda förbindelsen med källaren. Trappan har emellertid sedan, när kan ej sägas, igenmurats. Ett trägolf, som ock anträffades vid gräfningen år 1906, hade sannolikt samtidigt inlagts, ungefär en meter öfver den ursprungliga botten, samt en *spis* uppförts i källarens östra vägg, äfvensom en glugg, 27 × 92 cm stor, upptagits åt gården snedt ofvan den gamla trappnedgången. Man kom då in i källaren genom en dörr från hvalfvet (n:r 5), som ledde in från portgången, hvilken dörr omtalas i 1695-års syneinstrument. I källarens västra vägg fanns en nisch med en ännu delvis befintlig stenbänk. Källaren var då antagligen *vaktrum*. Sedan har sistnämnda dörr, hvars hvalf finnes kvar och som sitter i en ganska tunn mur, tillstängts på så sätt, att en annan tunn mur uppförts innanför den, hvari dörren fanns. Man kunde då inkomma i källaren endast på en stege från en lucka (ännu synlig) i golvet till öfverliggande rum. Detta beskrifves tydligt i ett syneprotokoll af 1753, däri ock uppgifves, att spisen redan då var igenmurad. Källaren kallades då »labia». ¹⁾

Den ofvannämnda spisen utmärker sig därigenom, att i densamma finnes, groft inmurad, en ganska fint huggen fris (fig. 17), märkt 1579. Denna fris har måhända varit ämnad att användas, då Örebro hus åren 1578—1580 skulle iordningställas för Carl IX:s räkning, eller ock har den suttit i nordvästra hörnrummet i våningen en trappa upp och sedermera vid något tillfälle nedtagits och kommit att bli inmurad i labians spis.

Nu kommer man in i labian genom en dörr, som uppbrutits i den mur, som uppförts innanför den 1695 omnämnda dörren.

Källaren eller labian kallas i ett gammalt syneinstrument af 1656 »fångekammaren under vaktmästarekammaren». År 1676 talas i ett syneprotokoll om vaktmästarekamrarna »öfver och under», d. v. s. rummet ofvanför labian och denna. År 1695 benämndes källaren eller labian »gamla vaktmästarekammaren» och rummet däröfver »vaktmästarekammaren».

Gluggen från labian åt gården hade någon gång, antagligen under stora ombyggnaden på 1700-talet, igenmurats. År 1906 togs den åter upp och återställdes med sin kalkstensinfattning och sitt rutformiga järngaller, hvaraf ganska mycket fanns kvar.

Labian har alltså varit underdelen i äldsta portgången, källare, vaktrum, fångrum och vaktmästarerum samt är nu vedkällare.

När till en början slottsbyggnaden utfördes efter *första* planen med kasematt åt öster, hade man ordnat *kanongluggar* i yttre sträckmuren. När så slottsbyggnaden fortsattes efter den senare planen, tillmurades kanongluggarna. Märken efter två dylika glug-

¹⁾ »Labia» lär, enligt hvad en af vårt lands förnämsta språkforskare benäget meddelat, vara en byggmästarterm, härstammande från medeltidslatinska ordet laubia. Detta ord lærer kunna betyda: löfsal, berså, grotta, krypin eller krypta, men äfven galleri (loggia), loft, svale. Här torde betydelsen krypin bäst passa.

gar anträffades under den stora reparationen vid 1800-talets slut. En glugg söder om porten återställdes då till sitt halfva djup (se pl. 23); men på det ställe, där den skulle haft sin öppning innantill, möter nu en tjock tvärmur, återgifven redan å 1741-års planritning och då i förening med en bakugn å ena och en spis å andra sidan i hvar sitt rum på nedre botten. Muren hvilar å det hvalf, som är slaget öfver gången (pl. 23) utanför labian. Den tillhör således Carl IX:s slotts andra period. Bakugnen borttogs vid stora reparationen på 1700-talet, men rökgången är kvar och tjänar uppvärmningsanordningarna på nedre botten.

Under södra slottslängan finnes den gamla hvälfda källaren till Örebro hus, med ingång från östra källarvåningen och, år 1627, antagligen äfven från gården. Den kallades på 1690-talet krutkällaren.

Öfriga källare i slottet voro hvälfda som nu.

Angående slottsrummens indelning hänvisas till pl. 12. Dock torde böra anmärkas, dels att från rummet å nedre botten i västra längan under denna period fanns en utgång till vallen, hvilken utgång, antagligen då rummet, enligt hvad här längre fram visas, efter 1635 inreddes till kansli och landskontor, blifvit igenmurad, dels att *nordvästra rundelns* nedre våningar ej såsom nu voro försedda med pelare och hvalfbågar. Dessa uppfördes först, då på 1700-talet den stora salen en trappa upp i rundeln delades i flera rum. Vindeltrappan, som nu finnes, tillkom ock då, hvarjämte den mur, som nu delar nordöstra rundeln i två hälfter, vid samma tid byggdes.

Rummens bestämelse i de olika våningarna är det omöjligt att utleta. Namnen växla, och man vet ej alltid hvilket rum som afses i räkenskapen. Längre fram under 1600-talet blifva förhållandena i detta afseende något bättre. Syneprotokoll och inventarieförteckningar finnas då i större antal bevarade. Rummens indelning och användning beskrifvas alltså i nästa afdelning, och af jämförelse mellan planerna synas olikheterna. Planerna för perioden intill 1627-års utgång äro utarbetade efter undersökningar å slottets väggar och, så godt sig göra låtit, på grund af beskrifningar och antydningar i handlingarna.

Fjärde våningen var mycket litet vidgjord. Den saknade tak, var ej putsad, o. s. v.

Den tredje våningen var golfbelagd, hade putsade väggar och tak. Spisar funnos i några rum. De flesta äro nu borta, men platserna för dem synas. En spis står kvar i hörnrummet i nordost, se fig. 21, och en i hvartdera af rummen i barfriden 2 och 3 trappor upp.

I andra våningen voro rummen färre till antalet än nu, men större. De utgjordes i stort sedt af fyra hörnrum och fyra stora salar, hvartill kommo salarna i rundlarna. I denna våning funnos golf; taken torde varit »panelerade» och åtminstone i vissa rum prydda med »knappar».

Nedre botten eller första våningen torde ock ha varit något så när i ordning. Den utgjordes hufvudsakligen af ekonomirum och rum för betjäning.

Eldstäderna i slottet bestodo i början allmänt af öppna spisar med rökgångarna i yttermurarna, men redan på 1620-talet började man att i andra våningen utbyta spisarna dels mot järnkakelugnar, dels mot ugnar, »halft af järn, halft af kakel», dels mot sådana af endast kakel. År 1622 får Mickel Kakelugnsmakare i Västerås för två kakelugnar af eget »kackell i k. maj:ts och h. maj:t drottningens cambrar på Örebro slott» 120 dr

Fig. 21. Spis 2 trappor upp, från slutet af 1500-talet.

och Anders Krukomakare, för två kakelugnar »af eget kackell i kanzliet», 40 dr. Joen Målare får 1 dr penningar och 2 tunnor spannmål för att han reparerat målningar, som fördärfvats då kakelugnarna uppsattes, samt »för 3 nya dörrar, dem han målat hafver». ¹⁾ Att det fanns järnugnar inhämtas af syneinstrumenten.

Alla rundlarna voro försedda med *kanongluggar* och, åtminstone de båda mot väster, jämväl med skottgluggar för gevär, och i alla rundlar finnes en trappa upp inne i de tjocka murarna små skrubbar med fönster utåt. Från dessa skrubbar gå murade rör ned till gamla valarnas nivå. Skrubbarna voro afsedda till privet.

Trapporna voro obekväma och branta. De voro ej svängda, utan gingo i afsatser.

¹⁾ Handlingar rörande Örebro slott, i kammararkivet.

Dörrarna voro enkeldörrar med höga trösklar och stora väldiga »smällesås», eller ock klinkor. Några ursprungliga dörröppningar finnas kvar, de äro 1,7 à 2 meter höga samt 1 à 1,8 meter breda, med omkring 0,2 meter höga trösklar. Ett par gamla lås finnas äfven.

Rummens utstyrel. Absolut intet af den ursprungliga arkitektoniska utstyrelsen finnes kvar, men man hade uppenbarligen sökt gifva slottet en värdig prägel äfven till det inre. En berömd träarbetare och schatullmakare, Hans Kantenitz, som förfärdigat många vackra inlagda tak, t. ex. på Tynnelsö, Gripsholm m. fl. slott, arbetade i Örebro under 20 år. Han arbetade dock nog där äfven för nyssnämnda andra slott.

Vi vilja emellertid här omtala, hvad man kan få reda på beträffande utstyrelsen af slottets inre.

År 1597 säges, att murmästaren Jacob Krüger »dönnickade stora salen, rundeln och förmaket därhos».¹⁾ Stora salen »panelerades» samma år och utsirades med svarfvade knappar, 3 stora och 132 små.

År 1601 boaserades taket i hörnrummet till nordöstra rundeln, sedermera »förmaket till konungens logiementer» (1695).

År 1602 »förbättrades» taket med näfver och inlades tiljor, allt i nordvästra rundeln, samt arbetades med dess karnap, som då blef färdigt. Dessutom gjordes en port i slotts-trappan.

År 1605 göras dörrar, med och utan karm, till »nya våningen», 2 kistor till kansliet, 2 »lijster» till kungliga salen, 3 dito till »rustekammaren», 1 bordskifva till »rikssalen», 2 »hyllar» till »stora salen», 1 lucka till »silfverkammaren», 1 hylla till »h. m:ts kammare», och omtalas 3 ljuspipor och 1 eldgaffel i matsalen. Troligen voro dock en del af dessa saker afsedda för huset på Borggården.

År 1607 arbetas i »drottningens karnap», golfvet i hennes rundel förbättras och panel-dörrar göras, likaledes göres en »skifva» med åtta kanter i konungens kammare, ledstänger m. m. I en sal inlägges golf; i en »sal i södra våningen» »trossas och teldas», »stora salens» golf förbättras o. s. v. Ännu 1616 och 1617 höll Kantenitz på med taket i de norra rundlarnas rum. Änkedrottning Christina påskyndar hvad hon kan och skrifver bref om arbetet både 1616 och 1617. Den 16 februari 1616 skrifver hon till slottsfogden, att Kantenitz skall drifva på med arbetet »till dess Gud hjälper oss till Örebro — — — att vi då kunna se hvad han hafver gjort och hur det är beställdt». Christina kom till Örebro och blef där från d. 4 december 1616 till d. 11 mars 1617. Under denna tid lära två våningar blifvit färdiga, men hvilka? »Måhända endast två rum.»²⁾ Antagligen bodde drottningen

¹⁾ Dönnicka = rappa. Hvilket rum »stora salen» var, kan ej afgöras. »Rundeln» åter var den i sydost, som detta år var färdig, möjligen med undantag af yttertakets, och »förmaket därhos» var sannolikt det rum, som sedermera länge kallades utskrifningssalen (se pl. 18 n. 39).

²⁾ Af ett bref från Carl IX d. 7 november 1606 om slottsbygget synes tydligt, att »våning» är eller kan vara liktydigt med »rum». K. A.

i byggnaden på förborgen, ty rummen i själfva slottet voro då knappt beboeliga. Ännu på 1620-talet arbetades med kakelugnar, och yttertaket blef ej färdigt förr än 1627.

Hvilka alla dessa rum nu äro, där det under dessa år teldas, panelas, lägges golf, förbättras o. s. v., är i det närmaste omöjligt att utreda. Benämningarna växla, såsom nämnts, tydligen. Än menas den ena salen, än den andra med orden »stora salen», och denna benämning synes vara synonym med »rikssalen», »kungliga salen» m. fl. Bagge¹⁾ talar om en sal, som skulle varit »rikssal» och belägen en trappa upp i söder. Grandinson vill hafva rikssalen två trappor upp i söder, där museisalen nu är. Han anför till stöd för sin åsikt en berättelse af *Drivius* om 1610-års riksdag i Örebro, hvari säges, att några af hvarje stånd gingo *ned* till konungen. Däraf drar Grandinson den slutsatsen, att rikssalen låg två trappor upp, enär konungen bodde en trappa upp.

Men vi tro ej, att konungen bodde på själfva slottet, ty det var, såsom ofvan ses, ej så i ordning 1610, att han kunde bo där. Konungen bodde nog i sitt hus på förborgen. Däremot kunde mycket väl en sal vara, åtminstone provisoriskt, så i ordning, att ständerna kunde sammanträda där; men den kunde ligga lika väl *en* trappa upp som *två* trappor upp, ty i båda fallen fingo ombuden gå *ned* till konungen på förborgen. Vi tro emellertid, att »stora salen», som det heter i *Drivii* berättelse, låg en trappa upp. I rummen i denna våning hade otvifvelaktigt mest arbetats, och då vi år 1907 till museum inredde det stora rum med 7 fönster, som i södra längan finnes två trappor upp och dit Grandinson vill förlägga rikssalen, befanns vid undersökning af golvet, att såväl de plankor, hvilka hvilade direkt på bjälklaget, som bjälkarna voro rödmålade; plankorna på undersidan mellan bjälkarna och de senare på tre sidor. Detta antyder en provisorisk utstyrel af taket en trappa upp; bjälkar och tiljor äro gamla. Ett prof af tiljorna uttogs och bevaras i länsmuseum.

Något egentligt skäl, hvarför en särskild »rikssal» skulle inrättas på slottet vid dess första inredande, finnes ej. Riksdagar höllos visserligen i Örebro åren 1606, 1610, 1614 och 1617, men benämningen *rikssal* brukades ej förr, än vid sistnämnda riksdag.

Enligt i k. riksarkivet benäget gjord undersökning finnes beträffande 1606 års riksdag i Örebro ingen upplysning om några lokaler för sammanträdena. År 1610 voro ständerna samlade stundom på rådhuset, stundom på slottet i »stora salen». År 1614 nämnes i riksdagshandlingarna upprepade gånger »stora salen» å Örebro slott såsom det rum, där ständerna sammankommo med konungen. År 1617 talas slutligen om åtskilliga sammanträden å »rikssalen». Att uttrycket rikssal då användes torde bero på eller sammanhänga med den samma år antagna riksdagsordningen, där rikssal först användes såsom beteckning på det rum, hvarest konungen och ständer skulle mötas. Man sammanträdde nog i det rum, som framför andra var stort och inredt vid sammanträdestillfället, d. v. s. på »stora salen». *Drivius* säger ej heller i sin ofvannämnda berättelse »rikssalen», utan »stora

¹⁾ Bagge, a. a.

salen». Under 1600-talet kallas i inventarieförteckningar än ett, än ett annat rum rikssalen. Omöjligt är det alltså att nu säga i hvilket eller hvilka rum konung och ständer vid de olika tillfällena sammanträdde.

Såsom redan nämnts, stod slottet år 1627 färdigt till sitt yttre. Våningen på nedre botten var delvis inredd, den en trappa upp var i det närmaste färdig och troligen i ett öfverhufvud taget ganska pryddigt skick. Våningen 2 trappor upp var endast delvis inredd, men våningen 3 trappor upp alldeles oinredd.

Hvad så slottets *möblering* beträffar, torde det knappast ha funnits någon alls. Arbetet i det inre pågick ju allttjämt. I södra längan, Örebro hus, funnos väl till en början en del inventarier från Gustaf Vasas tid; men de flyttades naturligen till det hus, som hertig Carl lät bygga på Borggården, om ej förr, så åtminstone då Örebro hus tillbyggdes och inreddes på nytt. De möbleringspersedlar, som omtalas af Grandinson¹⁾ och som upptagas i 1589-års fatbursräkning (se bilaga 3), torde alltså hafva tillhört kungshuset på stora Borggården. Äfven längre fram i tiden var slottets möblering mycket enkel. Men år 1687 eller 1688 flyttades en stor mängd vackra och dyrbara möbler m. m. från Käglehols slott till Örebro (se bil. 7).

Af inredningsplanen (pl. 12) framgår, att rummen voro stora och rymliga; men alla voro knappast afsedda att bebos.

Troels Lund säger:²⁾ »Det var då (i det 16:de århundradet) öfverallt i Skandinavien, såsom ock i England, skick och bruk att bebo endast ett enda eller två af gårdens (slottets) rum och låta de öfriga stå onyttjade. Antalet af dessa lediga rum kunde ofta vara utomordentligt stort. Där huset var byggdt i fyra längor och ej blott, som vanligt, två våningar högt, utan försedt med en tredje till — — —, måste antalet tomma rum kunnat räknas i tjugotal (»snesevis»). Icke en gång med egna bestämda namn, utan i regel med del i namn, såsom »kammaren framför det röda rummet», »kammaren där näst» o. s. v., och rikt utrustade, om de hyste en tom säng, en låst kista och några döda flugor, stodo de likasom i dvala, väntande på att en storartad fest skulle trola äfven dem till lif och gifva dem betydelse åtminstone af gästrum».

Så var det äfven här på Örebro slott i början af 1600-talet, och så förblef det i stort sedt, om ock några rum mot 1600-talets slut bättre ordnades. Äfven nu stå stora delar af slottet tomma, men det är dock nu långt mera användt och utnyttjadt, än det någonsin varit.

Bruket att bygga stora gårdar med många rum men att bebo endast två à tre af dem har bibehållit sig i Sverige mycket länge, ja, fortlevver än. Ännu på slutet af 1800-

¹⁾ *Grandinson*, a. a., sid. 23. Jämföres 1589-års fatbursinventarium (se bilagan) med t. ex. Gustaf Vasas fatbur på Gripsholm (se Sjöberg, N., »Nordiska Museet, Fataburen», 1907, n. 2), visar det sig tydligt en relativ torftighet.

²⁾ *Troels Lund*, *Dagligt lif etc.*, III, sid. 90.

talet funnos bergsmans- och bondgårdar i stort antal, där man hade två våningar med många rum, men endast bebodde 1 à 3, utom köket. De öfriga stodo tomma. Mångestädes funnos ej ens golf en trappa upp, men väl målade rullgardiner. Nu har man här och där börjat möblera rummen, men ännu finnas särdeles många boningshus, där större delen af rummen stå tomma. Troels Lunds ofvan citerade ord passa fullleligen in på Örebro slott, och skälet till det antydda förhållandet torde nog ha varit detsamma som så länge gällt i fråga äfven om bond- och bergsmansgårdarna, nämligen att man ville synas mäktigare och större, än man verkligen var.

* * *

Slottets omgivning och förborgen. Förborgen var förenad med Slottsholmen genom en bro. Till en början hade i bron funnits en vindbrygga. Den ombyggdes 1619, men blef vid något tillfälle ej särdeles långt därefter borttagen, ty i ett syneprotokoll af 1676 säges, att »slåttzbryggan behöfver repareras, hvarest *tillförne* varit vindebro med starka järnkedjor». Bron låg ej vinkelrätt mot slottet som nu, utan dess östra ända träffade Borggårdsholmen något mer i söder.¹⁾

En *dammbyggnad* fanns, åtminstone under 1580-talet och framgent, mellan Slottsholmen och stranden norr därom ungefär där nuvarande Kanslibron ligger. Öfver dammen gick under 1600-talet en spång.

Kanslibron låg ej på sin nuvarande plats. Där byggdes den omkring år 1766. Men en annan bro af trä gick från förborgen eller Borggårdsholmens nordöstra hörn tvärs öfver Svartån. Denna bro, som började invid »Cantzelihuset» å holmen, »byggdes af nyo» 1584 med »böndernas tillhjälp», och användes af slottets medel därtill tolf bjälkar och tjuguen långstockar, hvarjämte där uppsattes »en grindport med huf och sidobräder».

En *bro*, motsvarande Kvarnbron, förband förborgens sydvästra hörn med fastlandet söder därom. Den reparerades 1588.

Den *bro*, som motsvarade nuvarande *Storbron*, och som ej heller då berörde slottet, hade annan sträckning än nu. Dess norra landfäste var nämligen beläget ungefär på samma ställe som nu, men det södra ungefär 25 meter mera östligt. Drottninggatan fanns ej. Den blef en följd af drottning Christinas stadsplan för Örebro 1654. Storbron fortsattes i söder af Köpmangatan, ehuru ej heller den gick rakt ut från bron (se Torings karta).

En *kvarn* låg ungefär där nuvarande kvarnen ligger, och kvarndammen löpte ungefär som nu.

Kvarnen hade brunnit 1556, och 1586 drabbades den af samma öde. Den uppfördes ånyo med fem par stenar (tre »tyska», två »svenska»), var två våningar hög och hade två hjulhus. Den ändras och tillbygges på allehanda sätt under följande år.

¹⁾ Torings karta, 1652.

Nedanföör dammen, där nu Kanslibron är belägen, låg vid norra stranden en »såg-kvarn» samt en »semske kvarn». De omtalas i handlingar (räkenskapen) 1585—1588 m. fl.

På norra fastlandet lågo »slåtssens stallar» och *norra trädgården*. Där byggdes 1587 två stora »stuffor och farstuffe» med »kellare» under. Äfven byggdes i södra ladugården, och vid Snaflunda kvarn »förbättrades på tyskt sätt» år 1587. Mångahanda andra arbeten på »pyrten», »stuffor», »dufvehus» m. m. gjordes under 1580-talets senare hälft.

In på själfva förborgen eller »Stora borggården» kom man på Kvarnbron och på Kanslibron. Förborgen stod ock i förbindelse med Varboholmen genom en bro och genom en annan med »trädgården», som låg på fastlandet öster därom.

Från Kvarnbron kom man in på förborgen genom en portbyggnad. En sådan omtalas redan 1554, då nya portar gjordes. Den var nog mycket gammal redan då. År 1583 byggdes en ny portbyggnad med en portkammare, tre »nattstufvor», förstuga och svale med pelargång (d. v. s. svalgång med s. k. »dockor» omkring); en trappa med ledstänger ledde dit upp. På porten fanns en flöjel (1583). Ännu en ny portbyggnad uppfördes 1621—1622, hvilken var prydd med pelare och hade huf.

Äfven å Kanslibron fanns port med huf.

Inne på förborgen fanns ett flertal byggnader. Där låg dels ett gammalt boningshus, dels »nya byggningen», som Carl IX 1581—1582 lät uppföra för sig och sin familj. Detta hus var nog prydligt utstyrdt med sitt karnap, »vattenport», elfva rum, vindeltrappa, nitton fönster samt tio spisar med fem rökgångar, äfvensom med sina flöjlar. År 1586 gjordes en ny spis i byggningen. Åren 1586—1587 förenades nya byggningen med »den gamla» genom en gång, som hade 31 »svarfvade pelare». I den gamla byggningen var borgstugan belägen, där väpnare och svenner samt tjänare höllo till.

Vidare fanns på Borggården »korsbyggningen», som gjordes ny (reparerades) 1583, men ånyo var förfallen 1621. I närheten af Kanslibron låg »canzelibyggnaden», som 1583 tillbyggdes med en bod och en kammare. År 1587 byggdes nytt »herrekök» med fyra våningars »wit» och tre våningars höjd, d. v. s. antagligen med fyra rum i enhvar af de tre våningarna (wit = vidd). Det gamla herreköket flyttades och uppsattes igen. Vidare fanns det skrivarestuga, »proberekammare», fogdestuga m. m.

På Varboholmen funnos magasin och varubodar (nya byggdes 1625). I »trädgården» lågo trädgårdsmästarens stuga, badstugor (1587), »rudedamm», anlagd af Gustaf Vasa 1555, m. m.¹⁾

Hela Borggården omgafs af »pelarverk», förmodligen palissader, och vid åstränderna och grafven funnos sträckvis »bolverk», dock ej till försvar, utan till skydd mot »vattnets skärande».

¹⁾ Ruddammen borttogs och fylldes först år 1864.

Norr om slottet låg *norra trädgården* med *stall* och *ladugårdar* samt *hundgårdar*.

Att en viss prakt rådde i de furstliga rummen i »den nya byggnaden» är tydligt.

År 1581 fejas och skrapas i gamla byggningen till hertigens ankomst. År 1584 målades furstinnans kammare i »nya byggningen». Kammarens väggar voro öfverdragna med kläde. I regel voro 70 till 80 personer sysselsatta (oberäknadt byggnadsfolket), stundom flera. Folket intog sina måltider i borgarstugan (bref dat. Eskilstuna ²⁹/₃ 1569). I inventariet upptagas bonader, duktyg, servietter (»biläggare») och sängkläder med engelskt var eller var af »sårduk». Vidare funnos (1587)¹⁾ bordhimmel med silfverskirsknappar och gula »silkesquaster», röda engelska »skifvedukar», bänkdynor af grön »tripp», örngåttvar af holländskt lärft med knypplade bårder, hyenden med korsöm och med skinn på undersidan samt bänkedyner af gult skinn eller »rysshud» (saffian?). År 1615 funnos fönsterförhängen af grönt »sindel», bolstrar med sidentafsvär och 13 »bedragna stolar», 7 svarta och 6 röda, samt dessutom 67 stolar, 38 säten, 10 »slagbänkar», 4 »kistebänkar», 29 andra bänkar och 30 sängar.

Tennsaker med slottets namn äfvensom mässingsstakar m. m. funnos jämväl.

* * *

Hertig Carl besökte, såsom redan är förnämnt, Örebro 1565 och 1566 samt 1569. Enligt det af honom förda calendarium²⁾, som går från 2 januari 1581 till 9 augusti 1609, men hvarti tyvärr saknas anteckningar från 1587, 1590, 1591, 1595 samt 1598 och 1603, besökte han nästan årligen Örebro en à två gånger om året. När familjen var med, stannade man längre, så t. ex. 1585, då hertigen bodde här från 27 februari till 24 maj. År 1586 vistades han här 5—11 februari och 4 mars till 24 juli med familj. Åren 1588 och 1589 bodde hans familj här 3 à 4 månader om året, hvarförutom hertigen själf var här flera gånger. De följande åren var han nog äfven i Örebro, och 1596 bodde hans familj i den nya byggningen från 5 februari till 15 juli. Likaså bodde han här 1597 nära två månader. År 1606, då det var riksdag, vistades han här ensam från 31 januari till 2 maj, och år 1608 bodde han med de sina här från 19 januari till 13 april. Äfven 1609 i maj besökte Carl med familjen Örebro några dagar. År 1610 hölls riksdag i Örebro, då Gustaf Adolf talade till ständerna. Carls yngsta dotter, Maria Elisabet, föddes här den 10 mars 1596. Gustaf Adolf blef den 24 april 1611 här i Örebro förklarad »varaktig», d. v. s. fick rätt att föra befäl och bära harnesk, svärd och gyllene sporrar, hvarpå han drog ut i kriget mot Danmark.

Under de första besöken bodde nog hertigen i Örebro hus. Äfven efter 1573 bodde han några gånger där, men från och med det att den nya byggnaden på Borggården blifvit färdig 1582, var den helt visst hertigens och familjens bostad och jämväl änke-

¹⁾ Efter Grandinson. Inventariet öfver fatburen 1589 finnes bland bilagorna. Däraf ses, att ungefär samma saker då ännu funnos.

²⁾ *Calendaria Caroli IX.* P. A. Norstedt & Söner, Stockholm 1903.

drottningens efter konungens död. Ty på själfva slottet funnos uppenbarligen inga rum, som voro fullt i ordning. Visserligen talas i hertig Carls registratur om ett bröllop, som år 1586 den 13 mars stod på Örebro slott — hertigens familj var här vid denna tid — men själfva slottsbyggnaden var då ännu så litet framskriden, att näppeligen något bröllop där kunde hållas, utan ägde det nog rum i någon af Borggårdens byggnader.

I ett bref från Carl IX, dat. Stockholm den 21 november 1606, till Antonij Svensson lämnas föreskrifter om slottsbygget och befallas Svensson att »tillseija Mester Hans Snickare, att han först skall Pannela den Rundelen och Karnabett, som H. K. M:t sjelf, såsom ock den H. K. M:ts elskelige Gemåll vår nådige Drottning plägar vistas wdj, allt emellan Biälkarne lijka som de nye fyrkantige våningarne i Nyköping». Här talas alltså om två rundlar. Grandinson (sid. 36) säger, att 1601—1602 nordvästra rundeln togs i besittning af drottning Christina, och att den nordöstra blef k. maj:ts egen. Möjligt är, att man då benämnde den i nordväst drottningens och den i nordost konungens; men då rundlarna ännu 1606 icke hade yttertak eller voro ens panelade, d. v. s. hade ordentligt innertak, en trappa upp, så voro de nog ej bebodda af de kungliga, om ock dessa, när de besökte själfva slottet, vistades i dem. Rundlarnas namn växla för öfrigt. Än kallas den nordvästra drottningens, än den nordöstra, hvilken ofta äfven kallas konungens. Den sydvästra uppges hafva kallats hertig Jans. En har under någon period kallats »ståthållarnes rundel» o. s. v. År 1606 var dessutom trappan icke i ordning, hvilket synes af ett bref från Carl IX den 7 mars 1606¹⁾. Sannolikast torde alltså vara, att konungen och drottningen alltjämt, såsom ofvan säges, bodde i sitt hus på Borggården.

Ett ganska brokigt lif fördes vid hertigens och hans familjs besök. Mat och dryck vankades i öfverflöd. Jakt och fiske idkades, och gästabud höllos. En liten inblick häri ger oss Grandinsons ofta citerade arbete, sid. 18—24 m. fl.

Hvilka ledde då det stora arbetet? Carl IX själf både som hertig och konung samt hertig Carl Philip och änkedrottningen efter konungens död. Hans ståthållare och fogdar hade närmaste tillsynen. Först Måns Knutsson till Aspeberg(?), sedan den »trogne» Jost Kurtzell, som var fogde å slottet, förmodligen från början af 1579 till sin död den 23 april 1606, samt därefter Bo Ribbing, som efter konungens död lär ha upphört med sitt ämbete. Slottet förvaltades sedan under änkedrottningens omedelbara uppsikt. Örebro slott och län hade blifvit hertig Carl Philips genom konungens donationsbref den 12 december 1609. Änkedrottningen besökte Örebro sista gången år 1624.

Byggmästare voro: Ludvig Byggmästare 1573—1580(?), Herkules Mida 1581—1596 i juli, Michel Byggmästare 1596 i juli—1604 och efter honom Jacob von Bryssel till dess slottet fullbordades 1627.

Arbetarna voro dels tyskar och holländare, dels svenskar. Hans Kantenitz är redan omnämnd såsom finsnickare. Andra snickarnamn nämnas. Holländare voro Henrik

¹⁾ »Sörmlands handlingar för 1607». K. A.

v. d. Howe, Willem von Harloff, Steffan von Brünzel m. fl. Vidare omtalas Hans Bullerman, Hans Skulth, Jöns Henriksson, Joen Påvelson och Hans Hansson Stenhuggare m. fl.

Sina bomärken inhöggo stenhuggarna på de flesta profilerade stenar. Dessa bomärken återgifvas å fig. 5 noga kalkerade efter originalen.

Fig. 22. Skulpterad sten med Carl IX:s och drottning Christinas namnchiffer.

Fig. 23. Skulpterade stenar till en fris å Örebro slott.

RENÄSSANSSLOTTET.

FÖRFALLETS TID 1627—1758.

LOTTET OCH LÄNET TILLHÖRDE, SÅSOM NÄMNATS, HERTIG Carl Philip från början af december 1609. Efter hans död återföll det 1622 till kronan, men förpantades till änkedrottningen för ett af henne under livländska kriget till konungen lämnadt lån. Änkedrottningen utarrenderade panten till borgmästaren i Nyköping Joachim Dankwardt, och när hon dött, 1625, konfirmerade konungen arrendet.¹⁾

Enligt arrendekontraktet skulle ingen få bebo slottet utom »en trogen och edsvuren vaktmästare», som hade fyra vaktkarlar till hjälp.

Drottningen hade emellertid, såsom redan visats, fortsatt arbetet med slottets fullbordande.

Dankwardts arrende synes hafva upphört med 1629 eller möjligen midsommar 1630, ty landsböckerna, som då börja, gå från midsommar till midsommar.

¹⁾ Vid utarbetandet af denna afdelning hafva anlitats dels Grandinsons merberörda arbete, dels, och hufvudsakligen, i länsarkivet förvarade handlingar, såsom inventarier och andra räkenskaper, dels och afskrifter af handlingar i k. kammararkivet, riksarkivet och k. biblioteket.

Nerike och Värmland plägade under detta tidsskede vara förenade under samma ståthållare, men vid änkedrottningens död fanns ståthållare endast öfver Värmland, och denne var Bo Ribbing. Grandinson (a. a. sid. 88) säger sig icke hafva funnit någon fullmakt för Ribbing äfven på Nerike, men af vissa bref tror han sig kunna antaga, att Ribbing dock verkligen blifvit, efter 1625, utnämnd jämväl i Nerike. År 1628 blef Carl Bonde ståthållare. Men med hänsyn såväl till villkoren i förpantningskontraktet som därtill, att rummen i slottet icke voro färdiga, är föga troligt, att ståthållaren bodde på slottet. Det omtalas visserligen, att en snickare år 1627 uppslagit en panel i »ståthållarens rundel», men denna uppgift afser nog endast själfva arbetet. Man har antagligen kallat rundeln »ståthållarens», enär den något namn skulle hafva, eller man tänkt sig, att den skulle komma att brukas af honom.

Ståthållaren bodde helt säkert, när han vistades i Örebro, i någon byggnad på Stora borggården. År 1626 nedrefs en »gammal byggnad». Till rifningen åtgingo 250 dagsverken, som i penningar motsvarade 39. 2. 0 daler. Åren 1625—1627¹⁾ uppfördes en »ny byggnad», och Carl Bonde lät under åren 1630—1631 resa ett efter honom benämndt hus. Detta, »Carl Bondes byggnad», nedrefs omkring 1676, »under landshöfding Jacob Flemmings tid».

¹⁾ K. A., Södermanlands handlingar N:o 9. »Örebro slotts Reckningh» 1625—1627. I denna räkning meddelas slottspersonalens aflöning. Då den kan vara af ett visst intresse, meddelas här den för år 1626: »Eftterschrefne personer åhrligen till lönen och kost, allt Rechnet i penningar».

		(Daler kmt)?
»Slotzfogden	till lönen och kost	299. 6. 0.
Slotzschriefvarn	» » » »	184. 14. 0.
Slotzbyggemästaren	» » » »	80. 0. 0.
Slotzunderschriefvaren	» » » »	52. 12. 0.
Fatteburs hustrun	» » » »	112. 22. 0.
Underfogden	» » » »	52. 12. 0.
Wachtmestaren	» » » »	52. 12. 0.
1 Ängewachtare	» » » »	37. 23. 4 ¹ / ₅ .
1 Kollare	» » » »	38. 31. 4 ¹ / ₅ .
10 Wachtknechtar	» » » »	331. 0. 0.
4 Legodrängar	» » » »	129. 4. 19 ¹ / ₅ .
2 Fatteburspiger	» » » »	80. 18. 9 ² / ₅ .
6 Fångars förthering hele året		198. 19. 4 ¹ / ₅ .
Scharprettaren till kost		39. 8. 0.
		<hr/>
		1,688. 23. 19 ¹ / ₅ .»
»Eftterschrefne personer måste alltidh vara tillstedes och bekomma the till kost och lönen.»		
1 Smedh	till lönen och kost	62. 0. 0.
1 Sägare	» » » »	72. 0. 0.
1 Glassmestere	» » » »	156. 10. 0.
1 Schnickare	» » » »	72. 0. 0.
1 Klockestellare, och holler wacht på broen		43. 0. 0.
1 Diekenpojke till kost		33. 0. 0.
		<hr/>
		438. 10. 0.»

Afräkningarna äro ungefär lika alla åren.

Ingen bodde på slottet utom vaktbetjäningen och fångar. Men efter det att, till följd af 1634-års regeringsform och landshöfdingeinstruktionen den 8 januari 1635, landtregeringen blifvit ordnad, inflyttade landskansli och landskontor på slottet. En kanslibyggnad hade visserligen redan på 1580-talet funnits på Stora borggården, men den blef nu antagligen för trång. Länsstyrelsens lokaler förblefvo på slottet till något år efter 1690, då de, med undantag af ränteriet, ånyo utflyttades till en sistnämnda år nyuppförd byggnad på Stora borggården. Under det att ämbetslokalerna voro i slottet, bytte de dock ett par gånger om rum, hvarom vidare längre fram.

År 1639 vistades drottning Christina någon tid i Örebro, möjligen på slottet. Landshöfdingen skulle, enligt bref af 1638, »tillreda alla våningarna (rummen), som funnos på Slottet och på Borggården» för hennes mottagande.

Samma år talades om slottets befästade. En »dessein» därtill uppgjordes, men blef aldrig utförd. År 1657, då man väntade krig med Danmark, ordnades med anskaffande af ammunition till slottet.

Slottet hade emellertid börjat förfalla. Visserligen gjordes en del reparationer, och på 1630-talet *rappades*¹⁾ större delen af byggnaden ånyo. Den 14 november 1635 uppmanas landshöfdingen tillse, att den reparation, som var af nöden, blefve utförd. Sannolikt blef dock icke mycket gjordt. År 1638 synes nordvästra rundeln hafva tagit skada, ty byggmästaren Gärdt Pettersson anmodades skyndsamt resa ned för att »bese skadan» och inkomma med kostnadsförslag till dess botande. Men ingenting blef i sak uträttadt. Landshöfdingen klagade alla åren 1639, 1640 och 1642 öfver skadorna, men det hjälpte ej; man såg på förhållandena, och därvid blef det. Ändtligen gjordes år 1646(?) en sten-kista kring tornet till skydd mot vattnet.

Redan år 1648 anmäldes nya skador, som lagades 1649 med 388 lass sten och 200 tunnor kalk. Om det äfven denna gång var på nordvästra rundeln eller på en annan, vet man nu ej.

Till smärre reparationer hade man nästan inga medel, och kammarkollegium förklarar år 1654, att det ej andra tillgångar hade till slottets underhåll än restantier och några besparade medel.

Vissa byggnader utom slottet, såsom på Borggården och annorstädes, reparerades nödortfelig, men själfva slottet fick förfalla. Fönster blåste ut, spånen på taket sletos bort, golf och bjälkar skadades af väta.²⁾ Inventarier försåldes eller gåfvos bort, och drottning Christina afsöndrade och bortskänkte ägor och gårdar. Redan Carl IX hade skänkt bort jordegendom.

Kronans landtbruk tog slut. Det lilla af jord, som fanns kvar, arrenderades ut och, då staden på 1650- och 1660-talen skulle regleras, öfverlämnades för detta ändamål till densamma stora delar af norra slottsträdgården och andra ägor.

¹⁾ *Grandinson*, a. a., sid. 44, not 4.

²⁾ Detta inhämtas i detalj af 1676-års syneprotokoll (k. biblioteket).

Dock ägde åren 1661—1662 en ej oväsentlig reparation rum, i det att slottets tak omlades med 90,000 spån, som af allmogen presterades. Svårighet hade varit att få den att »utgöra spånen». Eda sockens bönder klagade, att de voro af »fiender utplundrade eller utgäste af vårt eget folk».¹)

Emellertid hade Carl XI hunnit blifva konung. Myndig vorden, besökte han Örebro i april 1676.²) Han måste då hafva fått ett visst intresse för platsen, ty han var relativt ofta här, om ock endast på kortare besök, och dugliga män blefvo landshöfdingar.

Reduktionen återförde jordegendom. Slottet fick åter jordbruk.

Konungen bodde vid sina besök hos landshöfdingarna. Besöken voro korta, och något hushåll synes ej hafva funnits på slottet. Men år 1688 började landshöfding Wrangel iordningställa rummen en trappa upp i slottet »på det Eders Maj:t däruti måtte kunna vara logerat», såsom han skref till änkedrottningen, som väl hade för afsikt att besöka Örebro, ty Wrangel bjuder henne hålla till godo »med en liten aftonmåltid».

Vid sina bemödanden att återställa rummen i värdigt skick hade Wrangel en god hjälp af reduktionen, som från Käggleholms slott lät af Magnus Gabriel De la Gardies dyrbara lösören föra en mängd präktiga möbler m. m. till Örebro. Vi återkomma därtill.

År 1688 anskaffades nytt urverk till slottet mot kontant 1,000 dr kmt och rätt för urmakaren att behålla det gamla.

Eljest gjordes ej mycket för själfva slottets underhåll utan och innan förrän på 1690-talet. En rustkammare för härens vapen hade länge funnits i våningen två trappor upp. Denna rustkammare behöfde nu utvidgas och förbättras med hänsyn till eldfara m. m.

Konungen befallde därför år 1694, att förslag skulle uppgöras till stenläggning (brandbotten) å golfven i våningen 3 trappor upp, på det rustkammaren måtte vara »så mycket bättre konserverad mot all påkommande, oförmodlig eldsvåda.»

Ett förslag upprättades af slottsbyggmästaren Velam de Besche till utförande af de af konungen åsyftade arbetena³), men utvidgades att afse jämväl inrättande å nedre botten i väster af nytt landtränteri med hvälfdt tak och utgång åt gården. De Besches förslag afgafs i slutet af oktober 1694.

Landshöfding Fägersköld, som låtit utföra projektet och insända detsamma den 10 november samma år, ursäktade sig för att han gått utöfver den kungl. befallningen, men⁴) ränteriet vore illa förvaradt, då det ej vore hvälfdt och hade »så elaka dörrar både vid ingången på Borggården och inuti rummet».

Konungen beslöt, att frågan om brandbotten och takets omläggning med tegel, nu äfven rundelstaken, skulle närmare utredas. Ränteriets ombyggnad tyckes emellertid hafva

¹) *Grandinson*, a. a., sid. 51, not. 6.

²) Carl XI:s calendarium, utgifvet af C. G. Nordin, Hernösand 1808.

³) Det slutade å en kostnadssumma af 9,653 dr kmt utom byggmästararvode, som sedermera beräknades till ytterligare 2,000 dr kmt.

⁴) Riksarkivet: Örebro stads handlingar.

bifallits, ty i 1695-års syneinstrument nämnes »nya ränteriet» och beskrifves detta såsom det alltjämt varit till 1857, då räntekammaren flyttades en trappa upp.

Frågan om brandbotten och taket tog tid. En byggmästare, åt hvilken utredningen anförtroddes, fick förhinder, men artilleribyggmästaren H. D. Möller från Stockholm afgaf den 13 april 1695 ett förslag slutande å 14,576: 6 dr kmt. År 1696 bestämdes ändtligen, att rustkammaren två trappor upp skulle repareras, dock skulle brandbotten ej göras.¹⁾ Med slottets täckning med tegel fick tillsvidare anstå.

Först efter Carl XI:s död blef takfrågan afgjord. Taket skulle omläggas så, att först ena hälften skulle göras i ordning och sedan den andra. Den 5 maj 1698 upprättades kontrakt med Möller och murmästaren Edman om arbetets utförande. Bjälklagen skulle förbättras och en list af mursten göras kring takfoten. De å sid. 50 omförmälda stennarna att uppbära språngstolarna i de östra hörnen skulle uppsättas. På hösten 1698 var ena hälften af taket färdig, och i september 1699 stod hela taket öfver själfva slottsfyrkanten tegeltäckt, hvarjämte taklisten, klockhuset (ett sådant hade vid något tillfälle uppsatts öfver porten å östra sidan) och vindskupor voro plåtbeslagna äfvensom en del trappor renoverade. Slottets täckande med tegel m. m. hade kostat 14,243 dr kmt.

Rundlarna voro emellertid fortfarande spåntäckta. Men som spåntaken voro eldfarliga, beslöts i december 1699, att rundelstaken skulle plåtbeslås. Därpå blef dock intet. Tiderna blefvo andra, statens tillgångar behöfdes på annat håll, och slottet fick stå tillbaka.

Förutom här omförmälda större reparationer hade äfven några mindre utförts 1696 och 1697. Norra slottsvallen hade rasat, och spången mellan sågkvarnen och slottet hade isen tagit bort. Vallen och spången reparerades, hvarjämte en »förlorad köksspis upphjälptes till den kungliga svitens ankomst», då ock en del »logementer uppströkos». Det kungliga besöket ägde rum den 10 augusti 1698.²⁾

Slottets yttre utseende var under denna period naturligtvis till sina hufvuddrag detsamma som efter dess fullbordande 1627; men förfallet var, trots nämnda reparationer, skönjbart nästan öfverallt. Detta inhämtas af flerfaldiga handlingar.³⁾ Särskildt var det

¹⁾ Konungen lär personligen sagt åt landshöfdingen, att ett lergolf skulle inläggas i stället för tegel och göras 1¹/₂ aln tjockt. Möller ansåg en sådan tyngd farlig och höll 12 tum tjocklek för nog, hvilket godkändes. Grandinson, a. a., sid. 52.

²⁾ Det rustades och fejades; man inköpte något linne m. m., men det mesta lånades af borgare i staden, äfvensom på landsbygden. Den kungliga resan utsträcktes till bergslage. En del af de lånade sakerna medtogs. Mycket därpå kom bort. Förteckning öfver saknade lakan, örngätt, tallrikar m. m., äfvensom öfver ägarnas bomärken, finnes i länsarkivet.

³⁾ Bland dessa handlingar må särskildt nämnas: inventarium för 1656, som här citerats efter Grandinson, hvilken genomsett detsamma i kammararkivet, där det dock nu, trots ifrigt letande, icke kunnat återfinnas (arkivet är under reparation); syneprotokoll 1676 ⁸/₁₁, på anmodan af landshöfding Jacob Flemming upprättadt af borgmästaren Klärck, Bengt Harnesk, Lars Pijlträ m. fl. (k. biblioteket); inventarium af september 1681 (Verifikationsbok för Örebro slott, fol. 306. K. A.) samt ett mycket utförligt syneinstrument, som »i föllid» af order i september 1695 upprättats i slutet af samma år af särskildt tillkallade personer. L. A.

under hela perioden mycket klen beställt med fönstren i de öfre våningarna. Glaset var sönder eller alldeles borta, och särdeles många af fönsteröppningarna voro täckta endast med bräder eller luckor, eller alldeles gapande.¹⁾ Det snöade och regnade in. Bjälkar ruttnade.

Slottets inre hade dels icke alls varit i ordning, dels fått förfalla, men på 1680-talet upphjälptes en del ekonomirum på nedre botten samt våningen en trappa upp.

Ledda af de å sid. 73, not. 3 angifna handlingarna, särskildt det noggranna syneinstrumentet af 1695, vilja vi emellertid försöka en vandring genom slottets rum och lägenheter.

Den, som öfver slottsbron, där vindbryggan nu var borta, kom fram till slottet, möttes af »*ingången eller hvalfvet till slåttet*», eller »*förbygget*», som 1695 hade två stora portar med tre par gångjärn på hvardera sidan samt »en stor järnrigel» och »zinkor» äfvensom »näst intill borggården» två dylika portar med en »aspe och två järnriglar». I hvalfvet stodo två »järnstycken» (kanoner) »på järnbeslagna lavetter med skodda hjul».

Från yttre portgången, pl. 18, ledde trappor på hvardera sidan upp till vallen, och från inre portgången kom man dels in i »*hvalfvet på norra sidan*», dels in i »*hvalfvet på södra sidan*».

Dessa hvalf eller källare voro fortfarande sådana som de å sid. 57 beskrivas. Den under namn af labian 1753 beskrifna källaren (n:r 6, pl. 18) kallades 1695 »*gamla vaktmästarekammaren*», och man kom ännu då dit in genom en dörr i den hvälfda gången (4).

Gick man in på *gården*, fann man, strax söder om gluggen från »*gamla vaktmästarekammaren*», en fritrappa, som ledde in till »*vaktmästarekammaren*» (25).²⁾ Denna, som längre fram i tiden kallades »*södra arresten*», hade fönster med galler åt utsidan, vallen.

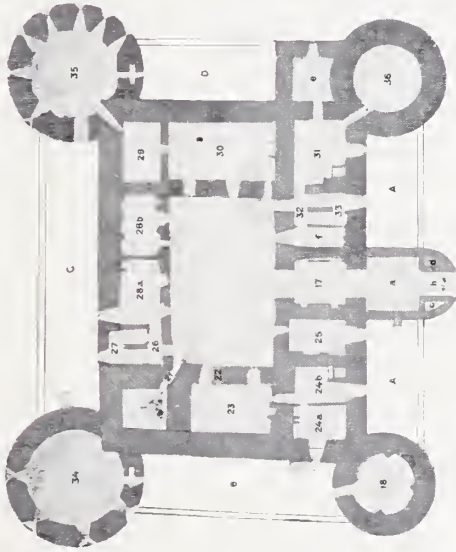
Fritrappan fanns kvar ännu efter den stora reparationen på 1700-talet och är utmärkt (dörren till densamma nämligen) på Wahlbergs planritning af 1741, men har under någon period varit borttagen och då blifvit ersatt med den trånga uppgång, som nu från porten leder upp till rummet i fråga. År 1857 utbyggdes trappan igen, men år 1906 togs den ånyo bort och ersattes med ett fönster för att vinna bättre belysning i rummet.

På *södra sidan* af *gården* fanns en annan fritrappa, ledande in till »*stora kungliga köket*», »*herrekiöket*» eller »*stora köket*» (n:r 23, pl. 18), såsom det ock kallas. Ingången (22) var nog densamma som ursprungligen ledde in till borgstugan i gamla Örebro hus.

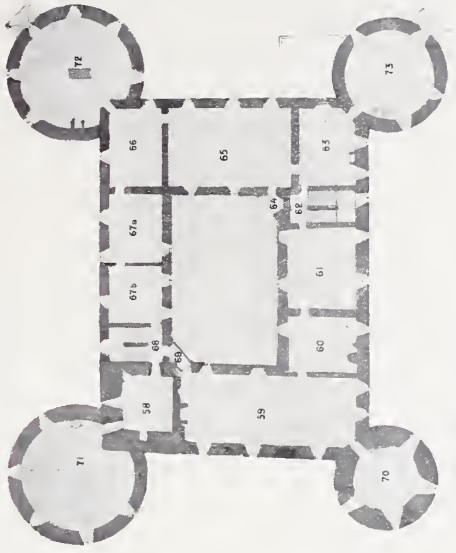
¹⁾ År 1676 behöfde hela »*slåtmuhren*» rappas och hvitlimmas, »såsom ock alla skorstenar», af hvilka en (på nordvästra tornet) var »*afbläst allt neder till taket*». Taket behöfde samma år tjäras, till »*skydd mot regn och slag*».

²⁾ Här förvarades »*fångeredskapen*»: 7 st. blackar med bojor, 7 st. träbultar med kedjor, 11 st. »*sporrar*» och 4 par handklofvar.

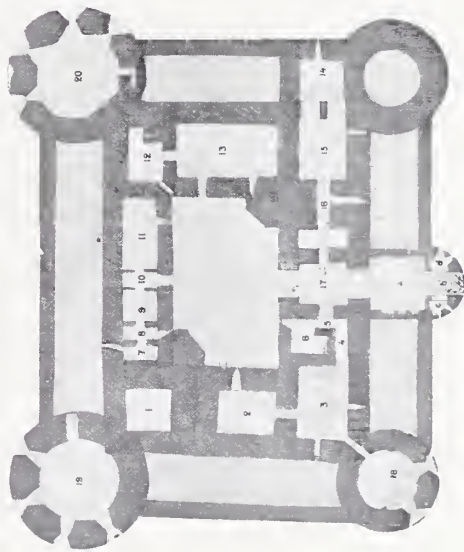
ÖREBRO SLOTT
REKONSTRUERADT EHL SYNEPROTOKOLL FÖR ÅR 1695

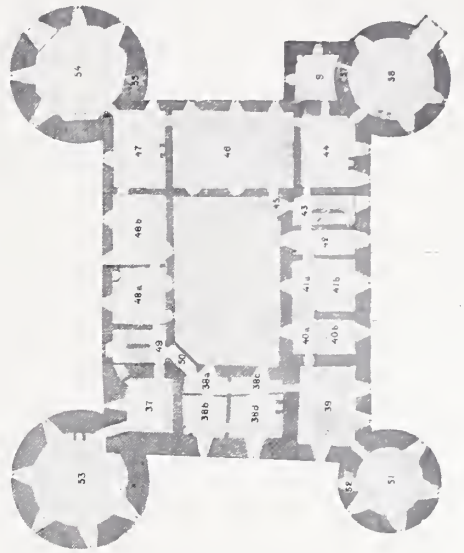
PLAN AF BOTTENVÅNINGEN

PLAN AF VÅN. 2 TR. UPP

PLAN AF KÄLLAREN

PLAN AF VÅN. 1 TR. UPP

Vindeltrappan och brevkammaren funnos ej mer. De hade tagits bort, då stora trappan i väster och rummet i fråga ordnades. Köket hade två stora fönster (något sönder år 1695) åt gården och spis i östra väggen. Där fanns det ett långt »sätie» samt tre långa bord m. m.¹⁾ En dörr ledde till »kammaren därinnanför» (24 b) åt öster, som äfven hade spis och ett litet fönster (fyrrutigt). Genom en lucka i golfvet kom man på en sten-trappa ned i källaren (3) och därifrån in i *vedrundeln* (18). I rummet funnos ett köksskåp och en lång bänk. Därinnanför låg »ännu en kammare» (24 a) med ett litet fönster åt söder.

Genom »sueda gången» (21) kom man in i »fångetornet» (1), d. v. s. hvalfvet i barfriden. År 1676 omtalas, att golf fanns där, men att bjälkarna och öfversta botten »allt är bortrutit», så att på »lämmen inga fångar kunna förvaras innan det (golfvet) blifver med nya bielkar och botten upplagd igen.²⁾ Emellertid hade »fångetornet» år 1695 två dörrar »med järnplåtar fodrade», haspe på inre dörren och tre sinkor samt en lucka på gångjärn. I 1753-års inventarium sägs, att golfvet i »lämmen var behållit» samt hade en lucka till håltornet och »en stege att klifva upp och ned på». Med »håltornet» afses i sistnämnda inventarium tydligen rummet under trägolfvet.

Från förstugan (26) i sydvästra hörnet af slottsgården kom man dels in i »trapp- eller kuhlekammaren», ett litet mörkt rum under trappan, dels, till höger, in i västra slottslängans första våning. Här fanns ursprungligen först ett enda stort rum (28 på pl. 12). Därifrån hade en utgång ledt till vallen i väster. På utsidan synes öppningen ännu tydligt. När, efter det att 1634-års regeringsform införts, större utrymme för landtregeringen erfordrades, flyttades kansli och landskontor in i sagda rum, som hade tre stora fönster åt gården. Öppningen till vallen hade antagligen då igenmurats. Rummet kallas 1656 och 1681 för *cantzeliet* (28 a och 28 b, pl. 18) och var afdeladt, antagligen med brädväggar. År 1681 talas nämligen om rummet såsom en enhet, men äfven om landssekreterarens kontor och landskamrerarens kontor. År 1695 kallas rummet »*gamla landskansliet och landskontoret*», men det vill synas som hade någon tid före 1695 endast landskontoret legat där, ty sistnämnda år finnas två rum en trappa upp, som kallas »*förmaket till nya cantzeliet*» (48 a) och »*nya cantzeliet*» (48 b). Dessa rum benämnas 1681 »*kamrarne ofvanför canzeliet*». År 1695 voro emellertid landskansli och kontor redan

¹⁾ 1681 stod där äfven »ett stycke mangel med 4 kaffler ferdig».

²⁾ I »sueda gången», som ledde in till tornet, hafva fångar inristat sina namn och bomärken. Då gången på 1890-talet afputsades, blef en fyrkant utsparad, hvarå sådana anteckningar ännu kunna läsas. Ännu 1753 kallades rummet ofvan den träbotten, som delade hvalfvet i två rum, för »lämmen». Om denna botten reparerades efter 1676, är ej känt; men antagligt är, att så skedde. År 1695 benämnas ännu håltornet »fångetornet», men om fångar funnos där, vet man ej. Senare förvarades de i rummen på nedre botten i öster och sydöstra rundeln. På 1800-talet blef sydvästra rundeln inredd till fängelse, och först 1860 flyttade fångarna till det då strax förut uppförda nya cellfängelset.

utflyttade till det år 1690 för ändamålet nybyggda huset på Stora borggården. Flyttningen hade, efter 1692-års inventarium att döma, ägt rum 1691 eller 1692.

Vidare finnes i 1695-års syneprotokoll upptaget »*nya ränteriet*» (28 b), hvilket, såsom förut visats, inreddes just sistnämnda år.

Sammanfattas nu allt detta, framgår: att kansli och kontor blifvit inhysta i rummet (28, pl. 12) något år snart efter 1634; att vid något tillfälle mellan 1681 och 1692 kansliet flyttats en trappa upp, men kontoret och räntekammaren stannat kvar på nedre botten; att emellertid såväl kansli som kontor flyttats 1691 eller 1692 till den nya byggningen å Stora borggården, och att räntekammaren slutligen år 1695 erhållit sitt nya hvälfda rum, som afdelats med en stenmur från det stora rummet. Denna afdelningsmur går ej ner genom källaren inunder, utan hvilar på källarens hvalf, hvilket äfven visar, att muren ej är ursprunglig.

Det nya ränteriet hade en prydlig arkitektur. På hvardera långsidan hade uppförts pilastrar med låga stickhvalf emellan för att uppbära det tunnhvalf, som var slaget öfver rummet. Åt gården funnos ett stort fönster samt en järnplåtbeslagen dörr med trappa. Denna dörr, som nu är borttagen, hade emellertid, antagligen under den stora reparationen på 1700-talet, ändrats något, förmodligen för att vinna symmetri med fönstren ofvanför, hvarvid rummets inre arkitektur försämrats. Nu har rummet två fönster åt gården och ett annat, som på 1800-talet upptagits, åt väster. Ränteriet flyttades, som nämnts, 1857 en trappa upp i väster, och Carl XI:s forna ränteri är nu mangelbod.

I *norra slottslängan* och stötande till ränteriet låg »*hörnrummet* (29) *intill nordvästra rundeln*», med hvilken det stod i förbindelse medelst en trappa. Rummet kallas i äldre inventarier och syneprotokoll än »*bohrstufva*» (1676), än »*bårstuga*»¹⁾ (1692 och 1695 m. fl.).

Öster om »*bårstugan*» låg ett annat stort rum (30) med två fönster åt gården och dörr ut genom portalen i nordöstra hörnet af gården. Detta rum kallades 1676 »*skafferiet*» och 1681 »*Elseorskammare eller skafferiet*». År 1695 har det intet namn, men där förvarades »*Artolleri pertzedlar*». Åren 1696 och 1697 kallas det »*husgerådskammaren*». Enligt inventarierna för de sistnämnda åren förvarades där enahanda »*pertzedlar*» som 1695. Längre fram fick detta rum, liksom fallet var med andra, allehanda olika användningar.

¹⁾ Detta namn kan ej hafva något gemensamt med »*bårhus*» enligt moderna begrepp. I en handling talas visserligen om »ett odugligt likkbårhus» nere i kalkrundeln. Men denna rundel var den nordöstra, och med »likkbårhus» menas i handlingen uppenbarligen endast en huf att ställa öfver likbåren, något som ju nog kunde behöfvas.

I äldre handlingar skrives äfven oftast »*bårgård*» för borggård. Stafningen är sällan konsekvent. Vid Snäflunda kvarn fanns något, som kallades »*bårkonst*», men där borrades bösspilor likasom i »*borrhuset*» i Örebro. Däraf kanske uttrycket »*bårkonst*». Men icke torde man hafva borrat gevär i det mörka rummet intill nordvästra rundeln. Namnet har nog kommit däraf, att saker flyttats från något rum, som kallats borgstugan, hvarvid förvaringsrummets namn fått följa med och användts på den nya lokalen.

I »bårstugan» och rundeln därintill (den nordvästra) hade år 1689 inlagts en hel hop skräp: gamla dörrar, lås, gamla bardisaner, lyktor, verktyg af allehanda slag, trasiga möbler, gamla järnkaminer o. s. v. De »artolleri pertzedlar», som enligt inventarierna för åren 1695, 1696 och 1697 förvarades i husgerådskammaren (30), voro, bland annat, 8 trepundiga »stycken», 800 styckekulor, 8 tvåpundiga lavetter, rustvagnar, laddskyfflar, faskinknivar, hästskor, spik m. m., m. m.

Öster om husgerådskammaren (30), men utan dörr emellan, låg »bagarekammaren» (31) med ett fönster med järngaller åt öster. Rummet hade spis och ugn i yttre väggen mot öster, och funnos där 1695 en mangel, två bord och en hylla. Från bagarekammaren ledde en dörr ut till förstugan i nordost (32), en till nordvästra rundeln (36) och en till »cammaren innanför» (e), ett rum i fyrkanten, som hade ett fönster med järngaller åt norr.

I rundelns källarvåning (36), »kalkrundeln» kallad, förvarades redskap för murbruks-tillverkning samt »två obeslagne lavete-hjul, sönderskjutne vid Kongl. Maj:ts smörjelse-achts fijrande»; således vid Carl XI:s kröning.

Från förstugan kom man in i »silf- eller arrestcammaren» (f), med ett stort fönster med galler åt gården, samt vidare in i ett litet rum (33), som 1695 kallades »mur- eller trappkammaren» men 1656 och 1681 »murmästarecammaren».

Silfverkammaren är nu borta. Den har lämnat plats för den utsvängning af port-halvfvet, som gjordes vid stora ombyggnaden på 1700-talet.

Andra våningen, som iordningställdes 1688 och af Carl XI beboddes, innehöll följande lägenheter (se pl. 18):

Förmaket till konungens logement (44), med ingång från förstugan vid östra trappan. I detta rum funnos två stora fönsterlufter¹⁾ åt öster.

Konungens matsal (56) i n. o. rundeln med tre stora fönsterlufter utom »carnatet», som hade 16 rutor, d. v. s. fyra fyrrutiga fönster.

Konungens sängkammare (g) (1656 och 1681 kallad drottningens) i det fyrkantiga utbygget. Denna hade två mindre fönster, och man kom in dit såväl från matsalen som från förmaket (44).

På andra sidan förstugan vid östra trappan kom man in i »*förmaket till Arnhems*

¹⁾ Med fönster menas i äldre handlingar icke fönsterlufter, utan fyrkantiga ramar eller bågar, i hvilka, medelst blyinfattning, små glasrutor voro fastsatta. Dylika »fönster» byggdes i glasmästarstugan på Stora borggården och insattes sedan i »fensterhohlen». I stora fönsterlufter, såsom en trappa upp i slottet, funnos sex dylika fönsterrutor eller ramar, förmodligen med losholzar emellan dem på höjden och poster på bredden. I mindre fönster funnos fyra rutor och i gluggar en eller två. Rutorna eller ramarna voro antagligen 0,3 × 0,3 meter stora.

När således i 1695-års syneinstrument säges, att i ett rum funnos 18 fönster, menas tre stora fönsterlufter med sex rutor i hvarje o. s. v.

I 1753-års inventarium kallas alla fönsterlufter för »fönstergluggar» eller gluggar, ramarna kallas fönster, glaset i ramarna rutor.

kamrar» (42), hvarifrån (1695) en dörr med klinka ledde till »första förmaket (41 a) till de tvänne cambrar, som uti Herr Landshöfding Flemmings tid afdelte äro». Från detta förmak kom man in i »andra förmaket dernest» (40 a), i »första camnaren» (41 b) och i »andre camnaren» (40 b). Alla dessa rum hade hvar sin stora fönsterluft med galler.

På andra sidan Arnhems kamrar låg »utskrifningssalen» (39) med tre stora fönsterluft, två åt öster och en åt söder, samt ingång till »öster-södra» rundeln (51), som hade fyra fönsterluft och ett privet i muren (52).

I södra längan låg »förmaket till de i Landshöfding Flemmings tid afdelte kamrar och till utskrifningssalen».¹⁾ Detta förmak (38 a och c) hade formen af en lång gång med två fyrutiga fönster åt gården. Från denna gång ledde dörrar in till »1:ste kammaren» (38 b), med ett stort fönster, och »2:dre kammaren» (38 d), med ett stort fönster, båda åt söder.

Från förmaket kom man genom loggian (50) till trappförstugan (49) i väster och därifrån in i »förmaket till väster södra rundeln, som tillföre kallats Hærtig Jans cammare» (37). Detta förmak, som utgöres af ett rum i gamla barfriden, hade en glugg med trasiga glas. Därifrån gick en gång (nu igenmurad) in i en stor sal (53) i sydvästra rundeln, »Hertig Jans rundel», som hade luckor för fönstren och 1695 nyttjades till skräprum.²⁾

¹⁾ Länet har haft två landshöfdingar Flemming, nämligen Jakob, som, utnämnd ^{10/8} 1676, efter ej fullt ett år flyttades till Västernorrland, samt Claes, utnämnd ^{17/11} 1680. Claes blef mycket snart president i reduktionskommissionen och förflyttad till Uppsala.

Grandinson uppger (sid. 48), att afdelningen i förmaket till utskrifningssalen ägt rum 1677. Detta bekräftas däraf, att i 1676-års syneinstrument endast talas om förmaket, men ej om afdelningen däri, hvaremot i 1681-års inventeringsprotokoll uppges, att förmaket vore afdeladt. Arnhems kamrar däremot omtalas såväl 1676 som 1681 såsom icke »afdelte». Det talas nämligen ännu 1681 om »Arnhems cammare» med 2 fönster, däraf ett med järngaller åt gården, samt om »Arnhems sölfcammar», likaledes med 2 fönster och ett afdeladt »brede-contor». Efter det afdelningen ägt rum, hade Arnhems kamrar endast ett fönster. Det andra fönstret, det åt gården, tillhörde de genom afdelningen uppkomna förmaken.

Någon förväxling har alltså ägt rum i 1695-års syneinstrument, ty 1681-års instrument är skrivet efter det Claes Flemming lämnat landshöfdingstolen i Örebro. Afdelningen af Arnhems cammare har skett senare.

Genom afdelningarna uppstodo fyra rum i öster, i stället för två (Arnhems), och två rum äfvensom en »gång» i söder, i stället för ett stort rum, förmaket till utskrifningssalen.

Arnhem (Arnheim, Arnim), den sachsiske fältmarskalken från trettioåriga kriget, skulle, om han verkligen kommit till Örebro, såsom fänge ha bebott de båda kamrarna med ett förrum. Arnhem kom emellertid icke till Örebro (Grandinson, sid. 81), men rummen bibehöllo namnet och användes till gästrum (syneprotokoll 1692 och 1693), eller rum för förnäma fångar. På 1700-talet före stora ombyggnaden voro de arrestrum eller arkiv. Sedan har ett varit fångkyrka och det andra ämbetsrum. Nu äro de båda rum för kansli.

²⁾ Här förvarades, bland annat, en profstöfvel »med sporre» och »med Hans Kungl. Maj:ts pitzer förseglad», 75 nya bandtler med sälskinn, »113 d:o med remmar, oduglige», mässingshandfat, söndriga fönster, diverse smidesredskap, redskap från Snaflunda såg, »archlijpersedlar», såsom 2 »nijckelhakar af koppar», 4 »ladde-skyfflar», »11 luntemusköter färdiga» o. s. v.; en blå rock med gult foder och mässingsknappar för »en Artillerie», »en vadmals råck med blått opslag», 1 par skinnbyxor, 2 skjortor, 2 halsdukar, 1 blå »karpus», 1 par »smorleders stöflar», 1 gehäng, 2 »chamererade trompetare Räckar med teenknappar uti samt silkes och Sölfw bands Rullor till trumpeter» m. m., m. m.

På andra sidan förstugan åt väster låg 1695 »*förmaket till canselliet*» (48 a), som hade tre fönsterlufter. Därpå följde »*canselliet*» (48 b), äfven med tre fönsterlufter, de två mot strömmen (väster) försedda med innerluckor.¹⁾ Nästa rum (47) kallades 1695 »*kammaren därnäst intill väster-norra rundeln*». Denna kammare hade ett fönster åt väster och ett åt norr. Från densamma kom man dels in i »väster-norra rundeln», dels in i en *stor sal* (46).

»*Väster-norra rundeln*» eller, rättare, salen där en trappa upp beskrifves icke 1695, men väl 1681. Den hade då sex stora fönster, däraf två ledde till »*carnatet*», som i sin ordning hade fyra små fönster med fyra rutor i hvart. En dörr med »smelle och klinke lås» förband rundelssalen med karnapet. I rundelssalen stodo tre öfvertäckta sängar och två »långa bord med fötter» och ett »sätie eller Bohl». Dessutom fanns ett privet i muren och en kakelugn.

Den stora salen (46), till hvilken man kom från rummet (47), ligger åt norr. Den hade tre stora fönsterlufter åt norr och två åt gården, hvilka senare år 1681 voro försedda med glas, men 1695 täckta med luckor. Åren 1656 och 1681 kallas salen »konungens stora matsal», men 1692 och 1693 endast »stora salen», hvaremot den år 1695 benämnes »*rikkssalen*».²⁾ Detta är ett ytterligare bevis, att man ej kan tala om en viss bestämd rikssal, ty, såsom förut nämnts, kallas 1656 och 1676 en sal två trappor upp mot söder äfven rikssalen.

Tredje våningen, dit rustkammaren var förlagd, innehöll nio salar och rum, men i de flesta af dem voro 1676 nästan alla fönster söndriga, utom i ett par, som då användes till rustkammare. År 1695 brukades hela våningen för sistnämnda ändamål, och fönstren voro då dels lagade, dels stängda med luckor.

Mellan rummen, i hvilka ställningar för gevär voro uppförda, funnos dörrar med lås. Ett af rummen, salen åt söder (59), kallas 1676 »*rikkssalen*», och ett rum i väster (67) uppges i 1695 års syneinstrument »tillförene» hafva kallats »*husgerådskammaren*». Detta rum, då en stor sal, är nu indeladt i flera och användes af landtmäterikontoret.

I *öfversta* eller *fjärde våningen* var allt år 1676 i sämsta skick. Det heter nämligen i syneinstrumentet: »Denna (våning) befinnes aldrig varit hvarken medh Teelde (golf), fönster, döhrar, tråttzbottnar eller annat behöör inredd mehr än två rum västan till, som förr varit teeldade, men nu förråttnad, hwarest ock äre gamble döhrar, men oduglige utan låås; fönsterhålén äro där öppna både åth åen så wähl som Borgården. Söder uth är förloradt bräder slagne för fönsterhålén, som nu äre förråttnade. Men åth Borgården

¹⁾ I »*canselliet*» funnos »3 bord i fönstren utan fötter», 1 furukista med lås, nyckel och handtag, 2 stora pappershyllor, 1 ny trappstege, 1 skåp med 2 dörrar, 1 stort ovalt bord med fot och 1 långt d:o med fot. Dörren till rummet saknade lås, och i rummet fanns ett gammalt söndrigt spiell.

²⁾ »*Rikkssalen*, som ligger åt norr i 2:dra våningen.

är alt öppet. I tvåanne rumm fehlar ock fönsterkarmar» o. s. v. Fönsterhålen ansågo synemännen nödvändigt böra igenslås emot »Regn och slagg», på det »Bielkarna och trättzbottnehn efteråth som her till skiedt eij må förderfvas och ruttnas».

År 1695 stod ej bättre till däruppe, utom så till vida, att ett rum (74), »*trålkåne-cammaren*» — ett af de två rummen västan till, som omtalas 1676 och där för trolldom anklagade kvinnor höllos instängda — blifvit något repareradt. Trollkonekammaren ligger i gamla barfriden och hade fått bättre golf och järnbom för dörren samt galler i gluggen.

Trappan upp till vinden omtalas, men vinden saknade fortfarande golf. Åtta stegar stodo i fjärde våningen »under slottstaket». Vid gamla urverket i öster fanns 1695 en ny dörr samt en »luka» i taket med gångjärn.

Om denna våning kunde således 1695 med allt fog sägas, att den »ännu icke till någon perfektion hunnit». Utgångar omtalas emellertid till de östra rundlarna, men ej till de västra.

Inre utstyrel. Slottet eller, rättare, den kungliga våningen i slottet tyckes efter 1688 varit rätt prydligt utstyrd. Åtskilligt af möbler och tapeter m. m. fanns förut sedan 1500-talet, men en del däraf, mest tapeter, behölls kvar i landshöfdingresidenset och redovisas där ännu långt fram på 1700-talet. Inventarieräkningar från 1690-talets början finnas i länsstyrelsens arkiv. De äro dock, med undantag af instrumentet af 1695, hvarandra lika. Samma saker med samma anmärkningar och pris upprepas år från år. Och ehuru inventarier bevisligen slagits sönder och bort afföras ur räkningarna, figurera de ändå därstädes ända in på 1700-talet. Slutligen känner man, att af vissa saker, såsom tenn och mässing, mer funnits än som upptagits i förteckningarna. Så t. ex. får man i 1616-års räkenskap¹⁾ veta, att Petter och Erik Guldsmed fått betaldt för det de utstuckit »Örebro Slotz namn på 23 tennfat och 5 st. messingbecken», men dessa saker återfinnas ej i senare inventarier. Möjligen hafva de förts till annan ort. Ett exempel på, huru söndriga inventarier upptogos år ut och år in, ger oss 1695 års syneförrättningshandling, hvari berättas, att en spegel i kungens sängkammare, »tillförende värderat för 25 Dr silf. mynt» och år 1694 uti »slotzskrifvaren Petter Bockmöllers förvar, med wåda wardt söndergången då Hr Slotzfogden Clerk med flere bewistade svarta beklädningen uti Kungl. Majts sängcammar;²⁾ påstående fördenskull slotzskrifvaren, att den med dess påförda wärdie i dess slotzräkning måtte honom afbördas, uti hvilket honom ej stod att willfaras utan höga vederbörandes tillåtelse». Den trasiga spegeln förekommer också ännu i början af 1700-talet i inventarierna med sitt gamla värde.

Emellertid vilja vi försöka beskrifva något af rummen.

I kungens sängkammare funnos, förutom spegeln med den förgyllda ramen, som var 1 aln hög, 4 silkessyddastolar, 2 »ciridoner»³⁾, 2 bord, 1 säng, 1 nattstol med bäcken

¹⁾ I kammararkivet.

²⁾ Förmodligen efter änkedrottning Hedvig Eleonoras död (1693).

³⁾ Skrifves ock »cheridoner» (gueridoner).

och 1 eldskifva. Sängen var helt säkert mycket elegant. En sådan beskrives, bland andra, i inventariet öfver de från Käggleholm hämtade möblerna. Sparlakanen voro af »silfvermoer», underfodrade med rödt taft; »kappan af samma slags, med guld-, sølfver- och silkes-knytning samt röda silkes guldbemängda frantzar och crepiner». Ett täcke fanns, bland andra, som var »stoppadt och af blått atlas, underfodradt med blått».

Väggarna i rummet voro beklädda med 7 stycken »turska tapeter med stora figurer»¹⁾ Bordtäcken af »tripp» och af turska tapeter funnos o. s. v.

I förmaket sutto 9 konterfej, »något förslitne, men ramarna dock behållne». En lång bänk stod där, och där funnos jämväl 11 stolar, klädda med gul »kiersing» äfvensom ett ovalt bord med ett 5 ³/₄ alnar långt bordtäcke af tripp, »flammerat med rödt och grönt». I rundeln (matsalen) sutto på väggarna 7 turska tapeter med stora figurer och 3 dylika med små figurer, och på bordet låg ett täcke af tursk tapet.

I andra rum funnos ock tapeter, turska och franska; så t. ex. funnos i Arnliens kamrar, eller möjligen i kamrarna åt söder, 74 alnar franska tapeter »uppslagna och klädde». Att redogöra för allt skulle föra för långt, utan hänvisas till bilagan 7, där »Kieggleholsinventarium» är, hvad beträffar möbler m. m., som förts till Örebro, aftryckt.²⁾

* * *

Stora borggården eller förborgen. I fråga om denna och *byggnaderna* där, vidtogos under denna period åtskilliga åtgärder och förbättringar.

Åren 1625—1627 timrades på en stor ny byggning å Borggården, och 1630—1631 arbetades på en annan. Denna senare byggning, som kallades Carl Bondes, efter ståt-

¹⁾ »Turska tapeter» var benämningen på alla slags väfda tapeter äfvensom mattor och bordtäcken (Böttiger).

²⁾ Den 16 juli 1686 inventerades af reduktionens utskickade Magnus Gabriel De la Gardies egendom i löst och fast vid Käggleholms slott i Ödeby socken. Inventariet, som finnes kvar i Örebro läns arkiv samt är publicerad af M. Roth i ett examensprogram vid Karolinska läroverket i Örebro 1867, visar en mycket stor rikedom och lyx i dyrbara tapeter, möbler, linne m. m. samt en särdeles anseelig samling taflor, de sistnämnda uppenbarligen synnerligen lågt värderade. Vissa af möblerna äro mycket dyrbara, t. ex. en säng med tillbehör, som är upptagen till 1,100 daler kmt. Hela inventariet värdet är c:a 35,775 daler kmt, hvilket enligt k. myntförordningen 1665 motsvarade 11,927 daler silfvermynt. Enligt myntförordningen 1681 skulle 1 daler silfvermynt, oafsedt myntvärdets fall, ägt ett värde af 2 kronor i vårt mynt och således inventarierna varit värda 23,854 kronor. Men tages fallet i myntets köpkraft med i beräkningen, blir summan mycket betydlig. Enligt inventariet värdesattes »en tjur» till 30 à 40 daler kmt, »ett par oxar» till 60 à 70 daler kmt, »en ko» till 16—20 daler kmt o. s. v. Då enligt 1681-års myntförordning en daler kmt skulle varit lika med 67 öre i vårt mynt och en ordinär tjur nu kostar omkring 350 kronor, ett par oxar vid pass 550 och en ko c:a 200—250 kronor, framgår, att myntets köpkraft högst väsentligt fallit. Inventariets slutsumma skulle ha motsvarat ett värde af mer än 300,000 kronor nu. Kunde taflornas nuvarande värde beräknas, blefve slutsumman ofantligt mycket större.

Af inventarierna fördes det mesta till Stockholm 1688. Något litet fick De la Gardies änka behålla, och resten fördes till Örebro, förutom några »skillerier», hvilka återsändes till Leckö, där de förut suttit. Af inkomsten för andra inventarier än möbler skänktes till »denna förfallna skolas (sedermera s. k. Trivialskolan i Örebro) reparation och uppbyggande» 760 daler smt.

hållaren med detta namn, nedrefs emellertid redan på 1670-talet. Ståthållarna skulle ha bott i densamma. Huruvida detta skedde, vet man ej säkert.

År 1650 gjordes en *port* till förborgen, ty den gamla porten hotade att falla ned »och slå ihjäl den som går där». Antagligen var detta blott en grundlig reparation af den på 1620-talet uppförda portbyggnaden med huf. Den nya portbyggnaden hade 1695 tre stora portar med åtta gångjärn, två stockbommar med sinkor och två järngrepar äfvensom en grind med gångjärn och haspe. Två stycken kamrar, en å vardera sidan porten, med dörrar och gångjärn funnos ock i byggnaden.

På Borggården fanns redan på 1500-talet en kanslibyggnad. Denna förföll efter hand, undergräfdes af vatten och synes i allt fall varit för trång. Kansliet och landskontoret flyttades därför efter 1635 till rum i slottet. Men där tyckes ha varit otrefligt, och de stackars tjänstemännen hade nog frusit duktigt, enär de 50 dr smt i vedpengar, »som tillförne i staten varit bestådde», indragits. Detta belopp lät dock Carl XI 1685 »dem godtgöra och i staten ånyo uppföra», och slutligen biföll han, att år 1690 en ny och treffligare *kanslibyggnad* finge uppbyggas på Stora borggården. Denna byggnad innehöll¹⁾ en stor sal samt två kamrar för kansliet och två för kontoret. Salen hade tre 4-rutiga fönster samt spis. Ett ovalt bord med rödt kläde stod därinne, och två stycken väggfasta bänkar funnos. De andra kamrarna hade två stycken 4-rutiga fönster hvar. Därinne funnos bord och bordtäcken, pulpeter, »ett skjfbord, snedt gjordt med grönt bordkläde», hyllor, skåp, stolar och bänkar m. m. (se bilaga 6).

Vidare funnos på Borggården det gamla *herreköket*, *gamla byggningen*, *glasmästarebyggningen*, *bokhållarebyggningen* och *slottsskrifvarebyggningen*. Dessa tre sistnämnda borttogos under loppet af 1695 på konungens befallning, dat. den 1 juni 1694. *Brygg-hus*, *kölna*, *badhus*, *hönshus* m. fl. ekonomihus funnos i trädgården. På Varboholmen funnos *magasin*. *Stall* m. m. låg vid norra trädgården eller »Stallbacken» på fastlandet i norr.

Den förnämsta byggningen på Borggården var dock *landshöfdingens residens*. Ståthållare och landshöfdingar hade bott i det hus Carl IX 1581—1582 låtit uppföra och måhända någon tid äfven i Carl Bondes förutnämnda hus, men den gamla residensbyggningen förföll allt mer och mer, så att landshöfding Reuterkrantz skref och klagade, såväl 1679 som 1680, att »det hus, hvori landshöfdingarna och nu jag bor, likasom äfven de andra husen bli så nederfällige och odugse att det är fast omöjligt det någon kan sig där längre med helsa uppehålla».²⁾ Konungen medgaf då, att *nytt residens* fick byggas, och ett sådant uppfördes åren 1681—1682, således jämt 100 år efter det Carl IX lät bygga sitt hus.

¹⁾ 1695-års syneprotokoll.

²⁾ I 1676-års syneprotokoll säges: »Anbelangande träbyggningarna äro de nu så förfallne och till största delen förrutnade, att ingen gärna kan ther utij wijstas».

Det nya huset, som förlades till Borggårdens sydöstra hörn, där förut några mindre trähus stått, var två våningar högt. På nedre botten funnos förstuga, en stor sal med järnkakelugn äfvensom nio andra rum, och i öfre våningen likaledes en stor sal samt fem andra rum och förstuga. Taket var belagdt med spån. Vindeltrappornas tid var förbi. En rak trappa med en brytning ledde från förstuga till förstuga. Hit flyttades en del tapeter m. m., som länge förblefvo i denna byggnad.¹⁾

Det nya residenset förföll emellertid efterhand. Redan på 1720-talet var huset mycket förfallet, fönstren voro sönder, taket var dåligt, och huset lutade betänkligt samt hotade att ramla omkull, hvarför riksdagen 1727 beslöt, att det skulle iordningställas (syneprot. ^{12,10} 1728). År 1727 hade beviljats för sådant ändamål 1,000 dr smt, och 1733 anslogs lika mycket, men något mer gjordes ej.

Slutligen inflyttade år 1766 då nyutnämnde landshöfdingen J. A. Hamilton i slottet. Vid af- och tillträdessynen skrifver afträdaren, landshöfding Mörner: »Beträffande de gamla residenshusen, hvilka jag till min utflyttning bebott och nyttjat, så äro de långt för detta utdömda och tillika med hela stall-, vagns- och fähusbyggnaderna alldeles odugliga befundne, som af sist hållna af- och tillträdessyn nogsamt iakttages, samt sedermera af Kungl. Cammar Collegio anslagne till försäljning, hvilket allt den under min tjänstetid vid landscontoiret hållna correspondence närmare utvisar, hvarför jag hoppas för de därvid befintlige bristfälligheter icke kunna vidare blifva ansvarig, än hvad jag redan till deras vidmagthållande årligen af egna medel där använder.»

Den 16 januari 1768 beslöt slottskommissionen, och den 17 januari s. å. bekräftade statskontoret beslutet, att de gamla residenshusen skulle å offentlig auktion försäljas och medlen användas till Slottsbrons uppbyggande.

Så upphörde för alltid »Stora borggårdens» betydelse såsom förborg eller plats för bostads- och ekonomihus. Den blef efterhand den vackra park, som nu pryder holmen, staden och slottets omgifning.

“ ” “

Carl XI besökte Örebro, enligt anteckningar i hans dagbok, ungefär 31 gånger under sin egen regeringstid och dröjde här tillsammans omkring 43 dagar. Oftast intog han endast en måltid hos landshöfdingen eller någon högre militär, mönstrade soldater, »drillade» dem, »chargerade» med kavalleriet och for vidare²⁾ eller åter till Kungsör, därifrån han oftast kom.

¹⁾ Huset jämte gamla herreköket synas på Säfvenboms tafla, pl. 19. Ännu 1753 förekomma turkiska tapeter m. m. i ett inventarium öfver residensets lösören. Huset beskrives i ett besiktningssprotokoll af 1728: det var 56 aln. (33,3 meter) långt, 24 aln. (14,2 meter) bredt och 14 aln. (8,3 meter) högt samt hade en utbyggnad åt öster; se Gillbergs karta, pl. 29.

²⁾ Han for ofta till »Lassån» (Lassåna bruk), där han tillbragte natten eller intog måltider hos Bojen», eller ock reste han till Kungsör. Dylta besöktes ganska ofta.

Understundom hade han utländska prinsar eller andra förnämligare personer med sig, och då paraderade drabanter och soldater. Så t. ex. voro år 1692, då konungen och hertiginnan af Holstein besökte Örebro, 50 ryttare och ett kompani infanteri på vakt.

År 1680 den 17 april reste änkedrottningen och antagligen äfven drottningen till Örebro. Konungen följde dem till Fellingsbro, där han vände och for tillbaka till Kungsör; men den 31 maj s. å., som »var om måndagen», skrifver kungen, »kom jag till Örebro till H. Maj:t Drottningen, min kära fru moder, och till min gemål». Den 1 juni besökte de kungliga personerna Dylta svafvelbruk, och den 2 juni reste konungen till Kungsör. Den 4 kommo alla de kungliga till Strömsholm. Detta är det längsta besök Örebro fick under Carl XI:s tid mottaga af den kungliga familjen.

För några politiska tilldragelser var Örebro ej skådeplatsen under denna period.

* * *

Efter Carl XI:s död och under de snart därpå följande krigen förföll Örebro slott efterhand i hög grad. Det blef allt mer och mer användt till vapendepot och fånganstalt. Till välbehöfliga reparationer funnos inga medel utom de 400 daler smt, som upptogos i staten till fångars underhåll. År 1709 beviljades dock slutligen 200 daler extra.

Landshöfding Ekeblad begär och »insinuerar» att få medel till slottets underhåll och låter den 14 nov. 1717 verkställa här förut omtalade syn på slottet.

Alla rundlarna voro enligt syneinstrumentet spruckna och delar af dem »utbrustna i strömmen», karnapen trasiga och felaktiga till »zirater och fönster». Portaler och loggier på borggården voro mycket förfallna. Taket, såväl på rundlar som på själfva slottet, var mycket trasigt och förmultnadt. Af vallarnas yttermurar voro flerstädes stora stycken nedramlade. Sidomurarna i förbygget voro jämväl skadade på vissa ställen, och portornet var ock desslikes fallfärdigt. Rappningen på slottet var på stora ytor bortfallen. Innantill voro golf, trossningar och bjälkar på flera ställen ruttnade. Särskildt i rummet innanför nordvästra rundeln i andra våningen, där hela »tråtbotten med bjelkar och panelering är alldeles nedfallen».

Dörrar och karmar voro »utgambla» och bräckliga. Högst få fönster funnos kvar, men antalet af dem, »som så alldeles utgått och af storm och owäder så sönderrefne och utblåste äre, at ingen vidare reparation därpå göras kan utan nya i stället nödvändigt synas behöfvas, bestiger sig till 360 stycken».¹⁾

Så långt hade det kommit, oaktadt år 1713 rikets dyrbaraste arkivalier skickats till Örebro slott, där de förvarades i kontributionsränteriets hvälfda rum på nedre botten i västra längan. En del brandredskap inköptes i anledning af arkivaliernas hitsändande, men i öfrigt gjordes, som det vill synas, intet. År 1716 återsändes arkivalierna. Fångar funnos på slottet, mest krigsfångar, och medan arkivalierna förvarades där, förbjöds att elda »utan högsta nödvändighet», så nog hade fångarna angenämt.

¹⁾ D. v. s. ramar med blyinfattade små rutor.

Ekeblads syneförrättning föranledde ingen åtgärd till slottets reparerande. Kostnaden, 29,808 daler silfvermynt, var nog för liög för dåtidens finanser. Kammarkollegium skulle yttra sig, men därvid blef det. Slottsfogdens lön indrogs 1723 och slottsskrifvarens ned-sattes till 100 daler smt. Äfven andra besparingar vidtogos, hvarjämte inventarier försål-des. Landshöfding Ribbing skref 1725, att »slottet allt för mycket börjar förfalla, ja synes vilja rasa alldeles omkull».

Äfven Erik Wrangel, som 1729 blifvit landshöfding, skref och påminde om reparation af slottet år 1736. En summa af 8,791 daler beviljades till kostnaderna, men intet blef utfördt.

I november 1738 rasade en tredjedel af nordöstra rundeln, och i december 1739 in-träffade där ett nytt ras. Den nordvästra rundeln var »till stalp lutande». Dess karnaps tak, som var af koppar, nedtogs 1741 för att ej gå förloradt »vid nederstalp». Det vägde 1 Sk \mathbb{H} 9 $\frac{1}{2}$ L \mathbb{H} .

Man tycktes likväl nu hafva börjat mera allvarligt fundera på slottets reparerande, och vissa förberedande åtgärder vidtogos. Detta var ock på hög tid. Biskop A. Rhyzelius skrifer i sin »Sviogothia Munita» (tryckt 1744): »hafva ock landshöfdingar en rund tid bott på thetta slott, hvarest tillräckliga, ja öfverflödiga rum äro, men genom ålder och vanskötsel är slottet till sina monga och stora rum, samt torn och murar, mycket förfallet och skyndar till total undergång, om icke skyndsam räddning sker genom årlig reparation».

Emellertid hade landshöfding Erik Wrangel blifvit riksråd. Han intresserade sig kraf-tigt för slottet i Örebro. Gillberg fick år 1740 i uppdrag att utarbete en karta öfver »slottet med dess plats och tillhörigheter» (se pl. 29). Nils Reuterholm var då landshöf-ding (1739—1756). Han insände ej Gillbergs karta, som blef färdig i maj 1741, förr än året därpå och efter påminnelse. Rikets ständers deputation blandade sig i frågan om slottsrundlarnas reparation. Hofintendenten Hårleman fick i uppdrag att undersöka för-hållandena och nedsände en »gesäll» hos slottsmurmästaren Kiörner vid namn Wahlberg, hvilken enligt Reuterholms uppgift fullgjorde sitt uppdrag med all flit. Men intet blef åtgjordt. Det bedröfliga kriget med Ryssland kom i vägen.

Men år 1745 hade vårfloden betänkligt skadat kanslihuset på Stora borggården, och äfven residenset där var ytterligt förfallet. Reuterholm föreslog (1748), att rum skulle inredas på slottet för landskansli och kontor. Hårleman fick då i uppdrag att göra en »dessein» till slottets ombyggnad. År 1749 underrättar Hårleman landshöfdingen, att slottsmurmästaren Kiörner skulle komma till Örebro, medhafvande ritningar. Kiörner kom och föreslog vissa ändringar i Hårlemans planer. Dessa ändringar vidtogos och god-kändes. I febr. 1749 skref kammarkollegium, »att i år bör å slottet repareras nödiga rum för kansli, kontor, landtmäteri och ränteri».

Året därpå kommo ritningar öfver reparation af muren vid slottsfooten. Muren skulle göras af sprängd sten och höjas 5 å 6 kvarter öfver vattenhorisonten. Detta för att skydda

rundlarna mot vidare ras. Man tycktes således *vilja* göra något, men ingenting gjordes. »Verkställigheten kom i baron Reuterholms tid att hvila för dess höga ålder och svaga hälsa», säger Bagge i sin förberörda bok af 1785. Hårleman hade dött 1753 och Reuterholm 1756; greve Mörner hade blifvit landshöfding.

Den 30 juli 1757 skrifver ädntligen kammarkollegium, att den redan i många år påtänkta förbättringen af nödiga rum på slottet för landskansliet och landskontoret borde med första företagas samt arresterna och rum för landshöfdingen iståndsättas, allt efter de däröfver författade samt fastställda ritningarna.

Nya ritningar, på hvilka Hårlemans idéer i någon mån ändrats, hade upprättats af arkitekten Schultzberg och godkänts af Hårlemans efterträdare, öfverintendenten greve Cronstedt.

* * *

Innan vi emellertid öfvergå till skildringen af slottets nästa utvecklingsskede, den stora ombyggnaden, torde en kort redogörelse för *slottets inre i midten af 1700-talet* böra lämnas, äfven om den för en större läsekrets icke kan hafva synnerligt intresse.

Under årens lopp efter Carl XI:s död blefvo förhållandena allt mer och mer förändrade. Alla finare och dyrbarare möbler och inventarier fördes bort eller såldes. De forna praktrummen försvunno såsom sådana, konungens matsal i nordvästra rundeln rasade ned. Öfriga rum, där krigsfångar bodde, underhöllos väl nödortfelig, men äfven de fingo efter hand en annan användning. Att följa dessa förändringar i detalj kan ej ske, men med ledning af ett syneprotokoll af 1753, där alla »fönstergluggar», såsom det då heter, med uppgift om huru många »fönster» som funnos i hvar glugg, angifvas jämte dörrar och annat, kan en säker utredning af åtminstone de båda nedre våningarna göras.

Om vi alltså efter 1753-års syneprotokoll börja vår vandring på nedre botten söder om porten, komma vi:

Till *stora eller södra arresten* (25, pl. 18) (vaktmästarekammaren 1695), delad i två rum med fyra sängar i hvart. Fönsterluft fanns i det ena åt gården, i det andra åt vallen. I det förra fanns en lucka i golvet ned till arresten, »labian» (se sid. 58).

Söder därom lågo »*bagarstugan*» (24 b) (kammaren innanför köket 1695) och »*bagarestugukammaren*» (24 a). Den förra hade fönster åt gården, den senare åt söder.

Väster om dessa rum låg stora »*brygghuset*» (23) (kungl. köket 1695) med två stora fönster och utgång åt gården.

Så kom man genom »*snedå gången*» (21) in i »*lämmen*» (1), som nu antagligen fått bättre golf än 1676.

Gick man så in genom portalen i sydvästra förstugan (26), hade man här *trappkammaren*, och till höger kom man in i »*vaktmästarens logementer*» (28 a). Det rum, som 1695 kallades »*gamla landskontoret och kansliet*», var nu deladt genom en trävägg. Här bodde vaktmästaren. Han hade ett fönster åt gården, ett åt vallen i väster och innanför

träväggen sitt kök. Detta var entresoleradt. »Taket var nedflyttadt på stolpar», heter det, och ofvanför hade han »en vind».

Innanför dessa boningsrum, men utan förbindelse med dem, låg det 1695 inredda, hvälfda *ränteriet* (28 b) med egen ingång från gården och ett stort fönster åt densamma.

I norr fanns det mörka rum, som kallats »bårstugan» (29), men sakerna, som 1695 förvarades där och i nordvästra rundeln, hvilken nu hotade att störta samman, hade flyttats till det rum bredvid bårstugan, som 1696 kallades husgerådskammaren (30). Bårstugan och detta rum kallades 1753 »*archliet*».¹⁾ Det yttre archliet, rummet 30, hade två stora fönster åt gården och ingång i portalhörnet i nordost.

Från förstugan i nordöstra hörnet kom man in i förra bagarekammaren, 1695, nu »*kiöket*» (31). Detta hade 1753 en ny dörr till den rasade nordöstra rundeln och ett fönster med järngaller, som förut åt öster.

Rummet därinnanför (e) i fyrkanten, som 1695 kallades »*cammaren innanför bagarekammaren*», var nu »*qvinfolks-arresten*»²⁾ med galler för gluggen åt norr, spis och tre sammanbyggda sängar.

Från förstugan kom man in i mur- eller trappkammaren (33), som förut, samt i *norra arresten* (f) eller den 1695 s. k. silfverkammaren. Där funnos spis, ett fönster med sex rutor och järngaller åt gården, två stycken »sängar af bräder sammanbyggda» samt stenbänkar i fönstret.

I *våningen en trappa upp* voro ändringarna ock betydliga. Börja vi där vår vandring från nordöstra trappan, komma vi till höger in i:

Drabantsalen (44), förut (1695) förmaket till »*konungens logiementer*». Här förvarades nu (1753) en hop skräp, gamla järnstänger, lås och nycklar m. m.

Den kungl. matsalen i rundeln (56) var borta; rundeln hade rasat. Men »*kammaren innanför*» eller den så kallade »*Kungl. Maj:ts sängkammare*» (g) fanns kvar med sina fyr-rutiga fönster, ett åt norr, ett åt väster.

Den *stora kungl. matsalen eller rikssalen* (46) hette nu »*gamla rustkammaren*». Den

¹⁾ Det innehöll en del äldre artilleripersedlar, järnsaker m. m.

²⁾ Att kvinnfolksarresten låg där framgår af beskrifningen i syneprotokollet. Ett fönster låg åt »*tingsstugan*», heter det i protokollet, där i allmänhet fönster åt norr betecknas på detta sätt. Tingsstugan låg på norra landet. Eljest betecknas fönstrens läge i väderstrecken på följande sätt: öster heter »*åt canceliet*» eller »*åt borggården*» (den inre borggården i slottet heter endast »*gården*»), väster heter »*åt Åhn*» eller »*åt Staden*» eller »*åt Stadsbron*». Söder heter »*åt Varuboden*».

Samma sätt att beteckna det håll, hvaråt fönstren ligga, brukas äfven i andra syneinstrument.

Grandinsons i a. a. sid. 50 gifna uppgifter om rummen äro ej riktiga. Kvinnfolksarresten låg 1753 i fyrkanten. Rummet hade nog någon gång kallats skafferiet och därför det tillägg gjorts, som Grandinson åberopar ur 1753-års protokoll. Men där står tydligt, att ett fönster i kvinnfolksarresten vette mot tingsstugan, och att rummet låg innanför köket, som hade fått »en ny enkel dörr åt den nedfallna rundeln». Den nedfallna rundeln var den nordöstra; den rasade, som nämnts, 1738 och 1739. Alltså låg kvinnfolksarresten 1753 i nordost, ej i sydost. Vid ombyggnaden 1758—1764 förlades kvinnfolksarresten till ett rum söder om porten.

hade fortfarande fem »gluggar», rymmande sex fönsterrutor, men fönstren voro borta, och »gluggarna» åt norr voro täckta med bräder.

Den »väster-norra rundeln» var »till stalp lutande», men rummet söder därom (47) (eller rummet intill kanslirummen 1695) hade sina två fönsterluffer kvar, en åt norr, en åt väster. Med själfva fönstren var det dock klen beställdt.

Rummen söder om sistnämnda rum (48 a och b) användes 1753 till »*cancelli archivum*», och därifrån kom man ut i trappförstugan i väster (49).

Gå vi så öfver denna, komma vi in i gamla »förmaket till hertig Jans rundel» (37), som nu kallades *rummet utanför väster-södra rundeln*.

Därifrån komma¹⁾ vi till (38 a och c) »*gången utanför*» (d. v. s. 1695 förmaket till utskrifningssalen och de afdelade kamrarna) dels »*vattukammaren*» (38 b) (den ena »afdelta kammaren»), som nu hade galler för fönstren, dels »*skafferiet eller kammaren dännäst*» (38 d) (den andra »afdelta kammaren».)²⁾

Från den nämnda gången kom man in i *kyrksalen* (39) (förut utskrifningssalen), med tre fönster, ett åt söder, två åt öster. Fönstren hade järngaller utanför.

Sydvästra rundeln användes icke; den hade fyra »gluggar utan fönster», d. v. s. glasrutor funnos ej.

Rummet utanför kyrksalen var »*contoirs archivum*» (40 b)³⁾ och motsvarade den södra af Arnhems kamrar.

Den norra af Arnhems kamrar kallades 1753 för *civile arresten* (41 b).

Utanför de båda sistnämnda rummen gick en gång på gårdssidan, förut förmaken till Arnhems kamrar (40 a och 41 a), och genom den kom man in i så kallade »*lilla ryssköket*» (42) eller hvad som 1695 kallades första förmaket till Arnhems kammare. Det hade en glugg åt öster, hvori rutorna voro till större delen sönder. »Gluggen» eller fönsterluffen, som förut funnits åt gården, var igenmurad, men gallren sutto kvar.

¹⁾ En dörr hade alltså efter 1695 upptagits mellan 37 och 38. Loggian (50) var 1753 borttagen.

²⁾ Grandinson anmärker, sid. 50, att ett rum, »vattukammaren», och ett annat, »skafferiet», båda upptagas 1753 såväl på nedre botten som en trappa upp, »hvilket ej kan vara riktigt». Båda rummen omnämnas visserligen på två skilda ställen i protokollet, men å båda ställena afses tydligen samma rum på samma plats i slottet, som uttryckligen anges vara en trappa upp. De kunde ej hafva legat på nedre botten, ty rummens antal där skulle ej räckt till.

Misstaget är lätt förklarligt, ty protokollet förefaller något oredigt vid första läsningen; men läser man det med planritningar till hjälp, utredes lätt nog det hela. Grandinson har äfven i annat fall, af brist på pålitliga ritningar, råkat ut för ett par misstag.

Adelens Sufficiens Lengder

Fig. 24.

³⁾ Vid omtapetsering af rummet år 1908 funnos på putsen under tapetlagren märken efter inskrifter i röd färg, ungefär 2,5 meter ofvan golvet. En af dessa inskrifter, utförda i c:a 10 cm. höga bokstäfver, ses å fig. 24.

Därunder funnos märken efter andra bokstäfver. Kansliarkivets hyllor hade stått rundt väggarna, och deras olika innehåll betecknats genom den röda målningen.

I de öfre våningarna hade just inga andra nämnvärda förändringar ägt rum, än att förfallet ökats och taket nedfallit i en af rustkamrarna. Nerikes regemente hade fått sig ett rum upplåtet till trossbod (67).

Slottet var, som synes, äfven invändigt förfallet och öde. Emellertid skulle nu snart det gamla slottet bättras och ändras. Det skulle åter blifva beboeligt. En ny tid randades. Förändringarna blefvo genomgripande. *Barocken* trädde i stället för renässansen.

* * *

Då på slottet förvarats fångar, såväl krigsfångar som förbrytare, torde några ord om dem kunna vara af ett visst intresse. Efter Grandinson meddela vi alltså följande:

Fältmarskalken Arnim kom ej till Örebro, men de rum, där han skulle bott, användes sedermera för den polske underkanslären Radziejowski. Han var bråkig och icke nöjd med den kost, som bestods. Änkan efter en f. d. slottstjänsteman, Carsten Otter, som skulle hålla R. med mat, vägrade att vidare lämna sådan »med mindre hon fick sin riktiga betalning», hvilket R. emellertid tyckes velat undandraga sig. Han ställde sig vidare »insolenter» mot sin vakt, hvarför riksrådet den 13 november 1658 skref till landshöfdingen, att R. skulle »tilltalas allvarsamt».

År 1611 satt Sigfrid Aronus Forsius fången på Örebro slott. Han blef illa plågad på sträckbänken och fick ligga i tornet (håltornet?) 10 veckor. Äfven hustrun till den beryktade befälhafvaren å Kalmar slott, Christer Some, satt här fången.

Sistnämnda år funnos här såsom fångar: sex »jutar från Avaskär»¹⁾, »en dumbe, som likväl kunde tala», en dansk hofman, Jöns Michelsen, som »utan bevis» hade rymt, samt två »baggar». En annan dansk, herr Rasmus i Wälske, en viss Antonius Spanjor m. fl. omnämnas äfven.

År 1653 i februari hade oroligheter förekommit i Nerike. Dessas anstiftare, 5 män, och en piga, som de haft till hjälp, insattes på Örebro slott. Pigan skulle halshuggas och å båle brännas; karlarna skulle stegas.

Under Carl XI:s krig sutto här flera danska officerare. På Carl XII:s tid ökades krigsfångarnas antal. Sachsiska, ryska och danska fångar aflöste hvarandra. Bland andra, som bodde här, må nämnas generalerna Trubetskoi, Dolgorucki och Golowin samt residenten Chilkow och öfverstinnan Gulitz. Fångarna gäfvo landshöfdingarna mycket bekymmer. Särskildt utmärkte sig en ryss, kaptenlöjtnant Smith.

Många fångar bodde i staden. Man fruktade att icke kunna hålla dem i styr. Särskildt var man rädd för mordbrand. Härom korresponderades mycket mellan myndigheterna.

År 1688 insattes här öfverstelöjtnant Axel Sparre. Han fick bo i rummet ofvanför slottsporten. En hofjunkare Abel Reenstjerna hade råkat i skuld till riksbanken och fick i början af 1700-talet sitta på Örebro slott och förfärdiga munderingspersedlar.

¹⁾ Det af Gustaf Adolf den 25 juni 1611 eröfrade Kristianopel i Blekinge.

Den olycklige Görtz blef den 14 december 1718 förd till Örebro slott. Han skulle strängt bevakas och insattes därför i ett med galler och järnbommar försedt rum; hvilket rum det var, kan ej sägas. Två officerare och tre soldater vaktade i rummet, och utanför stodo tolf af borgerskapet i gevär. Men redan dagen därpå fördes Görtz vidare.

Senast voro krigsfångar här 1809.

Att lösdrifvare och verkliga förbrytare förvarades på Örebro slott förekom ständigt. Disciplinen synes ej alltid varit särdeles god. Rymningar omtalas. Så t. ex. hade en fångknekt en gång tagit en »fången boråsare» med sig till ett supgille med andra boråsare. Man pokulerade flitigt, fången smög sig ut, fick en häst och rymde. Fångarna i mansarresten lyckades bryta sig in till de kvinnliga fångar, som bodde i ett rum bredvid (1796). Man måste förstärka dörrarna med fällbommar samt insätta flera dörrar.

År 1726 hade en »konspiration» yppats bland arrestanterna. Undersökning ägde rum. Vissa bland fångarna insattes »i så svåra rum, att eljest inga arrestanter där kunna eller pläga förvaras», och konungens befallningshafvande fick rätt »att arbitraliter» straffa med 10 till 15 par spö.

År 1581 kom till Örebro en »trollkärning, som lades i tornet», och 1720 insattes här tio kvinnor från Värmland, anklagade för trolldom, men »trollkonornas» antal var nog på slutet af 1600-talet mycket större.

Bland inventarier för fångarna omtalas blackar, bojor o. s. v. samt en »karbas, något försliten», men äfven en »Nådenes ordning».

Fig. 25. Rosett i murbruk.

ÖREBRO SLOTT.
Tafla af J. Säfvenbom målad 1766—1770.
Original i Nyköpings länsresidens.

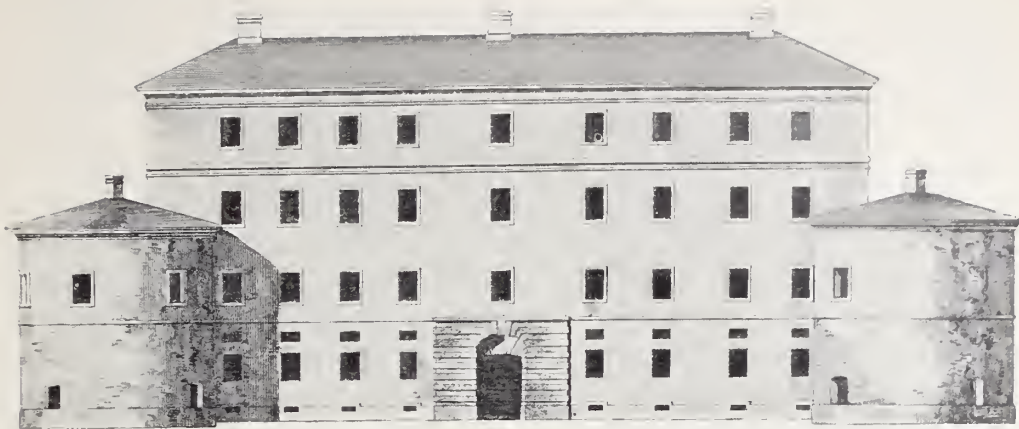

Fig. 26. »Utseende af Örebro Slätt framåt Borggården» enligt Hårlemans »dessein».¹)

BAROCKSLOTTET.

1758—1799.²)

E HÅRLEMAN-SCHULTZBERG-CRONSTEDTSCA RITNINGARNA voro godkända. Kostnadsförslag var upprättadt. Det slutade å 30,912 daler silfvermynt, men afsåg endast iordningställandet af tre rundlar och de båda nedre våningarna. Men man hade vid sidan däraf äfven upprättat förslag till den fjärde rundelns bringande till yttre likhet med de andra och inläggande af nya bjälkar däri samt till nedtagning af

fyrkanten i nordost. Allt detta senare skulle kosta 3,332. 16 daler silfvermynt.

Entreprenadauktion hade utlysts till den 3 november 1757, men blifvit uppskjuten till dagen därpå, för att spekulanterna skulle få tillfälle att närmare se på ritningarna och byggnaden. Spekulanter voro murmästaren Lorentz Knatt från Malmö, löjtnant K. G. Tayarden samt murmästaren Johan (Jan) Berg från Arboga.

¹) Originalgravyr finnes på Uppsala universitetsbibliotek samt plåten i Stockholm på slottsbyggnadskontoret.

²) De uppgifter, som här lämnas, äro grundade hufvudsakligen på de handlingar, som finnas i länsarkivet. Men Grandinsons arbete om slottet har därjämte varit af största betydelse. Äfven från riksarkivet och andra ställen hafva upplysningar bekommit, hvarjämte Bagges omförmälda bok af 1785 i några fall lämnat ledning.

Knatt och Tayarden hade inlämnat skrifter, i hvilka de påpekade åtskilligt, som måste göras utöfver hvad i förslaget var upptaget, för att det hela skulle varda bestående och tillfredsställande. Deras i skrifterna intagna anbud voro vida högre än kostnadsförslagen. Man fann sig då föranlåten att närmare utreda och bestämma, hvad entreprenaden skulle omfatta. Det tillkännagafs alltså: att taket skulle lagas samt plåtlisten vid takfoten bättras och målas; att hela slottet skulle rappas utvändigt, men blott de två nedersta våningarna repareras fullständigt; att alla rundlarna skulle repareras och starka grunder för dem göras, hvarjämte en stödmur, 2—3 alnar tjock, skulle läggas omkring grunderna, minst $1/2$ aln högre än högsta vattenfloden; att fönstren i de två öfre våningarna skulle lämnas orörda, men i de två nedre göras nya med bly eller kittbågar; att galler skulle sättas för arrestfönstren samt taken i arresterna hvälfvas o. s. v.

Entreprenören skulle få vissa förmåner i fråga om sandtag, kalkstensbrott, virkesutsyning m. m. från kronans egendomar.

Auktionen ägde rum. Knatt vidhöll sitt skriftliga anbud och utgick ur täflan. Tayarden och Berg bjödo. Berg stannade vid lägsta budet, 99,500 daler kopparmynt.

Den 17 november 1757 ägde ett nytt sammanträde rum inför landshöfdingen, då Berg lämnade »kaution» af öfverdirektören C. D. Luthman i Arboga och handelsmannen L. Norstedt i Örebro. Berg begärde vid detta tillfälle att varda befriad från att rappa slottet ofvanför den smala »blecklist», som skulle anbringas mellan första och andra våningarna (se fig. 26), och ville dessutom komma ifrån att uppsätta den kordonglist mellan tredje och fjärde våningarna, som ses å Hårlemans fasadritning (fig. 26). Skulle emellertid rappingen och listen utföras, begärde Berg en extra ersättning af 3,000 dr smt. Hans framställning bifölls beträffande kordonglisten, enär den vid auktionstillfället icke omnämnts, men rappingen skulle han utföra, då den ingick i auktionsvillkoren.

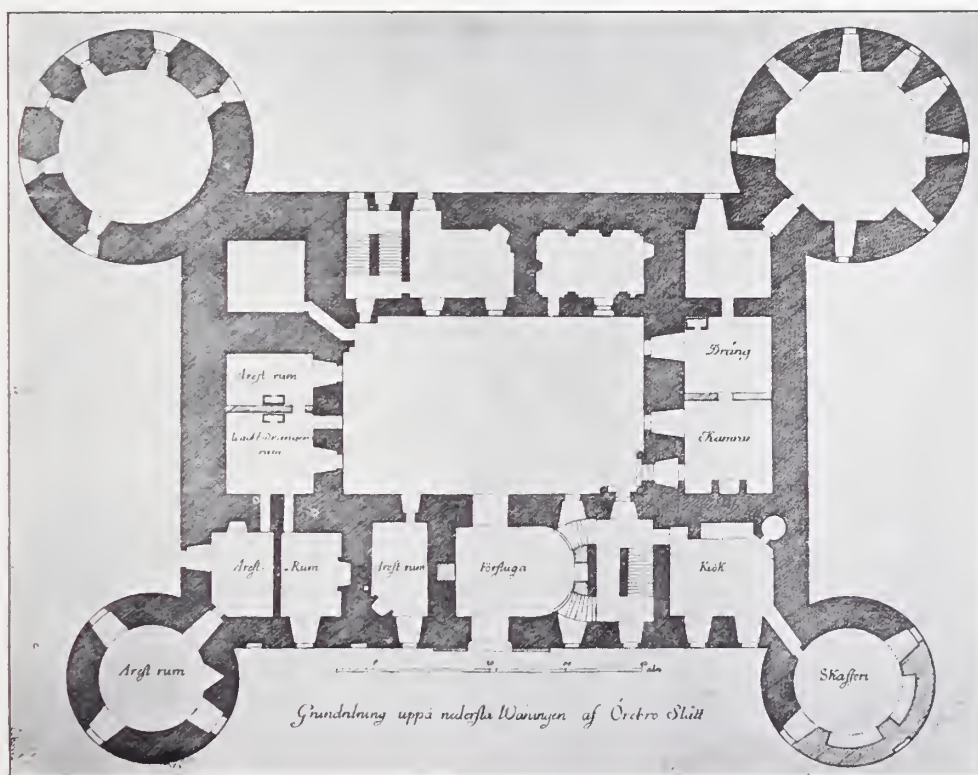
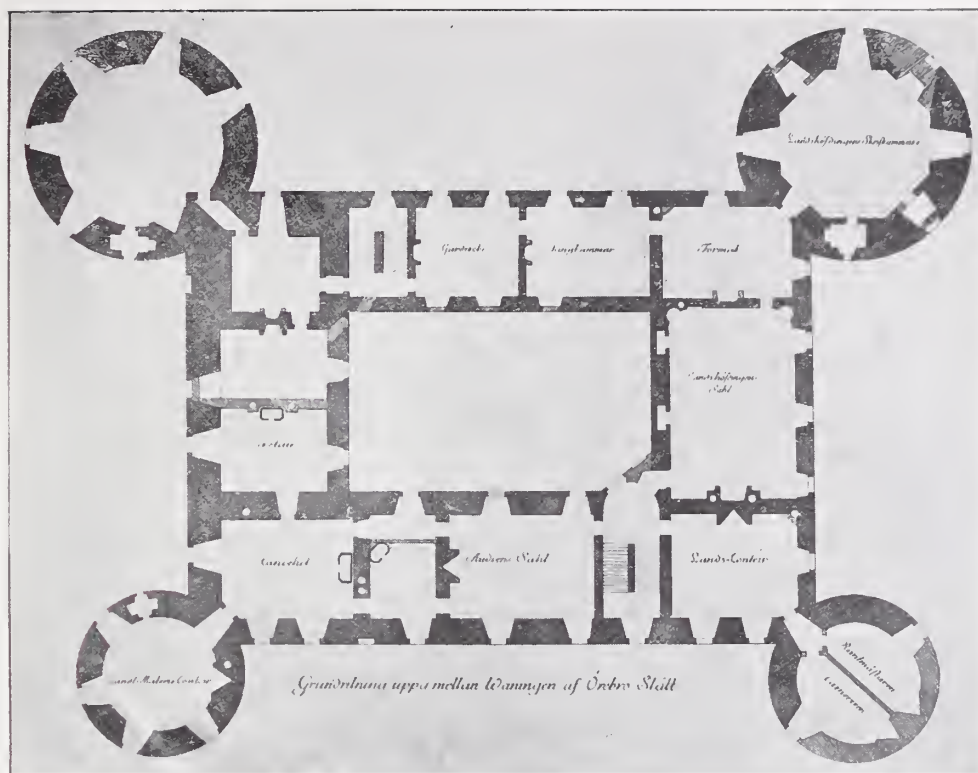
Kammarkollegium godkände den 5 december 1757 öfverenskommelsen med Berg; men kontrakt blef ej upprättadt förrän den 5 april 1758.

Enligt kontraktet skulle arbetet vara färdigt på tre år; arrestrummen och ämbetsrummen på två, landshöfdingens våning under det tredje året. Det yttre arbetet skulle fortgå samtidigt.

Berg skulle få halfva entreprenadsumman i förskott som handpenning, en fjärdedel då yttertak, väggar och grund voro i ordning, det sista när allt var färdigt.

Arbetet kom i gång 1758, men Berg fick ej ut den öfverenskomna handpenningen i rätt tid, hvarför han råkade i ekonomiska svårigheter. Härtill bidrog, att material- och arbetspriser högst betydligt stego till följd af kursfall å den stora mängd sedelmynt, som vid denna tid utsläpptes i rörelsen.

Berg begärde då antingen befrielse från arbetet, enär kontraktet ej i föreskrifven tid från statens sida fullgjorts, eller ock en extra ersättning, motsvarande prisökningen. Såväl det ena som det andra afslogs.

ÖREBRO SLOTT.
Härlemans planer till botten- och första våningen 1749.

Berg blef ruinerad, och borgesmännen fingo träda emellan. Arbetet enligt kontraktet fortgick emellertid. Några ändringar gjordes i de fastställda ritningarna, dels i bottenvåningen i norr, dels en trappa upp i öster. Ändringarna voro förnuftiga och nödvändiga, om rummen skulle kunna användas.

I början af år 1764 anmälde arbetet till afsyning. Några anmärkningar mot det samma gjordes vid syneförrättningen, som ägde rum den 3 februari. De voro dock af mindre vikt. Nu framträdde emellertid åter följderna af det evinnerliga systemet att lappa, men ej göra grundligt hvad som kräddes. Synemännen framhöllo emellertid bestämdt, dels att fönsterkarmarna i de två öfversta våningarna borde göras nya och fönster insättas, ty snö låge i mängd på bjälkarna, hvarigenom de underliggande rummens nya tak inom kort komme att taga skada, dels ock att helt nytt tegeltak borde anbringas i det gamlas ställe, emedan lappningen »intet kunde hindra takdropp i anseende till de gamla stenarnas oduglighet». Man skulle således få börja på nytt i dessa och äfven, som det senare visade sig, i andra afseenden.

Berg förstängades fullborda hvad som brast enligt entreprenadkontraktet, och den 1 juni 1764 intyga Johan Delphin och Johan Broms, som på uppdrag af landshöfdingen slutligen afsynat arbetet, att Berg fullgjort sitt uppdrag.

Emellertid hade Luthman dött, och hans sterbhus krädd ersättning för gjorda tillskott. Berg begärde nu att få dels 3,913 dr silfvermynt för arbeten utom kontraktet, dels ock 4,898 dr smt, hvarmed hans kontanta kostnader öfverstigit entreprenadsumman, därför att handpenningar ej i rätt tid bekommit och på grund af prisförhöjningarna och kursfallet. Den 11 febr. 1767 medgaf kungl. maj:t att Berg skulle få 6,972 dr kmt, men hvad han förlorat därför att halfva entreprenadsumman ej i rätt tid utbetalts m. m., skulle närmare utredas.

Af de 6,972 dalerna, som beviljats, fick Luthmans sterbhus 6,000, Berg resten.

Slutligen erhöill Berg genom kungl. maj:ts beslut den 13 mars 1771 äfven skadeståndet.

Den stora ombyggnaden var, såsom redan nämnts, färdig sommaren 1764, alltså omkring 3 år senare än enligt kontraktet. De ekonomiska svårigheterna hade nog i hufvudsak förorsakat detta. Antagligen af samma orsak svarade ej heller utförandet, trots att det godkänts, fullt mot hvad det bort vara.

Förbygget med sina murar, sitt torn och sina portaler var emellertid borta, och borta voro likaså vallarna på alla sidor utom åt norr. Änkedrottning Christinas fyrkantiga utbygge i nordost var jämväl rifvet. De fyra höga rundlarna voro sänkta, så att takfoten kommit något lägre än underkanten af tredje slottsvåningens fönster. Rundelstaken voro svagt koniska med en skorsten i midten samt beslagna med järnplåt. Fönstren i 2:a våningen voro 4 alnar (2,4 meter) höga och 2 alnar (1,2 meter) breda. De innehöllo 20 rutor i kittbågar samt hade träkarmar med förtennta beslag. De »voro ordnade symme-

triskt». Rundbågsfönstren i trappuppgångarna voro igenmurade och dolda under rappningen. Slottstaket, som blott lappats, var fortfarande tegeltäckt, men skorstenarna, som förut stått kring sidorna, hade uppdragits genom taknocken. Kanongluggarna voro igen-satta eller ändrade till fyrkantiga gluggar. Portens omfattning var murad i grof rustik på sandstenssockel. Renässansens karaktär var borta.

Slottets yttre utseende strax efter ombyggnaden ses på pl. 19, som är gjord efter fotografi af en åren 1766—1770 af J. Säfvenbom utförd målning, som finnes i Nyköpings landshöfdingresidens. På denna tafla synas jämväl den då under byggnad varande nya Kanslibron samt det då ännu icke rifna gamla landshöfdingresidenset å Borggårdsholmen.

I syneprotokollet 1764 hade, såsom nämnts, framhållits nödvändigheten däraf, att fönstren i öfre våningarna gjordes nya samt att taket omlades. Öfverintendenten tillstyrkte dessa åtgärder, men det blef till en början endast fönstren, som kommo i fråga, ty man ville ha dem lika stora och symmetriska med fönstren i de undre våningarna. I 1764-års stat anvisades alltså 4,000 dr smt, hvilka dock ej räckte till, utan fick landshöfdingen J. A. Hamilton tillskjuta 3,020 dr smt af egna medel. Dem fick han emellertid ersatta 1767.

Berg utförde arbetet med fönstren. Med taket fick anstå; dock skulle kostnadsförslag upprättas enligt kammarkollegii föreskrift den 10 oktober 1764. Men det dröjde länge innan något arbete kom till stånd, och nya skador uppstodo. Saken upptogs ej till behandling förrän den 29 aug. 1769.

Det skulle göras något ordentligt, ej längre lappas och lagas, hette det. Den 8 september 1769 beslöt rikets ständers statsdeputation, att slottstaket skulle omläggas med nytt tegel för 6,650 dr smt; och statskontoret anmodade redan den 11 september landshöfdingen att gå i författning om entreprenadauktion. Auktionen hölls den 10 oktober, och landsgevaldigern Bäfve¹⁾ stannade för lägsta budet, 19,900 dr kmt (6,633 dr smt). Landshöfding Hamilton och *Adolf Adelheim* gingo i borgen för honom. Arbetet utfördes och afsynades 1770.

Ungefär samtidigt härmed hade ett annat arbete utförts vid slottet. Ett gammalt sädesmagasin, beläget vid Skebäcks hamn, hade blifvit fallfärdigt. Öfverintendenten Cronstedt föreslog, kammarkollegium tillstyrkte och kungl. maj:t beslöt (den 3 december 1767), att, i stället för att bygga ett nytt magasin vid hamnen, sydvästra slottsrundern skulle inredas till kronomagasin. Cronstedt hade vid förberedelserna härför yttrat, att allmogen däraf kunde hafva nytta, »hvarförutom ännu hända kan, att den för många år tillbaka tillärnade segelfartens dragande hit till slottet framdeles verkställes». Cronstedts tanke gick i fullbordan 120 år senare, men ingalunda var kronomagasinet då längre därtill orsak.

Adelcrantz hade uppgjort ritningar (ännu i behåll) »på 3 bottnars inredande» i rundeln. Den 11 juli hölls entreprenadauktion, och landsgevaldigern Bäfve stannade vid lägsta budet, 13,000 daler kmt. Arbetet afsynades och godkändes den 19 oktober 1770.

¹⁾ Namnet skrives än Bäfwe, än Befwe, Boifves, Boiwe, Beuve o. s. v.

Rundeln användes sedan fram emot slutet af 1780-talet såsom kronomagasin.¹⁾

Vid synen hade emellertid upptäckts, bland annat, att taket i magasinsrundeln läckte, så att säden kunde taga röta af vattnet, äfvensom att nordvästra rundeln åter spruckit. Fyra till fem tums breda och ganska djupa sprickor funnos, både »horisontala (?) och vertikala». Nordöstra rundeln var ock skadad; en spricka på 1 à 1 1/2 tums bredd fanns.

Dessa förhållanden anmäldes, och kostnadsförslag för deras botande upprättades i Stockholm samma år i november. Kostnaden skulle vara 7,725 dr kmt (2,575 dr smt). Förslaget nedkom emellertid icke till Örebro förrän i maj 1771. Murmästaren Jan Berg skulle taga i tu med arbetet.

Hamilton hade efter öfverintendenten Adelcrantz' hörande bestämt, att grundmurarna skulle lagas med cementblandadt murbruk. Berg kom emellertid icke att börja något arbete. Landshöfdingen utbjöd då entreprenad, först på anskaffande och framkörande af materialier. Entreprenaden öfvertogs af sekreteraren N. N. Vigius 1772. Denne inköpte materialier och började skaffa fram dem. Men kommerskollegium ansåg entreprenaden olagligen tillkommen, och förklarade arbetet så grannlaga, att det *ej borde* utbjudas på entreprenad. Vigius fick ej ut sina penningar. Hamilton blef mäkt bekymrad. Skadorna växte, och korrespondensen med kommerskollegium växte också. Slutligen afsade sig Hamilton allt ansvar i saken, materialierna förstördes och fara var för handen, att rundlarna skulle ramla.

Emellertid hade det belopp, som till rundlarnas reparation uppförts i staten för 1772, på annat sätt blifvit disponeradt, och beslöt kungl. maj:t, att arbetet finge anstå till våren 1774, då det så tidigt som möjligt skulle börjas. Men först i augusti sistnämnda år nedkom slutligen en slottsmurmästare, J. D. Elfström, från Stockholm med folk för att börja. Elfström var förordnad härtill af öfverintendenten. Han hade sett på skadorna året förut, men nu hade de ytterligare vuxit så, att deras botande skulle draga en kostnad af 19,191 dr kmt (6,397 dr smt), således varda nära 2,5 gånger högre än 1770 var beräknadt. Men Elfström säger, att förslaget varit svårt att uppgöra, och således endast vore provisoriskt. Statskontoret biföll den 7 november 1744, att 6,397 dr smt finge å stat för reparationer uppföras.

Faran för nordvästra rundeln var stor, sprickorna i muren hade ökats; äfven en stor pelare i midten af rundeln hade spruckit tvärt af, hvadan stalp hotade. Sprickorna i nordöstra rundeln hade ock ökats, och nu hade en spricka visat sig jämväl i sydvästra rundeln, där den gamla vallen förut varit förbunden med rundeln.

Elfström arbetade till den 31 juni 1775, då nordvästra och sydvästra rundlarna torde varit färdiga. Året därpå i juli återkom han för att fortsätta med nordöstra rundeln. Han begärde emellertid mera penningar, och enligt bref från kommerskollegium den 23 maj

¹⁾ 1785 upphörde kronobränneriet att drivas. Det låg då där nuvarande husarstallet ligger. Bränneribyggnaden ändrades till kronomagasin.

1775 fick han dels 6,133 dr smt mer än det belopp, som 1770 beräknats, dels ock dessutom ytterligare 500 dr smt.

Huruvida reparationen blef slutförd, framgår ej tydligt; men såväl 1776 som 1777 pågingo reparationer å rundlarna.

Elfström ingaf emellertid en skrift, hvori han ville visa, att det vore hans förtjänst att ej halfva nordöstra rundeln hade ramlat i ån. Den hade nämligen gjort en »tryckning» (sättning), så att fönsterkarmar sprungit ut och sprickorna ökats, m. m. Elfström påstod på grund häraf, att kronan på hans arbete haft en vinst af 154,350 dr kmt.¹⁾ Han lärer då fått ytterligare 500 dr smt, men ej mer. Dröjsmålen och skrifveriet hade förorsakat en kostnad för rundlarnas reparation af 7,133 dr smt öfver de först beräknade 2,575.

Man hade äfven utfört andra arbeten inom slottet. År 1770 inreddes sex stycken gäldstugurum i öfversta våningen. De öfriga rummen i samma våning öfverlämnades senare åt »regale bränneriet» till spannmålsupplag, hvarvid taket mot vinden lagades något.

Som förut omnämnts, användes tredje våningen till gevärstdepot, och när så tyngden af spannmålen kom till, började slottsmurarna spricka. På landshöfding Francs ifriga framställningar, och då säden skadades af vatten, enär taket var otätt, beslöt slutligen kungl. maj:t den 14 februari 1781, att rummen ej längre finge användas till spannmålsupplag. Mursprickorna synas än, men torde ej vara farliga.

Örebro gevärsfaktori flyttades år 1795 till Huskvarna, och användningen af rummen i tredje våningen till rustkammare upphörde samtidigt.

Landshöfding J. A. Hamilton hade 1780 frånträdt sin befattning och öfverste Evert Franc blifvit hans efterträdare. Han var en energisk man och tyckte om att handla praktiskt samt att opponera mot vederbörande i ämbetsverken i Stockholm. Han fortsatte Hamiltons arbete med slottets vidmakthållande och utförde många större och mindre reparationer och förbättringar.

Men nya brister och behof framkommo alltjämt, så inom som utom slottet. Vaktmästaren behöfde nytt rum, arrester måste lagas och nya järngaller för fönstren insättas till »förekommade af fångars utbrott», slottstaket måste omläggas med nytt tegel, rundeltaken gåfvo efter och gingo sönder, skyddsmuren kring slottet mot »vattnets skärande» samt stödmurarna vid grafven måste repareras, bränneridammen likaså o. s. v.

Det gick långsamt och var omständligt att få det erforderliga arbetet medgifvet. Franc reparerade då utan att först anmäla bristerna och begära tillstånd att hålla entreprenadauktion. Kommerskollegium och statskontoret begärde förklaringar, och mycket skrives om ett arbete å skyddsmuren, som beräknats kosta 35 rdr sp., men kostat 51 rdr. I bref den 28 oktober 1792 förklara ämbetsverken, att rätteligen borde frågan om oanmälda reparationer öfverlämnas åt advokatfiskalen för åtal, men nåd fick gå för rätt. Nya kostnadsförslag skulle göras och utredning ske. Byggmästarna förklarade, att det vore omöj-

¹⁾ En daler kopparmynt hade vid denna tid fallit i värde till omkring 22 öre.

ligt beräkna kostnader för gamla murars reparation, ty när man väl komme in i dem med rifnings- och annat arbete, vore skadorna större än man anat. Man kunde således ej bjuda på entreprenad.

Åtskilliga nya brister å slottet hade 1792 och 1793 iakttagits. Ämbetsverken påbjödo den 18 september 1793 entreprenad. Sådan auktion utlystes till den 22 januari 1794, men ingen spekulant kom. Kammarkollegium anbefallde ny auktion. Sådan hölls den 30 april, men ej heller då afgafs något anbud, hvarför slutligen ämbetsverken, den 16 juni 1794, tilläto landshöfdingen att själf besörja reparationer.

Innan emellertid denna tillåtelse kommit, hade ett fönster i kansliet blåst ut, fallit ned på gården och sönderslagits.

Franc skref genast och frågade, om han skulle hålla entreprenad på fönstrets återuppsättande. Kollegium hänvisade till kungl. cirkuläret den 22 maj 1764, däri föreskrives annmälan och entreprenad, hvarför »landshöfdingen icke haft någon anledning att i ifrågavarande omständigheter med förfrågan inkomma». Franc fick dock uppsätta fönstret utan entreprenad; men han skulle likväl »för framtiden känna nödvändigheten af sådan».

Redan 1792 och 1793 hade bland annat anmälts, att slottstaket var mycket bristfälligt; 12,500 tegel m. m. behöfdes. Vid syn den 13 augusti 1794 framhölls skarpt slottstakets och andra brister. Franc skref och frågade, om han skulle hålla entreprenad. Kammarkollegium svarade den 29 september, att landshöfdingen borde kunna förstå, att han på grund af kollegiets skrifvelse den 16 juni haft att själf besörja takreparationen. Arbetet utfördes nu under åren 1795 och 1796 och kostade, hvad taket beträffar, 811 rdr spc. mot 1792 beräknade 740. Det hela kostade 2,556 rdr spc. mot ursprungligen beräknade 2,433.

12,500 nya taktegel från Gefle¹⁾ hade åtgått förutom 8,000 gamla, som nedtagits, rengjorts och ånyo uppsatts.

Äfven 1796 fick Franc rätt att själf ombesörja reparationer, och det behöfdes väl. Han lämnade emellertid tjänsten sistnämnda år den 21 april och efterträddes af C. D. Hamilton.

Små reparationer fortgingo oupphörligen. Rundelstaken slogos sönder af stenar, som föllo ned från de utbyggda murhörnen. Takstolarna i rundlarna voro för kläna, de kunde ej bära plåten, utan trycktes ut, så att taklisten gick sönder (1796). Samma år nedrasade taket i ett af rummen i nordvästra rundeln. Panelen var spikad på undersidan af bjälkarna, och direkt på den lågo massor af grus, lera och större, vid den stora reparationen kvarglömda, stenar. Trossning fanns ej mellan våningarna i rundeln, hvilket visade sig äfven långt fram på 1800-talet.

År 1788 afskilde man ett rum från vaktmästarens kök.²⁾ Men vaktknektarna klagade,

¹⁾ Gefle taktegel omtalas under senare hälften af 1700-talet och ännu in på 1800-talet som det bästa. Äfven från Aspa bruk kom godt taktegel.

²⁾ Kommerskollegii bref den 22 januari 1788.

att de hade svårt att vederbörligen sköta sin tjänst, enär de ej hade något vaktrum. År 1799 behjärtades deras klagan. Man murade då igen den trappa, som år 1758 uppdragits från gården till vaktmästarens kök i södra längan. I stället uppfördes två nya trappor, dels en, längre åt öster, för knektarna, dels en, längre åt väster, på den plats, där ursprungliga ingången till Örebro hus varit belägen. Vaktknektarna fingo på så sätt ett rum för sig, och vaktmästaren erhöll ett mindre kök och två rum.

De båda nyss nämnda trapporna borttogos emellertid år 1906 och ersattes med en enda, som byggdes på den plats, där 1758-års trappa legat.

År 1799 byggdes jämväl den trappa, som från gården leder in till ett rum (30 a) i norra slottslängans västra del (archliet 1753).

Att uppräknade alla små reparationer, som ägde rum under 1700-talets slut, skulle föra för långt och vara utan intresse. Men säkert är, att nödvändiga åtgärder ofta uppskötos. Hvad som måste göras fick anstå. Anslagen beviljades för sent och räckte ej längre till, skadorna lagades illa och framträdde snart på nytt. Under Francs energiska ledning var det dock något bättre, ty han visste att undvika entreprenader och lät direkt utföra arbetena.

Barockslottets inre (se pl. 21). Efter den stora ombyggnaden var det fortfarande endast bottenvåningen och våningen en trappa upp, som kunde bebos. Att den senare kunde med fördel nyttjas, berodde i mycket hög grad på landshövding J. A. Hamiltons personliga offervillighet.

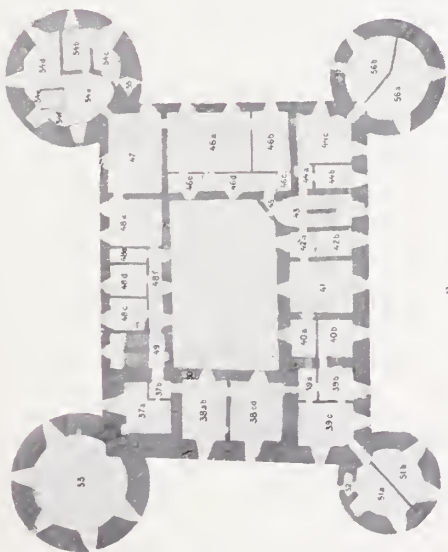
Huru inredningen var, inhämtas af ett synnerligen utförligt och med noggranna måttuppgifter utrustadt syneinstrument af 1776. Mindre ändringar hade visserligen ägt rum under tiden 1764--1776, men ingen af större vikt. På pl. 21 finnes efter 1776-års syneinstrument inredningen angifven. Den bibehölls i hufvudsak till 1812.

Redan tidigt nog å 1700-talet hade rum å nedre botten användts till arrester (se sid. 86 och följ.). Men under reparationen hade flera nya rum för ändamålet inrättats, andra åter borttagits.

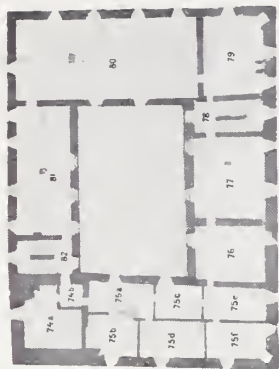
Nu voro alla rummen på nedre botten åt öster, på södra sidan om porten, arrestrum med *hvälfda* tak. Först kom man, från porten räknadt, till *civile arresten* (25) i forna vaktmästarkammaren (1695) eller stora södra arresten (1753), så följde *kvinnsarresten* (24 b) i förra köskammaren (1695) eller bagarstugan (1753). Därpå följde (24 a) *mansarresten* i sydöstra hörnet. Från detta rum, som hade fönster med galler åt söder, ledde några trappsteg af sten samt dörr med utanlås till ett *större arrestrum i sydöstra rundeln* (18). Här hade golvet höjts genom fyllning, trägolf inlagts och en *spis* uppförts midt i rummet.

Uti slottets södra flygel hade det gamla kungl. köket (1695) eller brygghuset (1753) udelats och ändrats till *bostad åt vaktmästaren* (23), och till denna lägenhet fanns ingång på en trappa från gården. Den gamla trappan hade legat längre i väster, en ny ingång var nu öppnad och en ny trappa byggd. Från trappan kom man in i vaktmästarens kök,

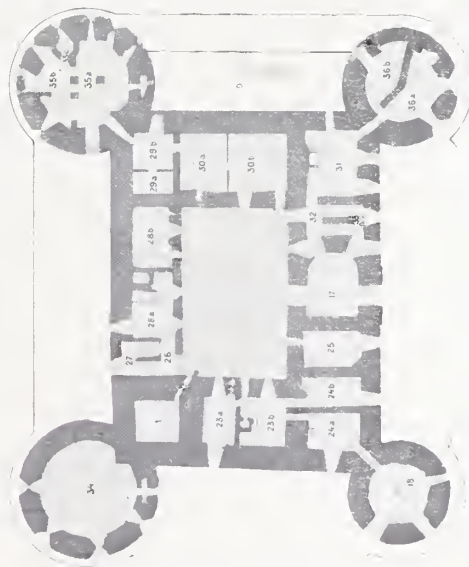
ÖREBRO SLOTT
REKONSTRUERADT EHL ÖYHEPROTOKOLL FÖR ÅR 1776

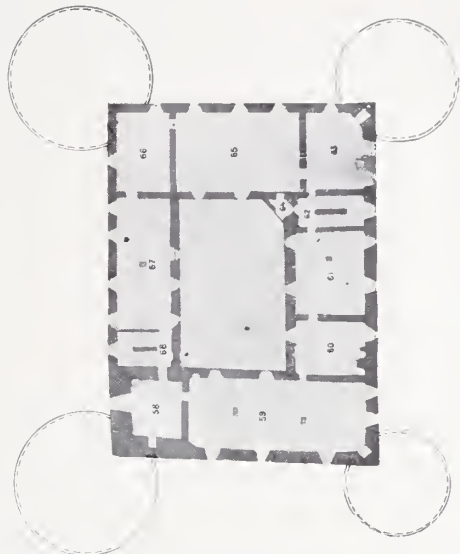
PLAN AF VÄN. 1 TR. UPP

PLAN AF VÄNINGEN 3 TR. UPP

PLAN AF BOTTENVÄNINGEN

PLAN AF VÄN. 2 TR. UPP

och till höger därinnanför låg vaktmästarens boningsrum med två fönsterlufter, en i vardera ändan af rummet; således var ett nytt fönster upptaget mot söder.¹⁾

»Rummet i sydvästra hörnet af slottet, mörkt och utan fönster med en järnbeslagen dörr, tillförene brukadt till pinorum eller svårare fängelse», kunde synemännen icke beträda, »ty golvet med därunder liggande källare var så bofälligt och förruttnadt, att ingen utan lifsfara vågade sig ditin». Detta var håltornet eller »lämmen» 1676 och 1695 (pl. 21 n:r 1).

På västra sidan af slottet fanns en förstuga, som förut. Trappkammaren fanns kvar, nu kallad »ett litet contoir», och genom en dörr till höger kom man in till ett stort *bagare- och bryggghus* (28 a), eller det rum, som kallats »gamla canseliet» (1695) och vaktmästarens logement (1753). Där funnos två inmurade bryggpannor, en af koppar och en af tackjärn, bägge tillhöriga baron Hamilton. Rummet hade tre fönsterlufter, två åt gården och en åt väster.

Näst intill låg *ränterirummet* (28 b), detsamma som inredts 1675, med järndörr åt gården, taket hvälfadt och golvet stenlagdt. Ett fönster åt gården fanns, som förut, med järngaller utanför. I ränteriet funnos bord, fyra stolar och ett par hyllor samt järnbeslagna kistor.

I norra flygeln hade rummen omskapats. Närmast nordvästra rundeln, där »bårstugan» (29) låg år 1695, hade fönster upptagits åt norr. I östra delen af rummet hade vid rifning af muren där anträffats ett mörkt rum, som förmodligen haft kommunikation med räntekammaren. I stället för den rifna muren uppsattes en rappad trävägg, så att ett större kontor bildades i den forna bårstugans södra del. En grön kakelugn var uppförd i rummet. Genom en dörr kom man i nordvästra hörnet till den gång, som ledde in i *nordvästra rundelns* understa våningar (35). I dessa, som voro endast »skräprum», hade murade stenpelare »till styrka för skiljemurarna i öfre rummen» uppförts samt funnos små gluggar utan fönster, äfvensom dörr utåt vällen. En stentrappa, som från rundeln leder upp till våningen en trappa upp, omförmäles i syneinstrumentet först vid beskrifningen af våningen däruppe, men hade antagligen ock uppförts vid inredningsarbetet.

Från hörnrummet kom man in i ett stort rum (30 a), afdeladt från det forna »archliet», och därefter in i ännu ett annat dylikt rum (30 b). Hvardera hade ett fönster åt gården. Sagda tre rum voro sju alnar höga och hade ingång från nordöstra portalen. Ny trappa från gården byggdes 1799 till det mellersta rummet (30 a), och ett fönster upptogs åt norr. Öster om dessa rum, som 1776 användes för landshöfdingens manliga betjäning, låg *köket* (31), eller »bagarekammaren» (1695), eller köket (1753). Spisen hade flyttats till västra väggen, ett fönster till var upptaget åt öster, och som »fyrkanten» nedrivits, hade dörr öppnats utåt vällen i norr. Kökets golf ligger nära 0,75 meter lägre

¹⁾ Trappan flyttades 1799 till den plats, där den ursprungliga ingången till nedre botten varit. Ett nytt rum afskildes åt vaktknektarna från vaktmästarens kök, och en ny trappa från gården byggdes till detta rum.

än de tre betjäningsrummens, och en stentrappa leder från köket ned till *nordöstra rundelns* bottenvåning (36 a och b). Denna, den forna »kalkrundeln» (1695), var nu delad genom en mur i två afdelningar. Den ena var inredd till rum åt hushållerskan, den andra var skafferier eller visthusbod. I den förra fanns »grön kakelugn», den senare var utan eldstad. Längre fram sänktes taket i det förstnämnda rummet så, att en »vind» därofvänför uppkom. Den hade en högt belägen ingång från skafferiet.

Från köket kom man ut i förstugan till *nordöstra hufvudtrappan*.

Trappkammaren och *siltverkammaren* (norra arresten 1753) voro borta. Portgången hade ökats med silfverkammarens utrymme. Därifrån gick, likasom nu, en dubbel trappa (32) upp; den östra grenen endast upp till gamla trappkammarens plats, därifrån en gång leder till förstugan, till hvilken man kommer upp på den andra (västra) trappgrenen. Från förstugan går trappan upp till våningarna som förut.

Uti andra våningen (med fyra alnar höga och två alnar breda fönsterluffer, i hvilka funnos fyra fönster med tillsammans 20 rutor i kittbågar samt med träkarmar och förtennta beslag) kom man först till en förstuga med hvälfdt tak.

Gick man så därifrån åt höger (norr), kom man in i en mindre *förstuga* (tambur) (44 a), innanför hvilken låg »*landskontoret*» (44 c) i nordvästra hörnrummet (konungens förmak 1695, drabantsalen 1753). Rummet hade två fönsterluffer, en åt öster och en åt norr, samt grön kakelugn. Därinnanför åt nordost kom man till *rundeln*, som blifvit ånyo uppförd och *delad i två rum* (a och b) genom en tvärmur från grunden. I det ena (56 b) var »*archivum*» för landskontoret med ett afträde i muren, det andra (56 a) var *landträntmästarens* rum. Uti arkivet fanns *en* fönsterluff, i räntmästarens rum funnos *två* luffer. Den fjärde fönsterluffen, som nu finnes å *rundeln*, har senare upptagits.

Bredvid landskontoret åt höger låg, med fönster åt öster och grön kakelugn, *ett litet rum* (44 b), afdeladt från forna drabantsalen. Det användes 1776 af landskamreraren.

Från landskontoret gick en dörr in till *landshöfdingens våning*. Vi återkomma dit och gå nu öfver den stora förstugan vid trappan in i *rummen åt östra sidan, söder om trappan*.

Här låg då först ett mindre *förmak* (tambur) (42 a), afdeladt från f. d. förmaket till »*Arnhems kamrar*» (1695) eller »*lilla ryssköket*» (1753), med fönster åt gården. Rysskökets tillmurade fönster hade alltså öppnats. Andra delen af ryssköket (42 b) bildade ett annat mindre rum med fönster åt parken. Det hade grön kakelugn och nyttjades 1776 såsom landshöfdingens privata skrifrum.

Från det lilla förmaket ledde en dörr till *audienssalen* (41) (1695 en af Arnhems kamrar samt det ena förmaket därintill). Audienssalen, som hade två fönster, ett åt gården och ett åt parken, samt grön kakelugn, användes senare till *fångkyrka*, men brukas nu till kanslirum.

Från audienssalen gick *en gång* (40 a och 39 a) utmed gårdssidan. Därifrån kom man närmast audienssalen till landshöfdingens *ämbetsrum* (40 b) (den andra af Arnhems kamrar

1695), som dock 1776 upplåtits till *kontor för »regale bränneriet»*. I rummet, som var ganska prydligt måladt i grått, fanns grön kakelugn. Hamilton hade påkostat rummets inredning 150 dr kmt af egna medel.

Näst intill detta rum låg *landssekreterarens* ämbetsrum (39 b), samma rum som nu åter användes till samma ändamål.

Därinnanför låg *landskansliet* (39 c) med dörr utåt den nämnda gången, som kallades *kansligången*.

I landssekreterarens rum fanns det ett fönster åt öster, i kansliet ett åt öster och ett åt söder. De två sistnämnda rummen, tillika med en del af kansligången, hade förut tillsammans bildat »utskrifningssalen» (1695), eller »kyrksalen» (1753). I rummen rykte det år 1776 in högst betänkligt; ej blott från kakelugnarna, utan äfven från underliggande arrestrum trängde tvingrök in.

Uti *sydöstra rundeln*, som nu var delad itu genom en stenvägg, funnos *landskansliets arkiv* till höger och *landtmäterikontor* till vänster. Endast landtmäterikontoret hade eldstad (grön kakelugn).

Landshöfdingens våning låg i norr, väster och söder. Från förstugan i nordost kom man in i en *tambur* (46 d) och därifrån i en stor *sal* (46 a) med två fönsterlufter åt norr, såsom nu, samt med blå och hvit kakelugn. Från salen gick man till höger in i ett *skrifrum* (46 b), gränsande till landskontoret, och till vänster in i ett stort rum (salong). Dessutom fanns i västra ändan af södra väggen en dörr, som ledde in till ett skänkrum, »*porcellainsskiänken*» (46 e), med däri befintligt glasskåp.

Alla dessa rum (tamburen, salen, skrifrummet och porslinsskänken) hade förut tillsammans bildat konungens »*stora matsal*» (1681), »*rikssalen*» (1695) o. s. v., såsom omnämnts vid redogörelsen för äldre inredningar af våningen.

Väggarna såväl som taket i salen voro gipsade och de förra målade med grå oljefärg »i wäder och façon»; till målningen och gipsningen hade landshöfding Hamilton af egna medel utlagt 1,615 dr kmt.¹⁾

I *skrifrummet* (46 b) till höger fanns det en fönsterluft samt en blå och hvit kakelugn. Taket var gipsadt. Äfven väggarna voro gipsade och målade på Hamiltons bekostnad för 150 dr kmt. I södra väggen af rummet fanns dörr till ett vedkontor med utgång äfven till förstugan. Nuvarande diskrum och vindeltrappa funnos då ännu icke.

Det stora rummet, *förmaket* (47), till vänster om salen på västra sidan af slottet hade två fönster, ett mot norr och ett mot väster. Där fanns en spisel af »*gottlandssten*».²⁾ Tak

¹⁾ Ett dörröfverstycke från denna tid anträffades 1905 och afkalkades, se fig. 29. En blå och hvit kakelugn finnes kvar i ett litet rum.

²⁾ År 1787 utbyttes denna mot en gul och hvit kakelugn. I västra väggen invid fönstret anmärktes 1796 vid synförrättning, att väggen fuktade, och att målning och boiserie voro förstörda af vatten. Man fann då, att ett stort stycke af väggen till mer än halfva tjockleken bestod af lera, lösa stenar o. s. v. Väggen nedtogs där och man murade på nytt med tegel. Den tegelfläck, som vid reparationen 1897–1900 kvarlämnats såsom prof på Carl IX:s murning, har således tillkommit först 1796.

och väggar voro gipsade, de senare målade i paillefärg med »bigiärning med guld à la Grec». Taket var jämväl struket med oljefärg. Målningen hade gjorts 1766 på Hamiltons bekostnad för 1,827 dr kmt. Panelningen var redan 1776 skadad af fukt och förruttnad. Andra skador beskrivas ock.

Till höger i detta rum kom man in i *nordvästra rundeln*. Där funnos nu, »efter nyligen skedd reparation», fyra oliksidiga rum med skiljemurar emellan, nämligen: ett »*större rum*» (54 a) närmast förmaket, med en fönsterluft (åt söder), blå och hvit kakelugn samt ett afstängdt vedrum; ett »*annat rum, som nyttjades till Bibliotheque*» (54 b), hade en fönsterluft, grön kakelugn samt grönmålad bröstpanel; ett »*mindre rum*» (54 c), utan eldstad, men med en fönsterluft och i muren ett afträde; samt slutligen »*ett rum*» (54 d) med två fönsterlufter, blå och hvit kakelugn samt afstängdt vedrum. Ifrån detta rum gick en stentrappa ned i rundeln, som nyttjades till skräprum, och »hvärest stå stenpelare till skiljemurarnas bestånd i de öfre rummen».¹⁾

Till vänster om förbemälda förmak (47) låg *sängkammaren* (48 a) (»nya cantseliet» 1695) med två fönster åt väster, blå och hvit kakelugn och gipstak, måladt med hvit oljefärg. Väggarna voro boiserade i rutor och målade med ljusgredelin färg. Målningen hade bekostats af landshöfding Hamilton och hade betingat 1,535 dr kmt.

Från sängkammaren kom man in i *en gång* (48 f) åt gården.

Från *gången*, som hade tre fönster och Järnkakelugn, hvars pipa stack ut genom ett af fönstren, ledde dörrar till dels ett *mörkt rum* (48 e) närmast sängkammaren, dels ett rum, kalladt »*garderobe*» (48 d), med ett fönster, grön kakelugn och, på Hamiltons bekostnad (108 dr kmt), i grönt marmorerade väggar, dels ock slutligen *jungfrukammaren* (48 c) med ett fönster och en spis samt, på Hamiltons bekostnad (100 dr kmt), i vattenfärg målade väggar.

Vid gångens södra ända kom man ut i *förstugan vid sydvästra stora trappan*, och från förstugan ledde en dörr till det i gamla tornet liggande rummet, som kallades *skafferiet* (37) (förut förmaket till hertig Jans rundel), med ett fönster åt väster och grön kakelugn. Till vänster därom låg *frökenkammaren* (38 ab) (vattenkammaren 1753) med två fönster, det ena åt gården, det andra åt söder. Den i »Landshöfding Flemmings tid afdelta gången» (1695) var således borta. Frökenkammaren hade grön kakelugn och uti muren vid dörren ett litet kontor, bildadt af den forna utgången till loggian, som var nedtagen.

Öster om frökenkammaren låg ännu en *kammare* (38 cd) (skafferiet 1753) med två fönster, ett åt gården och ett åt söder, samt grön kakelugn. Från denna kammare ledde en dörr till den förut omnämnda gången utanför kansliet. Väggarna i båda kamrarna voro målade i vattenfärg, den ena grå och den andra gul och grå i våder, allt på Hamiltons bekostnad (300 dr kmt).

Alla dörrar i rummen en trappa upp voro »fransyska dörrar» med »betäckta lås»,

¹⁾ Stentrappan har nu en förstuga en trappa upp, dit man utkommer från forna biblioteket.

d. v. s. enkla dörrar med ramar, speglar och listverk samt infällda lås. »Dubbedörrar à deux-battants» anbragtes först 1862, dock endast i de förnämsta rummen.

Användningen af rummen ändrades efter hand, och kort före 1812-års riksdag ändrades äfven indelningen af landshöfdingens våning i väster ganska väsentligt.

Uti *tredje våningen* hade ingen förändring af vikt ägt rum utom den, att fönstren voro nya och bättre i ordning.

Men själfva rummen eller, rättare, salarna, hvilka, med undantag af en, alldeles öde, och en, brukad till rustkammare för landshöfdingen, ännu 1776 användes till gevärstdepot, voro i mycket bristfälligt skick. Takbjälkarna voro flerstädes felaktiga och ruttna vid ändarna genom fukt, så att taken i flera rum hvilade på stolparna till de hyllor, som buro gevärens. Rappningen var mestadels nedfallen, och golfven utgjordes af lösa bräder, hvilka dock till en stor del voro borttagna.

Fjärde våningen var i allmänhet lika usel som förut, men den hade dock fått tak, och 1770 hade där i södra längan afdelats sex stycken *gäldstugurum* med gröna kakelugnar eller spisar och 1776 i godt stånd. I ett stort rum åt väster hade Nerikes och Värmlands regementen sin trossbod.

Äfven i denna våning voro fönstren i godt skick. Såväl i tredje som i fjärde våningen hade de 1766 gjorts nya.

Till *vinden* kom man från båda de stora trapporna. Vindsgolfvet var belagdt med tegel, men »på flera ställen felaktigt och särskildt där bjälkarna, som ofvan omförmält är, blifvit förruttnade».

Tegeltaket öfver slottet »syntes också på åtskilliga ställen bristfälligt ithy att takpannorna till en del gått sönder och kalksmetningen bortfallit». »Taket borde», säga syne-
männen, »skyndsamt förbättras innan flere skador uppstode uti undre våningarna». ¹⁾

Två »behållna vindskupor» funnos på hvardera af östra och västra sidorna och på den östra en utbyggd klockstapel. »Och är», heter det, »uti denna klockstapel en malmklocka till ett uhrwark därinnanföre, som, ehuru mycket gammalt, dageligen går och slår för hvarje timma, samt ett slag för hvar halftimme, och därjämte på visartaflan mot öster visar huruledes tolf timmar hvarje halft dygn framlida».

I sydvästra rundeln, »till hvilken ej är någon ingång utur själfva slottet» ²⁾, hade, såsom redan nämnts, genom entreprenad år 1768 af landsgevaldigern Jakob »Beuve» inrättats till kronomagasin för en kostnad af 4,333 dr smt. Man inkom nederst på tornets östra sida. I nedersta rummet, med stengolf, hade uppinerats en pelare till stöd för andra botten. En stentrappa ledde upp till denna botten, »som är undermurad» med tegel, men hade plankgolf. På andra botten stod en stock till stöd för tredje botten, och en trätrappa ledde dit. Denna botten, den öfversta, hvilade på bjälkar. I hvarje af de nedre bott-

¹⁾ Det dröjde dock ända till 1795, innan något blef af.

²⁾ De dörrar, som hade funnits en och tva trappor upp, voro igenmurade.

narna funnos fyra »vädergluggar» med luckor, men i den tredje fem fönster med blyinfattade rutor. I trapporna funnos dörrar, och ofvantill voro de kringbyggda, så att säden ej skulle rinna ut eller »nedertrampas». Utanför, mellan de båda södra rundlarna, fanns en »plan till kör- och vändningsrum», och därifrån gick öfver grafven en hvälfd stenbro. Bäfwe hade byggt bron och för entreprenadsumman ordnat planen, men J. A. Hamilton hade på egen bekostnad stensatt och murat kring slottet åt öster.

Hamilton inflyttade i sin våning en trappa upp år 1766. Landskontor och landskansli hade jämväl inflyttats, förmodligen genast efter det reparationen blifvit färdig.

Slottets omgifningar (se pl. 29) ändrades äfven under denna period mycket. En ny bro af sten, med två hvalf och järnpelare med järnräcken, uppfördes 1763 mellan planen utanför slottsporten och Borggårdsholmen. Denna bro byggdes på kronans bekostnad för c:a 1,741 dr smt. Penningarna erhöles genom försäljning af en del hus på Stora borggården.

Den bro, *Kanslibron*, som gick emellan Borggårdsholmen och fastlandet i norr, hade småningom blifvit allt mer och mer förfallen. Behofvet af en ny framträdde med styrka. År 1762 förklarade kungl. maj:t i »resolution uppå allmogens besvär», »att alla i Nerike befintliga innevånare borde bygga och underhålla den s. k. Kanslibron». Ett sammanträde i ärendet höils den 8 mars 1763 med ombud från socknarna. Öfverintendenten Cronstedt hade »författat en ritning på en stenbro hvilken borde uppföras medan ännu den gamla träbron kunde nödtorfteligen brukas». Arbetet igångsattes, och bron byggdes under åren 1765 och 1766 samt en del af året 1767. Medlen uttogos efter utdebitering å länet på fyra uppbördsstämmor.

Bron lär, enligt beräkning af M. Hansson den 4 augusti 1766, hafva kostat 26,650 dr smt. Bron är af sten i kallmur, har sex hvalf samt räcken af gjutna järnstolpar med järnledstänger emellan.

År 1768 eller 1769 byggdes, såsom redan nämnts, på kronans bekostnad en bro af sten mellan planen utanför nya sädesmagasinet och södra fastlandet. Hamilton bekostade kajmur rundt om och emellan de båda södra rundlarna.

Bron mellan Borggårdsholmen och trädgården var af trä och hade underhållits af allmogen i Hammars och Lerbäcks socknar. De befriades från detta besvär vid 1760-års riksdag, och lagmansrätten upprättade förslag till en ny bro på statens bekostnad; men framställningen afslogs.

Hamilton byggde då på egen bekostnad år 1768 en ny bro af sten. Den kostade 8,750 dr kmt.

Äfven planen utanför slottet i öster lät Hamilton på sin bekostnad iordningställa. Han uppförde en stenkaj rundt densamma, uppsatte på kajen 13 stenstolpar med järnstänger och hängande kedjor emellan samt fördjupade grafven eller »kanalen». Jämväl kring nordöstra rundeln uppförde han en kajmur.

Den lilla vackra terrassen på västra sidan af slottet, där fordom vallen legat, lät Hamilton äfven iordningställa, och äfven efter det han 1780 fått afsked från landshöfding-ämbetet, byggde och ordnade han såsom entreprenör vägen utmed Stora borggården till Kvarnbron.

Husen på Stora borggården hade redan på 1750-talet utdömts. De såldes med undantag af residenset och köksbyggnaden, och som de inbragte mer än som beräknats, fick man medel till brobyggnader och annat. Själva residensbyggnaden och köksbyggnaden därbredvid stodo kvar ännu 1766, inen revfos snart därefter, och holmen planerades. Men 1776—1777 uppfördes ett packhus af trä på holmen, afsedt till tullmagasin. Huru länge det stod, kan ej uppgifvas.

År 1768—1771 byggdes för landshöfdingens behof nytt *stall* och *vagnshus* af sten på den s. k. stallgårdstomten norr om slottet vid Olaigatan. Hamilton lät jämväl på samma tomt på egen bekostnad uppföra åtskilliga trähus till bostäder för betjäning och arbetare samt till magasin. Penningar till stallets uppförande, 3,760 dr smt, erhöles genom försäljning på auktion af kronan tillhöriga äldre ekonomihus. Den nya stallbyggnaden förblef stående för landshöfdingarnas räkning till år 1906, då tomten, efter riksdagens medgifvande, fick af Örebro stad exproprieras. Huset är nu ändradt och repareradt samt användes till två klassrum och bibliotek för Karolinska läroverket. På tomten är gymnastikhus för lärjungarna nu under uppförande.

Dammen nedanför nuvarande kanslibron, bränneridammen¹⁾, ombyggdes och förbättrades åren 1788—1790 efter långa och många skriftväxlingar mellan landshöfding Franc och vederbörande i Stockholm.

År 1788 ombyggdes *Kvarnbron* af sten på stadens bekostnad, och 1779 hade kronan låtit nära Skebäck uppföra det kruthus, som nu är påbyggt och användes till vattentorn för statens järnvägars centralverkstäder.

Under 1700-talet var hvarken staden eller slottet skådeplatsen för några politiska tilldragelser. Ingen af de kungliga besökte slottet utom kronprinsessan Sofia Magdalena, som på en resa genom landet äfven kom till Örebro år 1766, då slottet i sin nya gestalt stod färdigt.

¹⁾ Dammen hade funnits på slutet af 1500-talet. Därmed afsågs att hålla vattnet i slottsbassängen vid gifven höjd, dels för att skydda trävirket i de norra rundlarnas spåntpåningar och stenkistor från att ruttna, dels för att hålla vatten för sågen, som fanns vid norra stranden (se pl. 28).

När så år 1777 ett kronobränneri (»regale bränneriet»), det nuvarande husarstallet, uppfördes, behöfdes dammen jämväl för att hålla vatten till bränneriets pumpverk, hvilket drefs med hästar. Efter det bränneriet 1785 nedlagts, användes huset till kronomagasin, men dammen fick behålla namnet »bränneridammen» mycket länge.

Där nu arbetshuset är hade bränneriet lagerrum, dels kar, rymmande 14—1500 kannor, dels förvaringsrum för »gröpe» m. m.

År 1832 öfverlämnades brännerihuset till stall för d. v. Nerikes husarkår. Lagerhuset hade redan af Gustaf IV Adolf skänkts till sitt nuvarande ändamål (Bagge, a. a., samt handlingar i länsarkivet).

För prinsessans värdiga emottagande hade landshöfding J. A. Hamilton nedlagt stora omkostnader å slottet, särdeles beträffande rummens utstyrsel m. m. Hos honom stod samtiden i tacksamhetsskuld äfven för det prydliga skick, hvori han försatt slottets omgifningar. Följderna af Hamiltons arbete fortleva än. Därför torde ett par ord om honom här vara på sin plats.

H. utnämndes den 20 mars 1766 till landshöfding i Örebro, efter att förut hafva beklädt enahanda befattning i Kopparbergs län.

Den summa, han af egna medel nedlagt på slottet, kunna vi ej exakt uppgifva, men att den belöpte sig till mer än 20,000 daler, torde vara fullt antagligt. H. var emellertid ett barn af sin tid, frihetstiden. Den var i vissa afseenden storslagen, men lättsinnig och korrumpierad.

När så Gustaf III utsände justitiekanslären Lilliestråle för att undersöka ämbetsmannens förhållanden, särskildt till uppbörsverket, kom L. först till Örebro.¹⁾ Där var illa beställdt. Hamilton sattes ur tjänst, en kronofogde häktades och en rymde o. s. v. Lagman v. Schantz förordnades ^{31/12} 1772 att vara vice landshöfding. Hamilton hade lånat af hospitalsmedlen och ej heller klarerat sin proprieskuld till kronan. Saken ordnades emellertid. En del af hans utgifter för slottet m. m. ersattes, men han fick böta. I Juni 1775 återinträdde han i tjänst. Afsked fick han den 10 juni 1780 sig beviljadt. Men likasom han, hela den tid han var landshöfding, verkade för slottets och stadens ordnande, fortsatte han, såsom nämnts, äfven efter sitt afsked att som entreprenör arbeta med vägars och broars förbättrande. På H:s framställning beslöt Gustaf III den 11 februari 1779, att Värmland, som förut varit förenadt med Örebro län, skulle bilda särskildt län.

¹⁾ *Odhner, C. T.*, Sveriges politiska historia under Gustaf III. 1. Stockholm 1885.

Fig. 27. Kapitäl till pilaster å renässansslottet.

Vy från öster.

Vy från väster.

ÖREBRO SLOTT FÖRE 1897.

Fig. 28. Vy af Örebro slott på slutet af 1700-talet.¹⁾

BAROCKSLOTTET.

1800 – 1897.

ID NITTONDE ÅRHUNDRADETS BÖRJAN VAR SLOTTET PÅ samma sätt utstyrt till det yttre och inredt som förut. Intet af vikt hade åtgjorts eller åtgjordes. Små reparationer hade visserligen då och då utförts, men endast nödtorfteligen. Tegelpannor blåste ned från taket, och stenar föllo ned ur murhörnen, mursprickor uppstodo, skyddsmuren mot vattnet skadades af isgång; felen växte efter hand, men det

var svårt att få medel till deras botande. Landets ekonomi var dålig, politiken krånglig, sjukdom och nöd rådde.

Salomon Lövensköld hade år 1801 blifvit landshöfding och intresserade sig för slottet. Han lyckades slutligen utverka, att öfverstelöjtnant C. Wijnbladh fick i uppdrag att utarbete förslag till slottets återställande i prydligt skick. Wijnbladh upprättade två förslag²⁾, som afgåfvos den 19 augusti 1810. Det ena var mera omfattande och afsåg hela slottets reparation samt inredning äfven af de öfre våningarna, det andra upptog endast det »nödvändigaste» eller reparation af skyddsmuren kring slottet samt första och

¹⁾ Ritad af Sillén, graverad af Akrell.

²⁾ Riksarkivet, Örebro läns handlingar.

andra våningarnas »förbättrande till inredning», men beträffande tredje och fjärde våningarna blott hvad som »erfordrades till husets conservation». Det större förslaget slutade på 34,000 rdr b:co, det mindre på 8,568 rdr b:co.

Af förslagen framgår tydligt, hur uselt allt var ställt. Trapporna måste omläggas, dörrar och fönster voro »alldeles fördärfvade» och måste göras nya, eldstäderna likaså o. s. v.

Den minnesrika riksdagen i Örebro 1810 ägde rum.¹⁾ Konung och regering fingo då själfva se, hur här allt var förfallet; men icke desto mindre måktade man ej med den större summan. Vid föredragning i regeringen den 14 januari 1811 bifölls dock 6,000 rdr b:co till reparationen, och förordnades Wijnbladh att utföra densamma.

Den 18 därpå följande februari medgaf kungl. maj:t, att 1,500 såg- och timmerträdd fingo utsynas på kronoparken Jägarbacken²⁾, $\frac{1}{2}$ mil från Örebro, och framforslas med kronoskjuts.

Wijnbladh fick emellertid förfall och kunde ej åtaga sig utförandet, men hade inköpt en del materiell. Landshöfdingen anmälde detta den 4 april 1811, hvarvid han tillika förklarade, »att det visat sig, att ombyggnader och reparationer, som skett på entreprenad, icke haft en mot kostnaden och förmodan svarande varaktighet». Han hemställde därför, att öfverintendentsämbetet skulle få i uppdrag att utse någon byggnadskunnig person att antingen själf utföra arbetet efter räkning eller, därest så ej kunde ske, aftala med någon på orten boende byggmästare att verkställa reparationerna.

Detta förslag bifölls den 22 april 1811³⁾ af kungl. maj:t. Öfverintendentsämbetet förordnade den 15 maj 1811 konduktören W. Gerss att mot rese- och dagtraktamente öfvervaka reparationen och träffa aftal om dess utförande med någon i orten boende person, som skulle få virket från Jägarbacken och handräckningsmanskap ur Nerikes regemente.

Byggmästaren J. Holmberg åtog sig arbetet och grep sig an därmed.

Våningarna på nedre botten och en trappa upp iordninggjordes först, ty riksdag förestod. Golfven en trappa upp omlades, och trossfyllningen bättrades, målningen reparerades, taken hvitlimmades, och rummen fingo delvis ny gestalt. Ett hvalf slogs i hörnrummet i nordväst på nedre botten, och därpå uppfördes en vägg en trappa upp, så att en passage uppkom mellan stora matsalen och nordvästra rundeln, där rummen ordnades på annat sätt än förut; de skulle varda kungliga rum. Gången inåt gården (se pl. 21) mellan salongen i väster och förstugan vid västra trappan togs bort, och rummen utmed densamma blefvo därigenom större. En alkov inreddes i förutvarande

¹⁾ Kyrkan användes som rikssal. Adeln sammanträdde i dåvarande kronomagasinets, d. v. s. nuvarande husarstallet, prästerna i huset n:o 156 söder, borgarna å rådhusalen, bönderna i skolhuset. Riksdagen varade från 23 juli till 7 oktober. Konungen och drottningen bodde på slottet; dock bodde konungen någon tid på lägenheten Lugnet och drottningen på Hagalund.

²⁾ I närheten af Carlslund.

³⁾ K. bref i L. A.

s. k. jungfrukammaren (48 c 1776), och det sydligaste rummet tudelades och entresolerades. Afdelningen åt väster blef ett kabinett, den andra en förstuga eller tambur. I öfre entresolrummen, dit en trappa leder från tamburen, skulle kvinnlig betjäning bo. Landshöfdingens våning ändrades äfven på annat sätt, hvarom vidare framdeles. I tredje och fjärde våningarna lagades fönster och gjordes järnbeslagna luckor till taket, som reparades med 2,000 tegel. Rundelstak och annat plåtarbete lagades och målades. Skyddsmuren mot vattnet kring slottet lagades. Allt blef ej färdigt förr än den 10 november 1812, då arbetet afsynades och godkändes.

Konungen och drottningen bodde¹⁾ emellertid på slottet under riksdagen 1812, som varade från den 13 april till den 24 augusti.

Den ganska stora reparationen var således avslutad, men otillräcklig. Slottets yttre fick alltjämt förfalla, och det blef därvid allt mer och mer klenst beställt. Den 3 november 1821 besiktigades ändtligen taket af direktören, länsbyggmästaren J. Holmberg. Taket var ytterst bristfälligt; reparationen skulle kosta 7,135 rdr b:co enligt Holmbergs förslag. Detta stämde emellertid ej med länspriskuranterna för 1821 å materialier och arbetslöner. Dessutom hade Holmberg beräknat 5,500 taktegel och 7 skeppund järnplåt för mycket. Konduktör S. Enander, som då hade annat arbete vid slottet, fick kontrollräkna Holmbergs förslag och afgaf den 21 januari 1822 nytt förslag, slutande på 5,947 rdr 18 sk b:co.

Då utbröt den 3 februari 1822 ett ovanligt häftigt oväder, hvarvid »tegelpannorna på slottet på flere ställen fördärfvades och nedblåste samt lämnade efter sig flere stora öppningar». Magistraten höll syn den 18 februari, och åtgärder vidtogos genast, hvilket anmäldes hos ämbetsverken i Stockholm. Detta påskyndade beslutet om takets reparation, och den 26 mars godkände kungl. maj:t Enanders förslag. Arbetet började genast, och 23,000 nya takpannor af Gefle tillverkning samt 17,000 gamla, som nedtagits och rengjorts, blefvo upplagda på taket och fogstrukna. Taknocken och takfoten beslogos med ny järnplåt.

Uppmärksamheten var emellertid nu fästad å slottets tillstånd. Landshöfding Nils Gyldenstolpe skref den 8 juli 1822 till kammarkollegium och statskontoret, »att han ej kunnat lämna utan sin synnerliga uppmärksamhet den, såsom vanligen sker, med hvarje år och med hastiga steg tilltagande nödvändighet att utvändigt å Örebro slottsmurar, portar, trappor och fönster en grundlig reparation snart verkställes, om icke den bristfällighet, som

¹⁾ Kronprinsen och prins Oscar bodde i Buhrenstamska huset vid Silltorget. Kyrkan begagnades till rikssal, adeln sammanträdde i kronomagasinets, nuvarande husarstallet, prästerna i gården n:o 9 söder, borgarna i rådhuset och bönderna i skolhusets öfre sal. På slottet höllos »tafflar»: hofmarskalkstaffel, adelstaffel o. s. v. Betjäningen bodde ock på slottet, litet hvarstädes. Det gick gladt och lifvadt till. Efter afresan hölls syn. Man hade slagit sönder 78 glasrutor, ett helt fönster med karm och bågar; på ett annat nytt fönster hade man slagit sönder bågarna, vidare hade man ryckt bort hakar, lösbrutit lås och skadat kakelugnar samt tapeter. Reparationen kostade 72 rdr 24 sk. b:co. Rutorna kostade 24 sk. stycket (Örebro läns arkiv).

tiden redan vållat, och öfver hvars verklighet jag vädjar till alla både sakkunniges och icke sakkunniges omdömen, skall innan kort hota med detta slotts snara förvandlande till en präktig ruin. I mannaminne lär icke någon sådan reparation här verkställt, som den jag nu såsom högst nödvändig haft äran nämna, och ingen byggnad är så fast, så starkt sammansatt, att den för evärdeliga tider kan vara i mistning af en vårdande och vidmakthållande omtanke, att icke nämna det nationens heder ej tillåter att ett så kostbart minnesmärke i Sveriges äldre historia lämnas till undergång».

»Ledd af dessa skäl och ehuru förutseende, att denna åtgärd skulle tillskynda statsverket en betydlig kostnad, som dock ej lär för eller senare kunna undvikas, likväl med den skillnad, att om därmed fördröjes, tidernas jämt stigande priser skola föröka den», hade nu Gyldenstolpe med anledning af den besiktning, som förliden höst med ämbetsverkens medgifvande företagits å taket, anmodat direktören J. Holmberg att verkställa besiktning äfven å slottets yttre tillstånd i öfrigt och upprätta kostnadsförslag till dess iståndsättande. Gyldenstolpe begärde, att statskontoret och kammarkollegium ville taga ärendet i öfvervägande och, om ej detta års tillgångar medgäfvit reparation, hos kungl. maj:t hemställa om nådig proposition till rikets ständer med framställning om särskildt anslag till reparation af Örebro slott.

Holmbergs kostnadsförslag, afgifvet den 24 november 1821, slutade på 12,309 rdr 16 sk. b:co. Det var öfverensstämmande med priskuranterna, men ansågs ändå för högt. Enander fick granska det och afgaf nytt förslag den 26 oktober 1822, hvarpå öfverintendentsämbetet, efter ytterligare granskning af förslaget, ansåg 10,444 rdr 45 sk. 8 rst. b:co vara nog. Denna summa godkändes af kungl. maj:t den 14 januari 1823. Landshöfdingen fick den 4 mars i uppdrag af kammarkollegium och statskontoret att gå i författning om reparationens utförande på entreprenad.

Taket hade, såsom redan nämnts, omlagts år 1822, då ock den gamla *klockhufven* togs bort.¹⁾ Nu lagades utvändiga sprickor och andra skador på murarna. Hela slottet spritputsades, stensättningen på gården och planerna utanför bättrades; den dörr till forna archliet, sedermera tjänstefolksrum, hvilken fanns i den ena portalen i nordöstra gårdshörnet, tillmurades, målning och lagning af dörrar och fönsterkarmar verkställdes o. s. v. Slottets yttre blef åter fullt pryddigt. Detta var den största reparation, som själfva byggnaden till sitt yttre fick undergå på 1800-talet, innan slutligen den stora ombyggnaden ägde rum 1897—1900.

Men länge skulle icke härligheten räcka, utan förfallet vidtog snart. Taket gick åter

¹⁾ Metallringklockan, vägande 3 skeppund stapelstadsvikt, skänktes åt Hallsbergs socken. Man hade tänkt sälja klockan på auktion, men socknen begärde att få densamma. Kungl. maj:t biföll denna begäran den 21 augusti 1822. Se bref härom till »Herr Professoren m. m. Doktor Franzén den 17 september 1822» (L. A.).

Urverket, som reparerats 1807 för 150 rdr b:co, såldes däremot på auktion i oktober 1822.

sönder. År 1846 t. ex. behöfde det lagas, hvilket kunnat ske för 120 rdr b:co. Men det blef ej af. År 1855 begärdes på nytt lagning, men först 1857 blef något åtgjort. Tusen tegelpannor voro då borta, takdropp förstörde trossbottnar, och det var lifsfarligt att vid starkare blåst passera slottet, enär takpannorna blåste ned. Dock blef reparationen ingalunda grundlig. År 1873 var åter mer än en tredjedel af teglet på taket bortblåst. Nu lagades dock skadan något så när, men 1895 var taket åter bristfälligt. Då kom emellertid den stora ombyggnaden snart, och taket blef belagdt med skiffer.

Något, som beredde mycket bekymmer, var *bränneridammen*. Den var ytterst viktig för att kvarhålla vattnet i bassängen kring slottet till skydd för de norra rundlarnas grunder.

Dammen försköt sig, blef läck o. s. v. Den reparerades oupphörligen, men ytligt, med undantag af år 1820, då den lagades tämligen bra. År 1843 framhålles emellertid åter vid en syneförrättning, att dammen, som förskjutit sig, borde helt och hållet nybyggas, ej bara lappas. Kostnaden skulle vara 1,948 rdr 8 sk. b:co, och arbetet borde göras i juli och augusti, då vattenståndet vore lägst. Förslaget kom dock ej till utförande. År 1851 ville man reparera för 918 rdr 37 sk. b:co. Något torde då hafva blifvit gjordt, ty klagomålen äro mindre för en tid. Men år 1861 säges, att dammen, som vore 142,25 fot lång och byggd af långstockar med snedsträfvor samt grusfyllning, måste byggas om. Stockarna voro ruttna, och ombyggnaden skulle kosta 2,777 rdr b:co. Bättre vore, säger man, att göra dammen helt ny af kilad sten, hvilande på hällen. Detta skulle kosta 8 à 9,000 rdr b:co, men hålla i hundratals år. Man valde dock den billigare ombyggnaden, som utfördes 1862. År 1863 rasade kajmuren vid dammen, och 1871 var dammen skadad af isgång; vattnet rann ut under stockarna. Den fylldes då med grus för tillfället. År 1872 påyrkades ånyo dess ombyggnad.

Sistnämnda år inträffade en ovanlig stegring i alla arbets- och materialpris. De stego mer än 30 %. Alla reparationer blefvo därför minskade eller illa utförda.

Åren 1881 och 1883 klagas äfven öfver dammens brister. Sistnämnda år reparerades den för c:a 463 kronor, och så har det fortgått. Kostnaden för den år 1861 föreslagna större ombyggnaden hade, om arbetet blifvit utfördt, för länge sedan varit intjänad.

Länge hade det funnits s. k. skyddsmurar »mot vattnets skärande» kring tornen. Vi hafva sett, huru dessa murar allt som oftast varit sönder under 1700-talet. Enahanda var förhållandet under 1800-talet. De lagades dock tämligen väi 1812, men kräfde tidt och ofta förbättring.

Kring Slottsholmen uppfördes, enligt hvad förut visats, i medlet af 1700-talet *kajmurar*. Dessa började under 1800-talet att vilja rasa. Omkring 1818 blef det klart, att kajmuren på östra sidan om slottet måste ombyggas. Ras hade inträffat. De af J. A. Hamilton uppsatta stenstolparna hade fallit omkull o. s. v. Äfven kajen mellan bränneridammen och förra gevärsfaktoriet måste lagas, om ej vattnet omkring slottet skulle sjunka och rundlarna skadas. Konduktör S. Enander fick i uppdrag att utarbета förslag till re-

paration. Han aflämnade sådant i slutet af 1820, åtföljdt af ritningar, och den 2 januari 1821 medgafs, att arbetet finge utföras på två år. Första året skulle få användas 4,753 rdr 20 sk. b:co för slottskajen och kajen mellan dammen och gevärsfactoriet samt det andra året 2,997 rdr 32 sk. b:co till stensättning af planen vid slottsporten och bränneridammens reparation. Entreprenadauktion hölls, och arbetet utfördes under åren 1821 och 1822. Kajen höll nu tämligen länge, men 1846 hade stenpelarna kring kajen ramlat omkull. »Det lönade sig ej att resa upp dem jämt och ständigt», hvarför man föreslog nya stolpar af järn. »Kring nordvästra slottsrundeln var muren förfallen och borde skyndsamt lagas till skydd för tornet och skulle denna reparation kosta 838 rdr 32 sk. b:co. Vid nordöstra rundeln rasade kajen 1847, hvarför den fick lagas samt afjämnas på en längd af 91 alnar. Oupphörligen inträffade små ras i kajmurarna, men 1878 den 3 april rasade den 71 fot långa kajen mellan östra slottsbron och nordöstra tornet till en tredjedel, och det öfriga hotade att följa efter. Muren var illa hopfogad af ojämna stenar i kallmur. Nu skulle den uppföras af kilad sten i jämna block med betäckningssten af huggen granit. Året därpå rasade 18 fot af kajmuren på södra sidan närmast sydvästra tornet. Den skulle genast repareras på samma sätt som vid nordöstra tornet året förut. På 1880-talet rasade stora stycken af kajmuren mellan södra slottsbron och den östra. Muren ombyggdes af kilad sten, hophöggs och blef färdig den 14 oktober 1884, då syn hölls och arbetet godkändes. Sedan hafva murarna hållit.

Den mur, som på västra sidan af slottet, där den planterade terrassen nu är belägen, var uppförd till skydd mot vattnet, hade, enligt syneprotokoll af år 1860, ej på tiotal år varit underhållen. Den hade rasat; buskar och träd växte på ruinerna. Reparationen skulle kosta 1,160 rdr b:co. Samma yrkande återkommer vid alla de följande årens syneförrättningar ända till och med 1870. Reparationen bifölls ändtligen 1871.

På norra sidan af slottet var år 1861 den gamla vallen i mycket dåligt skick, och 372 kvadratalnar af försvarsmuren måste lagas. År 1862 var muren färdig att rasa. Man lappade och hjälpte sig fram; men först åren 1876 och 1878 blef något ordentligt åtgjort.

Äfven kajmuren kring parken och vid kanslibron rasade alltemellanåt, men att redogöra för alla dessa detaljer skulle föra för långt. Såsom ett kuriosum kan anföras, att synemännen år 1865 framhålla, att trapporna i slottet böra då och då ordentligt sopas och skuras samt obegagnade rum minst två gånger om året rengöras, för hvilket ändamål begäres 50 rdr b:co.

Väggarna på slottets gård affärgades 1863 eller 1864, då ock portalerna på gården rengjordes och fernissades.¹⁾

Genom afsättning ur vattnet bildade bankar i slottsgravnen och ån kring slottet upprensades 1864 och sedan ett par gånger.

¹⁾ Man hade flera gånger yrkat på, att »stenhuggerierna skulle målas i gråblå oljefärg samt dörrarna inne på gården jämte fönsterbågar i gul».

Betecknande är, att 1865 års synemän skarpt framhålla, huru föga kompetenta de voro att bedöma behofvet af reparationer och sättet för deras utförande. De påpeka jämväl planlösheten i underhållet och huru kronans medel bortkastades på ofullständiga reparationer. Synemännen föreslå, att en ordentlig plan för slottets reparation och underhåll skulle utarbetas af sakkunniga. Synemännen voro då, såsom allt fortfarande, en yngre magistratsperson jämte vanliga handverkare af olika yrken.

Äfven år 1871 framhålla synemännen detsamma, men ännu skarpare. Dessa uttalanden föranledde emellertid ingen åtgärd. Men på framställning af konungens befallningshafvande år 1906 beviljades för år 1907 ett anslag på 300 kronor till en slottsarkitekt, som skulle besiktiga slottet emellanåt och biträda synemännen. Anslaget har sedan upprepats.

Slottets inre undergick under 1800-talet åtskilliga andra förändringar än de, som ägde rum vid den stora reparationen af första och andra våningarna 1812.

Vi vilja först se till de mera fristående förändringar, som förekommit och därefter redogöra för slottsrummens omdaning och användning.

Den sydvästra rundeln, som varit inredd till kronomagasin, stod vid århundradets början tom. Den blef då åren 1804—1805 inredd till fängelse, ett mycket viktigt steg till en förbättrad fångvård. Fångarna hade, såsom förut nämnts, på 1700-talet förvarats i ett stort rum nederst i sydöstra rundeln samt i vissa andra rum på nedre botten af slottets östra långa äfvensom, hvad bysättningsfångar beträffar, i några rum tre trappor upp i söder och väster. Men sistnämnda är inrättades en gård för fångarna mellan de båda södra tornen. En mur med ingångsport åt söder uppfördes nämligen mellan tornen. Från denna gård kom man in i det nya fångtornet. Där funnos tre för ändamålet inredda våningar. På nedre botten lågo fyra fångrum samt en större förstuga. En trappa ledde från förstugan upp till nästa våning, som innehöll fyra fångrum och ett vaktrum. I tredje våningen funnos sex fångrum och en mindre förstuga.¹⁾ Rummen i öfversta våningen lära ha varit gäldstugurum. I alla rummen funnos eldstäder. Fönstren voro försedda med järngaller, hvilka vid flera tillfällen måste ändras, enär fångarna sågade af dem och sökte rymma eller satte sig i förbindelse med yttervärlden och upphissade allehanda varor genom fönstren. Man kunde förut gå på skyddsmuren kring tornet, och dessutom hade man uppfört ett trähus tätt intill detsamma. Från muren och husets tak hissades varor upp. Man uppsatte slutligen ett staket, som hindrade obehöriga att gå kring tornet.

Som fånganstalt användes tornet till 1860, då det nya länsfängelset å norr i staden togs i bruk för sitt ändamål. Muren mellan tornen nedrefs snart därefter.

¹⁾ Allt enligt planritningar öfver tornet. Anmärkas bör emellertid, att i tornet, hvars takfot låg något högre än andra våningens i slottet takbjälklag, fanns en våning mer än i slottet för öfrigt till samma höjd. Första våningen i tornet låg nämligen i markens plan och c:a 2,5 meter lägre än golfvet i första våningen i själfva slottet. Tredje våningen i tornet låg ungefärligen i samma horisontalplan som andra våningen i slottet. Andra våningen i tornet låg alltså i ett plan emellan slottets första och andra våning. Denna indelning tillkom, då tornet inreddes till kronomagasin.

Den stora trappan (numera *kanslitrappan*), som från sydvästra hörnet af slottsgården leder upp till vinden, och som utmärker sig för sitt dekorativa tak, var byggd i afsatser och med mycket höga, obekväma steg. Den ledde i början af århundradet icke till ämbetsrummen, ty landshöfdingen disponerade rummen på båda sidor om förstugan en trappa upp, men den begagnades ej heller af landshöfdingen, hans familj och tjänare, hvilka alla hufvudsakligen nyttjade trappan i nordost. All kommunikation mellan landshöfdingen och ämbetsverket å ena samt allmänheten å den andra sidan ägde rum på nordvästra trappan, hvilken äfven begagnades af fångarna när de skulle upp till gudstjänst, som då hölls i förra audienssalen eller nuvarande stora kanslirummet. Äfven rannsaktionsfångar fördes samma väg. Detta hade länge ansetts olämpligt. Framställningar om ändring hade skett, sedan landshöfdingen fått afstå rummen söder om sydvästra trappan, hvilka förenats med ämbetslokalerna. Men efter det att i mars 1857 beslutits, att ränteriet skulle flyttas upp i första våningen från sin gamla lokal på nedre botten, begärde man ånyo att få ombygga kanslitrappan samt att åter få förbinda förstugan en trappa upp med ämbetslokalerna genom en utbyggd gång på den forna loggians plats. Trappan skulle ändras till svängtrappa och erhålla nya kalkstenssteg, hvarefter all kommunikation mellan allmänheten och ämbetsverket skulle gå denna väg.

Framställningen upprepades alla åren 1857—1863, men huru nödvändig förändringen än hvar, särskildt sedan ränteriet flyttats upp, medgafs den dock ej förr än år 1864, då entreprenadauktion å arbetet hölls den 24 maj. Kostnaden, som 1857 var beräknad mycket lägre, blef nu omkring 5,741 rdr b:co.

Kanslitrappan ombyggdes sedermera (år 1902) äfven mellan andra och tredje våningarna. Landtmäterikontoret är nämligen beläget i tredje våningen.

Slottets inredning och rummens användning under 1800-talet hafva varit följande:

Beträffande källarvåningen har ingen nämnvärd ändring ägt rum efter år 1776.

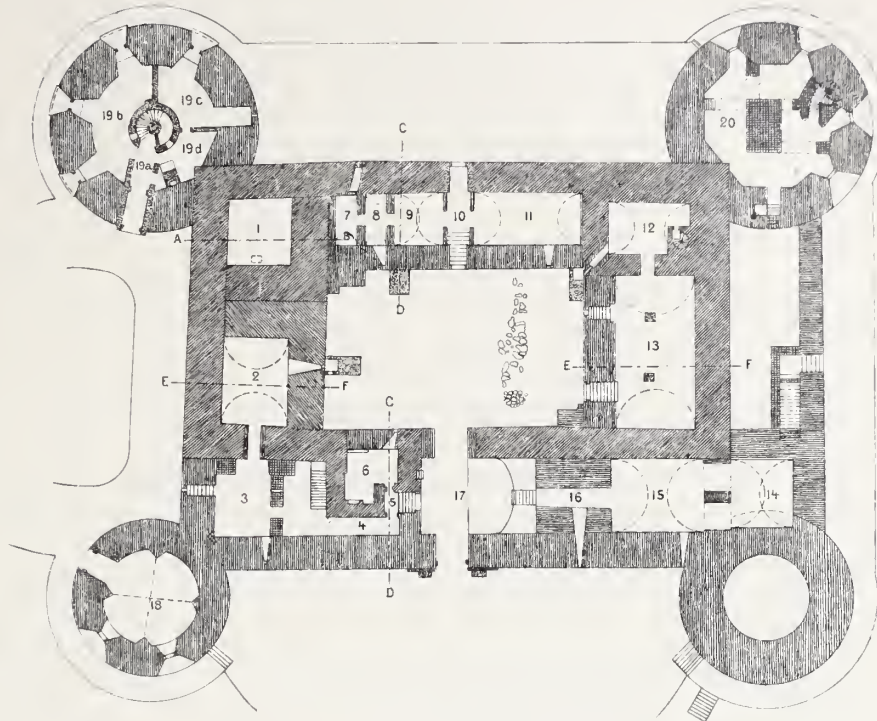
Första våningen, eller nedre botten, däremot är i flera afseenden ändrad och har blifvit använd på flerahanda sätt. Rummet n:r 25, pl. 23, (vaktmästarekammaren 1695 och stora södra arresten 1776) är nu, jämte rummet n:r 24 b, som 1776 var kvinnsarresten och därförut kökskammare, bostad åt en vaktmästare. Rummet n:r 25 är deladt genom en kloasongvägg och entresoleradt. Tillträdet till bostaden sker nu endast på en trappa från portgången, sedan år 1906 trappan till gården borttagits och därvarande dörr ändrats till ett fönster. Förbindelsen mellan n:r 24 b och forna kungl. köket eller brygg-huset är afstängd, likasom luckan till trappan ned till källaren (labian).

N:r 23 a, bc och bd, eller kungl. köket 1695, brygghuset 1753 och vaktmästarens bostad 1776, användes ännu till bostad åt en vaktmästare, som tillika begagnar n:r 24 a (»kammaren innanför kökskammaren» 1695, eller »mansarresten» 1776). De båda trappor, som sedan 1799 ledt upp till vaktmästarens bostad i söder, äro nu borta och sedan år 1906 ersatta med en enda sådan.¹⁾

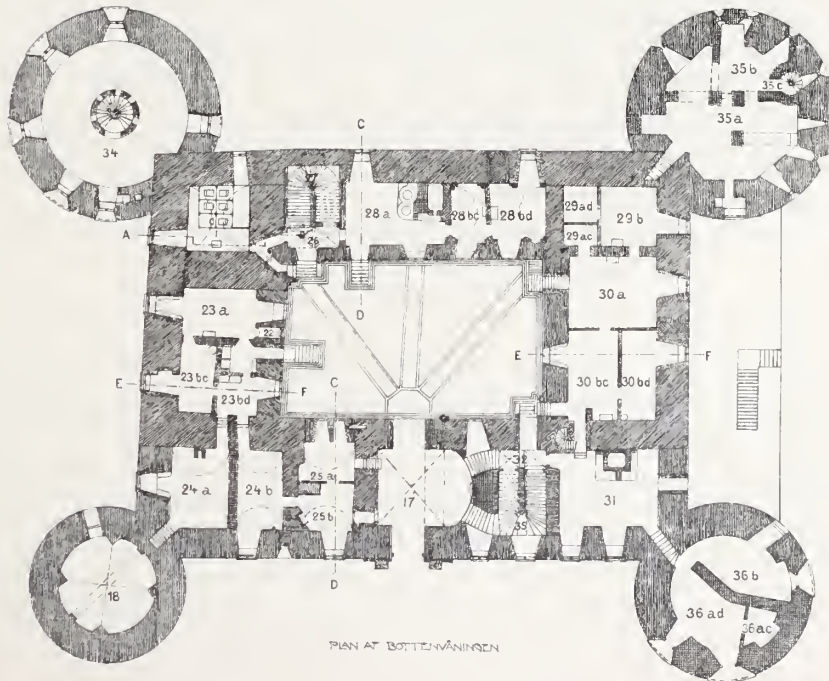
¹⁾ Fönstren åt söder vidgades och erhöilo större smygar år 1857.

ÖREBRO SLOTT

EFF. UPPMÄTNING 1906-07 AF M. DAHLANDER

PLAN AF KÄLLAREN

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN

0 5 10 15 20 25 30 M

Bottenvåningen i sydöstra rundeln, n:r 18, som 1695 kallades vedrundeln och 1776 var ett större arrestrum med en spis i midten, är nu *spruthus*. Den vid ombyggnaden 1758—1764 inlagda fyllningen är borttagen, likaså spisen. Rummet är entresoleradt, så att en låg afdelning uppkommit under öfverliggande bjälklag. I denna afdelning är ett hvalf slaget för att uppbära kakelugnarna i ämbetslokalerna ofvanpå. En dörr leder från afdelningen utåt, högt öfver marken. En port leder från nedre afdelningen, spruthuset, ut åt söder.

Håltornet, n:r 1, är väsentligt ändradt. »Snedå gången», 21, är kvar, och en annan entré är på 1900-talet upptagen från förstugan i sydväst till den forna »lämmen». Nederst är tornet samma »mörka och hiskeliga hola» som förut, men det ruttna golfvet mellan »lämmen» och nedersta delen af tornet, som under en del af 1800-talet användts till iskällare, är borta. Ett nytt golf af betong på järnbalkar inlades i början af 1900-talet på det förra trägolfvets plats. Fönster upptogs samtidigt, ett åt söder samt ett åt väster, och rummet inreddes till klosettrum för ämbetsverket och vaktmästarna m. fl.

Trappkammaren eller »kulekammaren» är kvar och användes nu till skräprum.

N:r 28 a, forna kansliet (1695), vaktmästarens logement (1753), är fortfarande såsom 1776 *tvättstuga* med två bykpannor. Golfvet, som förut varit stensatt med fältsten och sedan belagdt med plansten, blef år 1906 omlagdt i asfalt.

Dörren mellan tvättstugan och västra förstugan igenmurades 1866, och ett af fönstren åt gården ändrades till dörr, därifrån en trappa af sten byggdes ned till gården. En annan dörr hade 1857 öppnats inåt n:r 28 bc, eller en del af förra ränteriet. Ränteriet med sitt hvalfda tak och sin prydliga arkitektur är nu *mangelbod*, 28 bd, och *strykrum*, 28 bc. Det gamla ränterirummet afdelades nämligen 1857 i två rum, det yttre, närmare tvättstugan, blef strykrum, trappan till gården togs bort, och dörren ändrades till fönster. I den inre delen, nu mangelboden, upptogs då ett nytt fönster åt väster.

N:r 29 b, den gamla »bårstugan» (1695), är nu rum för landshöfdingens kokerska. År 1812 slogs ett hvalf öfver östra ändan af rummet för att uppbära en afdelningsmur en trappa upp. Nedgången till nordöstra rundeln igenmurades 1866, och fönstret utvidgades 1857.

Den *nordvästra* rundeln är sig lik sedan 1776.¹⁾ Dess nedre rum användas numera

¹⁾ Enligt sägen skulle en hofdam någon gång blifvit inmurad i tornets mur. Hon spökade, klagande läten hördes ofta, särdeles i nattens stillhet och då nordanvinden svepte kring tornet. Man tyckte det var ruskigt. Håren reste sig på hufvudet. Nattsömnen försvann. Äfven en af oss hörde damens klagan, men det var på dagen. Vi sökte, och vi funno. I ett rum en trappa upp finns en skrubb i muren. Från denna skrubb går ett rör ned och utmynnar vid en kanonglugg. Ofvantill lågo endast gistna plankor, och kanongluggen saknade fönster. En byggmästare kom; han slog en lucka för röret vid kanongluggen och diktade — ej ett kväde till den arma hofdamen — men väl, med nöthår, springorna kring luckan. Hofdamens klagan tystnade. Hvile hon i frid!

I en liten skrubb i nordöstra tornets tjocka vägg mötte, en mörk höstkväll, en ung dam riksföreståndaren Engelbrekt Engelbrektsson, som hon trodde. Han lär varit medelstor och med

ej, men äro rengjorda och i relativt pryddigt skick. Det nedersta rummet hade under en period af 1800-talet användts till hönshus m. m. Synemännen anmärka år 1856, att en grundlig rengörning af tornet och terrassen därutaf vore alldeles nödvändig.

N:r 30, »Elsesorskammare eller skafferiet» 1681, husgerådskammaren 1695—1697, archliet 1753, är nu deladt i tre rum. Det västligaste, n:r 30 a, som 1799 fått en, trappa åt gården i stället för ett där förut befintligt fönster samt ett nytt fönster åt norr mot vallen, hvilket 1857 utvidgades, likasom de öfriga fönstren åt norr, har varit mangelbod, rum för landshöfdingens drängar och är nu strykrum. Från rum n:r 30 bc ledde ända till på 1820-talet en dörr ut åt gården. Däremot fanns ingen dörr till köket, hvilket ligger bredvid. Under reparationen på landshöfding Gyldenstolpes tid igenmurades dörren åt gården och öppnades en passage till köket. Nu är dörren åt gården åter öppnad (1906).

N:r 31, köket (bagarekammaren 1695), är sig likt sedan 1776.

I den *nordöstra* rundeln äro förhållandena äfven desamma som 1776. Eldstad finnes dock ej längre, och det rum, som då kallades hushållerskans, användes nu till skafferi. I det andra rummet är plats för hushållstillbehör.

Från köket kommer man, nu som förr, ut i förstugan i nordost, därifrån trappan går upp till landshöfdingens våning.

Denna trappa hade till 1812-års riksdag omlagts till svängtrappa och blef 1905 reparerad och ytterligare förbättrad, så att en liten plan uppkom utanför ingångsdörren till våningen. Förut fick man stiga direkt från dörren ned på första trappsteget.

Väl uppkommen befinner man sig i ett hvälfdt rum (45). Detta var ända till 1878 öppet såväl till trappan från gården som till trappan vidare upp till de öfre våningarna. Men sistnämnda år fick det dörrar mot båda trapporna äfvensom kamin. År 1894 gjordes nya dörrar och uppputsades rummet till en yttre tambur för landshöfdingens. Härigenom blef möjligheten att hålla landshöfdingens bostadvåning varm väsentligt ökad. Från denna yttre tambur, »stenförstugan», leder en »deux battants-dörr» in till den forna stora tamburen, n:r 46 d, som är afskild från stora matsalen (konungens stora matsal), samt en annan liten dörr in till en passage (44 a), genom hvilken man kommer dels till:

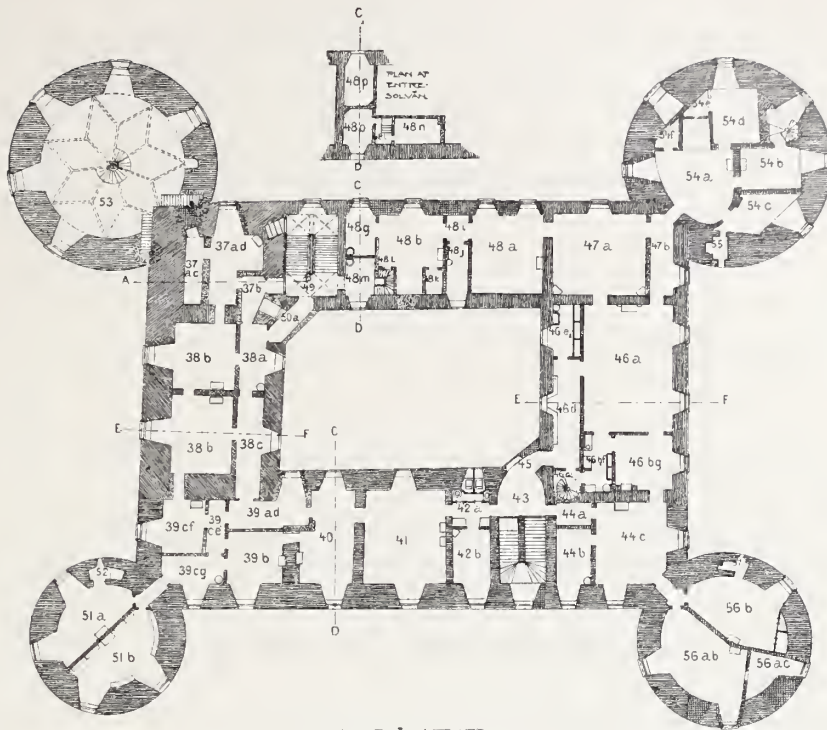
N:r 44 c, »ett förmak» (förmaket till »konungens logiementer» 1695, drabantsalen 1753, landskontoret 1776) med, som förut, två fönster, ett åt norr och ett åt öster; dels ock till n:r 44 b, ett litet »kabinett» (landskamrerarens rum 1776) med ett fönster åt öster. Kabinettet och förmaket äro förbundna genom en liten dörr. I nordöstra hörnet af

långt grått skägg, stor hatt och blå kappa. Hvarför skulle Engelbrekt gå igen i nordöstra tornet, som ej fanns på hans tid? Det är frågan; — men kanske var det icke Engelbrekt.

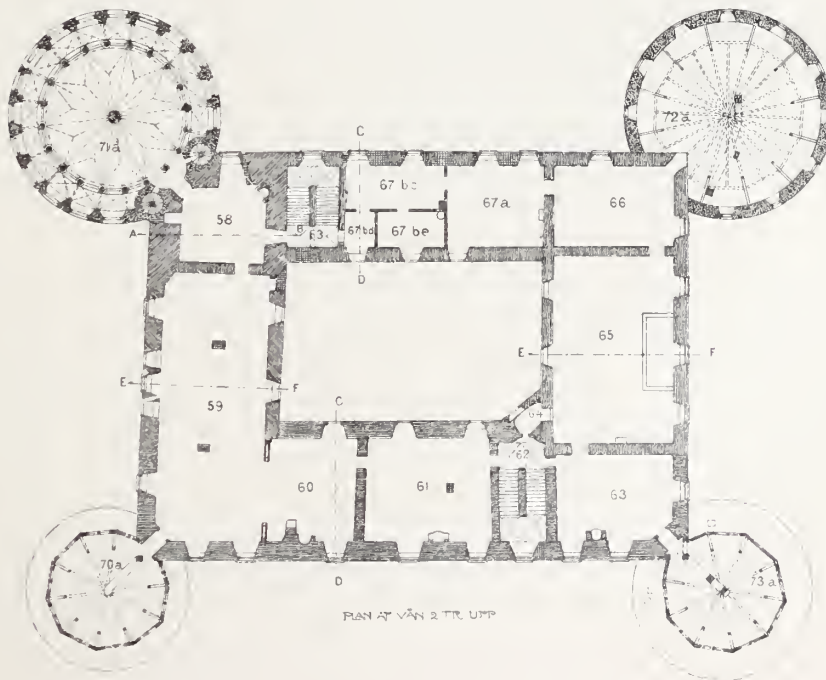
I ett fönster i forna förmaket till konungens »logiementer» en trappa upp läser en liten gubbe brukat sitta och titta på utsikten. På 1880-talet tittade han ännu. Nu finnes elektriskt ljus.

I södra längan har man flera gånger mött skuggan af en lång person, kanske Carl Knutsson Bonde, Magnus Eriksson, riddaren Algotsson eller Måns Bengtsson Natt och Dag. Vi veta ej.

ÖREBRO SLOTT
 ETT UPPHÄTNING 1906-07 AF M. DAHLANDER

PLAN AF VÅN 1 TR. UPP

PLAN AF VÅN 2 TR. UPP

förmaket leder en passage in i rundeln, 1695 konungens matsal, som nu är delad i tre rum, n:r 56 ab, ac och b. Denna indelning skedde 1758—1764, då det rasade tornet återuppfördes; men rummet n:r 56 ac var ända inpå 1870-talet endast användt till garderob. Rum n:r 56 ab, arkivet för landskontoret 1776, är nu landshöfdingens skrifrum, och det därinnanför (56 ac) är ett kabinett. Rummet 56 b, landtränstmästarens rum 1776, är nu sängkammare.

Från förmaket, n:r 44 c, leder en dörr in till en mindre matsal (skrifrum för landshöfdingen 1776). Detta rum (46 bg), som ursprungligen utgjorde en del af den stora salen i norr, står i förbindelse med ett skänkrum, n:r 46 bf, från hvilket en 1857 byggd vindeltrappa går ner till köket. Med köket finnes äfven förbindelse genom en mathiss, uppsatt 1894.

Från skänkrummet kommer man ut i den stora tamburen, n:r 46 d. Här stod ännu 1904 en oduglig kakelugn med ett järnrör rätt ut genom väggen. Den kunde aldrig eldas. I tamburens västra ända ligger en handkammare, n:r 46 c («porcellainsskiänken» 1776).

Från tamburen likasom från lilla matsalen kommer man in i stora matsalen, nr 46 a. Denna, som under tidernas lopp varit på mångahanda sätt tapetserad, har 1905 fått parkettgolf, hög panel och gyllenladersimitation (japanska tapeter) däröfver. En ny kakelugn, tillverkad i Örebro, är 1905 där uppsatt. Skänken till kakelugnen är gjord med motiv från en ursprunglig spis två trappor upp, och på midten är länets vapen i färger inbrändt.

Från salen leder en dörr åt väster till en passage (47 b), som går till nordvästra rundeln. En annan dörr leder in till en stor salong, n:r 47 a.

Passagen n:r 47 b gjordes 1812. Ett hvalf slogs då i rummet inunder, och passagens vägg uppfördes på detsamma. Men passagen var till en början delad i två delar. Från salen kom man endast in i den ena, ett skänkrum; hvaremot tornrummen stodo i förbindelse med salongen endast genom den andra afdelningen. Väggen mellan de båda afdelningarna borttogs 1857, och förbindelse uppstod med tornet, såväl från stora matsalen som från salongen.

I tornet finnas fyra rum, n:r 54 a, b, c och d.

N:r 54 a är en ganska stor, oregelbunden salong med en alkov och en stor garderob därinvid. Ett stort fönster åt söder i den 3 meter tjocka väggen upplyser rummet. Från detsamma ledas dörrar dels till n:r 54 d, ett fyrkantigt rum med en stor garderob och ett fönster åt väster, dels till n:r 54 b, ett äfven fyrkantigt rum med ett fönster och utgång till en liten, år 1812 från n:r 54 afskild, tambur. Från denna går en vindeltrappa af sten ned till tornets botten, därifrån utgång till vallen i norr finnes. Slutligen finnes ett litet trapetsformigt rum (54 c), äfven det med ingång från n:r 54 a och med en stor, 3 meter djup, fönsternisch. I ytterväggen till detta rum finnes en skrub (fordom privet).¹⁾ Dessa rum hafva ej alltid af landshöfdingen disponerats, utan voro de i bör-

¹⁾ Här spökade hofdamen, se sid. 115.

jan af 1800-talet afsedda till kungliga rum och reserverade för »konungens räkning», hvarför landshöfdingen, enligt kammarkollegii utslag den 22 december 1819, är från allt underhåll af dem befriad, men de få af honom begagnas.

Rummen i tornet hade varit mycket kalla och obehagliga, men sedan man år 1857 upptäckt, att trossfyllningar totalt saknades, både under- och ofvantill, samt sådana blifvit anordnade, har det blifvit bättre. Kakelugnarna i dessa rum hafva ovanligt många gånger måst omsättas. Tornet står ej fullt stadigt. Sprickor finnas i murarna, men nu på länge hafva de ej märkbart vidgat sig. De äro öfverspända med tunnt papper för att observeras.

Salongen n:r 47 a hade, såsom nämnts, ändrats år 1812, då genomgången till nordöstra rundeln därifrån afskildes. I stället för den 1778 uppsatta gulhvita kakelugnen uppsattes 1812 två fyrkantiga, hvita kakelugnar, som ännu begagnas, ehuru de många gånger varit omsatta. Rummet har nu till följd af afdelningen endast ett fönster åt väster.

Rummet n:r 48 a, som 1776 var en sängkammare, är nu en *mindre*, ehuru i och för sig stor, *salong*. I detta rum hänger ett porträtt i kroppsstorlek af Carl XIV Johan, måladt af Westin, och ett af Oscar I, måladt af Boklund. De båda porträtten, likasom ock ett af Carl XV, måladt af Perséus, hvilket hänger i salongen n:r 47 a, äro skänkta till Örebro slott, Carl XIV Johans af honom själf till minne af valdagen den 21 augusti 1810,¹⁾ de båda andra af konung Oscar II.

Den gång, som 1776 från dåvarande sängkammaren gick utmed slottets vägg mot gården, borttogs 1812, och det mörka rummet närmast söder om sistnämnda rum delades i en mindre passage, n:r 48 b, och ett smalt rum, n:r 48 j, med ett fönster åt gården. Närmast därintill ligger nu på den forna gångens plats en *sängkammare*, n:r 48 h, med alkov mellan två garderober. Sängkammaren motsvarar »garderoben» 1776.

Af jungfrukammaren 1776 äro nu två rum bildade, ett »*kabinett*», n:r 48 g, och en »*tambur*», n:r 48 m. Båda äro entresolerade. En utgång leder från sängkammaren genom ena garderoben till tamburen, från hvilken en trätrappa går upp till de entresolerade rummens öfre delar.

Från tamburen är *utgång* till *trappförstugan i sydväst* (49).

De rum på andra sidan denna, som 1776 tillhörde landshöfdingens våning, äro nu förenade med ämbetslokalerna. Landshöfdingen fick i början af 1800-talet rummen i nordöstra tornet med förmaket och kabinettet därutaf i utbyte.

Landshöfdingens våning har i allmänhet upprustats och reparerats vid ombyte af innehafvare, men oftast hafva de tillträdande höfdingarna fått af egna medel bekosta en del förbättringar.

¹⁾ Konung Carl XIII mottog i salongen n:o 48 a den rikets ständers deputation, som till honom framförde resultatet af tronföljarevalet. Konungen underskref ock stadfästelsen däraf i samma rum. Grandinson, a. a. sid. 73.

Dörrarna, utom i tornen, äro »à deux battants». Fönstren äro mycket stora, höga och breda. Golfven, utom i salen, där parkettgolf inlagts, äro vanliga plankgolf. Väggarna äro klädda med billiga tapeter, som ofta ombytts. Landshöfdingarna hafva många gånger fått själfva bekosta ny tapetsering, ty kakelugnarna, åtminstone i vissa rum, ryka gärna in. I salongerna mot väster hafva golfven på 1850- och 1860-talen varit målade, sista gången målades de 1878. Nu är målningen bortsliten, och golfven måste, för att rummen skola kunna begagnas, vara täckta med mattor. Inga staten tillhöriga inventarier finnas utom förenämnda tre porträtt och en gipsbyst af Oscar II.

Armatyr till elektrisk belysning samt kronor, speglar m. m. bekostas af landshöfdingarna, likasom allt öfrigt möblemang. Elektriskt ljus inleddes 1890 i såväl landshöfdingens våning som ämbetsrummen.

Framställning om statens öfvertagande af vissa större speglar och kronor har afslagits.

Ämbetslokalerna ligga i öster och söder. Kommer man från kanslitrappan upp i förstugan i sydväst, har man där tre dörrar. Den till vänster leder till den tambur, som tillhör landshöfdingens våning, den till höger leder till ränteriet, och en leder genom ett utbygge in i en gång eller tambur för ämbetsrummen, där en vaktmästare ock har sin plats.

Utbygget uppfördes i sammanhang med kanslitraprans omläggande 1864 för att förmedla kommunikationen mellan förstugan och ämbetslokalerna, utan att man behöfde passera ränteriet.¹⁾ Gå vi emellertid in i ränteriet, n:r 37 ad, komma vi först in i en tambur, n:r 37 b, som är inbyggd i rummet, som 1776 kallades skafferiet och 1695 förmaket till hertig Jans rundel. Såsom nämnts, inreddes ränteriet i detta rum år 1857, då det samma delades (enl. beslut den 19 maj 1857) genom en mur, bakom hvilken ligger ett kassahvalf (37, ac). Ingången till sydvästra rundeln var redan då igenmurad. Ränteriet har ett fönster åt väster. Dörren till rummet bredvid upptogs 1864.

Från ränteriet kommer man till det rum (38 b), som 1776 kallades frökenskammaren, 1753 vattukammaren och 1695 »en af de afdelta kamrarna». Här har nu länsbokhållaren sin plats. Men från 1812 till 1864 var här landskontor. Landskamreraren hade då sin plats i n:r 38 d, eller hvad som 1776 kallades »åter en kammare», 1753 »skafferiet» och 1695 »den andre afdelte kammaren».

»Den i Flemmings tid afdelta gången eller förmaket till utskrifningssalen» (1695) bortogs under reparationen på 1700-talet, men nu finnes åter en gång på ungefär samma plats, n:r 38 a och c. Denna gång hade före 1864 funnits endast utmed rummet n:r 38 b och då haft en sned riktning, men sistnämnda år, då utbygget blef gjordt, rätades den och framdrogs äfven framför n:r 38 d.

¹⁾ Utbygget uppfördes dock endast för 2dra våningen, ej, som förut, äfven för den tredje. Hvalfvet, på hvilket det hvilar ofvanför hörnportalen, är flackare och ej så väl konstrueradt som hvalfvet under utbygget i nordost.

Från den gamla utskrifningssalen hade redan på 1700-talet afskilts vissa rum. Den återstående delen var ända till 1864 använd för kansliet. Men sistnämnda år indelades densamma i tre nya rum. Landskamreraren fick 39 af, dit dörr från 38 d upptagits. Till tambur anslogs 39 ce, och i 39 cg fick länsnotarien sin plats. Men då landshöfdingen 1894 fick rum i sydvästra rundeln (51 a), blef 39 cg väntrum.

Rummet n:r 39 b, som äfven är en del af utskrifningssalen, var redan 1776 därifrån afdeladt, men sträckte sig ej öfver hela slottets bredd. Det fanns nämligen inåt gården en gång, afskild genom kloasongvägg, »kansligången» kallad.

Rummet n:r 39 b, som ligger öster om denna vägg, har på olika tider användts af landssekreteraren, räntmästaren, landshöfdingen och åter af landssekreteraren, som fortfarande disponerar detsamma. Platsen mot gården, väster om väggen, var en del af kansligången 1776.

Rummet n:r 40, eller den ena af Arnhems kammare, var också år 1776 afdeladt genom en i norr—söder gående kloasongvägg. Den del, som låg åt öster, var 1776 afsedd för landshöfdingen, men af honom upplåten till »regale bränneriet». Efter 1812 blef rummet för en tid användt af landssekreteraren, eller till dess han 1895 åter inflyttade i sitt forna rum, n:r 39 b. Platsen väster om väggen hörde till kansligången 1776. Vid ändring af rummen 1895 nedtogs väggen, och rummet blef användt för kanslitsjästemän.

Den forna kansligången hade sålunda blifvit ändrad. Den delen af densamma, som ligger öster om n:r 36 b, är dock kvar. Intill hörnet mellan östra och södra slottslängorna upptogs på 1890-talet ett nytt fönster. En vaktmästare har nu sin plats där.

Rummet n:r 41, eller, på 1600-talet, den norra af »Arnhems kamrar» med sitt förmak, audienssalen 1776, »civile arresten» 1753, eller konferenssalen, såsom den ock under en tid på 1800-talet kallats, har varit fångkyrka, men är nu från och med 1860 kanslirum. Länsnotarier sitta där, och där hållas sammanträden med länets innebyggare, med pröfningsnämnden o. s. v.

Rummen n:r 42 a och b, förmaket till Arnhems kammare på 1600-talet, lilla »ryssköket» 1753, voro 1776 delade i en passage och ett rum åt öster, som användes af landshöfdingen. Det senare rummet och hela lägenheten i öfrigt disponeras ännu af honom. Det östra rummet, n:r 42 b, har på senare tid varit gästrum och betjäntrum m. m. Det yttre rummet, n:r 42 a, är nu ytterligare afdeladt dels till en passage mellan landshöfdingens yttre tambur och kanslirummet, dels därinnanför åt väster till toaletterum.¹⁾

¹⁾ Då det kan vara af ett visst intresse att se, huru ämbetslokalerna växlat plats inom slottet, efter det att de 1764 definitivt ditflyttats, meddelas här följande sammanfattning:

Landshöfdingen hade efter 1764 sitt egentliga ämbetsrum i n:r 39 b, men detta blef upplåtet till kontor för »regale bränneriet», och landshöfdingen använde n:r 42 b. Från 1812 begagnade landshöfdingen rummet n:r 40 tills det 1853 upplåts åt landtränsmästaren, som fick återlämna

Alla ämbetsrummen reparerades 1847 och lagades ånyo 1857. Vissa bland dem ombyttes 1864, såsom här ofvan nämnts, då de ock undergingo reparation. Sedan hafva förbättringar mycket sparsamt förekommit, med undantag af hvad som gjordes 1895, då landshöfdingens rum förlades till *sydöstra* rundeln. År 1906 reparerades emellertid landskamrerarens, landskontorets samt ränteriets lokaler och i år landssekreterarens och landskansliets.

Tredje våningen. Kommer man upp på kanslitrappan, har man till vänster *landtmäterikontoret*.

Den stora salen däruppe i väster indelades år 1857 i tre rum genom kloasongväggar. Landtmäterikontoret, som förut varit beläget i rum n:r 51 b i sydöstra rundeln, flyttades dit upp genast efter det att reparationen blef färdig. År 1906 tillökades landtmäterikontoret med rum n:r 67 a, hvarvid dörren till n:r 66 igenmurades.

N:r 66 är ett öde rum, utan golf och utan takpanel, med spruckna väggar, från hvilka stora stycken af rappningen bortfallit.

N:r 65 är den s. k. *landtbrukssalen*, och n:r 63 är ett yttre rum till densamma.

Landtbrukssalen hade, likasom öfriga rum i tredje våningen, varit gevärstdepot. Den saknade ända till 1850 golf och hade stått öde, efter det gevären på slutet af 1700-talet bortförts.

Länsstyrelsen begärde emellertid den 17 september 1849, att, som det icke funnes något större rum, där länets innevånare kunde på kallelse sammankomma, med undantag af det rum, där gudstjänst för fångarna hölls, öfverintendentsämbetet ville anvisa medel till inredande af något rum för berörda ändamål. En ytterligare anledning till denna begäran låg däri, att ordföranden för länets hushållningssällskap, öfverste Aug. Anckarsvärd, anhållit, att länsstyrelsen ville hos kungl. maj:t göra underdånig framställning om

detsamma 1867 åt landshöfdingen. Denne flyttade dock redan 1858 tillbaka till n:r 39 b, hvilket rum han begagnade till 1895, då nuvarande rum n:r 51 a i sydöstra tornet blifvit för honom inredt.

Landssekreteraren hade sin lokal 1776 i n:r 39 b, men flyttade omkring 1853 till n:r 51 a, som af honom disponerades till 1858, då han fick n:r 40. Detta rum begagnades af landssekreteraren till slutet af 1895, då han återfick sitt gamla, n:r 39 b.

Landskamreraren hade 1766 sitt ämbetsrum i n:r 44 b på andra sidan stenförstugan, men flyttade 1812 till n:o 38 d i söder, hvarest han förblef till 1865, då han fick sitt nuvarande rum n:r 39 af.

Räntmästaren hade sitt ämbetsrum (ej ränteriet, som låg på nedre botten i väster) 1776 i nordöstra rundeln. Hvar han flyttade 1812, är ej känt, men omkring 1850 är hans rum förlagdt till n:r 40, där han vistades till dess han inflyttade i det 1857 inrättade ränterirummet n:o 37 ad.

Länsnotarien hade sin plats i utskrifningssalen (kansliet), men 1864 fick han eget rum, n:r 39 cg, och 1895 flyttade han till n:r 41.

Landskansliet var 1776 förlagdt till utskrifningssalen n:r 39 och n:r 51 a i sydöstra rundeln till 1864, då det flyttades till n:r 41. År 1895 fick kansliet n:r 40. Dess arkiv låg och ligger än i n:r 51 b.

Landskontoret låg 1776 i nordöstra hörnrummet n:r 44 c med sitt arkiv i rundeln invid samt flyttade 1812 till södra längan, rummet n:r 38 b. Nu är det beläget i n:r 38 b och d.

Landtmäterikontoret låg 1776 i sydöstra rundeln. År 1858 flyttades det till våningen två trappor upp åt väster.

inredande af något större rum i slottet, där sammanträden och förhandlingar vid det till sommaren 1850 utlysta landtbruksmötet kunde hållas.

I generalförslag till reparation och underhåll af publika byggnader för år 1850 tillstyrkte då öfverintendentsämbetet, att, som öfverintendenten M. G. Anckarsvärd, vid sommaren 1849 företagen inspektion af, bland annat, Örebro slott, öfvertygat sig om behovet ifråga, en stor sal i norr med ett öster därom beläget rum med utgång till trappan skulle inredas och en dörr upptagas mellan de båda rummen, hvaremot en dörr från salen till utbygget (den forna loggian) i nordöstra hörnet skulle igensättas.

Kostnadsförslag upprättades i öfverintendentsämbetet af L. Haverman och slutade på en summa af 1,214 rdr 12 sk. b:co. Entreprenadauktion hölls, och arbetet blef utfördt för 985 rdr b:co. Allt var färdigt till landtbruksmötet, som hölls i juli 1850. Reparationen bestod i inläggning af golf i båda rummen samt väggarnas putsning och affärgning därstädes, salstakets panelning, rörning och gipsning, ändring af dörrarna, målning af dörrar och fönster äfvensom uppsättning af två kakelugnar i salen samt klädhängare i rummet utanför.

Salen har alltsedan kallats *landtbrukssalen* och är ännu tämligen väl bibehållen. Den användes nu till förvaringsrum för vissa landshöfdingens tillhörigheter.

I rum n:r 63, *förmaket till landtbrukssalen*, finnes den gamla spis, som å fig. 21, sid. 60, är återgifven.

Från detta rum leder en dörr till tornvinden i nordost och en annan ut till nordöstra trappan. Den senare dörren är ursprunglig, 2 meter hög och 1,1 meter bred. Den har ännu ett kolossalt »smälleås» af 1600-talets typ. Tröskeln är 18 cm. hög.

Från landtbrukssalen fanns en dörr in till den forna loggian. Dörren är, som nämnts, tillmurad, men gången finnes kvar med sitt fönster på platsen för loggians hvalf. I denna gång finnes den å sid. 56 omförmälda foten till en af loggians omfattningspilastrar.

Går man så öfver trappförstugan, kommer man in i n:r 61, ett öde rum utan trägolf, men med en plankbro mellan ingångsdörren och dörren till n:r 60. I rummet, som har fyra fönster, finnes en fristående skorstenspipa, gående från våningen inunder och upp till vinden. Lämningar af en spis finnas i ytterväggen.

Från sistnämnda rum kommer man in i en stor sal, n:r 60 och 59, nu gående i en vinkel. Denna sal har förut bestått af två rum, det ena åt öster med fyra fönster och spis i ytterväggen, det andra har varit en stor sal med sju fönster, två åt öster, tre åt söder och två åt norr in åt gården. Väggan mellan rummen var murad i tegel, men hvilade endast på underliggande bjälklag. Detta »vådeliga förhållande» ändrades 1867, då muren nedtogs och en spännstol uppsattes i stället.

Den stora vinkelformiga salen är nu med k. maj:ts tillstånd prydligt inredd till ett kulturhistoriskt museum. Bjälklagen hafva undersökts och reparerats, trossfyllningen är förbättrad, spikreglar och nytt golf äro inlagda, väggar och tak putsade och affärgade i hvitt.

Spisen åt öster är reparerad efter mönster af spisen i n:r 63, och kring väggarna äro monter uppsatta för utställningsföremålen.¹⁾

Innan emellertid allt detta skedde, voro förhållandena helt andra. Hela rummet var öde. Det hade under 1700-talet varit rustkammare. Den stora salen n:r 59 var det rum, som påståtts hafva varit afsedt till rikssal, såsom det ock i flera rumsförteckningar kallats.

Här i detta rum går gränsen mellan Örebro hus och Carl IX:s tillbyggnad samt gränsen mellan Örebro fäste och Örebro hus. Den förra är i den nyreparerade salen utmärkt med en rits i väggen, den senare synes af murens form i väster. Här togs före reparationen den fotografi, som visas å fig. 7, där märken af en spis, rökgångar och den gamla barfridsmuren synas. Här äro de på Gustaf Vasas tid vackert målade fönstren upptagna (se sid. 30 och pl. 18 samt fig. 13).

Här synes ännu den snedt utgående dörr, som ledde till loggian i sydväst, och här funnos de tjocka, undertill rödmålade plankor, som omtalas å sid. 62.

Här bodde nog drottning Margareta, Engelbrekts hustru och Gustaf Vasas »unge lijfzherschap» m. fl. Här voro nämligen »jungfrukamrarna» i Örebro hus belägna.

Nu stå i salens midt två skorstenspipor, uppsatta under reparationen 1758—1764.

Från salen kommer man ut i rum n:r 58, en af de gamla skyttevåningarna i Örebro fäste. Nischen utåt finnes än. Det nuvarande fönstret är nytt sedan reparationen 1897—1900. En gammal spis finnes, nu reparerad. Rummet är afsedt till bibliotek för det kulturhistoriska museet. Det är fullständigt repareradt och har fått nytt tak och nytt golf. Kring väggarna stå bokskåp, och i rummet finnas möbler i 1600-talets stil eller, för att tala gammalt inventariespråk, »ett långt bord med fötter och tolf bedragna stolar» med gult tyg, dock nu icke »kiersingh», utan gul boj.

Från rummet leder en dörr in till fornminnesföreningens »pelarsal», se sid. 125, i sydvästra rundeln och en ut till förstugan vid kanslitrappan.

Stiga vi så upp för denna trappa, få vi känna, hurudana de gamla trapporna äro, ty här är trappan oreparerad, stegen äro 20—23 cm höga och c:a 25 cm breda, men ej alltid lika. Trappan är »tröggången», men vi nå dock den öfversta våningen utom vinden.

Denna våning, »som är den fjärde», är nu något så när »behållen». Golfbjälkarna äro täckta och takbjälkarna med därpå hvilande brandbotten i godt stånd.

Från förstugan leder en dörr åt höger in i det rum, som på 1500- och 1600-talen hette »trollkonekammaren», och som var ett af gäldstugurummen i slutet af 1700-talet, nu *landskontorets arkiv*. Det finnes där en spis och ett fönster. I nordöstra hörnet af rummet, där ingången är, har man afplankat en liten tambur. Från denna kommer man in i de

¹⁾ Inredningen är åren 1907—1908 gjord på bekostnad af föreningen för ett kultur- och naturhistoriskt museum för Örebro län. Denna reparation har i hög grad bidragit till slottets konserverande och stärkande.

år 1770 inrättade gäldstugurummen i södra längan. Ett af dem, n:r 75 b, är nu upplåtet till arkiv för lifregementets grenadierer, två af de andra äro sammanslagna och användas till arkivlokaler. Af de öfriga är ett förrum till arkivet, ett annat är borttaget.

Det stora rum i väster, som 1776 var Nerikes och Värmlands regementes trossbod, är nu öde. Ett mycket stort rum, n:r 80, i norr användes till torkvind.

Hörnrummet i nordost, n:r 79, där den igenmurade utgången till Carl IX:s nordöstra rundel ännu synes, är öde. Där utanför ligger nordöstra trappan, brant och obekvämlig. På andra sidan förstugan kommer man till ett stort rum, n:r 75 c—77, där gamla vargnät, spjut och jaktklappar, att användas vid vargskall, förvaras. Detta rum, i hvars södra ända den år 1867 nedtagna väggen stod, som hvilade på bjälklaget mellan andra och tredje våningarna, står i förbindelse med arkivrummen.

Trapporna på båda sidor leda slutligen upp till *vinden*. Där ligger brandbotten öfver hela slottsyrkantens; plåtslagna dörrar leda in till vinden, hvarest tyvärr ett vimmel af skorstenspipor går här och tvärs.

Takstolar och bräddtak äro nu i fullgodt skick. I vindstaket finnes en lucka invid en hög flaggstång, från hvilken svenska flaggan svajar vid högtids- och paraddagar. Från och med 1909 blir flaggan jämlikt nya flagglagen fyrskuren; hittills har den haft tre tungor.

Sydvästra rundeln, som 1860 upphörde att vara fängelse, stod därefter nästan öde. En del byggnadsmateriell förvarades där, hvarjämte på nedre botten Nerikes regemente hade en kompanitrossbod äfvensom länsstyrelsen en hop gamla inventarier.

År 1850 hade i Örebro bildats en förening för samlande och ordnande af Nerikes folkspråk och fornminnen. Denna förening upplöstes 1878 och efterträddes af Nerikes, sedermera Örebro läns, fornminnesförening. Föreningarna hade arbetat med framgång, deras samlingar hade vuxit, och plats behöfdes för desammas ordnande och exponerande.

Fornminnesföreningen anhöll därför 1881 hos kungl. maj:t att få till museum använda andra och tredje våningarna i sydvästra rundeln af Örebro slott samt att få för inredningen använda i tornet befintliga byggnadsmaterialier. Den 29 oktober samma år bifölls i nåder ansöknigen. Trossboden och länsstyrelsens upplag skulle dock tillvidare förbli på nedre botten.

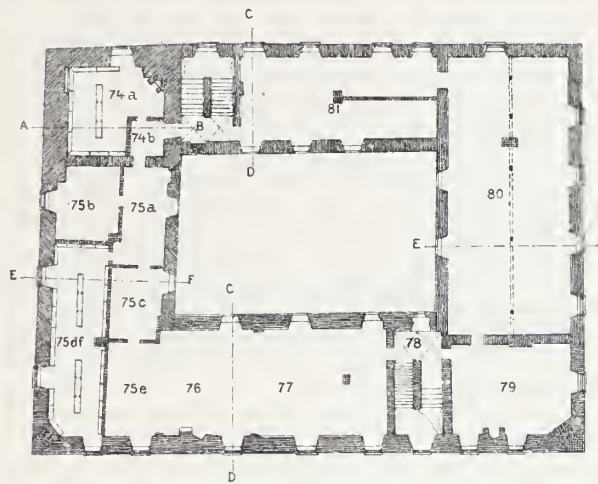
Ihågkommas bör, att ifrågavarande rundel undergått åtskilliga förändringar.

Första våningen ligger i markens plan, eller två à tre meter lägre än första våningen i södra slottslängan. Tredje våningen i rundeln ligger i samma plan som andra våningen i slottet, och rundelns andra våning således ungefär midt emellan slottets första och andra våning. Denna indelning uppkom, då rundeln inreddes till sädesmagasin 1768.

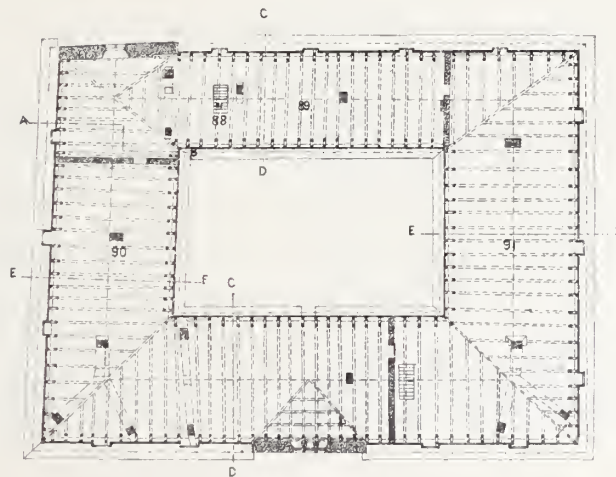
Arbetet med våningarnas iordningställande för museet tog emellertid icke sin början förr än under år 1883. En vindeltrappa byggdes då i tornets midt från nedre botten upp till tornets tredje våning. Golf inlades, väggar och tak putsades och affärgades. Fönstren lagades och iordningställdes.

ÖREBRO SLOTT

EFT. UPPMÄTNING 1906-07 AF M. DAHLANDER

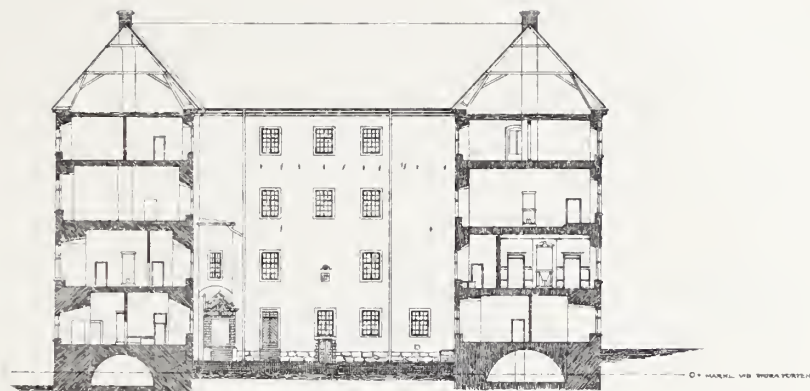
PLAN AF VÅN 3. TR. UPP

PLAN AF VINDEN

ÖREBRO SLOTT

ET. T. UPPMÄTNING 1906-07 AF M. DAHLANDER.

SEKTION E-F

0 5 10 15 20 25 30 M

Men anordnandet af själfva museet gick långsammare. Först 1886 beslöts anskaffa montrar och bord. Samma år insattes vackra glasmålningar i fönstren i tredje våningen, hvartill öfverintendentsämbetet lämnade kontant bidrag.

När så den stora ombyggnaden 1897—1900 ägde rum, begärde fornminnesföreningen, som till ombyggnaden bidragit med 5,000 kronor, att ännu en våning skulle inredas. Ritningen till tornets ombyggnad ändrades. Ofvanför tredje våningen utbyggdes tornet ca en half meter på en utkragning med rundbågsfris, och därofvan höjer sig en stor lanternin. Innanför på innerkanten af den 2,5 meter tjocka gamla muren ställdes prydligt huggna stenpelare, hvilka förbundos med rundbågar, och därifrån spändes ett ståligt stjärnhvalf mot en massiv pelare i midten, hvilande på trappspindeln undertill. Härigenom uppkom en våning till, den fjärde i tornet, liggande i samma plan som tredje våningen i slottet för öfrigt. Den nya pelarsalen upplyses af mindre fönster, dels i gången bakom pelarna på muren, dels i lanterninen.

Till pelarsalen kommer man upp från salen i tornets tredje våning på två vindeltrappor, 1899 inhuggna i barfridens tjocka murar. Pelarsalen användes till konstutställningar och står i förbindelse med det år 1907—1908 inredda kulturhistoriska museet i slottets tredje våning.

Örebro slott med »dess plats och tillhörigheter» hade alltjämt tillhört Långbro socken, men från och med 1876 blef det, på grund af kungl. maj:ts beslut den 23 december 1874, i allo införlifvadt med Örebro stad.

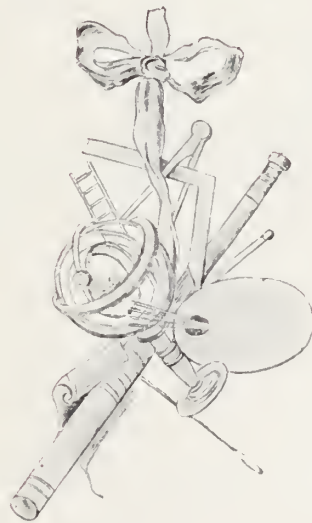

Fig. 29. Måladt ornament från 1700-talet öfver en dörr i landshöfdingens matsal.

Fig. 30. Vy af Örebro slott från väster år 1900.

DET NUTIDA SLOTTET.

ISSERLIGEN HADE, SÅSOM AF DET FÖREGÅENDE TORDE FRAMGÅ, reparationer utförts under 1800-talet, dock under århundradets senare del endast de mest nödvändiga. Slottet hade åter småningom fått förfalla. Vid den besiktning, som hösten 1895 reglementsenligt ägde rum, framhölls, att taket måste repareras och brandbotten omgöras m. m. Kostnaden för de erforderliga arbetena var emellertid så stor, att särskilda åtgärder måste vidtagas, enär föga sannolikhet fanns, att medlen kunde erhållas från det allmänna anslaget för reparation af kronans byggnader i landsorten.

Länsstyrelsen gjorde därför den 23 oktober 1895 underdånig framställning hos kungl. maj:t därom, att, så vida det behöfliga beloppet icke kunde eljest beredas, kungl. maj:t måtte hos riksdagen begära anvisande af erforderliga medel till reparationen.

Men dåvarande landshöfdingen Axel Svedelius, som af intendenten, professor E. Jacobsson¹⁾, erfarit, att förslagsritningar till slottets restaurering funnos upprättade af pro-

¹⁾ *Grandinson*, a. a., sid. 77.

Vy från öster.

Vy från väster.

ÖREBRO SLOTT EFTER 1900.

fessorn, sedermera öfverintendenten A. T. Gellerstedt,¹⁾ beslöt att åstadkomma en mera vidtomfattande ombyggnad af slottet för att skänka detsamma ett värdigare utseende, motsvarande dess stora minnen. Länets innevånare visade intresse för saken. Upprop till teckning af bidrag utfärdades. Bidragen skulle dock ej inkrävas annat än i den mån lika stort belopp anvisades af riksdagen.

Öfverintendentsämbetet beräknade, att kostnaden för en restaurering af slottet, taket undantaget, skulle belöpa sig till omkring 80,000 kronor. Svedelius ansåg, att åtta à tio år skulle erfordras för att insamla erforderliga frivilliga bidrag, och att således statens kostnader skulle kunna med 4 à 5,000 kronor om året fördelas på lika många år.

Öfverintendentsämbetet, som tillstyrkt företaget, lät genom arkitekten T. Thorén upprätta ritningar. Kungl. maj:t begärde i statsverkspropositionen till 1896 års riksdag dels 24,000 kronor till takets och vindens försättande i tillfredsställande skick, dels 44,000 kronor att under tio år utgå för yttre restaurering af slottet, med villkor att enahanda belopp blefve för ändamålet anskaffadt på enskild väg. Riksdagen biföll den gjorda framställningen.²⁾

Landshöfding Svedelius hade emellertid utfärdat nytt upprop till tecknande äfven utom länet af bidrag, att betalas antingen på en gång eller under fem till tio år årligen. Uppropet mottogs väl.

En »Förening för Örebro slotts restaurering» bildades den 20 maj 1896. Ledamöter af dess styrelse blefvo: landshöfding A. G. Svedelius, ordförande, stadsfullmäktiges i Örebro d. v. ordförande, rektor L. J. Phragmén, vice ordförande, landskamrer A. Lené, sekreterare och tillika kassaförvaltare, friherre H. J. Hamilton på Boo, v. häradshöfding H. Behm på Sickelsjö och kontraktsprosten J. Wahlfisk. Suppleanter i styrelsen blefvo generalmajoren (d. v. öfversten) m. m. J. Lilliehöök och häradshöfding E. Geijer.³⁾

Vid granskning af Thoréns förslagsritning hade emellertid nya önskemål framträd. Fornminnesföreningen behöfde större utrymme. Den hade redan, såsom nämnts, det sydvästra tornet åt sig upplåtet och ville nu få plats äfven för taflor m. m., samt anslog en större summa såsom bidrag till täckande af de ökade kostnaderna för reparationen. Man beslöt därför, bland annat, att sydvästra tornet, museitornet, skulle höjas och gifvas »ett med dess tidsålder mera öfverensstämmande utseende, än det ursprungliga förslaget angåfve». Äfven andra önskemål framställdes.

På begäran af föreningens styrelse anhöll konungens befallningshafvande i juli 1896 hos öfverintendentsämbetet, att det ville låta förfärdiga fullständiga ritningar och kostnads-

¹⁾ Äfven andra restaurationsförslag finnas, nämligen ett af den berömde etsaren A. H. Hägg och ett af anonym författare. Det senare, äfvensoin Gellerstedts förslag, bevaras i öfverintendentsämbetet.

²⁾ Näddigt bref den 30 maj 1896.

³⁾ Enligt styrelsens protokoll för den 20 maj 1896.

förslag till restaureringen, såväl efter Thoréns ursprungliga förslag som ock enligt ett alternativt förslag, hvilket ämbetet ombads låta utföra, och som skulle afse ändring af museitornet på antydt sätt.

Öfverintendentsämbetet svarade i september, att det åt arkitekten Thorén uppdragit att uppgöra nödiga detaljritningar till de arbeten för iståndsättande af taket och vinden på slottet, hvartill riksdagen anvisat medel, samt till de arbeten på slottets yttre restaurering, som därmed kunde äga oskiljaktigt sammanhang, men att, då ritningarna till den yttre restaureringen blifvit af kungl. maj:t redan fastställda, ämbetet funne sig förhindradt att för det dåvarande vidtaga någon åtgärd för upprättande af alternativt förslag, hvarom föreningens styrelse kunde träffa aftal med Thorén.

Thorén hade emellertid redan själfmant uppgjort ett nytt förslag, hvilket underställdes föreningens pröfning,

Enligt Thoréns första, af kungl. maj:t fastställda ritningar skulle alla tornen varda lika höga och behålla den höjd till takfoten, som de fått vid ombyggnaden 1758—1764; men taken å tornen skulle ändras. Först skulle ett rakt takfall anbringas och däruppå en lanternin med små fönster och kupol. Kupolerna skulle dock ej varda halfrunda, såsom å Vadstena m. fl. svenska slott, utan skarpt insvängda nedtill, d. v. s. lökformiga. På yttre sidan af alla tornen skulle uppföras höga skorstenar, likasom ock på taknockarna till slottets fyra längor. Midt på östra sidan skulle uppföras en gafvel i renässansstil och stora inkörsporten gifvas den ornering, den sedan äfven fått (se fig. 31). Putsen skulle borttagas till och med första våningens höjd och murarna där fogstrykas. På alla tornen skulle uppsättas flöjlar.

Enligt det senare alternativet skulle museitornet förses vid öfversta bjälklaget med en utkragad rundbågsfris och på densamma uppföras en omkring 3 meter hög öfvervåning. I muren skulle, nära takfoten, anbringas mindre, fyrkantiga fönster. Taket skulle bestå af ett buktadt takfall. En lanternin skulle uppföras å kolonner, hvilande å den gamla murens insida, och förses med brutet tak och fyrkantiga fönster. Det *nordvästra* tornet skulle jämväl höjas omkring 3 meter och öfverst under takfoten förses med 8 stycken runda fönstergluggar. Taket skulle få ett rakt fall, men däruppå en lökformig lanternin uppföras, lika med de östra tornens, som behöllos oförändrade enligt första ritningen. Den gamla kärnan eller barfriden skulle mot väster markeras med en trappgafvel. De höga skorstenarna, gafveln i öster och porten skulle varda lika som på första ritningen. Putsen skulle borttagas till första våningens höjd. Karnap skulle anbringas, ett i fjärde våningens höjd invid det gamla tornet åt väster och ett på nordvästra tornet i andra våningen.

Slottstaket skulle enligt båda förslagen göras i skiffer, men tornen täckas med järnplåt, enär kopparplåt, som visserligen vore bättre, ställde sig för dyr. Brandbotten skulle inläggas öfverallt på vinden.

Styrelsen fann¹⁾ det senare alternativet mycket tilltalande. Lektor A. W. Kjellström, som, på förslag af styrelsen, utsetts af öfverintendentsämbetet till kontrollant å arbetet, ansåg dock, att det vore förenadt med svårigheter att å de starkt böjda lanternintaken fästa järnplåten. Styrelsen stannade då enhälligt för den mening, att det vore synnerligen önskligt, att alla tornkupolerna finge samma form som kupolen å museitornet enligt nya förslaget. Utseendet skulle otvifvelaktigt därigenom vinna och de alltför skarpa böjningarna undvikas samt användandet af skiffer till taktäckningsämne äfven å tornen åtminstone möjliggöras.

Kostnaden för ombyggnaden, som enligt första förslaget hade beräknats till 83,000 kronor, utom för takets omläggning, för hvilket 24,000 kronor funnos anvisade, skulle genom det nya alternativet ökas med 18,000 kronor, däraf för museitornet med 15,000.

Bruksägaren Edv. Carlsson å Stadra hade emellertid erbjudit sig leverera takskiffer till ett pris, som med 2,000 kronor understeg det beräknade. Styrelsen beslöt att hos kungl. maj:t begära att få använda denna summa till trappgafveln å det äldsta tornet; öfriga medel skulle anskaffas.

Kungl. maj:t godkände ändringarna, och det egentliga arbetet började i mars 1897 (föret hade vissa försök utförts), sedan byggmästaren C. Råhlén åtagit sig detsamma på entreprenad.²⁾ Lektor Kjellström var, såsom nämnts, kontrollant. Arkitekt Thorén lämnade arbetsritningar, hvarjämte professor Jacobsson å ämbetets vägnar tillsåg utförandet.

Man hade tänkt, att allt skulle vara färdigt på fem år, men arbetet drefs så raskt, att det blef i det närmaste slutfördt redan i december år 1900, då ställningarna blefvo nedtagna.

Under arbetets gång vidtogos åtskilliga förändringar i utförandet.

År 1898 i juli beslöts, att hela gamla barfridstornet och rundlarna skulle fogstrykas på samma sätt som då redan ägt rum med hela nedersta våningen af slottet, men i augusti samma år ändrades beslutet därhän, att putsen skulle borttagas å *hela slottet* och väggarna fogstrykas i cementbruk för en tilläggskostnad af 2,800 kronor.

Fönstergluggarna till nordvästra tornvinden, som enligt Thoréns ritning skulle vara runda och till antalet 8, ändrades, sedan kungl. maj:t därtill gifvit sitt bifall, till 10 fyrkantiga mindre fönster.

I det för öfrigt svartgrå skiffertaket inlades listverk af gråhvit skiffer. Äfven andra mindre ändringar och tillägg gjordes. De »götiska fönsterhvalfven» å södra fasaden (se sid. 28) uppsattes, men de höga skorstenarna å tornen uteslötos o. s. v.

Då ställningarna i december 1900 nedtagits, återstodo endast vissa arbeten inne i

¹⁾ Styrelsens protokoll ¹⁴/₁₂ 1896.

²⁾ Arbetet började den 8 mars 1897. Undervåningen blef färdig samma år, året därpå östra fasaden, utom portalen, hvilken uppsattes först år 1900; norra och västra fasaderna med nordvästra rundeln voro i ordning 1899. Sista arbetsåret omfattade, utom hufvudportalen, sydsidan och museitornet (Grandinson, sid. 80).

den nya, s. k. »pelarsalen» öfverst i museitornet; eljest stod slottet åter i ny gestalt, prydligt och imponerande.

De båda östra rundlarna hafva ännu samma höjd, hvad murverket beträffar, som de fingo vid stora ombyggnaden på 1700-talet, eller något mer än 13 meter, men upp till lanterninspetsen är den nordöstra omkring 23,⁵ meter hög, den sydöstra 23. Å den nordvästra höjdes murverket omkring 3 meter, och upp till lanterninspetsen är tornet omkring 26,⁶ meter högt. Museitornet påbyggdes omkring 3 meter, och dess lanterninspets når till en höjd af omkring 33,⁵ meter. Lanternintaken äro brutna (se planscherna) samt äfven de beklädda med skiffer. Där kurvaturen är skarpare har man dock anbringat kopparbetäckning. På alla tornen finnas flöjlar.

På hela vinden inlades brandbotten af tegel; skorstenspipor och takstolar omsågos och reparerades.

Rundt hela slottet, rundlarna inbegripna, löper en huggen taklist, och vindskupor, klädda med koppar, pryda takfallen. Öfver midten af östra fasaden höjer sig ett gafvelröste i renässansstil, och gamla barfriden markeras med en trappgafvel åt väster.

Väggarna äro befriade från puts och fogstrukna. Där tegel fanns i väggytan utbyttes detsamma mot kalksten, utom på ett ställe i väster, där teglet fick blifva kvar för att visa »det gamla byggnadssättet».¹⁾

Stora portalen åt öster ombyggdes (fig. 31) med motiv från portalen åt Fredsgatan till arffurstens palats i Stockholm.

En del fönster på utsidan af slottet hade vid reparationen 1758—1764 blifvit minskade. De återfingo nu sin förra storlek och erhöillo infattningar, poster och losholzar af huggen kalksten. Bågarna indelades med spröjsar i små rutor. I trappuppgångarna, där fönstren äro något mindre, försågos de, i enlighet med hvad som varit fallet å Carl IX:s slott, med rundbågar, men flyttades till midten af trapphuset.

Till *bestridande af kostnaderna* för denna genomgående reparation eller ombyggnad af slottets yttre jämte tak och vind hade man till förfogande följande *belopp*: statens anslag, dels till tak och vind 24,000 kronor, dels till yttre reparationen i öfrigt 44,000 kronor; insamlade medel 64,252 kronor 65 öre; samt upplupna räntor 2,762 kronor, eller tillsammans 135,014 kronor 65 öre.

Kostnaderna för takets omläggning och vindens ordnande uppgingo till 23,825 kronor 44 öre, och för det öfriga till 110,876 kronor 86 öre, eller tillsammans 134,702 kronor 30 öre.²⁾

¹⁾ Se sid. 101, not. 2.

²⁾ Allt enligt föreningens räkenskaper och protokoll samt redogörelser till öfverintendentsämbetet.

Bland dem, som till slottets reparation bidragit med större belopp, märkas: H. Maj:t konung Oscar II 2,500, aktiebolaget Bofors—Gullspång 1,000, kapten C. G. V. Borgström 2,000, landshöfding A. Svedelius 1,000, grosshandlaren B. Schuchardt i Berlin 2,500, Örebro läns landsting 5,000, Nerikes fornminnesförening 5,000, Örebro stad 10,000, Örebro sparbank 5,000, m. fl.

En behållning af 174 kronor 56 öre fanns således på anslaget till taket. Denna behållning inestod hos öfverintendentsämbetet. På den i öfrigt tillgängliga summan uppkom en behållning af 132 kronor 79 öre, sedan 5 kronor afskrifvits, hvilket obetydliga belopp, ehuru tecknad, icke kunnat indrifvas.

Den 2 oktober 1901 afsynades arbetet af professor E. Jacobsson och stadsarkitekten M. Dahlander. Styrelsen godkände utförandet, som länder byggmästaren Råhlén till all heder, och den 30 december, 1901 upplöstes föreningen för Örebro slotts restaurering, sedan behållningen, 132 kronor 30 öre, öfverlämnats åt landshöfding Svedelius för att därmed godtgöra Råhlén för vissa öfverarbeten å museitornet. Skulle något ändå blifva öfver, skulle det tillfalla fornminnesföreningen.

Vid nu beskrifna reparation hade emellertid intet åtgjorts åt gården och gårds-sidan, med undantag af takfallen. Gården och portgången företedde därför en mycket dyster anblick, enkannerligen vid jämförelse med det yttre af slottet. Väggarna voro mörkgrå af sot och rök. Stenläggningen var dålig. Allt takvatten flöt öfver gården och framkallade en otreflig mossvegetation, som spred sig uppåt väggarna, hvilkas spritputs gick ända ned till gårdsplanet. Tre stycken gråa träkurar stodo utmed väggarna för uppsamling af sopor, aska och köksaffall. De flesta fönster i de två öfversta våningarna voro sönder eller borta, bågar och karmar till flera fönster voro ruttna, dufvor flögo ut och in och orenade de tomma rummen däruppe. De vackra portalerna i gårdens hörn voro illa medfarna af tidens tand och kräfde reparation; de på gården utspringande fritrapporna voro förfallna och fula.

Landshöfding Nordström begärde därför, att kungl. maj:t ville hos riksdagen äska 10,000 kronor för lagning af fönstren inåt gården, densammas dränering och stenläggning samt väggarnas lagning och afputsning. Riksdagen biföll framställningen år 1906.

Dessutom insamlades med stor lätthet inom länet omkring 4,000 kronor till portalernas reparation och andra arbeten af jämförlig art.

År 1906 utfördes denna reparation. Takvattnet leddes genom rännor och glaserade rör under gården ut till ån. Väggarna affärgades i hvitt, sedan putsen borttagits till en meters höjd från marken. Gården stensattes med fältsten, och gångbanor af nubbssten anlades till de förnämsta ingångarna. Af fritrapporna borttogos två, de öfriga reparerades. Fönsterkarmar och bågar lagades eller gjordes nya, och glas insattes, trävirket i fönster och dörrar målades. Sopkurarna borttogos, och en mindre utbyggnad af kalksten uppfördes i ett hörn, för det ändamål träkurarna förut fyllt. Portalerna blefvo pietetsfullt reparerade (se pl. 14 och 15). Skadade delar afgötos i gips, och efter dessa modeller höggos nya stenar vid Yxhults stenhuggeri. Ett gammalt tympanum, märkt 1617 och prydt med vasavapnet och hertig Carl Philips namnchiffer, uppsattes, såsom nämnts, öfver den ena portalen i sydväst, där det tvifvelsutän förut suttit. Ingen ny komposition

tillkom, utan allt utfördes exakt efter det gamla. Några under en gången tid ändrade delar borttogos och ersattes med andra efter de ursprungliga mönstren.

Alla listverk å portalerna inne på gården belades med bly- eller kopparplåt till skydd mot vattnets inverkan. Detta skedde äfven på den nya stora portalen på utsidan, där jämväl en, år 1900 uppsatt, men redan vittrad, maskaron (krigarhufvud) af sandsten, på tillverkarens bekostnad, ersattes med en ny.

Portgången hade år 1905 affärgats och stensatts samt fått en ny kalkstenssockel äfvensom försetts med en prydlig taklykta i renässansstil, utförd i konstsmide af smidesmästaren Holmberg i Örebro, som äfven tillverkat det vackra järngaller och den ståtliga portklapp, som pryda ingångsporten.

Diverse under reparationen 1897—1900 funna gamla skulpterade stenar uppsattes i gårdens väggar, såsom t. ex. två portalplattor, en på hvar sin sida om porten, m. fl.

Åren 1904 och 1905 reparerades landshöfdingens våning, och trappan i nordost om-lades. År 1905 inreddes, två trappor upp i väster, ett nytt rum för landtmäterikontoret, och 1906 reparerades landskontorets lokaler. År 1907 inreddes, på föreningens för ett kulturhistoriskt museum i Örebro bekostnad, dels en stor sal två trappor upp i söder, dels ett rum i barfriden därinvid. Rummen fingo nya golf och tak, putsades och affärgades i hvitt. Trävirket målades. I det yttre rummet insattes hyllor och skåp för bibliotek, och i salen monterades för utställningsföremålen.

Innevarande år (1908) har större delen af landskansliets lokaler undergått en mycket välbehöflig reparation, hvartill riksdagen lämnat 4,000 kronor.

* * *

Vi hafva nu hunnit slutet af denna det gamla Örebro slots byggnadshistoria och sett, hurusom vid utgången af år 1900 slottet stod ånyo prydligt restaurerad eller, rättare, till det yttre i väsentliga delar ombyggt. Fogstruket grått, som det yttre nu är, torde det hålla sig bättre än förr, men puts med vitkalkning hade varit den historiska utstyrelsen af väggarna.

Torntaken äro ej heller historiska, utan komponerade med hänsyn till taktäckningsämnet. Hvad som dock näppeligen torde kunna godkännas, är den ornering af gråhvit skiffer, som inlagts i det eljest mörka taket. Den tillhör en helt annan stil och ett helt annat tidsskede än slottet, och likaså torde lämpligheten af trappgafvel å det urgamla tornet vara ganska tvifvelaktig.

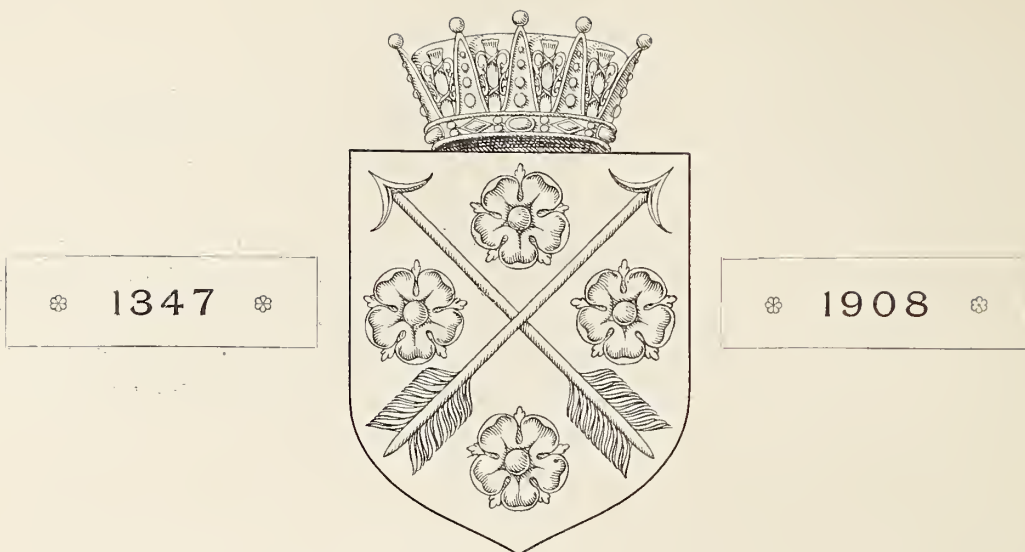
Härmed må nu vara huru som helst, ståtligt och vackert är slottet som det nu står i sitt nya skick. Må det nu blott kunna få så förblifva, och må det kunna få så underhållas, att ej förfallet åter inträder och de sorgliga förhållanden upprepas, som vi här hafva sett alltför ofta återkomma. Ägnas icke slottet, med dess skyddsmurar och kajer, en oafåtlig tillsyn, och botas ej skadorna genast de visa sig, är förfallet snart åter i gång.

För att kunna sköta det hela som sig bör kräves mer än de 200 kronor om året, som nu äro för slottets ordinarie underhåll anslagna. Behöfves nu mer, skall beloppet ena året om hösten begäras för att, i bästa fall, erhållas påföljande år på sommaren. Skadorna hafva då vuxit, och penningarna varda otillräckliga.

Att våra läsare icke kunnat med intresse följa de många enskildheter, som vi, för fullständighetens skull, i denna Örebro slotts byggnadshistoria intagit, är klart, men då vi nu nedlägga penna och ritstift, sker det under förhoppning, att vi genom vårt arbete åtminstone hos några kunnat väcka intresse för den åldriga byggnaden, och att vi måhända kunnat bidra därtill, att dess bestånd för framtiden skall bättre skyddas och tillgodoses än tillföre.

Fig. 31. Stora portalen till Örebro slott efter restaurationen 1897—1900.

STÅTHÅLLARE PÅ ÖREBRO SLOTT.

I äldre tider omhänderhades slottet och länet för konungens eller länsherrens räkning af »advocati castri», »foghater», fogdar eller höfvidsmän, men ofta skötte länsherrarna själfva sina angelägenheter. Hertig Carl utnämnde 1579 (?) Jost Kurtzell till *ståthållare*, och sedan 1634-års regeringsform antagits, kommer titeln *landshöfding* i länet till den af ståthållare på slottet.

Grandinson har i sitt här ofta åberopade arbete (sid. 84 ff) meddelat en af honom utarbetad förteckning å slottets och länets styresmän. Denna förteckning återgifva vi här, med Grandinsons benägna tillstånd. Dock hafva vi utelämnat större delen af noterna.

Förteckningen lyder som följer:

År 1347 nämnes i samband med Örebro en *advocatus*

KNUT MATTSSON af släkten, som förde ett hjorthorn i vapnet. Det säges icke, att han är *advocatus* på slottet, och uppgiften kan icke med full pålitlighet användas till bevis för slottets existens, men uteslutet är det ej, att det just var på Örebro han var konungens fogde.

Den förste kände innehafvaren af titeln *advocatus castri Orabroensis* är mecklenburgaren

RUDOLF von der DOLLEN, kallad så i ett bref af $17/6$ 1377. Han nämnes $16/1$ 1367, men utan titeln, och $25/4$ 1382 är han tillbaka i Mecklenburg.

CURT von ALEN, också en mecklenburgare, var »foghate» i Nerike 1386 och utan tvifvel höfding på slottet.

ALGOT MÅNSSON (Sture), höfvidsman på Örebro $30/5$ 1392.

PETER MAGNUSSON 1405—1411.

JÖNS LAURENSSON 1413?—1415? (enl. Styffe 1419).

Som drottning Philipppas fogde anföres

OLOF GRIIS 1422.

MATTHIAS KÄTTILBERG 1432?—34.

ENGELBREKT ENGELBREKTSSON 1434(35)—36. Som hans fogde nämnes brodern *Nils*.

CARL KNUTSSON (Bonde) 1436—40? Han sände enl. rimkr. Hans Medvik att taga slottet af Engelbrekts svenner. Vid Pukes angrepp var *Nils Nilsson* fogde å Carls vägnar.

GREGER BENKTSSON (Læma) 1445 å drottning Dorotheas vägnar.

NILS JÖNSSON (Oxenstierna) 1448?—50.

ERENGISLE NILSSON (till Hammarstad) 1450—52.

Sedan slottet en tid förvaltats för konung Carls egen räkning¹⁾, innehades det ungefär ett halft år af

GUSTAF OLSSON (Stenbock) 1454—55.

Den 3 juni 1456 är

ERIK PEDERSSON höfvidsman å konung Carls vägnar.²⁾

ERIK von LIPEN 1458?—64.

KETTIL CARLSSON (Vase) 1464 till sin död ($11/8$ 1465)?

ERIK NILSSON (Oxenstierna) 1465?—67?

Efter dennes fördrifvande lydte slottet för tredje gången omedelbart under konung Carl. Fogden heter

NILS SVENSSON 1469.

STEN STURE d. ä. 1470—82. Under honom fungerar som fogde *Borcqvard Hansson* 1478—81.

SVANTE NILSSON STURE 1482—98.

JENS FALSTER 1499?—1502.

SVANTE NILSSON STURE för andra gången 1502—07. Som hans fogdar förekomma *Hemming Gagge* i ett bref af $17/5$ 1505 och *Sander Arendszon* $3/9$ 1506.

¹⁾ Till uppgiften om Carl Benktssons (Färla) höfvidsmannaskap 1452 har källan icke funnits.

²⁾ Styffe anför efter original i Danska Geheime Arkivet en handling från $1/2$ 1472, hvarefter en *Erik Jönsson* af Hallqved, »som innehade Örebro, var död en god stund», förrän Christiern I blef konung i Sverige. Hör denne E. Js höfdingedöme till 1440-talet?

ÅKE HANSSON (Tott) 1507(08)—1510.

Efter en tid var det åter i Svantes händer, och han behöll som slottsfogde Åkes tjänare *Gustaf Thorstensson*, hvilken äfven stod kvar under

STEN STURE d. y. 1512.

ERIK ABRAHAMSSON (Leijonhufvud) 1512?—1520.

ANDERS PERSSON till Strö 1520—22.

LARS SIGGESSON (Sparre) 1525—† ¹²/₁ 1554.

ERIK KNUTSSON 1554—1563.

JOEN SKRIFVARE 1564?—65.

LARS JONSSON 1566?—† 1567?

SONE JONSSON, förut fogde i Kumla och Sköllersta, 1569?—70?

MÅNS KNUTSSON, till Aspeberg, fogde i Östersysslet 1566—67?, 1571; var kvar ännu ⁷/₁₀ 1578?

Det var troligtvis, när Måns Knutsson afgick, som hertig Carl till ståthållare öfver Nerike utnämnde

JOST KURTZELL, hvilken förblef i denna sin egenskap, till dess han afled den 23 april 1606.

Till hans efterträdare, «ståthållare utöfver allt Nerke så ock höfvidzman uppå vårt slott och stad Örebro» kallade konung Carl IX

BO RIBBING till Säby ⁴/₅ 1606. Han var förut ståthållare öfver Värmland och Dal, men aflöstes nu där af Olof Christoffersson.

Ribblings ståthållarskap tyckes ha gått tillända vid konungens död. Örebro slott och län blefvo hertig Carl Philips egendom i enlighet med donationsbrevet ¹²/₁₂ 1609 och förvaltades under drottning Christinas omedelbara uppsikt.

Såsom hennes och hennes »yngste sons troman och ståthållare öfver Södermanland och Nerke» nämnes i ett hennes bref af ¹¹/₃ 1615

AXEL RYNING till Tuna. Denne har egentligen varit höfding på Nyköpings slott och har måhända icke befattat sig med slottet i Örebro, för hvilket kanske änkedrottningen det ansett vara nog med en inför henne själf allenast ansvarig slottsfogde.

Sedan Carl Philip aflidit, utnämndes af konung Gustaf Adolf

BROR ANDERSSON (Rålamb) ⁶/₆ 1622 till ståthållare öfver Nerike och Värmland. Den 1 juli flyttades han till Västmanland, och samtidigt (⁴/₂) gafs Värmland åt Bo Ribbing tillbaka. Nerike nämnes ej i samband med hvarken den ene eller den andre, och ej heller har riksregistraturet fullmakt som landshöfding i Nerike för någon annan. Jag har ofvan sökt förklara det så, att Nerike och Örebro förpantades till änkedrottningen och därigenom undandrogos den kungliga intressesfären.

Efter Christinas död har

*BO RIBBING*¹⁾ med sitt län Värmland äfven förenat Nerike²⁾, till dess han 1628?³⁾ aflöses af

CARL BONDE (frih. till Laihela 1651), hvilken ⁴/₂ 1633 inkallades i riksrådet, men ännu en tid stod i spetsen för länet.

GUSTAF ERIKSSON LEIJONHUFVUD till Hjälmsberg och Ådö, utn. ⁴/₁₀ 1634, tillträdde ¹⁷/₁₁ 1634, afsked »som en gammal och uttröttad tjänare» 1648. Värmland blef ¹⁵/₃ 1639 eget län under Olof Stake.

CHRISTER BONDE, frih. till Laihela, förut landshöfding öfver Nora län, ²⁸/₃ 1648 äfven öfver Nerike, riksråd 1653.

GUSTAF SOOP, frih. till Limingo, utn. ²²/₇ 1653 till landshöfding öfver Nerike, Norabergs och Lindes bergslager. Blef ¹⁴/₁ 1654 äfven landshöfding öfver Värmland, hvarvid Nerike och Värmland sammanslogos till ett län. Kallades af Carl X till Danmark, riksråd.

ABRAHAM LEIJONHUFVUD, frih. till Ekeberg, assessor i bergskollegium, utnämnd i augusti? 1658, död 1676.

JACOB FLEMING, frih. till Lais, utn. ¹⁰/₈ 1676, var förut landshöfding i Kronobergs län och skulle stanna där tills vidare. Hans plats i Nerike skulle skötas af den nye landshöfdingen i Kronobergs län Lilliecrona, men som vice fungerade i slutet af augusti och början af september *Henrik Falkenberg*, och senast den 15 september har Fleming själf öfvertagit länet. Efter icke fullt ett år förflyttades Fleming till Västernorrland.

MÅRTEN REUTERCRANTZ, hofstallmästare, utn. ³⁰/₇ 1677, † ¹⁵/₁₁ 1680.

CLAES FLEMING, frih. till Liebelitz, landtmarskalk vid 1680-års riksdag, utn. ¹⁷/₁₁ 1680, president i reduktionskommissionen m. m. och därför flyttad till Upsala höfdingedöme, som afstods af

GUSTAF LILLIECRONA, utn. ²⁹/₃ 1681, president i kammar- och kommerskollegium samt statskontoret 1685.

DIDRIK WRANGEL, frih. till Adinal, landshöfd. i Österbotten, utn. ⁹/₉ 1685, kgl. råd och president i bergskollegium ⁷/₆ 1693, grefve s. å. Hans sista skrivelse som landshöfding i länet är undertecknad ³¹/₁₂ 1693.

FROMHOLD FÄGERSKÖLD, öfverste för lifregementet till häst, utn. till generalmajor och landshöfding ²⁰/₁₂ 1693. Död ²⁹/₁₀ 1706.

Länet stod vakant till ¹²/₈ 1707, då

¹⁾ Någon fullmakt att vara ståthållare på Örebro slott eller öfver Nerike finnes icke i RR. hvarken för Bo Ribbing eller Carl Bonde under åren 1625–28.

²⁾ KA. 1626 n. 1 intygar, att Bo R. i mars 1626 varit ståthållare, och att han kvarstod ²⁴/₁₀ 1627, framgår af ett bref af detta dato i RR. om adelns rusttjänst. KA. 1628 n. 9 nämner honom också som ståthållare. Där finnas äfven bref till Carl Bonde, dat det första ¹²/₁₂ 1628.

³⁾ Bref till Carl Bonde om förhållanden i Nerike i RR. i febr. 1628 (t. ex. ¹⁰/₂. — ²⁸/₂). 1628 läggas Nora och Lindes bergslager under Carl Bondes ståthållaredöme. RR. Han måste väl då varit utnämnd i Nerike. Han betitlas så ¹⁹/₂ 1628. RR. fol 624 v.

SALOMON CRONHJELM, frih., kammarherre och stallmästare, utsågs till dess höfding. Blef $\frac{2}{1}$ 1714 ombudsråd vid handelsexpeditionen och slutligen riksråd och grefve.

CLAES EKEBLAD, frih., generalmajor, utn. i Cronhjelm's ställe $\frac{2}{1}$ 1714, riksråd och grefve 1719. Under några månader 1718 uppehölls tjänsten af

G. Funck, sedermera landshöfding i Västmanland.

CONRAD RIBBING, frih. till Gimmersta, utn. $\frac{9}{5}$ 1719, förut lagman i Nerike, vice landshöfd. i Östergötland m. m., $\frac{1}{10}$ 1729 president i bergskollegium.

ERIK WRANGEL, frih. till Säby, transporterad från Skaraborgs län $\frac{1}{10}$ 1729, kallad till riksråd $\frac{31}{3}$ 1739.

NILS REUTERHOLM, frih., utn. $\frac{30}{5}$ 1739, förut landshöfd. i Stora Kopparbergs län, afsked $\frac{5}{11}$ 1756 för »ålderdom och felande syn», † $\frac{4}{12}$ 1756. R. begagnade på äldre dagar namnstämpel. Hans son *Esbjörn Christian R.* skötte ämbetet vid några tillfällen.

JOHAN RÅFELT, revisionssekreterare, utn. $\frac{5}{11}$ 1756, k. maj:t beviljade $\frac{15}{11}$ tjänstebyte mellan honom och landshöfdingen i Älfsborgs län.

ADOLF MÖRNER, grefve, utn. $\frac{15}{11}$ 1756, utbytte med k. maj:ts bifall $\frac{20}{3}$ 1766 sitt län mot Stora Kopparbergs, men hann icke tillträda den nya tjänsten. † $\frac{31}{8}$ 1766.

JOHAN ABRAHAM HAMILTON, frih., förut landshöfding i Stora Kopparbergs län, utn. $\frac{20}{3}$ 1766, afsked $\frac{10}{6}$ 1780. På Hamiltons framställning beslöt Gustaf III den 11 febr. 1779, att Värmland skulle bilda ett särskildt län. Det myckna arbetet hade orsakat, att vice landshöfding för Nerike måste tillförordnas under några år. Som sådan fungerade lagmannen *Jacob Ludvig von Schantz*, konstituerad $\frac{31}{12}$ 1772, fullmakt $\frac{12}{2}$ 1773, tilltr. $\frac{3}{3}$ s. å.

EVERT AUGUST FRANC, öfverste, utn. $\frac{10}{6}$ 1780¹⁾, afsked $\frac{21}{4}$ 1796.

CARL DIDRIK HAMILTON, öfverstekammarjunkare, utn. $\frac{21}{4}$ 1796, afsked 1801.

SALOMON LÖVENSKÖLD, hofmarskalk, vice landshöfd. för tre månader $\frac{17}{2}$ 1801, ord. $\frac{16}{6}$ 1801, frih. 1810, president i bergskollegium och afgick från länet $\frac{2}{4}$ 1816.

NILS GYLDENSTOLPE, grefve, tillförordnad $\frac{2}{7}$ 1816, hade från och med $\frac{1}{1}$ 1831 beständig tjänstledighet. Ämbetet förvaltades af grefve *Nils Snoilsky* — $\frac{1}{10}$ 1833, *Axel Reinhold von Sydow* $\frac{1}{10}$ 1833— $\frac{28}{8}$ 1834 och den återstående tiden af *Vilhelm Albrekt Dorchimont*.

ERIK JOHAN BERGENSKÖLD, justitiekansler, utn. $\frac{16}{8}$ 1835, afsked $\frac{14}{2}$ 1856.

JOHAN CARL ÅKERHJELM af Margretelund, kammarherre, utn. $\frac{14}{2}$ 1856, tilltr. $\frac{19}{3}$ 1856, afsked $\frac{5}{5}$ 1876.

PER AXEL BERGSTRÖM, förutv. statsråd, presid. i kammarkoll., utn. $\frac{5}{5}$ 1876,

¹⁾ $\frac{12}{9}$ 1780 inberättade Franc till k. m:t, att han tillträdde länet. I juli 1788 var v. Schantz ånyo tillförordnad landshöfding.

tilltr. $23/5$ 1876, † $23/8$ 1893. Under den tid landshöfding Bergström år 1888 var justitie-minister, tjänstgjorde *Robert Dickson* som tillförordnad.

AXEL JOHAN GABRIEL SVEDELIUS, ledamot af riksdagens första kammare, chef för Uddeholmsverken, utn. $18/9$ 1893, tilltr. $13/10$ s. å., afsked $13/9$ 1904.

CARL FREDRIK THEODOR NORDSTRÖM, generaldirektör och chef för kungl. järnvägsstyrelsen, utn. $23/9$ 1904.

Stenkula, funnen på västra sidan af slottet

BILAGOR.

I föreliggande arbete har det alltemellanåt omtalats möbler och andra inventarier å Örebro slott och påpekats, att rummen i slottet just aldrig, åtminstone sedan detsamma 1627 blifvit färdigt, varit på något mera framstående sätt möblerade och utstyrda, med undantag af vissa för Carl IX:s räkning omkring 1688 iordningställda rum.

Då det emellertid kan vara af kulturhistoriskt intresse att se, huru utvecklingen i detta afseende varit, bifogas här dels afskrift af vissa inventarier, dels utdrag ur sådana. Vid verkställande af utdragen har det från de äldre inventarierna uteslutits matvaror och från de yngre en oändlig mängd skräp. I texten anföras å några ställen exempel på dylika saker. Det första inventariet (bil. 1), som är af 1525, finnes intaget i Gustaf I:s registratur, men är här återgifvet efter Hildebrand, Sveriges medeltid. Det nästa (bil. 2), af d. 4 februari 1554, är ett utdrag (matvaror, kreatur o. s. v. äro uteslutna) af det inventarium, som efter länsherren Lars Siggesson Sparres död upprättades. Gustaf Vasa var missnöjd med detsamma och ansåg, att det bort vara rikare. Ett nytt upprättades den 22 februari samma år, men visade sig vara fattigare.

Inventariet för 1589 (bil. 3) afser endast »fateburen» och visar tillgångar på diverse bonader, himlar o. s. v., men naturligen funnos ock bänkar, stolar, bord, m. m.

Nästa inventarium är af 1654 (bil. 4) och utgör den till 1655 balanserande behållningen i inventarier. Från originalhandlingen är ordagrant afskrifvet hvad som rör »herre-» och »spijse fateburen». Det öfriga, vissa möbler och andra persedlar (»bohagspertzeler»), är hopplockadt från olika ställen i handlingen.

Den uppgift å inventarier i möbler m. m., som i bil. 5 meddelas, är sammanförd ur ett syneprotokoll af 1681, som finnes i kammararkivet (Örebro läns verifikationer för sagda år). Af bilagan synes, huru pass litet rummen voro möblerade. Rummens namn äro återgifna med den stafning, som i verifikationerna användts.

I flera inventarieprotokoll från 1690-talet finnas i hufvudsak de möbler m. m. intagna, som, förutom de från Käggleholm till Örebro omkring 1688 öfverförda möblerna, uppräknas i bil. 6. Denna är sammanförd efter ett vidlyftigt inventarieprotokoll af 1695, förvaradt i länsarkivet. I bil. äro rummens och inventariernas benämningar återgifna med den stafning, som förekommer i originalet.

Bilagan n:r 7 är »Kiegleholms inventarium 1695», d. v. s. förteckning öfver den del af Kiegleholms rika inventarier, som fördes till Örebro slott. Dessa saker förskingrades under 1700-talet. En del, det mesta, såldes efter hand eller fördes till Stockholm, men diverse »turska tapeter» flyttades ned i residenset på Borggårdsholmen, hvilket synes af bil. 8, utdrag ur ett den 29 mars 1753 upprättadt inventarium. Af detta inhämtas, att all bättre möblering i själfva slottet var borta. Däremot voro kansli- eller landskontorsrummen å Borggården, som det vill synas, anständigt möblerade. I residenset hade antagligen landshöfdingarna egna möbler.

Efter den stora ombyggnaden 1758—1764 funnos ej längre några staten tillhöriga möbler och inventarier på slottet annat än i ämbetsrummen, och så är händelsen fortfarande, med undantag af tre porträtt och en gipsbyst i landshöfdingens våning.

Bil. 1.

INVENTARIUM PÅ ÖREBRO SLOTT 1525.

Malt, kött, råg, öl, rågmjöl, korn, otröskadt blandkorn, smör, bast, barkade hudar, talg.

Gamla grytor, en gammal kittel till en fjärding, stor bryggpanna, brandjärn, köttyxa, bryggekär, småkar, säar, kar att salta kött i, öskittel, grytor, kittel på $\frac{1}{2}$ tunna.

Räckebolster, gammal, 5 hyenden, 2 ryor, 2 skinnfällar, ett hufvudbolster, 2 lakan, åkläde.

2 borgestop, 5 stora ölträn, 7 öltunneträn, kärna, mjölkbunkar, ämbar.

Plogar, årder, liar, vagn, oxeok, arbetselar, järnharf.

Krampesill, saltgrön ål, lax, braxen, långor, baggetorsk, själsäck, strömming, 2 klofvar spettfisk.

3 borddukar, 9 röda fat, 5 röda tallrikar, 12 hvita fat, 50 hvita tallrikar, 12 äskebollar, 18 små bollar, 5 hankestop.

(Gustaf Vasas registratur I).

Bil. 2.

INVENTARIUM FÖR ÅR 1554.

Thetta Inventarium Beschreffs på Örebro slott effter Saligh Her Lars Siggesson. I thesse godemens nervare, som är Niels Tulsonn, Bröniell Bengtson, Börje budde, Bertill Nielson Borgmest, Lång Hendrich, Clas grytegiutare och Jacob Bom, Then 4 Februarij ano etc. 1554.

*Uti Fateburen.**Reche bolster.*

Engilsth Bolster med fiedrar och half slittitt engilskt war	2 st.
Spisse bolstrar medh fieder och grå wanmals war	3 st.
Spisse bolst. medh fiedrar och hwitt wanmals war.....	1 st.

Suma Reche bolster 6 st.

Huffde bolster.

Huffde bolster medh fiedrar och half slittitt engilskt war	1 st.
Spisse huffde bolster half slittne med grå wanmals war.....	5 st.

Suma Huffde bolster 6 st.

Halffslittne Läderlakann	2 st.
Ny grann Lakann med 2 ^{1/2} bredh	1 par.
Ny groff lakann med 2 ^{1/2} bredh.....	1 par.
Ny Lakann aff groffth läreffth med 2 bredher.....	4 par.
	Suma 6 par.
Halff slitin wepa aff gull fodduck	1 st.
Gamall wepa aff gull fodduck	1 st.
Halffslittne grå wepor	3 st.
Halffslittin hwitt wepa	1 st.
	Suma 6 st.
Ny Rijdz täckenn med hwitt och swartt.....	1 st.
Halff slittith rijdz täckenn medh rödth och gullth	1 st.
	Suma 2 st.
Halff slittne akläden	4 st.
Halff slitne tapetr	4 st.
Benche dynor med korssöm under medh hwitt läder 5 al:r längh	1 st.
Läder Benche dyno om 5 al:r längh	1 st.
	Suma 2 st.
<i>Hyender.</i>	
Halff slitten hyende med korssöm under med skin	7 st.
Halff slitten hyende med korssöm	2 st.
Halff slittin hyende under med läreffth.....	1 st.
	Suma 10 st.
Ny gran skiffwe duck med 3 breder och 5 aln längh	1 st.
Ny duck medh 2 bredder 5 alnar längh.....	1 st.
Ny duck medh 3 bredder 4 ^{1/2} alnar längh	1 st.
Gamall duck medh 2 bredder 5 alnar längh	1 st.
	Suma 4 st.
<i>Bord dukar.</i>	
Grann blagars Duk om 14 alnar längh	1 st.
Groff blagars Ducker halff slittne, en om 16 al:n then andre 8 alnar	2 st.
	Suma 3 st.
Halffslittne hand kläd.....	2 st.
<i>Dreckter.</i>	
En Sothth Dreckth med 7 sprongade wådar och 4 kögel stycken utij koungl. makett	1 st.
Gamble Tack dreckth utij jungfru-kammaren.....	1 st.
Gamble tackdräkt utij borgstugu och utij en kamare	2 st.
	Suma 4 st.

Bonatt.

Gamall bonadtt utij borgarstugu om 40 aln. långh	3 st
Gamall bonatth utij Jungfru stugun	1 st.
Suma Bonatt	4 st.

Tafflor.

Gamble flamske tafflor stor och små halff slittne	17 st.
Inventariet upptager äfven ett »sägerverk» = urverk	

Bil. 3.

FATBURS RECKENSKAPH PÅ ÖREBRO SLOT

ANNO 1589.

(Ur handlingar rörande slott och gårdar. Örebro slotts räkenskaper för 1589. Kammararkivet.)

*Herre Fatburen.**Inventarium.**Siden tygh.*

Gull Cordentaffts bord-himell med tre dussin Sölffweskirs knappar och Gule silckis quasster	1 st.
Blå Cordentaffts senge himell med Gule Cordentaffts-Kapp	1 st.
Rödh Sindels senge himell med rödh och grön sindelskapper	1 st.
Röd silcke sparlacken 3 w:r om 16 breder med fördelte letter	3 st.
Halff Siden sparlacken 13 breder	3 st.
Senge kappor utan frandz	1 st.
Gull Cordentaffts förhengere	3 st.
Blå Cordentaffts för heng	3 st.
Röd och grön sindels för heng	4 st.
Blå Sidenn taffts wekre öfwer enn dunbolster	1 st.
Flamsk täckenn	1 st.
Röd engilst skinedug 4 st. om 15 alnar 1 1/2 kvarter.	
Röd skinedug — 3 1/2 aln	2 st.
Grönn Enngilsk duger 2 st. om 10 alnar 2 1/2 kvarter	

Bil. 4.

UTDRAG UR RÄCHNINGH FÖHR ÖREBRO SLÅTZ INVENTARIUM

PRO ANNO 1654.

(Örebro Landsbok för år 1654. K. A.)

Behollen Summa till A:o 1655

Nembl. Penningar	96: 10: 4 4/5.
13 schptz 4 1/2 tz. stånejärn etz. (diverse materialier).	

Herre Fateburen.

Sparlacken: 1 Grönt och brunt camfas 7 wåd:r, Kappan Sundher; 1 Rödt och grönt Sindel 19 wåd:r
Sunder; 1 Brokot af Sindel odugl.

Fönster Förhängen: 1 Grönt Sindel 4 wåd:r förnöt; 1 Illen grofgrön 3 wåd:r gam:lt och malätet.
Dijnor: 1 Tripz Swart $3\frac{7}{8}$ aln gam:lt och maläten; 1 af brunt Samet gam:lt Sönder.

Wäggekleden och Klädesdukar: 1 Flamsk Tapet; 1 Dito bonat; 23 al:r Rödt Halfängelst i 6 stycken mit i 2 refne, räcknas allenast halfwe bredden; 32 al:r $2\frac{1}{2}$ q:tr halfängelst i 7 stycken gam:lt; 2 al:r Dito rödt i 2 st:n ihoopa Sijdt; 4 al:r Grön Engelst Duk gam:ll och odugl. — Kan intet werderas —; 93 al:r Rödt Klede i Ståthållare byg:n opslaget på wäggiorne gam:lt.

Spijse Fateburen.

Bänkekleden och Täckten: 23 $\frac{1}{2}$ aln Rödt och gult i 2 st. gammalt; 39 aln. Rödt och gult Bänke-Klädhe; 10 aln. Rödt och gult; $3\frac{1}{4}$ al:r Åkledeswäf 1 wådha; 1 Täckte medh hwit och swart.
Örnegått: 2 medh Linnewäf gamble; 1 medh Engelst war gam:lt; 3 st. Gamble Dijner.

* * *

Dessutom funnos en mängd bohags»pertzeler», såsom lås, nycklar, fönsterluckor o. s. v. samt följande:

Möbler: 56 Enmans Stolar; 18 st. Enmans Stolar; 1 Skåp i Sölfwer-Cammaren; 2 Små Stolar; 1 Half Säng; 1 Bordh.

Andra Perzedlar: 1 Kopparkanna; 1 målat pipe Kanna; 3 målade kosor; $2\frac{1}{2}$ Jerngryta odugste; 1 Senapsqwarn Sundher; 1 Hink medh ringar; 4 Eldskiöfflar; Jern Bizmar odugste.

Koppar: 1 Inmurat panna i brijg Huset om 16 tz.; 1 Dito i Badstugun om 4 tz.; 1 Guten Koppar Kanna; 2 st. Watukanner om mf 13.

Mäzingh: 1 Liusestaka medh 4 piper; 8 Liusestakor om 15 mf, alt Sundher; 3 mäzing bäcken; 2 Dito Sunder; 1 Handfaat med jerngrepe; 1 Fater Krantz Sunder.

(Sågeredskap, smedieredskap, Fångetygh, Archlijsaker.)

Hela »behållne ballancen» tyckes hafva haft ett värde af 2,917. 3. 2 $\frac{1}{50}$ daler kmt.

Bil. 5.

UR ÖREBRO LÄNS VERIFIKATIONER FÖR ÅR 1681.

Inventarier

Rundelen el:r Hennes M:tz drottning:s matsahl: 1 St. ovalt bordh medh fötter.

Drottningens Sänge Cammar: 1 St. fyrkantigt bordh medh footh.

Konungens Stora Matsahl: 1 St långt bordh medh footh; 1 St. lijtet Skäncke bordh; 2 St gl. Säten.

Förmaket till Westre Norre Rundhelen: 1 St. hylla af 2:ne breder; 1 St. långt bordh medh footh; 1 St. Bordz bladh Uthan footh.

Rundelen: 3 St. öfverteckte Sängier; 2 St. långa Bordh medh fötter; 1 St. säte el:r Bohl.

Cammaren nest Sunnan förmaket: 1 St. långt bordh; 2 St. Bäncker; 1 St. öfvertäckt Säng medh Swarfwe-Pelar el:r Stollpar.

Utskrifnings Sahlen: 1 St. ovalt bordh; 1 St. Högmans Stohl.

Östra Söra Rundelen: 1 St. täckt Säng medh Swarfwe Stolpar och Pellar kring om både Sijdor.

Förmaket till Uthskrifningz Sahlen afdehlt: 2 St. Bordh; 2 St. franssöska Sängar; 2 St. gl. conter-feij; 1 St. lång bänck.

Förmaket till Hertig Johans Rundel: 1 St. gröndt Skänckeskåp medh låäss, nyckell och 2 par gångejern; 1 St behållen Säng medh Täckte och Peel; 1 St. Gemennere d:o medh täcke och een liten Peel; 1 St. långt Bordh och et Säte der till; 1 St. Enmans Carmestohl.

Hertig Johans Rundel: 1 St. Ekesäng medh täcke, något Sönder; 3 St. långa bordh.
Sahlen 2 tr. upp: 2 St. Bohl; 3 St. Bänckar; 2 St. Säten.
Arrest Cammaren der mitt emooth: 3 St. bänkar; 1 St. Sätthe; 1 lijten Säng; 1 St. gl. Gemeen
 Stoohl; 1 St. lijtet gement bordh odugl.
Cammaren mitt öfver Cantzeliet: 1 St. öwertäckt Säng medh Peell; 1 St. lijtet gammalt Bordh.
I Secreterarens Contor: 1 St. lijten Bordh, låda medh 3 hyllor; 1 St. afdehlt Booklåde med 24
 rum; 14 St. hyllor rundt omkring.
I Cammererarens contor: 2 St. Små Skrifbordh; 1 St. Större dito i fönstret Uthan footh; 10 St.
 Bookhyllor, 2 St. afdehlte hyllor dito, är 12 rum i hwar hylla.
Stora Kongz kiöcket: 1 St. lijtet bordh, 1 St. långt Säte, 1 St. Mangell medh 4 kafler ferdig, 1 St.
 långt Sete, fötterne sönder.
Wachtemestere Cammaren: 1 St. lijtet slag Bordh odugelig.
Bohr Stufvan: 10 St. Bänckar.
I Rundelen Nest Bårstufvan: 3 St. Eke liusstackar medh fötter, 5 St. dito fötter Uthan Pipor.
Sölfwer Cammaren: 1 St. gemeen Säng.
Backare Cammaren: 3 St. gl. bordh.
Cammaren Innanföre: 1 St. långt bordh.
Nederst I Katck Rundeten: 3 St. Bordh medh fötter.
Härre Kiältaren: 1 St. Stoorrt owalt bordh.

Bil. 6.

Förteckning å de möbler m. m. å Örebro slott, som 1695 funnos i de särskilda rummen, för-
 utom de inventarier, som i bil. 7, Käggleholmsinventariet 1695, uppräknas.

Uppgifterna äro hämtade ur syneprotokollet af 1695. Äfven möbler i byggnaderna på Stora
 borggården äro medtagna.

Stoora Kongz Kiöcket: 3 st. långa bord med fötter, 1 långt säte.

Cammaren der Innanföra: 1 gl. kiök skåp utan dörr; 1 lång bänk.

I Gambta Lands Contoiret och Cansettiet: 2 st. afdelta hyllor med 12 rum i hwardera; 1 lång
 kista med låås och Nykel.

Nya Landt Ränterijet: 1 ovalt bord med foot; 1 långt gl. Dito; 4 st. stolar; 1 beslagen kista med
 3:ne låås och Nyklar.

Bårstugan med Rundeten der innanföre: 1 grön säng med tak ofärdig; 1 hwijt Dito; 1 hwitt bords
 blad utan foot; 7 st. bänkar söndriga; en sänge pall; 3 st långa bord med fötter.

Uti Rundelen: 1 gl. bord foot; 1 säng odugl.

Silf- etter Arest Cammaren: 2 st. bohl.

Bagar Cammaren: 1 färdig mangell; 2 st. bord med fötter; 1 hylla med 4 rum, en bordskifwa.

Andra Wåningen i Slättet.

Förmaket titl Konungens Logiementer: 9 st. stora konterfey något förfalna; 1 lång bänk.

Öster Norra Rundelen etter Kongens Matsal: 1 stort ovalt bord med foot.

Konungens Säng Cammare: 2 st. fyrkantiga bord med fötter; 1 fransösk säng; 1 nattstol med en
 liten tennpotta; 1 Eldskåfwel.

Andra förmaket titl Arnheims Cammar: 1 litet bord gl.

Första Cammaren: 1 fyrkantigt bord med foot; 1 Eldgaffel; 1 fransösk säng; 1 Nattstol med en stor copper-potta.

Andra Cammaren: 1 fransösk säng; 1 nattstol med koppar-potta.

Utskrifnings Salen: 1 stort ovalt bord, 1 long bänk.

Östra Söra Rundelen: 1 tak säng med swarf Wade stälpar.

Förmaket till de i H:r Landzhöfd. Flemmings tid afdelta Cambrar och utskrifning Salen: 4 st. nya bord; 2 st. gl. konterfej; 1 gl. söndrigt bord med foot.

Förmaket till Westra Södra Rundelen som tillförene är kallat Härtig Jans Cammar: 1 bordskifwa. *Rundellen:* 2 st. bänkar.

Canselliet: 3 st. nya bord i fönstren utan fötter; 1 furukista med låås Nyckel och handtag; 2 st. stora pappershyllor; 1 skåp med 2:ne dörrar, gångjärn och lås; 1 stort ovalt bord med foot; 1 långt Dito med foot.

Riks-Saalen: 3 longa bord med fötter.

I H:r Landzhöfdingens Nya byggning (på Borggården).

Stoora Salen: 1 ovalt bord med foot; 1 Eldskifwa.

Maat Cammaren: 1 ovalt bord med foot; 1 lijtet skiänkeboord.

Cammaren innanför: 1 stort wijth Skåp med gångjärn lås och Nykel.

Cammaren der näst: 4 gl. 4-kantiga boordh.

Säng Cammaren: 1 nytt och 1 gl. bord; 1 fransösk säng.

Jungf. Cammar: 1 gl. bord; 1 Skiänk skåp Rödt; 1 Dito annat Skåp; 1 Fällbänk.

Bagare Stugan: 1 stort gl. Skåp med 4 dörrar; 1 gl. bord med foot; 1 Sääte.

Cammaren mitt emot: 1 litet bord.

Kiöket: 2 st. hyllor af: d 9 rum; 1 gl. boord med låda, låås och Nykel.

Stora Rådstugu Salen: 1 gl. ovalt bord med foot.

Cammaren öster till: 1 gl. boord; 1 fransösk säng.

Cammaren der Näst: 1 fransösk säng.

Den 3:die Cammar: 1 drag säng.

Den 4:die som är Sööm-Cammaren: 1 gl. boord.

Nya bookhållare byggning: 1 stoort grönt Skåp med 4 dörrar gångjärn låås och nycklar hvilket landzcecretern Stockenström har till lånhs, 1 mindre Skiänke Skåp grönt som Slåtzfogden har till lånhs, 1 stoor Kijsta med förlijht låås.

Warboodarne.

Sunnersta booden: 1 st. boord med foot.

2:dra booden: 1 möhl tunna af Ek som är cazerad.

Bil. 7.

»KIEGGLEHOLMS INVENTARIUM» 1695.¹⁾

Sängkläderna.

Sölf:er Mynt.

N:o 1. En dunbädd med parkumb war 10:

N:o 2. En Dito af hwijt parkum något slithen..... 6: 21: 8.

¹⁾ Förteckning öfver de saker, som 1687 eller i början af 1688 fördes från Käggleholms slott till Örebro slott på det att, såsom landshöfding Wrangel den 13 juli 1688 skref till änkedrottningen, hon »däruti måtte kunna vara logerat».

N:o 4.	En Räck och hufwud bälster	20:	
N:o 5.	En Räck och hufwud bälster af Engelskt war.....	21:	21: 8.
N:o 7.	En Räck bolster af dantzicher wahr något slijten	8:	
N:o 8.	En Räck och hufwud bälster af Engelst war något slijten	13:	10: 16.
	Twänne parkumb dun Örngåt	3:	10: 16.
N:o 9.	Twänne Dito	3:	10: 16.
N:o 10.	En Räck och hufwud Bälster af Lijfflandz randigt war	16:	21: 8.
N:o 10.	Twänne parkumb örnngått	2:	21: 8.
N:o 12.	En Räck och hufwud Bälster af hollandz war	8:	
N:o 12.	En Dito Något slijten	10:	
N:o 14.	En räck och hufftwud bälster af engelst war	10:	
N:o 14.	Ett parkumb örnngått		26: 16.
N:o 8.	En Örn gåt	1:	16:
	En madraz med dynwar	1:	

Linkläderna.

N:o 1.	4 st. Handkläden och 2 af damast och 2 dräll	4:	
N:o 33.	Ett par Huus lärftz lakan.....	6:	21: 8.
N:o 35.	Ett par Hållands huus lärftz lakan och 2:ne Örngåt war	8:	
N:o 36.	Ett Eistlandz huus lärftz lakan med ett par örngåt-war af westiöta wäaf		
N:o 37.	Ett par huus lärftz lakan med ett par örngåt-war af sama slags	3:	21: 8.

Tappeter.

1	guult Sars Sparlakan om 9 wåder, Kappan med Rågaarns Crepiner, himmel der till med stycke och sängtäcke	16:	21: 8.
1	grönt tafts Sparlakan om 8 wåder med tak som är illa medfarit, himmelen af grönt taft och under fodrat. Säng Kappan af taft och silkes frantzar omkring, med ett bord täcke af samma slag	33:	10: 16.
1	Sängtäcke af Isabill Colleurs atlask stoppat med bomull och fodrat med blått taft	20:	
1	Röd Carmensins färgat Himmel af 8 ¹ / ₂ alnars längd 4 wåder breed med silfwer galoner öfwer sömmen emellan wåderna, sampt Silfwer Knyttning ofwan om kring, jämbwäll litzer och toffsar till des opfästade, men den delen wid muren hängande söndrig och således till des Conservation under fästade med wästgiöta wäaf.....	66:	21: 8.
1	Sparlakan till en fransösk säng af Silfwer Moer med silkes och guld blommor 12 wårdor bredt underfodrat med röd taft, jämbwäll röd tafts himmel, sängekappan Schammererat, med Silfwer och silkes beblendade frantzar, 4 st. knappar med plomazier ofwan uppå sänge kranzen, Item där till wid hufwudet ett stycke rödt taft, sielfwa sängtäcket af rödt Silfwer Moer med guld och silfwer Knyttning och underfodrat af brokot cartun.		
1	Bordtäcke med guld och silkesblommor, sampt på sijdorna med silke och annat arbete borderat, nock med små Silkes frantzar och smahl silfwer galon omkring.		
1	Dito af hwijt atlask med turska blommor 3 ¹ / ₂ alnars längd 3 wåder bredt.		
2	st. lähnstolar öfverdragna med silfwer duk sampt silfwer och silkes blandade frantzar omkring, detta föregående altsammans tillhopa werderat för	366:	21: 8.

1 täcke af hwijt silke	6: 21: 8.
2 st. bomullz täcken	16:
7 st. turkiska tappeter med stora figurer och 3 små med mindre figurer, i Rundelen och ett bordtäckte af flamerat Trijp med rödt och grönt 3 wäder 5 ^{3/4} alnar	141: 20: 16.
7 Dito Större och smärre i Kungl. Maj:ts Sänge Cammar	160:
1 Bord täcke af Trijp med röd och grön färge	5: 10: 16.
1 Dito af turskt tappet något sliten	4:
74 al:r franska tapeter uti de 2:ne i gl. Landzhöfdingen Flämings tijdh afdelta cambrar	48: 21: 8.
1 stor spegel med förgyld ram tillförende werderat för 25 dl:r Sölf:r Mynt hvilken 1694 uti Slättskrifwaren Wälb. Petter Bockmöllers förwar lämnad med wåda swår söndergången då Hr Slätzfougden Hans Clerk med flere bewistade swarta beklädningen uti H. Majst. Säng cammar påståendes fördenskull Slåt skrivf. att den med det påförda verdie den Slätz räkning motte honom afbördas uti hwilket honom ej står att willfaras, utan höga wederbörandes tillåtelse.	
4 st. silkessydda stolar	16:
2 st. Chiredoner	2:
1 bordtäckte af Polsk tapet hwijtt	10:
11 st. stolar klädda med gult kiersing något slijtna	11:
5 st. stolar med grön damast och der ibland en lännstool	5:

Teen och annat Arbete.

3 p:r tenstakar med hattar	6:
6 st. liusplåtar af sink hwilka till armarne äro ofärdiga	24:
2 st. liusplåtar af mässing	4.

Bil. 8.

Utdrag ur ett inventarium öfver alla vid »Orebro slott Kongl. Maj:t och Kronan tillhöriga Inventarier och husgeråds persedlar samt Byggnings med flera Materialier», upprättadt den 29 mars 1753.

»Kronones Inventarier, hvilka äro upptagne i Slots Räkningar och på följande sätt årligen Balanceras, i följande rum nembl.»

I Östra Södra Rundelen: Gamla förfallna sår och en lykta, stommen allenast »behållen».

I Drabant sahlen¹⁾: 3 gamla skyfflar, 6 släggor eller knoster, kofötter m. fl. odugliga järnsaker.

I Diverse logementer: Diverse »spiell», fönster etc. samt skräp af allehanda slag; 1 st. bord med svarfvad fot, alldeles förfallet; 1 st. mangel; 1 st. »långt bord med fot i Brygghuset, står nu i Öster södra rundelen, men är förfallet»; 1 st. söndrigt blått bordtäckte på bordet i utskrifnings-salen; 1 st. ovalt bord i räneriet; 1 st. »långt bord i Contorsarchivet, nu i så kallade Rysse köket».

Cancellie Archiv: 2 st. trapphyllor fästade vid muren; 1 stege till hyllorna; 1 ovalt bord med fot; 1 ny kista utan lås; 3 skrifbord i fönstren utan fötter; 1,998 st. Qvittens Böcker.

¹⁾ Fordom förmaket till »Konungens Logiementer».

Cancelli och Contors byggningen.¹⁾

Förstugan: 1 bänk.

Sahlen: 1 ovalt bord; 1 bordtäckte af flamerat tripp med rödt och grönt, 5 ³/₄ aln. långt; ²⁾ 2 St. Bänkar.

Cancelliet och Kammaren åt Åhn: 1 St. pulpet på två sidor; 1 bänk ut i sahlen; 1 skåp med åtskilliga lås och beslag; 1 Bokhylla med 35 rum; 1 liten trappstege; ett skåp med 2 dörrar af-delt i 24 rum; 1 skrifbord snedt gjordt, med grönt täcke.

Kammaren åt Borggården: 1 skrifbord snedt gjordt, med grönt täcke; 1 pappershylla om 48 rum; 1 St. mindre om 40 rum; 1 St. armbössa af messing; 3 St. ljusplåtar; 1 pulpet på 3 sidor med grönt täcke och omkantadt med svart läder; 5 St. trästolar; ett långt skrifbord med grönt täcke; 1 hylla till Acters förvaring om 2 rum; 4 St. fönstergardiner af grönt taft med messingsringar och järntenar, hvaraf 2 par finnas i Contoiret; 1 messingsljusplåt; 1 d:o mindre; 3 St. ljusstakar; 1 järnkakelugn.

Contoiret och Kammaren åt Åhn: 1 skåp med 2 dörrar; 1 St. hylla om 15 rum; 1 nytt skåp med lås och beslag, står jämväl vid Contoirsdörren i salen; 1 liten stege till böckers upp- och nedtagande; 1 hylla om 24 rum; 2 hyllor om 36 rum; 1 St. klädesborste; 1 hylla om 6 rum på bordet; 1 d:o öfver sahlisdörren om 14 rum; 1 Bord med låda under, öfverdraget med grönt täcke och omkantadt; 1 pulpet med låda under, lås och nyckel till, öfverdraget med grönt kläde och helt omkantadt med svart läder och messingslister; 1 Bord med grönt täcke och omkantadt med svart läder och messingslister omkring; 1 skrifbord på 2 sidor med grönt täcke.

Kammaren åt Borggården: 2 Pappershyllor med 15 rum hvardera; 1 hylla om 24 rum; 12 högre, 12 lägre; 1 d:o om 8 större rum; 1 d:o om 2 rum, men det nedersta indelt i 2 rum; 1 d:o om 2 stora och små rum; 3 ljusplåtar af messing; 1 Bord med grönt täcke omkantadt med svart läder och messingstenglickor; 1 Pulpet med 2 lådor under och grönt täcke omkantadt med svart läder och tenglickor; ett långt bord med 2 lådor under och klädestäcke med läderkant; 2 eldskiffar, däraf en i Cancelliet; 3 ljusplåtar; 3 ljusastakar; 6 st. trästolar; 4 st. fönstergardiner af blått, hvaraf 2 finnas i inre Contoiret; 6 st. stolar, däraf 3 i inre Contoiret och 3 i sahlen.

Landshöfdingeresidenset: 7 st. Turska tapeter med stora figurer³⁾; 18 alnar gamla franska uti 6 små och stora stycken; 1 st. ovalt bord; 1 eldskifva; 4 flaggor på taket; 1 långt bord med fot, hvarunder förr varit 2:ne skriflådor men nu borta; samt 2:ne bänkar; 2 st. ståndsängar gjorda till drängkammaren; 1 Bord med fot i bagarstugan.

Arrest-runnen: I dessa funnos »sängar af bräder sammanbyggda» och några bänkar; 1 så; 3 byttor; 1 gryta; 1 dubbel carbas, »numera afgången och en ny fordras i stället». Dessutom för-tecknas fönster, fönsterluckor, spjäll, lås, nycklar, järnstänger o. s. v.

¹⁾ På Borggården.

²⁾ Förut i konungens logement.

³⁾ Antagligen de, som 1695 sutto i konungens matsal och sängkammare.

PLANSCHER.

- N:r 1. *Örebro nutida slott*, sedt från nordväst.
„ 2. *Örebro slott*. Diagram, visande utvecklingen. Fasad mot söder, efter restaurationen 1897–1900.
„ 3. *Örebro fäste*. A. Skärning af en typisk barfrid efter Piper.
B. Skärning af barfriden i Örebro fäste.
C. Skärning af Örebro slott, sydvästra delen, barfriden.
„ 4. *Örebro fäste på 1200-talet*. Fasad mot söder. Plan af bottenvåningen. Plan af rummet öfver hvalfvet.
„ 5. *Örebro hus*. Fasad mot söder. Plan af bottenvåningen. Plan af våningen 1 tr. upp.
„ 6. *Örebro hus*. Fasad mot norr och skärning af porten och västra ringmuren. Längd- och tvärskrifningar.
„ 7. *Örebro hus*. Fasad mot väster. Fasad mot öster.
„ 8. *Örebro hus*. Målade fönsternischer från 1500-talet.
„ 9. *Carl IX*. Örebro slotts byggherre.
„ 10. *Örebro slott*, rekonstrueradt enligt Carl IX:s första plan. Fasad mot söder. Plan af bottenvåningen. Plan af våningen 1 tr. upp.
„ 11. *Hvalfvet i sydvästra trappan*. Örebro slott.
„ 12. *Örebro slott 1627*, rekonstrueradt. Fasad mot söder. Plan af bottenvåningen. Plan af våningen 1 tr. upp.
„ 13. *Örebro slott 1627*, rekonstrueradt.
„ 14. *Nordöstra gårdsportalerna*. Örebro slott. Före och efter restaurationen 1906.
„ 15. *Sydvästra gårdsportalerna*. Örebro slott. Före och efter restaurationen 1906.
„ 16. *Örebro slott*. »Altaner eller loggier».
„ 17. Uppmättningsritning af huggna och ornerade byggnadsdelar, funna på Örebro slott.
„ 18. *Örebro slott*, rekonstrueradt enligt syneprotokoll för år 1695. Plan af källaren. Plan af bottenvåningen. Plan af våningen 1 tr. upp. Plan af våningen 2 tr. upp.
„ 19. *Örebro slott*. Tafla af J. Säfvenbom, målad 1766–1770, original i Nyköpings länsresidens.
„ 20. *Örebro slott*. Hårlemans planer till bottenvåningen och första våningen 1749.
„ 21. *Örebro slott*, rekonstrueradt enligt syneprotokoll för år 1776. Plan af bottenvåningen. Plan af våningen 1 tr. upp. Plan af våningen 2 tr. upp. Plan af våningen 3 tr. upp.
„ 22. *Örebro slott* före 1897. Vy från öster. Vy från väster.
„ 23. *Örebro slott* efter uppmätning 1906, 1907. Plan af källaren. Plan af bottenvåningen.
„ 24. *Örebro slott* efter uppmätning 1906, 1907. Våningen 1 tr. upp. Våningen 2 tr. upp.
„ 25. *Örebro slott* efter uppmätning 1906, 1907. Plan af våningen 3 tr. upp. Plan af vinden.
„ 26. *Örebro slott* efter uppmätning 1906, 1907. Skrifningar.
„ 27. *Örebro slott* efter 1900. Vy från öster. Vy från väster.
„ 28. *Torings karta 1652* (utdrag).
„ 29. *Gillbergs karta 1741* (utdrag).
„ 30. *Tengvalls karta 1874–1876* (utdrag).

De fotografier af slottet och från dess inre, som här förekomma, äro utförda af fotograferna A. Barr och B. Hakelien samt intendenten A. Wikström i Örebro. Teckningarna till anfangs-

bokstäfverna, en del textfigurer samt planscherna 2—7, 10, 12, 16, 17, 18, 21, 23—26 äro utförda af M. Dahlander.

Originalet till pl. 13 är af Elis Werner.

De flesta klichéer, färgtrycket å pl. 13 samt omslaget äro utförda å Generalstabens litografiska anstalt i Stockholm.

Vid utarbetande af planerna öfver slottets våningar hafva de olika byggnadsperioderna be-tecknats som följer:

1200-talet.

13 och 1400-talen.

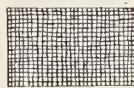
1573—1592.

1593—1627.

1628—1757.

1758—1811.

1812—1908.

FIGURER I TEXTEN.

Fig.	1. Utsikt öfver Örebro från söder	sid. 1.
„	2. Örebro stads sigill från 1200-talet	„ 4.
„	3. Den äldsta kända urkund, där Örebro nämnes	„ 5.
„	4. Skulpterad sten från Örebro slott	„ 9.
„	5. Stenhuggaremärken från 1500-talet, anträffade å Örebro slott.....	„ 10.
„	6. Plan af barfriden	„ 14.
„	7. Västra väggen i en sal 2 tr. upp mot söder	„ 15.
„	8. Plan af barfriden med »sneda gången» m. m.	„ 20.
„	9. Plan af porten till Örebro fäste	„ 21.
„	10. Port till slottet Hornberg i Tyskland	„ 21.
„	11. Plan af »lilla tornet» å Örebro fäste.....	„ 22.
„	12. Postamentplatta till en portal å Örebro slott.....	„ 23.
„	13. Målning från 1500-talet i en fönsternisch på Örebro hus.....	„ 24.
„	14. Skärning af fönster i södra väggen å Örebro hus 2 tr. upp	„ 30.
„	15. » » » » » » » » » » » » » »	„ 30.
„	16. Postamentplatta till en portal å Carl IX:s slott.....	„ 39.
„	17. Spiselfris, märkt 1579, funnen i en källare å Örebro slott	„ 40.
„	18. Grundplan till ett slott i Schweiz	„ 48.
„	19. Bild af slottet å en karta af G. Thoring 1703	„ 48.
„	20. Portal å västra sidan af Örebro slottsgård (rekonstruerad)	„ 54.
„	21. Spis 2 tr. upp från slutet af 1500-talet	„ 60.
„	22. Skulpterad sten med Carl IX:s och drottning Christinas namnchiffer	„ 68.
„	23. Skulpterade stenar till en fris å Örebro slott.....	„ 69.
„	24. Inskription å väggen i »Contoiresarchivum».....	„ 88.
„	25. Rosett i murbruk	„ 90.
„	26. Hårlemans »dessein» till slottets omdaning	„ 91.
„	27. Kapitäl till pilaster å renässansslottet	„ 106.
„	28. Vy af Örebro slott på slutet af 1700-talet	„ 107.
„	29. Måladt ornament från 1700-talet öfver en dörr i landshöfdingens matsal	„ 125.
„	30. Vy af Örebro slott från väster år 1900	„ 126.
„	31. Stora portalen till Örebro slott efter restaurationen 1897—1900	„ 133.
„	32. Nerikes vapen.....	„ 134.
„	33. Stenkula, funnen på västra sidan af slottet.....	„ 139.

NAMNREGISTER.

- Adelcrantz, K. F., öfverintendent 94, 95.
 Adelheim, Adolf 94.
 Albrekt af Mecklenburg 1, 33.
 Anckarsvärd, Aug., öfverste 121.
 Anckarsvärd, M. G., öfverintendent 122.
 Anders Krukamakare 60.
 Antonius Spanjor 89.
 Arnim, J. G. von, fältmarskalk 89.
 Avaskär 89.
 Aveelen, J. van den 48.
- Bagge, J. F. 41, 49.
 Banér, Nils Eriksson 35.
 Behm, H. v. häradshöfding 127.
 Bengtsson (Natt och Dag), Måns 21.
 Berg, Johan, murmästare 91, 92, 93, 94, 95.
 de Besche, Velam, slottsbyggmästare 72.
 Blanche de Namur 33.
 Bockmöller, Petter, slottsskrifvare 80.
 Boklund, J. K., målare 118.
 Bonde, Carl, ståthållare 70, 82.
 Borgholms kärna 13.
 Borgholms slott 37.
 Broms, Johan 93.
 Brosa, Birger, jarl 6.
 Bryssel, Jacob von, byggmästare 67.
 Bäfve, landsgevaldiger 94.
- Carl, hertig 2, 26, 32, 36, 40, 43, 46, 66.
 Carl IX 4, 8, 18, 19, 22, 25, 28, 49, 51, 58, 59, 65, 67, 82.
 Carl XI 3, 72, 82, 83, 84, 86.
 Carl XIV Johan 118.
 Carl XV 118.
 Carl Knutsson 34, 36, 37.
 Carl Philip, hertig 2, 67, 69.
 Carlsson, Edv., bruksägare 129.
 Carlsson, Kettel, biskop 34.
 Christiern I 34.
 Christina, drottning 2, 67, 71.
 Christina, änkedrottning 2, 61, 67, 93.
- Christoffer, konung 34.
 Chilkow, resident 89.
 Claus, Mattias Kettelbergs broder 34.
 Clerk, slottsfogde 80.
 Cohausen, von, öfverste 13.
 Cronstedt, K. J., öfverintendent 86, 94, 104.
- Dackefejuen 1542 36.
 Dahlander, M., arkitekt 131.
 Dankwardt Joachim, borgmästare 69.
 De la Gardie, Magnus Gabriel 3, 72.
 Delphin, Johan 93.
 Dolgorucki, general 89.
 Dorothea af Brandenburg 34.
 Drivius 62.
 Dylta svafvelbruk 84.
- Ebhardt, Bodo 29, 31.
 Edman, murmästare 73.
 Ekeblad, Claes, landshöfding 54, 56, 84.
 Elfström, J. D., slottsmurmästare 95, 96.
 Enander, S., konduktör 109, 110, 111.
 Engelbrekt 21, 34, 36.
 Erik, konung 34.
 Erik Guldsmed 80.
 Eskilstuna slott 2, 41.
 Eyrasundsbro 6.
- Fas, Esbern 51.
 Fellingsbro 13.
 Fleming, Jacob, landshöfding 70.
 Forsius, Sigfrid Aronus 89.
 Franc, Evert, landshöfding 96, 97, 105.
 Fägersköld, F., landshöfding 72.
- Gefle 97.
 Geijer, E., häradshöfding 127.
 Gellerstedt, A. T., öfverintendent 127.
 Gerss, W., konduktör 108.
 Gillberg, L. 8, 47, 48, 85.
 Golovin, general 89.

- Grandinson, K. G., rektor, 4, 17, 32, 37, 41, 44, 48, 62, 63, 67.
 Gripsholms slott 2, 41, 51, 61.
 Gröditzberg, slott i Schlesien 27, 31.
 Gultitz, öfverstinna 89.
 Gustaf Adolf, hertig 66.
 Gustaf III 106.
 Gustaf Vasa 2, 31, 32, 35, 36, 40, 65.
 Gyldenstolpe, Nils, landshöfding 109, 110.
 Görtz, Johann von 90.
- Halmstad 1435, möte i 34
 Hamilton, C. D., landshöfding 97.
 Hamilton, H. J. 127.
 Hamilton, J. A., landshöfding 3, 83, 94, 95, 96, 98, 101, 102, 104, 105, 106, 111.
 Hammar (socken) 104.
 Hans, konung 34, 35.
 Hansson, M. 104.
 Haverman, L. 122.
 Helgeandsholmen 38.
 Helsingborgs kärna 13.
 Henrik af Holstein 1.
 Henrik Huf, byggmästare 45.
 Herkules Mida, byggmästare 43, 67.
 Hildebrand, Hans, iksantikvarie 5, 7.
 Hjälmarén 5, 6.
 Holmberg, J., byggmästare 108, 109, 110.
 Holmberg, L. G., smidesmästare 132.
 Hertiginnan af Holstein 84.
 Hornberg am Neckar (slott) 21.
 Huskvarna 96.
 Härleman, K., öfverintendent 3, 50, 85, 86.
- Jacobsson, E., professor 126, 131.
 Johan III 46.
 Julita 34.
 Jägarbacken (kronopark) 108.
 Jönköpings slott 37.
 Jöns Michelsen (dansk hofman) 89.
- Kalmar slott 13, 37, 51.
 Kalmar-union 2.
 Kettilberg, Mattias, befälhafvare på Örebro hus 34.
 Kiörner, slottsmurmästare 85.
 Kjellström, A. W., lektor 129.
 Knatt, Lorentz, murmästare 91, 92.
 Knutsson till Aspeberg, Måns 67.
 Krüger, Jacob, murmästare 61.
 Kungsör 35, 83, 84.
 Kurtzell, Jost, fogde, ståthållare 46, 67.
 Käggleholms slott 3, 72.
 Köpenhamns slott 51.
- Lassota 38.
 Leckö slott 51.
 Leijonhufvud, Eric Abraham 35.
 Lené, A., landskamrer 127.
 Lerbäck (socken) 104.
 Lilliehöök, J., generalmajor 127.
 Lilliestråle, J. V., justitiekansler 106.
 Lipen, Erik von, amtman 34.
 Ludvig Byggmästare 67.
 Lund, Troels, professor, Köpenhamn 24, 26, 27, 28, 63, 64.
 Luthman, C. D., öfverdirektör 92.
 Långbro (socken) 125.
 Löfvenskiöld, Salomon, landshöfding 107.
- Magnus Eriksson, konung 33.
 Magnus Ladulås 7.
 Margareta, drottning 33, 34, 123.
 Maria Elisabet, prinsessa 66.
 Messenius 2, 35.
 »Mester Hans Snickare» 67.
 Mickel Byggmästare 67.
 Mickel Kakelugnsmakare 60.
 Mälaren 6.
 Mäster Ludvig 40.
 Möller H. D., artilleribyggmästare 73.
 Mörner, A., landshöfding 83, 86.
- Nilsson, Christiern 37.
 Nilsson af Hammarstad, Erengisle 34.
 Nilsson, Nils, fogde 36.
 Nordström, C. F. T., landshöfding 131.
 Norstedt, L. 92.
 Nyborgs slott 51.
 Nyköpings slott 2, 41, 67.
- Odhner, C. T. 7.
 Oscar I 118.
 Oscar II 118, 119.
 Otter, Carsten, f. d. slottstjänsteman 89.
 Oxenstjerna, Erik Nilsson 34.
 Oxenstjerna, Nils Jönsson 34.
- Pahr, Christoffer 40.
 Pahr, Dominicus 40.
 Peccatel (Engelbrekts tjänare) 21.
 Perseus, E., hofintendent 118.
 Petter Guldsmed 80.
 Pettersson, Gärdt, byggmästare 71.
 Philippa, drottning 34.
 Phragmén, L. J., f. d. rektor 127.
 Piper, Otto, förf. till »Burgenkunde» 12, 16, 18, 19, 22, 24, 26, 28.
 Puke, Erik, 34, 36.

- Radziejowski, underkansler 89.
 Rasmus i Wälske 89.
 Reenstjerna, Abel, hofjunkare 89.
 Reuterkrantz, M., landshöfding 82.
 Reuterholm, Nils, landshöfding 85, 86.
 Rhyzelius, A., biskop 85.
 Ribbing Bo, landshöfding 67, 70, 85.
 Riseberga kloster 6.
 Råhlén, Clæs, byggmästare 14, 19, 51, 129, 131.
- Sahlin, O. L. E., borgmästare 52.
 Schantz, J. L. von, lagman 106.
 Schultzberg, arkitekt 86.
 Skebäck (hamnplats) 6, 94, 105.
 Smith, kaptenlöjtnant 89.
 Sofia Magda'ena, kronprinsessa 105.
 Some, Krister 89.
 Sparre, Axel, öfverstelöjtnant 89.
 Sparre, Lars Siggesson, länsherre 2, 31, 35.
 Stegeborgs slott 51.
 Stockholm 33, 48.
 Stockholms kärna 13.
 Stockholms slott 37, 51.
 Strömsholm 84.
 Sture, Sten, den yngre 35.
 Sture, Sten, den äldre 34, 35.
 Sture, Svante Nilsson 34, 35.
 Styffe, C. G. 6, 37.
 Svartån (Trosaån) 6, 7, 64.
 Svedelius, A., landshöfding 3, 126, 127.
 Svensson, Antonij 67.
 Säfvenbom, J., artist, målare 50.
- Tayarden, K. G., löjtnant 91, 92.
 Tengvall, O., landtmätare 8.
 Thorèn, T., arkitekt 127, 128, 129.
 Thoring, G., landtmätare 48, 49.
 Toring, J., landtmätare 8, 47.
 Trolle, Arvid 34.
 Trubetskoi, general 89.
 Tott, Åke Hansson 35.
 Tynnelsö 35, 61.
- Uppsala slott 51.
- Vadstena 21, 42, 51, 54, 128.
 Wahlberg, byggmästarbiträde 32.
 Wahlfisk, J., kontraktsprost 37, 127.
 Vase, Krister Nilsson 34.
 Westin, målare 118
 Vigius, N. N., sekreterare 95.
 Wijnbladh, C., öfverstelöjtnant 107, 108.
 Violet le Duc, E. E., arkitekt 18, 22, 24.
 Wrangel, Erik, landshöfding 72, 85.
 Vättern 6.
- Yxhult, stenhuggeri 131.
- Örebro hus' belägring 1434 34.
 » 1468, rådsmöte i 34.
 » 1522, » » 2.
 » 1606, 1610, riksdag i 2, 66.
 » 1606, 1610, 1614, 1617, riksdagar i 62.
 » 1810, riksdag i 108.
 » 1812, » » 109.

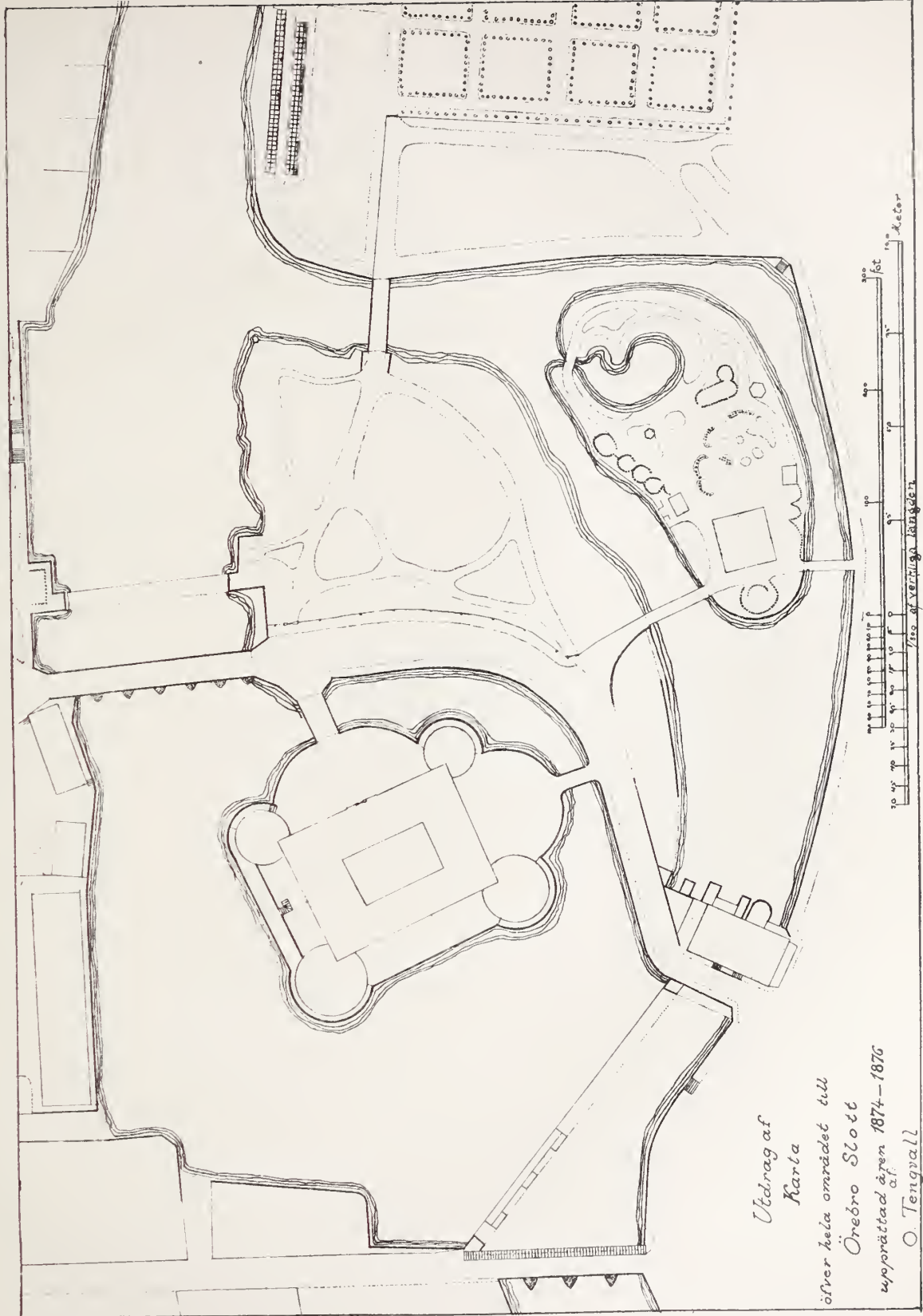

Utdrag af

Geometrisk Afritningh

*på Örebro stadt; hwarst är observerat
gatorne allena, och inga tompter i syn.
närhet distingverade, såsom och några
luthar och bodhar, som ståar särskilt
bredd med stabecken.*

1658 af Jöhan Torng

Utdrag af
 Karta
 öfver hela området till
 Örebro Slott
 upprättad åren 1874-1876
 O. Tengvall

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00125 6987

BOKBAND
ELLA KRANTZ

